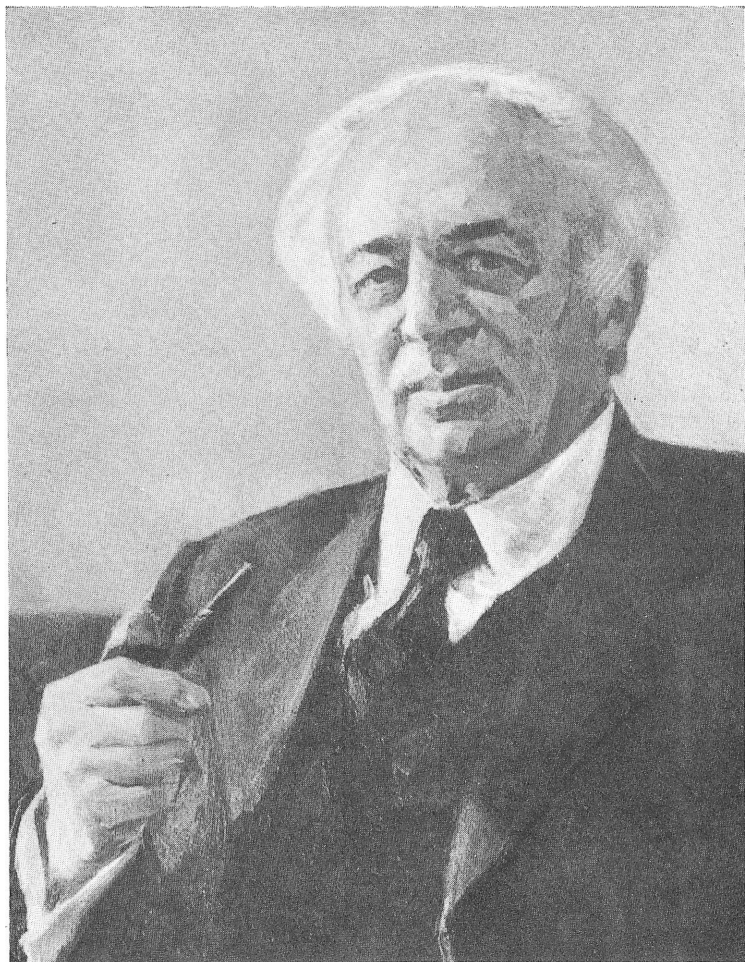

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

821.161.2

Г 61

1

**САВА
ГОЛОВАНІВСЬКИЙ**

*Твори
в трьох
томах*

Том 1

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

*Твори
в трьох
томах*

КИЇВ
1981

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

Том 1

Поезії

Поєми

Переклади, переспіви

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»

Передмова ЕЛЕОНОРИ СОЛОВЕЙ

217937

Первый том составляют лучшие поэтические произведения писателя.

Про творчість Сави Голованівського

Буває так, що належність до певного покоління вже багато говорить про життєвий шлях письменника, дає уявлення про його біографію. Сава Овсійович Голованівський народився в с. Єлисаветградівці на Кіровоградщині 1910 року. Як свідчать його ранні поезії, цілком поділяв із своїми однолітками той жаль, що їхня юність «не встигла на берег опалений Крїмів, запізнилась на свято великих сиваських пожеж...». А проте на долю цього покоління потім стільки випало значущого й великого, що нові «безвусі побратими» могли їм теж позаздрити. Адже саме вони, ті, що в часи Жовтневої революції були ще дітьми, стали героями перших п'ятирічок, здобували перемогу у Великій Вітчизняній, здійснювали повоєнне відродження. Біографією цього покоління, типовою й неповторною водночас, її визначальними віхами продиктований зміст і характер творчості письменника.

Сава Голованівський прийшов у літературу в кінці 20-х років. Уже перша його збірка «Кіньми залізними» (1927) характером вміщених у ній віршів засвідчила інтенсивність творчих шукань початківця, продемонструвала нові якості, притаманні поезії цього періоду. Подих доби відчутний і в самій назві книжки. Випускник профтехшколи, поет поринає в складне й бурхливе тогочасне літературне життя.

Згодом, уже в 30-і роки, Сава Голованівський — один з наймолодших учасників Першого Всесоюзного з'їзду радянських письменників — остаточно усвідомлює міру суспільного обов'язку літератора. «Ми їхали на з'їзд із молодечим піднесенням та безтурботністю людей, на яких чекає велике свято, а поверталися з відчуттям тягаря відповідальності, що його поклав нам на плечі цей з'їзд, — згадував письменник. — Ясно було: ми, зокрема поети, вже не мали права житися малокалорійними стравами скороминущої актуальності місцевого значення — мусили вчитися розкривати глибинну суть соціальних явищ, щоб її сприймали всі і розуміли скрізь».

Такі орієнтири справді виявилися чіткими й надійними на весь подальший творчий шлях письменника, хоч були на ньому поряд із здобутками і втрати, поряд із натхненними злетами й «холості оберти».

Сава Голованівський — автор ліричних поезій, балад, ліро-епічних і драматичних поем, п'єс і романів. У його активі також новели, оповідання, публіцистика, велика кількість перекладів і переспівів з вітчизняної та світової поетичної класики.

Здається, що сама багатожанровість письменникового доробку, який не так просто охопити єдиним поглядом, охарактеризувати в цілому — ця жанрова різноманітність є наслідком його громадянської активності. Залишаючись поетом, він звертався до драматургії чи публіцистики, оповідання чи роману, коли вважав, що саме в цих жанрах зможе краще передати атмосферу часу. І тому його творчість сприймається не лише як особистий внесок у красне письменство, а й як певною мірою своєрідна ретроспектива літературного процесу. Етапи індивідуально-творчого зростання письменника, його ідейно-художні, жанрово-стилістичні пошуки несуть на собі відбиток етапних періодів розвитку всієї радянської літератури.

Для себе ж Сава Голованівський давно вирішив, що основна справа й турбота письменника — це сьогодення з його невсипущими тривогами й лекучими проблемами.

Грається час із маленькою кулею,
Куля сріблиться зорею невгасною...
Дихати можна красою минулою,
Жити найкраще жагою сучасною.

(«Старовина»)

У наведених рядках висловлено те, що визначає творчу індивідуальність автора, що становить його світогляд, його ліричне світобачення, розуміння життя, людей, доби. Набуте й викристалізоване саме в поезії, далі воно втілюється і в інших літературних родах — епічному й драматичному, в жанрах оповідання, роману чи поеми. Про послідовність автора і вірність собі, про органічну єдність його доробку свідчить ще одна особливість. Це ті промовисті перегуки, що виникають між окремими творами Сави Голованівського, — повернення до певних тем, прагнення поглибити їх уже в іншому жанрі. Наприклад, вірш «Пам'яті Мате Залки», тому ж таки героєві присвячені поезії «День народження» та «Зустріч сонця на Чернечій горі» і спогади про легендарного генерала Лукача. Або твори про подвиг комсомольців Трипілля, оспіваний не лише у «Баладі про смерть Ратманського» та вірші «Вінок на трипільській могилі», а й у публіцистичному нарисі «Трипілля».

У ранніх поезіях Сави Голованівського виразно вчуваються літературні віяння свого часу, іноді квапливі, тимчасові захоплення, деякі надмірності, навіть крайнощі, як, наприклад, у дещо стихійній, «анархічній» образності вірша «Осінь» (1928), у його химерно вишуканій інструментовці. Але є в них і те юне, поривне, гаряче, що так полонить у поезії тих років. Нагадують ці звихрені образні

акорди, ці алітерації та асонанси і «Плуг» П. Тичини, і «Удари молота і серця» В. Еллана-Блакитного, і «Червоний заспів» В. Чумака.

У більш окреслені береги ця повинь входить у віршах «Крим», «Романтика», в «Баладі про вістового», та вир її подеколи ще не цілком підвладний молодому поетові. То в «Італійських поезіях» раптом зринає так званий «локальний принцип» конструктивістів, коли всі тропи, всі асоціації неодмінно підпорядковуються загальному колоритові, «працюють» на головний задум.

Джованні,
цибатий, немов макарона,
наводить на кузови
сонячний блиск.
(«Випадок, яких багато»)

То у примхливому доборі повнозвучних і оригінальних рим, у громких ораторських інтонаціях чувається пружна хода поезій В. Маяковського.

Реве і колотиться,
грізне й шалене...
Чудова робота це
принаймні для мене!

(«Середземна лірика»)

Ні прями́м послідовником, ні тим більше епігоном В. Маяковського поет ніколи не був. Але цілком усвідомлював, яке потужне силове поле утворює поезія видатного співця революції і який глибокий і тривалий його вплив. Він не в доборі рим і не у відомій «драбинці», а в основоположних засадах, у всьому творчому кодексі, заповіданому митцем, що визначив пову поетичну свідомість революційної епохи.

...ви були між нами капітаном,
найголоснішим нашим сурмачем,—

це рядки з вірша «На смерть Маяковського» (1930).

Через чверть століття Сава Голованівський розповів у вірші «Зустріч в Одесі» зворушливо-кумедну історію свого знайомства з В. Маяковським, закінчивши її в цілком серйозному тоні: клятвою «...не спиняючись, мужньо іти до його і моєї — одної мети...».

Тридцять роки несли в життя багато неповторно нового, і поезія прагнула досягнути й увічнити цей новий зміст. Тема Жовтня дедалі повніше усвідомлювалась уже як тема історико-революційна і в такій перспективі розкривала нові свої грані й нові глибини.

Саві Голованівському ближчий був ліричний план цієї теми, забарвлений фольклорними мотивами («Пісня», «Марія»). По-своєму відгукнувся він і на таку значущу, містку тему часу, як війна в Іспанії («Іспанська пісня», що перегукується з названими уже віршами про Мате Залку). В тодішньому літературному контексті ця пісня належала до ширшої теми — теми революційної боротьби світового пролетаріату, як і вірш «Материні сини» з присвятою «Товаришеві Димитрову».

Тоді ж поет уперше звертається до ленінської теми («Ленін у Смольному», «Крила»), щоб згодом дійти таких здобутків, як ліро-епічний цикл «Оповідання про Леніна» та переклад славнозвісної поеми В. Маяковського «Володимир Ілліч Ленін».

Освоєння Півночі стало символом епохи, і поет висловив щире захоплення подвигом сміливців, підкорювачів крижаної стихії у вірші «Переможці Півночі». А який місткий образ дівчини-парашутистки з вірша «Орел» — він теж ніби вбирає в себе час, його неповторні риси, молоду звитягу, запал, ентузіазм, той, за висловом М. Бажана, «шалений марш напружень і енергій».

Ліричне світосприймання в поєднанні з властивим добі потягом до епічного зображення масштабних подій вело до своєрідного взаємопроникнення ліричного та епічного начал у всій радянській поезії — і передусім до розквіту таких жанрів, як балада та поема, до появи уславлених балад М. Тихонова, Е. Багрицького, М. Асеева, В. Сосяри, М. Бажана, Л. Первомайського, М. Турсун-заде та ін. Своє місце посіли серед них і балади Сави Голованівського.

До балади Сава Голованівський тяжів здавна, цей жанр з'являється в ранніх його книгах і проходить через усю творчість поета. За взірці можуть правити «Балада про вістового», «Балада про дзвіницю», «Балада про баяніста», власне, баладами є за своїм характером «Марія», «Пісенька», «Пам'яті Галі» і, нарешті, серед творів останнього часу — «Балада про велику глухоту» та «Балада про мудру розважливість». Стійку прихильність до цього жанру по-своєму засвідчують і переклади та переспіви Сави Голованівського: серед них балади А. Міцкевича, Й. В. Гете, Г. Гейне та ін.

У вірші «Вінок на трипільській могилі», датованому 1939 роком, вже виразно прозвучало передчуття майбутньої воєнної грози. Червону квітку з могили загиблих ліричний герой брав з усвідомленою метою:

Нехай на грудях зіркою ясною
горить, коли я йтиму на війну.

Нехай вона нагадує і кличе
на помсту, на відплату, на борню...

Творам Сави Голованівського воєнних років передує цикл поезій на історичні теми, написаних переважно в перші місяці 1941 року. Звернення до героїчних сторінок вітчизняної історії надзвичайно показове для літератури того періоду. В основі його — прагнення нагадати співвітчизникам славні традиції, дослідити глибокі витoki народного героїзму перед загрозою фашистської навали. Історичні ремінісценції,— від «Слова о полку Ігоревім» до Вітчизняної війни 1812 року,— широко ввійшли і в публіцистику, і в поезію тієї пори. Історичні поезії Сави Голованівського пройняті насамперед спадкоємністю героїчних традицій, неперервністю цієї естафети. «Блакитноока Леся», народний співець кобзар Вересай, повстанський ватажок Семен Неживий тут стали в один ряд з героєм революції 1905 року матросом Матюшенком та легендарним начдивом громадянської війни Пархоменком. Далека минувшина перегукувалась із днем сьогоднішнім промовисто і яскраво.

Звертаючись до історичної тематики, тогочасна література часто вдавалась до прямих аналогій історичних подій із сучасністю, які, наприклад, у відомій поемі М. Бажана «Данило Галицький» зумовили вже й сам вибір теми: похід тевтонських рицарів на Русь, один з проявів давніх німецьких зазіхань на слов'янський світ. Сава Голованівський обирає дещо інший шлях, без таких явних паралелей: він просто прилучає читача до історичної героїки, воскрешає зримі її картини через пластику зображень, мовний колорит та ін. Але перегук із сучасністю врешті все одно виникає — коли, скажімо, видатна українська поетеса Леся Українка, усвідомивши юним серцем і розумом творчість як самозречення й тяжку відповідальність, говорить:

Пора мені: я поспішати мушу.
У мене зброя.
Я на бій веду.

(«Блакитноока Леся»)

Фронтний журналіст підполковник Сава Голованівський пройшов усю війну, від перших її днів до останніх, як і багато інших радянських письменників, що стали в роки війни бійцями, командирами, політпрацівниками, військовими кореспондентами.

П. Антокольський у передмові до останнього російського видання творів Сави Голованівського писав, що, поряд з К. Симоновим, Л. Первомайським і Є. Долматовським, поет заговорив «на повен голос саме на полях минулої війни...».

1942 року в Уфі вийшла маленька книжечка, видрукувана на газетному папері в серії «Фронт і тил». Автором її був Сава Голованівський, і називалася вона «Мстися, воїне!». П'ять невеликих

оповідань, що ввійшли до неї,— ці образки війни, портрети її героїв, епізоди та випадкові зустрічі,— написані по-газетному ощадливо-лаконічно. Вони хвилюють і зворушують, наче полум'яні вірші. Вони й писалися одночасно з віршами, то передували їм, то супроводжували. Тим-то на них — печать поезії, а в поезіях — сувора правда свідчень.

І хоч згодом автор не передруковував ці оповідання, не включив їх і в нинішнє видання,— можна, проте, сказати, що вони ввійшли сюди, тільки інакше, опосередковано, тим неоціненним досвідом, що збагачує душу, будить почуття, відточує критерії.

Радянська поезія років війни започаткована піснями, які хоч і мають конкретних авторів, а проте стали справді народними. Це «Священна війна» В. Лебедева-Кумача, «Клятва» М. Бажана та ін. Популярною була і «Пісня про мою Україну» Сави Голованівського, що з'явилася тоді ж.

«Книга воїнів» (1943) — це книга незламної мужності й народних страждань, сувора правда солдатських буднів, ліричний щоденник воєнного лихоліття. Так можна було побачити й відчутти війну лише на полях боїв тоді, в ті дні:

Роздерті навпіл танки. Чорна купа
залізних брил на талому снігу.
Нудна вода в рудих баюрах хлюпа.
Тут бій одгув, як поїзд,— на бігу.

І так, як дим за поїздом, за боєм
на землю згар і попіл осіда.

Живі пішли. І з лагідним спокієм
круг мертвих тихо хлюпає вода.

Вони лежать, мов стомлені і сонні:
за день напрацювались — от і все.
Лиш дерева схиляються в поклони,
і вітерець жалі свої несе...

(«Роздерті навпіл танки...»)

Натхненна, лірико-патетична «Книга воїнів» Сави Голованівського — матеріал для роздумів про те, як поглиблювалося на війні поняття соціалістичного гуманізму — нового, активного гуманізму, гартованого важкими випробуваннями. За два роки до перемоги (все одно довгих, і важких, і сповнених втрат) поет промовив упевнені слова:

Датований оцим весняним днем,
кінець кінцем наказ той пролунає,
і ми на стягах весну понесем
в чужі краї, де ще її немає.

(«Весна»)

І цікаво простежити, від якої інтимно-притишеної інтонації сходять вірш по невидимих сходинках до цього свого апофеозу, як несхибно набирає він висоту: спочатку — звук, потім — картина, далі — осмислення її і висновок. Чітка логіка і думки, і чуття.

Відбите в цьому щоденнику і повернення на рідну землю, що натерпілася кривди й наруги від окупантів.

Дитя, убите катом на порозі,
безумна мати, схилена в знемозі,
зотлілий дім в отруйному диму...
Тут ми жили. Четвертий рік тому.

(«Дитя, убите катом на порозі...»)

Гіркий і пристрасний прокльон ворогові видобувають з грудей ці видива розрухи і горя. Та завжди з письменником на дорогах війни була його віра у високе призначення мистецтва, в благородне покликання поезії, в її дійову силу. Тому його ліричний герой переказує жоханій як заповіт:

Скажи: якщо одержить похоронну,
хай долю не оплакує свою —
мій вірш у полі займе оборону
і виграє в останньому бою.

(«Другові»)

У віршах «Сосни», «Сон», «Перед боєм» бачимо органічне поєднання правдивої деталі, майже репортерської точності зображення з високим трагізмом і врочистим пафосом. З такого поєднання, очевидно, і виростають, мов з глибокого кореня, ці «клятвені», карбовані фінали:

Нам смерть страшна.
Та ми страшніші смерті,
бо ми солдати
і тепер — війна.

(«Сосни»)

Або останні рядки з вірша «Сон»:

Спіть, спіть, солдати.
Вам не довго спати.
Вас кличе вічність.
Час розбудить вас.

Досвід, враження й роздуми, що викликала війна, настійно вимагали художнього втілення, та, мабуть, самої поезії при всій її естетичній могутності для цього було замало.

І вірші у Сави Голованівського продовжуються й доповнюються оповіданнями на воєнну тематику. В них, зокрема, відтворено припшккле, похмуре життя окупованого Києва, незламний дух його мешканців, їхню величезну духовну перевагу над фашистами, «для яких насильство було єдиним способом виглядати переможцями...» («Стадіон»).

Скільки чудових книг було написано згодом про війну! Вони з'являються й понині, висвітлюючи все нові грані цієї незглибимої теми. Але ніщо не затьмарить тих кращих творів про війну, які народилися в самому пеклі її, посеред змальшованих подій і обставин або по їх найперших слідах — гарячих, кривавих, курних. Саме такими є оповідання «Леся», «Дрезден» та інші, написані у 1942—1943 роках і видрукувані в тодішніх газетах і журналах. Ці твори не претендували на беззастережне визнання й тривалу пам'ять, вони народжувалися з думкою про найближчий — завтрашній день, про наступний бій, ними автор прагнув додати снаги бойовим друзям і всім співвітчизникам, надихнути, запалити святий вогонь благородного гніву.

Тільки згодом з'ясувалося, що багатьом з них судилося довге життя в літературі. І здається, що й досі голубим племінцем горить на узліссі платтячко дівчини-партизанки Лесі, яка взяла на свої плечі неймовірний тягар: приховала від партизанів смерть важко пораненого командира загону, потай поховала його в землянці, від його імені віддавала накази, його іменем повела загін у наступ. І тільки тоді, коли кільце ворожої облоги було розірвано, зізналася в усьому.

Десь від оповідання «Грізний Дніпро», під яким зазначено не лише дату — 1942 рік, а й місце написання — Перший Український фронт — бере свій початок задум великого епічного твору про Дніпрогес і його долю в дні війни. Задум тоді ще, мабуть, не усвідомлений до кінця, захований в глибині пам'яті, як паросток у зернинці, щоб «прорости», коли прийде час. Між романом «Тополя на тому березі» і творами воєнної пори пролягло близько двох десятиліть. Проте це велике епічне полотно — наче пряме продовження фронтових поезій та оповідань, тільки здійснене на новому рівні бачення матеріалу і художнього опанування його.

Події роману та долі героїв групуються довкола двох центрів: це врятування греблі Дніпрогесу від остаточного знищення фашистами та Корсунь-Шевченківська операція. Автор природно поєднує в романі документальну основу й художній домисел, характери й долі вигаданих героїв «вписує» в загальновідомі реальні події та дійсні факти.

У перших частинах роману, як центр тяжіння, як стрижень дії, як надзвичайно місткий образ, реальний і символічний водночас —

понад усім височить дніпровська гребля. Зазнавши від окупантів жахливих руйнувань, вона все одно могутньо перетинає Дніпро, нагадуючи про величні трудові перемоги довоєнних років. Недаємно, говорячи про ставлення свого героя полковника Штукаренка до Дніпрогесу, автор наголошує, що він «скоріше підходив з міркою поета, ніж ученого, і ставився до нього не лише як до визначного інженерного чи господарського досягнення, а й як до чисто морального чинника... Впливові цієї споруди на свідомість народу він надавав більше значення, ніж економічній вазі, яку вона посідала в народногосподарському житті країни».

І комдив Шумаков, який спершу стояв на тому, що на війні треба жертвувати всім в ім'я перемоги, не зупиняючись ні перед якими матеріальними втратами,— теж врешті доходить розуміння того, що «тут, біля Дніпра, з його участю і на його очах на карту ставились великі громадські цінності...». Німці заклали в бетонне тіло греблі величезну кількість вибухівки, щоб у разі відступу висадити споруду. Відвернути страхітливий вибух, знайти провід і знешкодити руйнівний вантаж покликані інженер Олег Харкевич, в уяві якого гребля будить стільки спогадів про довоєнне життя, водолаз Хохол з його непростою долею. До цього завдання виявляються причетними воєначальники і рядові солдати, мешканці Нового Запоріжжя і навколишніх сіл. Копіткий огляд греблі відбувається мало не на очах у ворогів, які мають змогу вести спостереження з острова Хортиця.

Події цих розділів охоплюють лише кілька днів, і плин сюжету досягає іноді величезного напруження. Багатоплановий роман із його складною архітектонікою начебто невимушено поєднує і зображення воєнних дій на цій частині фронту, і численні ретроспекції, і нищівно-іронічні характеристики представників ворожого табору, і роздуми про психологію людських стосунків на війні. Дія роману відбувається і на передовій, і в щойно звільнених від фашистів місцевостях, і в глибокому тилу, і на окупованій території, і в партизанському загоні, і в Києві, і в Москві — притому дія наскрізна, неперервна. Великої експресії та справжнього драматизму сповнені такі епізоди твору, як перехід Харкевича з Амірадзе та іншими помічниками через греблю — з одного гігантського бетонного бика на другий, через ферми зруйнованого підкранового мосту, через вибоїни, під спалахами ворожого прожектора. Глибоке хвилювання викликають сцени загибелі Хохла, форсування Дніпра на плотах під шаленим вогнем ворога.

З цієї вогняної купелі, з цих важких випробувань і Харкевич, і Шумаков, і інші герої виходять, зберігши все краще в своєму людському естві. Важкий досвід пережитого не надломив їх, не зігнув,

хоч і нелегко буде гоїти сердечні рани і рани рідної землі, «усе відновлювати знов — души, тіла, греблі...».

Роман «Тополя на тому березі» свідчить про тяжіння письменника до драматизму, конфліктності, зіткнення ідей та доль. Це саме той творчий нахил, яким зумовлені й численні звертання Сави Голованівського до жанрів драматичної поеми та власне драми. Перші спроби — ще довоєнні: п'єса «Смерть леді Грей» (1934) та драматична поема «Поетова доля» (1939), створена до 125-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. «Поетова доля» і наступна драматична поема «Перший грім» (1956) — про народовольців — належать до кращих творчих здобутків автора, і саме вони логічно еднають його поезію з п'єсами та прозовими творами.

З-поміж своїх п'єс Сава Голованівський включив до теперішнього видання тільки три: «Сонячна сторона» (1955), «Дальня луна» (1961) та «Тінь минулого дня» (1967). Останні дві об'єднані особою головної героїні, лікарки Марії Доценко, жінки нелегкої долі, вони становлять, — при всій самостійності кожної, — своєрідну драматургічну діалогію. П'єси ці, по суті, теж продовжують тему війни, але вже в мирний час, через роки й роки після Перемоги. Дальня луна воєнного лихоліття, яке розбило багато сімей, понівечило не одну долю, відгукується в мирному житті, зловісна тінь минулого лягає на новий день, на життя покоління, що не знало війни...

Особливістю драматургічного стилю Сави Голованівського є те, що закінчення дії, «завіса» справді відмежовує цілком завершену, викінчену частину, «яву», — хоч наступна часто починається з моменту завершення попередньої, на тому ж місці, в тому ж складі дійових осіб. Саме так пов'язані, наприклад, I, II та III яви п'єси «Тінь минулого дня». Тобто плин дії і розвиток конфлікту відбуваються не стільки в зовнішніх відмінах, скільки в площині психологічній, у зіткненні та взаємодії характерів, здатних захопити читача або глядача своєю змістовністю, душевним багатством.

І це тим суттєвіше, що в ряді поезій Сави Голованівського перших повоєнних років відчувається певна риторичність, описовість, «прозаїчна», ілюстративна деталізація. Іноді з'являється якийсь декларативний притиск, надмір бадьорості й оптимізму, що мав своїм витокom поширене в літературі тих років упередження до трагічного, суперечливого, конфліктного. (Наведемо хоча б такі вірші, як «Спускається вечір на сині простори...», «Балада про вартового», «Артек»). Саме після натхненних, суворих і мужніх поезій війни спад цей досить відчутний. Та справжній голос поета не заглух. Незабаром він пролунав у згадуваному вже вірші «Зустріч в Одесі» і в прекрасній ліричній поезії «Якщо ти одшуміла, — прощай,

моя юність...», в рядках якої знаходимо зріле відчуття значущості й цінності пережитого, сказати б — суспільної цінності особистого досвіду:

Все, що ноги пройшли, все, що очі мої осягнули,
все, що серце всотало і розумом я зрозумів,—
ось воно — при мені — все сучасне моє і минуле,
не тягар, а багатство

доріг,
почувань
і світів!

Від початку 60-х років і понині Сава Голованівський у своїй поетичній творчості найбільше тяжіє до філософської лірики з її ви-прозороною майже до афоризму і емоційно наснаженою думкою. Легкі й короткі, начебто безжурні ямби вірша «Що хочеться — не можесться...» перебувають у продуманій зумисній суперечності з вельми серйозним змістом, з журбою над одвічною, незумисною суперечністю людських невгамовних замірів та бажань і можливостей. Це вже оті справжні вірші-підсумки, мудрі й тверезі, часом гіркувато-іронічні, пронизливо-нещадні до свого творця, але сповнені діяльної доброти до людей і турботи про них.

Попри всі метаморфози, в основі своїй ліричне обдарування поета залишилося незмінним, недаремно ж він високо цінує в людині послідовність і цільність, а секрет «вічної молодості» формулює ось так:

...Найкраще — залишатися собою
і до кінця
не зрадити собі...
(«Вічна молодість»)

Лишилося давнє зачудування світом і його красою:

Вже відтоді минуло стільки літ,
Я скуштував і радості, і скрути,
Але й понині цей великий світ
Ні осягнуть не могу, ні збагнути.
(«Плечі велетнів»)

Життєлюбність поета — теж зріла, оплачена нелегким досвідом, власним і всього покоління. «Цей великий світ» він споглядає про-

світлено-тверезо, нічого не спрощуючи й не полегшуючи — в усій його реальній складності.

І, наче хвиля мідно-золота,
світ б'є рясними бризками в обличчя,
і на губах солодка гіркота,—
отрути й меду вічне протиріччя.

(«Дикий мед»)

Зростає майстерність, загострюється сприйнятливість, і вже кожен хід образної думки, кожне втілення в слові суто ліричного образу-переживання постає в довершеній простоті, зовні — невибагливий, внутрішньо — точний і вичерпно виразний:

Вщухає шал турбот і марних хвилювань,
мов кухоль, сповнений легкого шумовиння.

(«Спочинок»)

Вік і досвід навчають боятись цієї марноти і ненастирливо, м'яко, без дидактики — в будь-якій подобі розпізнавати

оту плавбу, те борсання шалене
по мілководдю моря Суети,
від берегів, яких уже не видно,
до берегів, яких не досягти...

(«Гост за рідний край»)

Тепер поета вабить «не зовнішність, а суть», істина, пробиватись до якої невтомно і безнастанно — ось гідна мета.

...І виникає враз,
відчутний лиш тепер,
невидимий зв'язок речей і явищ сущих.

.
О розуміння це! О віща яснота,
що, наче внаслідок роботи без упину,
з розрізнених частин в умі перероста
в суцільну і струнку картину!

(«Спочинок»)

Саме завдяки проникненню в «невидимі зв'язки» в образах простих, зрозумілих, знайомих «речей і явищ сущих» втілюються надзвичайно вагомі етичні уроки, як-от у віршах «Вишенька», «Гамлет», «Пізня електричка», «Діалектика природи».

Щоправда, іноді схильність до медитації, до наснаженої й вивченої думкою поезії вступає в суперечність з її емоційною природою: вірш стає холоднувато-розумовим, сухим, конструкція думки «проглядає» крізь дещо умоглядний образ як твердий каркас. Характерних змін зазнає тоді навіть сама лексика, як от у вірші «Серце»:

Інша мета і призначення в нього,
отже,
метал не годиться для цього.
Швидше могла б уложитися в мозку
думка,
що серце
споруджене з воску.

Коли ж поет досягає справді неподільного злиття думки та образу, коли зміст вірша від самого початку, вже від задуму виникає в його адекватному емоційно-образному втіленні,— тоді ми не так, може, розумом, як серцем сприймаємо те, що хоче сказати нам автор.

Багатий на все це, зокрема, цикл «Ямби» з книги «Біографія берези» (1974), де не випадковий вже самий вибір форми: вірш складають всього два катрени п'ятистопного ямбу з перехресним римуванням. А проте ці ямби неможливо цитувати, їх можна лише наводити повністю, щоразу дивуючись їхній довершеності:

Є щось у самопевності принадне —
здається, в бурі фактів і подій,
як Голіафу, щось тобі підвладне
і часом волі кориться твоїй.

Так і вітрило розумом нехитрим
діходить, мабуть, висновку того,
що це воно керує в морі вітром,
а не підвладне поштовхам його.

Категоричність суджень загалом не властива ліричному героєві Сави Голованівського — це надто не відповідало б його шанобливому ставленню до істини і наполегливому шуканню її. Проте саме в цих невтомних пошуках він дійшов чогось важливішого для себе:

...шлях людський не вистелили квіти,
і на тяжкій дорозі до мети
ганебно мати все і все могли
і водночас нічого не уміти.

Навидовижу органічно поєднуються в цьому характері така безкомпромісна суворість, доброта і великодушність. Зокрема, надзвичайно тепла прихильність і вибачливість до юності.

Хай бог простить поетів і поеток,
Які шкодують праці та зусиль
І ладні жанр неправлених чернеток
Проголосить за вишуканий стиль.
О хитруни зелені та нестиглі,
Хай доля вам подовжує роки,
Щоб мали час і виправити встигли
Свої орфографічні помилки.

А може, це і є «вічна молодість»? Запорука її — в цій людській доброті і водночас вимогливості, в глибокому розумінні обов'язку й відповідальності митця.

Людина великого життєвого і творчого досвіду, Сава Голованівський, проте, всіляко уникає менторства, повчального тону, безапеляційних суджень. Суттєві, виважені думки він висловлює ніби несамохіть, побіжно, трохи навіть скоромовкою. Але вони все одно звучать і виразно, і переконливо, ці роздуми про справжню народність мистецтва, про призначення літератури, про художність її. «Чи становить життєвий матеріал у художньому творі щось самодостатнє?» — принагідно запитує письменник у своїй оповіді про Андрія Головка, ніби запрошуючи читача поміркувати разом з приводу такого непростого і важливого поняття, як актуальність літератури. Мало бути сучасником, свідком і хроністом значних подій. Художник слова справді сучасний глибоко осягає свою добу, відгукується на широкі духовні запити сьогодення. Гідна мета, достойне прагнення. Воно надихає і Саву Голованівського в його нових творчих пошуках.

Елеонора Соловей

Поезії

ПАРАД НА ЧЕРВОНІЙ ПЛОЩІ

В Москві, біля Мавзолея,
на розі Кремля й Тверської,
стояли ми на трибунах,
і вітер летів повз нас.
В шерехах ішли комуністи,
ударники та герої,
з тобою, моя країно,
у простір ішли і в час.

Їх даль не могла вмістити
і обрій не міг обняти.
Здавались пісні слабкими,
безсилі були слова.
І ніби гранітна чаша,
по вінця налита м'яти,
так повна людьми по вінця
лежала округ Москва.

І всі вони йшли рядами —
орлів молодих когорта,—
готові на бій і працю,
на славні свої діла.
Яка ти велика й сильна,
яка ти щаслива й горда,
коли отакій родині
життя і мету дала!

Стояв над землею гомін,
і гуркіт, і гул похода,
неначе скресали ріки,
неначе ламало лід.

Кіннота ішла праворуч,
ліворуч ішла піхота,
як срібна підкова щастя,
виблискував небозвід.

І раптом шерехи змовкли,
спинились, неначе тіні,
і так причаїлись хмари
та обрії голубі,
що, певне, порушив тишу
один я в усій країні:
я вірша складав і вголос
читав його сам собі.

Це виїхав верхи маршал,
за ним, знамениті здавна,
соратники-генерали,
достойні сини орла.
Яка ти велика й горда,
яка ти щаслива й славна,
коли отаку когорту
зростити в боях змогла!

І маршал змахнув рукою
і крикнув: — Привіт, герої! —
І гримнула сіра площа,
і рушили з місць війська.
Ударили в такт литаври,
ударили в тон гобої,
прорвалась, як Волга в Каспій,
в Червоний майдан Тверська.

Повз мене ішли узбеки,
грузини ішли й якути,
ішли молоді орловці
й чернігівські молодці,
і гамір стояв над ними,
в якому громів не чути,
і небо пливло над ними,
як пара на молоці.

Від Мурманська до Одеси,
від Польщі до Владивостока
ішли вони дужі в небі,
на суші і на воді,
і славили горду й сильну,
немов океан, широку,
країну, яка зуміла
їх виростити в труді.

1935

* *
*

Шукали марно спокою,
спочину і тепла
під стріхою високою
край тихого села,—

прийшли до хати рідної,
а матері нема...
Лунає з далі срібної
печаль її німа.

Стоять, немов приречені,
сини біля воріт —
до темної Німеччини
такий далекий світ!

Старої, слабосилої,
не ждуть її назад —
не пустить, не помилує
солдатську матір кат!

Дими обсіли обрії
на всі, на всі кінці,
і пісеньки недоброї
співають вітерці...

Зняли кашкети соколи,
схилилися на мить...

Під зорями високими
дорога мерехтить!

1942

СЕРЦЕ МАТЕРІ

Звелася на поміст вона
по дерев'яних сходах —
на площі встала тишина,
аж чути кожен подих.

Довкола всі були свої,
та кожному здалося,
що вперше бачить він її
посріблене волосся.

З колгоспу ближнього прийшла
сюди на площу жінка,
на голові її була
у крапочку хустинка;

сачок з грубенького сукна,
у збірочку спідниця...
Весна — а в чоботи вона
узута, як годиться.

А Трумен кликав на війну,
збирав полки у наступ,
щоб і молодшим сивину
на голову покласти,

щоб довершить її біду
і відібрати дитину,
мов цвіт весняний, молоду,
тепер уже єдину.

І до схвильованих людей
сказала слово мати,
мов серце вийняла з грудей,
щоб рани показати:

болюче ятрились вони —
терпіти вже несила!
Їх ще з минулої війни
вона в собі носила.

Одна глибока і тяжка,
а інші — не запитуй:
що перша — страчена дочка,
а друга — син убитий.

І серцю не позбутись їх,
рубцями не стягнути,
як матері дітей своїх
ніколи не забути!

О, не забувся перший бій
і перша свіжа рана,
коли вона дочці своїй
казала: — Час, кохана!

Ще зовсім юна і мала,
дочка пішла на ката —
вона хлібину узяла,
патрони й автомата.

І звідки виявилась в ній
та недівоча сила,
коли вона в пітьмі нічній
ворожий штаб палила!

А потім дівчину вели
по кризі в сорочині
і дротом скручені були
на спині руки сині...

Та слова мовити — хоч ріж —
не змусили злочинці...

...В той день загнала перший ніж
війна у серце жінці.

І мати біль перенесла —
не згасла, мов жарина,

і мстити з рідного села
на фронт послала сина.

Крізь недопалені скирти
і крізь чужі траншеї
судилось хлопцеві дійти
до армії своєї.

Не прислав синок листів,
хоч мати й виглядала,
а потім кілька теплих слів
прийшло від генерала.

Втішати — це було б дарма:
є і у нього мати!
А рани... буде не сама
вона їх лікувати.

...На площі тиша настає,
мовчать в задумі люди —
і тільки чути: серце б'є
у материні груди.

Його судили на загин,
та все воно збороло,
бо є у неї менший син
і рідний край навколо.

Він долю матиме легку,
веселу і щасливу —
злетить синок у літаку
чи переоре ниву;

він працюватиме в саду,
в ливарні, чи в забої,
чи пісню створить молоду —
ще світ не знав такої!

Хай той, хто знову меч кує,
вночі не спить спокійно,
бо мати знає, де він є
і як готує війни.

Йому і на морському дні
не приховать облуди —
бо скрізь війну його війні
оголосили люди.

...Синіє небо угорі,
співає вітер дзвінко...
Стоять-клянуться матері
перед тобою, жінко.

І серце

в кожній з них таке —
ніщо його не зборе,
то милосердне і м'яке,
то гнівне і суворе.

1952

ЛІКИ ВІД СУМУ

Сумуєш? Співчуваю і мовчу.
Ну, що там знову сталося з тобою?!
Скажи мені, а я тебе навчу,
де взяти досить радості й спокою.
Ах, це не вдасться? Друже мій, дарма!
У тебе просто настрою нема —
напевне, рима склала раптом крила
або чомусь кохана розлюбила.

Невдала рима — то ще не печаль:
вночі і вдень шукай потрібне слово!
Кохання... Це серйозніше, на жаль...
Любов живе і гасне загадково.
Пожди: вона ще вернеться, як гість!

А поки що — моя тобі порада:
піді на ріг і чоботи почисть,
і з'явиться надія і розрада.
Чистильник — хлопець дивної краси —
підкине щітку,
раптом заспіває,
і у чобіт заблискають носи,
і небо в них відіб'ється безкрає.

Не допоможе — що там, не журись,
ти ще загоїш біль свій та образу.
Зайди до перукарні, поголись,
і на душі полегшає відразу.
Старий та балакучий перукар
намилить помазком твою щетину,
і з серця раптом звалиться тягар —
помолодїєш враз наполовину!

Виходь мерщій на вулицю.

Трамвай
іде проспектом чистим і широким.
На поворотах кидає...

Тримай
сусідку, щоб не впала ненароком.
Підтримуй же!

Держи її як слід!
Ти бачив, як моргнув вагоновід,
неначе мчить він стежкою хисткою,
задалегідь умовившись з тобою.

Вагоновод,

чистильник,

перукар —
це люди працьовитої породи —
ах, як вони лікують від примар
роздвоєння й душевної незгоди!

Все, що вони дадуть тобі, візьми.
Не затуляйся маскою сліпою.
Ділися з ними щастям і слізьми,—
вони ж

усім поділяться з тобою.

НА ПАРОПЛАВІ «ПОБЕДА»

Щодня по палубі гуляє чоловік —
(смугастий галстук, темні окуляри) —
він геть засмаг, немов його опік
палючий жар Судану чи Сахари.

Супутниця — можливо, що дочка
(багато більше схожа на онуку),
мов деревце, тоненька і гнучка,
зворушливо веде його під руку.

Він зрідка зупиняється на мить
і, ніби вперше, дивиться на море,
і щоразу схвильовано тремтить,
відбивши синь, лице його суворе.

Я чув, що він в Одесу приїздив,
не ради безтурботної розваги,
що не шукав у мандрах ані див,
ні вражень, ні душевної наснаги.

Він був сліпим, коли з'явився тут, —
і зважився він вирушити з дому,
бо чув, що є в Одесі інститут,
де очі виліковують сліпому.

Хто ця людина — турок чи індус?
Із Анкари він родом чи із Делі?
Він пережив тайфун, чи землетрус,
чи бурю несподівану в пустелі?

А може, він простий легіонер —
з далекого Каїра єгиптянин,
який за волю бився і тепер
видужує потроху від поранень?

Я радий, що одеські лікарі
зуміли врешті зір йому вернути,
бо всім належить сонце угорі —
з Алжіру він, із Гавра чи Калькутти!

Та визнаю: пишаюся без мір
я рідним краєм, юним і розквітлим,
який не тільки гострий має зір,
а й інших щедро наділяє світлом.

З якої б не з'явились далини,—
я знаю це напевне і радію,—
що тут п'ятьми позбудуться вони
і знайдуть знову втрачену надію.

Беріть! Усім належить радість ця.
Ми скарбів не жаліємо нікому.
Сповна вантажте
 в душі
 та серця,
вивозьте на здоров'я їх додому!

Констанца, 1957

ШАХТАР

Кажуть, все в природі — як належно,
хоч творили світ і не боги:
кожна річ розміщена залежно
від її питомої ваги.

І, мовляв, з цієї точки зору
зрозуміти кожному дано,
чом легке вигониться нагору,
а важке спускається на дно.

Я не хочу мудрих ображати
чи хвалить обізнаність свою —
змайструвала світ природа-мати
дуже гармонійно — визнаю.

Та в душі гармонії немає,
щось її підбурює щомить:
те, що зверху,— не задовольняє,
те, що знизу,— глибоко лежить...

Чи ж природи вирішення вірне?
За законом фізики, сливе,
з-під полови золото не вирне,
з-під породи вугіль не спливе!

Чорт — і той собі зламає роги
в намаганні якомсь наяву
з голови поставити на ноги
цю несправедливість вікову...

...Прокидайся вдосвіта, шахтарю,—
вже бринять світанки голубі!
Те, про що я мрію, а не марю,
видобути суджено тобі.

**В надрах штреку темного й глухого
у тверді заглиблюйся пласти,
правдолюб, обов'язок якого
вищу справедливість берегти.**

1961

ТРАВА

Може, й справді — якби нахилилась травинка,
обережно зібгавши листочки свої,
просвистіла б над нею тривожно і дзвінко,
не зрубала б коса невмолимо її.

Може б, тільки нога косарева прибила,
і пішов би він геть,
а прим'яте стебло,
хоч звестися й розправити спину несила,
все ж сяк-так підвелось б і далі жило.

Та воно не зігнуло тендітної спини,
не схилило чола перед лезом стальним,
і лежить тепер мертве, як інші стеблини,
що попадали, зрізані поруч із ним.

Далебі, повелось занадто зухвало,
а можливо, побачило — ради нема,
і собі в одчайдушній погорді поклато —
не схилившись як всі,
полягти з усіма.

* *
*

Куди б не глянув, скрізь те саме,
куди б не рушив, скрізь одне —
прозоре небо над лісами,
повітря свіже й запашне.

Та часом — де б не опинився,
я скрізь інакший, ніж завжди —
на ліс в задумі задивився
або завмер біля води...

Неначе світ, що в'яне й квітне,
лише з'являється вві сні,
і все живе й різноманітне
не поза мною, а в мені.

1968

АНГЛІЙСЬКІ ПОЕЗІЇ

1. КРУКИ В ТАУЕРІ

Країна ця поезією славна,
туманом, як загусла каламуть,
і круками священними, що здавна
у лондонському Тауері живуть.

Давно померли їхні однолітки —
не знаю, Байрон, Шеллі чи Шекспір,
а ці птахи, немов сторонні свідки,
лише ледь-ледь постаріли з тих пір.

Їх дев'ять. Фраки, як на твердолобих.
В очах, немов моноклі, сяє скло.
Бракує лиш сигар у чорних дзьобах,
аби повнішим враження було.

І то не жарт, чи дивні непорядки
у плануванні фондів грошових —
є навіть кругла сума на видатки
в державному кошторисі на них.

Ще б пак! Таж поговорі попереджає,
як і свята традиція рече,
що лихо враз Британію спіткає,
якщо котрийсь із Тауера втече!

І дивна річ: уже чортма колоній,
престиж, як свічка, тоне рік у рік,
вже й Люксембург не здався б у полон їй,
а жоден крук з-під нагляду не втік.

Я б за таке позбавив їх субсидій,
я б їх прирік на голод і мороз,
і хай би так, як римлянин Овідій,
довідались про смисл метаморфоз.

Але, як твердять скептики й невіри,
давно цим птахам крила підтяли
ті, хто, схрестивши з поступом рапіри,
позбавить крил народи не змогли.

...Німують мури древньої катівні,
чатують вежі сторожко вгорі...
Садівники, одягнені як півні,
стрижуть газон, немов перукарі.

І лиш приїжджим, повним недовір'я,
торочить чисто виголений гід,
що круки — ось: сидять і чистять пір'я,
і, значить, все в Британії як слід.

2. БІЛЯ РАТУШІ

Там, де в лондонському Сіті
ходять лорди, як тузи,
бачив я єдині в світі
особливі терези.
Вже давно тяжка тарілка
не хилилась до землі,
і стоїть залізна стрілка
сотні років на нулі.

Їх за прадіда чи діда
встановили мудреці
не для того, щоб Феміда
щось тримала у руці,
а щоб знати, скільки важить
мер у повному вбранні
при початку повноважень
і при переобранні.

І якщо за час управи
він погладшав хоч на грам,
значить, нехтуючи справи,
правив з горем пополам.
Бо, мовляв, того, хто худне
на роботі і горить,
шанування привселюдне
має знов нагородить.

Я не думаю, щоб нині
в гущі лондонської мли
забобони, як святині,
шанували й берегли.
І якщо мужі державні
нагуляють черевце,
їх, як в ті епохи давні,
не осуджують за це.

Незвичайного звичаю
не обстоюю того,
але миле щось вбачаю
я в наївності його.
І сучасникам на подив
запровадив би я знов
терези побіля входів
до державних установ.

8. ЛЕДІ ГОДИВА

Надивився на світі я всякого дива
по країнах чужих і в своїй стороні,
та не йде мені з пам'яті леді Годива,
що у Ковентрі охляп сидить на коні.

Сяє статуя в темній облозі газона,
наче хтось її щойно до блиску натер,
чи хвилину тому з-під пера Теннісона
вона вийшла і верхи приїхала в сквер.

Тут буває туман і сльота, і негода,
і жінки своє «міні» ховають в плащі.
а вона — не тому, що така була мода —
зовсім гола стрічає туман і дощі.

Був її чоловік розбишака й п'яниця —
напивався, мов кінь, хоч і з прадіда граф.
Попросила дружина його, як годиться,
щоб останньої крихти з підлеглих не брав.

Але граф засміявся і крикнув щосили:
— Заступаєшся? Кажеш, до нитки обдер?

Скинь сорочку й віддай їм, щоб сором
прикрили,
і гуляй собі гола, мов пава без пер! —

І в шаленому гніві рвонула Годива
оксамити й шовки, і мерщій на коня,
і по місту поїхала, горда й щаслива,
на очах у людей серед білого дня.

Та шануючи цноту богині своєї,
одверталися люди й зникали в домах,
і якщо хтось посмів подивитись на неї —
очі сліпли, неначе їх виклював птах.

...Я б у пам'ятник втілив
не тільки відвагу
і заступниці правих грізну прямоту,
а й чутливість людську,
що крізь голод і спрагу
соромливість її пощадила святу.

Хай би поруч стояли, як вдячності прояв,
як данина і шана нащадків живих
одчайдушній відвазі незламних героїв
і серцям,
що шанують незайманість в них.

Лондон — Київ, 1969

1926—1930

* * *

Люблю веселе свято Перше травня —
червоний цей листок в календарі!
Настане, і тривога моя давня
зникає, наче присмерк на зорі.

Весна! Весна! Хоч листя ще й немає,
бруньки уже набрякли весняні,
і крізь шибки у хаті сонце сяє,
і зайчиком гасає по стіні.

І ми йдемо в шерехах з прапорами
усі гуртом весні своїй навстріч,
і, вийшовши з золоченої рами,
простує, наче рівний, разом з нами,
привітно усміхаючись, Ілліч.

І легко так, і весело на серці,
що, схоже, грім на голову впади,
і чорта переможу я на герці,
приречений радіти назавжди.

1926

* * *

Над пругом гір, за вигуками станцій
в краю, якого й око не сягне,
у сьйві дня й вінку протуберанців
постало раптом сонце вогняне.

І так чудово в ранішньому блиску
засяв світ,
 неначе аж тепер
уперше впав промінчик в ту колиску,
де я під пісню матері завмер.

1927

Балада про комбата

Ще видиться бій і Сиваш йому сниться,
а вже відгриміла десята річниця;
ще маряться наступ і відступ йому,—
оті, що скінчилися вічність тому;
ще в пам'яті друзі — лиш очі заплющи —
безмежні поля і повітря цілюще,
і шаблі кривої загрозливий свист,
і мчить, не спиняється кавалерист...

Чи довго ночами ні сну, ні спокою
душі не даватимуть видива бою?
Чи скоро поступляться місцем вони,
щоб інші в свідомість вломилися сні
і радість з боями здобутого світу
явила й йому повноту розмаїту?

Стара гімнастерка і орден на ній
за той незабутній і праведний бій.
На камені вулиць гримить дерев'яшка —
йдучи, він на неї спирається важко,
так само, як важко спирався тоді
на руку бійця у сиваській воді.

А вулиця в сонці, а вулиця в дзвоні,
і площі блищать, мов натерті долоні,
і люди, як води, в потоки злились,
нуртують і мчать — поспішають кудись.
У кожного клопоти власні й турботи —
ніхто не питає: а звідки і хто ти?
І, ніби поглинутим безліччю справ,
ім байдуже, за що ти ногу віддав.

Стоїть він, на милицю спершись на розі,
і юрми людські озирає в тривозі,
і боязко раптом підходить маля —
впинається вічками в орден здаля.
Червоний беретик, легкі черевички,
немов печеричка в траві невеличка,
зорить і мовчазно запитує:

— Звідки
це сяйво і цвіт металевої квітки?

Минають їх люди — і хто його знає,
чи то не земна суєта їх минає
обох, зачудованих óдного óдним,
що словом не в силі обмовитись жодним!
Минають їх люди, і, може, нікому
нічого не видиться дивного в тому,
що двое спинились на шумному розі,
своїх почуттів вгамувати не в змозі —
стоять зачаровані, мов нетутешні, —
Колишне й Майбутнє,
Минуле й Прийдешнє.

1927

Осінь

Стрілами
 стріли ми
 бандитку осінь.
Кучері — золото.
 Очі — блакить.
Стала й зорить у небесну просінь.
Нишкне, як тінь.
 Мовчить.

Дивиться, наче зібралась плакати.
Хмурій, як хмарі,
 мариться схлип.
Годі плекати ржаві плакати
мідних дубів
 та бронзових лип!

Раптом війнула,
 дмухнула холодом,
ліс трусонула,
 степ замела,
листям,
 як золотом,
 зМОЛОТИМ
 МОЛОТОМ,
вкрила світи,
 хоч сама й замала.

Патли розкудлила,
руки розкидала.
Дайте їй волю — скоїть страшне,
бронзова дівка,
подібна до ідола,
схожа на ту,
що катує
мене.

1928

Крим

Як чорнильниця, ніч
наливається спокоєм чорним,
і в долинах німих
розстилається тьма горілиць.
Я клянуся — ми небо,
як зоряний зошит, розгорнем
і пізнаємо радість
пізнання його таємниць,
насолоду блукань,
і літань, і закопувань в нетрі,
і шукань виднокругів,
і вимірювань глибини,—
замалими нам стануть
аршинні вершини Ай-Петрі,
ніби іграшки будуть
внизу красуватись вони!

Наша юність не встигла
на берег опалений Кримів,
запізnilась на свято
великих сиваських пожеж.
Що ж я людям скажу
про безвусих моїх побратимів,—
що патрони на фронт
ми підносили все-таки теж?
Чи ударюся в розпач,
впаду у холодну задуму,
чи, як Гамлет, схилюся
під видивом марев і снів,

коли в ніч горобину
з облоги смертельного суму
нас відвідають тіні
порубаних наших батьків?

Я не вірю, що можна
на світ народитись запізно:
не в один ешелон
справедлива шикуються рать!
Боротьба ще попереду —
армія наша залізна
ще повинна цей світ
збудувати і завоювать.
О, коли б наші предки
зуміли ожити і встати
через дні і роки,
через далеч майбутніх століть,—
ті, що тут полягли,
як хоробрі сиваські солдати,
може б, заздрили нам,
хто на варті сьогодні стоїть!
...Крим приваблює морем,
полонить теплом і водою,
виноград достигає,
і листя горить золотє...
Тут проходили ви
молодою своєю ходою,
тут загинули ви
і завзяттям в синах живете.
То учіть же і нас
простувати шляхóm несходимим,
залітати в думках
не в минулий, а в завтрашній час
і, в майбутнє йдучи,
тільки марити іноді Кримом,
простувати вперед,
озираючись тільки на вас.

1928

Будівниче

Івану Микитенкові

Розкидав ранок золотаві коси
серед соснових лат.

А біля них
палають сонцем висвітлені стоси
дощок жовтогарячих і тугих.

По лікті ми рукава засукали,
лопатами мішаємо вапно,
і шкода, що земного дня нам мало,
а більшого людині не дано!..

Не житній куль ми кладемо на стріху,
не молилось на трухлу давнину,—
міцні цеглини радості і сміху
чергуються, лягаючи в стіну.

Бушує сонце в ранішньому танку
на банях нами зведених склепінь
на щастя людям
завтрашнього ранку,
для радості
майбутніх поколінь.

1929

Балада про вістового

З-за чорного лісу і синіх горбів,
в долині, що тане в імлі голубій,
гарматною пелькою в небо зревів
бій.

Покликав комбриг вістового свого,
ускочив у бурку, вручає наказ,
і з місця буланій зриває його
враз.

Майнули, мов блискавки, срібні шаблі,
і слава, мов злива, у полі німім,
і вибухи котять, немов по землі
грім.

Уже перемога повсюди близька —
з горбів уже ворога скинуто вниз...
За чорною буркою стежать війська
скрізь.

Копитами коні товчуть ковилі,
команда комбрига лунає, мов дзвін.
Та от — похитнувся раптово в сідлі
він.

Ніхто не уздрів, летячи навмання,
лише вістовий крізь палання заграє
побачив, як звівся комбриг і з коня
впав.

Він знав: конармійці провідають вмить,
і, хоч перемога уже на часі,
ще можуть раптово галоп зупинить
всі.

Довкола покоси вогонь попелив,
гармати змагалися з небом самим,
і весь виднокіл, як туман, застелив
дим.

Та бурка з'явилась, мов крила орла,
звилась над буланним, що простір боров,
майнула попереду і повела
знов.

І стало відомо бригаді усій,
коли перемоги салют одгримів,
що це вістовий їх в останній бій
вів.

1929

Балада про дзвіницю

Це давно одгуло
і забулося, мабуть,
давно,
і тепер
крізь туман,
що невидимий світ застилає,

я дивлюся на пагорб
в розчахнуте навстіж вікно,
де стояла дзвіниця,
якої давно вже
немає.

Про красу її дивну
колись розповів мені
дід:
козаки її склали
з дубів, як міцна харалужа.
Років тридцять стругали,
але змайстрували як слід —
просмодили колоди,
щоб згодом
не в'їлася нужа.

Сам той дід і спалив її,
проклятий потім людьми,
і карається він,
і забути не може і досі
горобину ту ніч,
коли дівчину виніс
з п'їтьми
і поклав на траву
при камінному березі
Росі.

То була його мила —
бідацьке дитя,
як і він.
А красуня яка!

А співала ж у мигі дозвілля!
Мала очі — як ніч,
мала коси тяжкі
до колін...
Ждали осені тільки,
щоб справити добре весілля.

Але сталося лихо —
до пана синок завітав,
юнкерок із столиці,
бодай його мати не мала!
Наче й миршавий був,

але дівчину ту
згвалтував.
Через те
на дзвіниці
і руки на себе наклала.

Задушив би поганця,
та пальці бруднить не схотів —
уповав на святе,
у заступництво вірячи боже:
він, мовляв, не простить,
і за кривду воздасть поготів,
а людині людей
замість бога
карати не гоже.

Та всевишній мовчав —
чи оглух,
чи осліп,
чи знімів...
Значить, будь же ти проклятий,
боже,
і нині, і присно!
Сірники ухопив
і, гамуючи розпач і гнів,
на дзвіниці тій
чиркнув,
ще й гасом на бантини приснув.

І горіла ж вона,
мовби знятий до зір смолоскип!
Люди бігли з цеберками,
дрібно тремтіли з нестями.
А палій
десь на віддалі
стежив, тамуючи схлип,
і шептав молитви
неживими від спраги
устами.

А в сімнадцятім,
навчений
ранами й громом війни,
повернувся в село
й підстеріг-таки поночі ката.
І стояв юнкерок,

і скавчав, наче пес
з-під стіни,
хоч і знав,
що глуха
і пощади не знає
відплата.

1929

Пушкін

Правічне, як світ, і, як світ, неозоре,
за вікнами море бушує, мов горе,
по хмарі похмурій,
по небу в сльоті
січуть, як шаблі, блискавки золоті.

Лиш ти, хто з літами й на день не старіє,
зіходиш зі сходів без слів і вагань,
одв'язуєш човен крилатої мрії
під білим вітрилом нічних хвилювань.

І море — не море,
і буря — не буря:
це шторм у душі,
це в уяві гроза.

І даль ця безмежна, і хвилі похмурі
не щезнуть ніколи, як світ не щеза.

І що то за диво: вслухаєшся в риму,
вдивляєшся в плетиво марев і снів,
і сам відчуваєш тривогу незриму
сердець, за які ти страждав та болів!

Минають літа і лишається чудо,
і чари не блякнуть його ні на мить —
народи царя називають «Іуда»
і славлять тебе, щоб радіти і жить.

А важко було, а знущалися люто,—
віки розсудили
і час не зборов.

Ув'язнено тіло,
і руки закуто,

а серце на волі,
і вихриється кров!
Так завше було,
і, напевне, довіку
поетова пісня сягатиме в даль,
і муки людські, хоч немає їм ліку,
долатиме віра — не сум і печаль;

долатиме розпач, безсилля й зневіру,
і зраду коханки,
і лють ворогів,
і лишиться мрія та друзі в Сибіру,
і ніжність до них,
і до нелюдів гнів.

Ще людство не раз в благодатному шалі
підхоплять пориви нездійснених мет,
і сяяти буде їм
з бронзи медалі
і твій —
серед страчених —
шостий портрет.

1929

Романтика

Полин і курява... Печаль степів цілинних...
А люди йдуть і йдуть з останніх сил...
Над кураєм повис іржавий пил,
і з потом порохня змішалася на спинах...

Лишилось дома все — дружина, дітлахи.
В хлівах — скотина.
В полі — стигле жито.
Варшавський пан жбурнув на ці шляхи
усіх, хто уцілів,
кого ще не добито.

І йдуть вони, і йдуть в далекі ці світи —
на Хортицю,
на Низ,
в дорогу невідому...

Що може бути тяжче, як іти
із клунком в безвість з батьківського дому!

Руді щітки борід під вітром поплелись,
мов древні письмена — давно уже зотлілі...
Які мені близькі,

близькі та зрозумілі
той біль і сум,
що гнав
сюди людей колись.

А ви, хто чує клич побідної яси
там, де лунав лиш плач захоплених зненацька,
де у суцільний зойк злилися голоси
і весь народ волав — душа його бідацька,—
ви бачите одне — в тумані вільний степ,
виблискують шаблі, хрупуть у битвах коні...
Романтика утечі та погоні,
поезія виговських та мазеп!
Цей степ таки ожив.

З оновлених осель
таки лунають спів і радощі народні.
Це сталося не тоді — це сталося сьогодні
під дзвін ковадла —
не під свист шабель.

Нашадки бідаків, що в цих могилах сплять,
зійшлись з усіх кінців безмежної країни,—
за смерть своїх батьків,
за горе України
вони своїм трудом,
вони піснями мстять.

І не як прадіди своє злиденне збіжжя,
як стяг майбутнього,
як прапор поколінь,
несуть вони свій труд у вільне Запоріжжя —
в цей спільний храм здобутків і творинь.

Тут випито колись нужди щербатий келих,
і ось вона встає — романтика нова —
у сьайві перемог,
у стінах цих дебелих,
і не минуле в них —
майбутнє ожива.

Тут і моя душа — пролитій крові шана,
і месникам її подяка і хвала;
тут і мої пісні — не дудочка вільшана,
а мідна сурма
і людські діла.

1929

На смерть Маяковського

Ми зір з небес не вчилися хапати,
ми — люди міст,
і моря,
і степів.

І прикипіли до ручищ лопати,
як кожен з нас до буднів прикипів.

Ми звикли жити на твердій землі,
працюємо і дивимось у корінь,
і дні уже,
і ночі замалі
для наших відкриттів і перетворень.

Стримить рядок,
нагострений, як меч,
і треба не схилитися до смерті,
щоб днів цеглини
на залізі плеч,
йдучи в майбутнє, перетерти.

Щоб не було
ні соромно,
ні боляче
перед онуками,
і людством,
і життям,
як тим, хто світ
повірить в щирість молячи,
ані на гріш собі не вірить сам.

Від пісеньок солодких ми не танем,
не граємося словом, як м'ячем,
бо ви були між нами капітаном,
найголоснішим нашим сурмачем.

І, вергаючи грім
і рим гаряче олово
в міщанські душі,
в мідяні лоби,
тримали гордо ви свою левину голову
серед солдатів нашої доби.

Летить з ротацій
віхола часописів.
Очима кліпаєш,
і липнуть до очей
рябі колонки хроніки і дописів
про випадки крадіжок і смертей.

Пригоди...
Вчинки...
Вироки судові...

Ні, не з цікавості
я їх читати звик.
Хто зустрічав таке,
щоб просто на будові
убив себе свідомо робітник?

Себе ви били в груди власним гомоном,
на втому й смерть скеровуючи злість,—
і раптом — куля...
Наче невідомо нам,
що легше — з мосту,
ніж з води на міст!

Живеш і знаєш — недарма воюємо:
старе приречене,
слабкі його ряди.
Коли ж данину віддаси свою йому,
загрузнеш в ньому,
змовкнеш назавжди.

Людська любов — її ви стали виявом,
за неї билися не в ліжку, а в бою.
Не пасувало вішатись на шию вам
чи в зашморг сунути свою!

Не тільки вас в той день у світі втрачено —
не через те в рядку моему гнів.

У плані нашому
ніде не передбачено
рядків про смерть,
крім смерті ворогів.

Буває, падаєш і яму риєш носом.
А хто не падає?

У кого цілий ніс?
Та кожен з нас,
розбившись під укусом,
уламок свій до перемоги ніс.

І, невтолиме горе перетерши,
ішли ми всі
крізь біль і шал часу,
щоб знову репортери й репортерші
строчили прозою
про подвиги й красу.

Щоб туга і зневіра,
мов сухоти,
не зачерствили серць і голосів,
щоб встала армія
цегельної піхоти,
немов у відповідь
на наш горлатий спів.

Там, на фронтах
з солдатами і вдовами,
де бій не змовк
і де вогонь не згас,
я сам нестиму вас руками стопудовими
і, як за прапора, боротимусь за вас.

Коли ж судилося,—
і сам я похилюсь
не на полях, де твориться історія,
то все одно —
за долю й честь чиюсь,
а не за місце
в урні
крематорію.

1930

Комсомольський квиток

Чотирнадцяти років не було,
як він подався з клуночком до міста.
Лишилося за пагорбом село,
і річка, і тополя срібнолиста.

Він в окружкомі тихо розповів
про батька, що поліг під Сивашами,
про матір і про двох своїх братів,
які пішли в колгосп з товаришами.

Розгублений, підвівся він і став,
коли його покликали до столу.
І секретар при ньому підписав
квиток нового члена комсомолу.

Всі радісно вітали юнака,
а він зорив на літери червоні
і роздивлявся книжечку, яка,
мов племінець, горіла на долоні.

І тільки у зволжених очах
яскріло розуміння негасиме,
неначе задивився він на шлях,
який усе життя його вестиме.

1930

Колоніальна балада

Олексі Влизькові

Вогні вдалині,
наче золота брості,
вода —
як розтоплена мідь.
Ідуть броненосці,
ідуть броненосці,
ідуть броненосці
на Схід.

У панцир закуті,
як лицарі в лати,
тамують
погрозу
німу.
І холодно дивляться
сірі гармати
сухими очима
в пільму.

Як вечір — індуси,
як бронза — малайці:
то кубрики,
камбуз
і трюм.
При компасі — білі,
від кави зомлілі,
від віскі,
вина
та парфум.

Од Бірми уже не лишилося й знаку,
маяк на Суматрі
погас.
Минули Цейлон

і солодку Малакку,
попереду
синій
Мадрас.

Там діти — мов квіти,
дівчата — як зорі,
красуні там
юні й старі.
Закутані в сарі,
загорені в горі,
чекають
жінки й матері.

Вже палац набоба біліє,
і сяє
жінок
біля молу
разок.

Душі в капітана —
відомо —
немає,
та пустить до них
хоч разок!

На палубі всі —
і малайці, й індуси.
Наказ:
— Бомбардири, на ют! —
Хоч серця й немає,
а все-таки мусить:
з гармат
пролунає салют.

Відкрито замки,
і віддраєно люки:
снаряди у жерла
загонь!
І раптом лунає:
— Влучайте, падлюки!
По жовтій сволоті
вогонь!

Ні руху.
Ні звуку.
Ні слова супроти.
Лиш стиха шумить океан.
Лиш постріл з гвинтівки,
слухняної доти.

Летить
через борт
капітан.

Стамбул, 1930

ІТАЛІЙСЬКІ ПОЕЗІЇ

Італія

Від красуні Італії
в божевільному шалі я —
не країна на глобусі,
а божественний рай.
Схоже справді, неначе ти
жив, щоб тільки побачити,
а побачив, заплющуйся
і спокійно вмирай.

Наче квітка незірвана
чи як пригорща зір вона.
Мигдалі тут і цитруси,
а навкіл — голубінь...
Тут і храми, і палаци...
По камінчику склало це
працелюбство й достоїнство
п'ятиста поколінь.

Мало й вражої хитрості,
аби суть з неї витрясти,
аби серця позбавити
і позбути душі.
Та, гнучи свою лінію,
дуче зміг в Муссолінію
перевтілить Італію
з допомогою лжі.

Він за зиски мільярдів
рот заткнув Леонардові,
Рафаелю та Рубенсу
не до пензлів і фарб.
Від Мілана до Генуї —
пошук праці щоденної,
з дітлахами знедолені
йдуть, волочачи скарб.

Та якою порадою
я людей цих порадою?

Що скажу їм про землю цю
і неволь, і недоль?
І багатство, і врода є,
але вроздріб розпродує
славу Данте і Рубенса
італійський король.

Ой народе-прабатечку,
вирви з уст своїх затичку,
Пригадай своїх велетнів,
котрі в битви вели,—
Гарібальді з Мадзіною,
що на трон цей лавиною
йшли попереду, знаючи
що до чого й коли.

Неаполь, 1939

Мессінська протока

Землетрус-крокодил
від країни цілої
відкусив суходіл
острова Сіцилії.

І в воді він завмер,
наче в лаві плаває.
(Кажуть, в Етні й тепер
ще гаряча лава є).

Тут вода, мов кришталь,
міниться й прозориться —
в глибину, ніби вдаль,
наскрізь видно море це,

і на самому дні,
під водою синьою,
брили хмар крейдяні —
небо над Мессіною.

Кажуть, буцім сюди
кралі гордовиті всі
ходять в люстро води
ранком подивитися,

і, мовляв, через це
(далебі і слід би так!)
в ній котроїсь лице
залишило відбиток.

Я не вірю в казки
завчені та вивчені,—
зір у водах разки,
а не очі дівчини;

це небес капелюх
наділив їх вродою,
а не витрішки шлюх,
що її розпродують!

Натягну поводи
віршу розпочатому,
в рот набравши води,
вражений, мовчатиму.

А чудесну красу,
землетрусом створену,
я в душі понесу
в нашу тиху сторону.

1930

Везувій

Голова у Помпеї низька й важка —
нелегко лежать внизу їй.
Поникла вся —
три вершка од горшка,
не те що
красень
Везувій!

Стоїть в погорді,
димить потроху
хизується мовчки тим,
чого накоїв
якогось там року
в Помпеї,
що десь під ним.

Нічого не вдієш —
стихійна сила!
То був тільки перший знак.
І коли вже декого
тоді трусило,
то нині трусне й не так.
І навіть не віриться,
що було колись так:
на аренах кресали вогнем мечі
і носили спереду
фіговий листик
дами,
плебеї
й громадські діячі.

Та час той минув,
і листочки не в моді,
і сором тепер прикривають інак,—
забули синьйори,
як з плебеями в згоді
намилив їм шию
гладіатор Спартак.

Тепер Муссоліні,
і туз,
і диктатор,
вулкан осідлав —
виривайся з шор! —
і тягне його на самісінький кратер
для нього збудований
фунікульор.

З Везувію видно йому картину:
як бог Саваоф,
він стоїть вгорі,
а бухта,
і місто,
і Сан-Мартіно
лежать під ногами,
як світ, старі.

Повсюди людей — як у лісі моху,
і золото в сейфи —
мов ріки з гір...

...Стоїть Везувій,
димить потроху,
ковтає вогонь,
як старий факір.

Отак і тоді він в імлі заснулий
стояв і мріяв,
як сонний віл.
Та коли не витримав Цезар Юлій,
то що Муссоліні
чи король Еммануїл?

Стоїть
і зараз він,
зір прищуливши,
над синню,
що хвилями розлилась.
Почує і дуче,
як інші чули вже,
оте знамените:
«Приїхав! Злазь!»

Неаполь, 1930

Випадок, яких багато

Якого чуда не бачили зорі!
Чого не знає
наша пора!
Наприклад:
живе людина при морі
й, ні разу
не скупавшись,
на морі
помира.

Синіє воно,
мовби казка —
навпроти,
а видиться тільки
як сон чи міраж.
Спробуй втекти
хоч на мить з роботи,

тільки й залишаться —
біржа й пляж.

В хаті, щоправда,
солону й гарячу
купіль матимеш —
хоч вік пролеж:
діти з голоду
за день наплачуть —
і води багато,
і солі теж.

В цеху,
де панує Фіат безборонно,
де визиск царює,
сваволя,
і зиск,
Джованні,
цибатий, немов макарона,
наводить на кузова
сонячний блиск.
Тут голову досить мати й мушину
і мізки
не важчі
за легкість пушин,
щоб тупо драїти
кожну машину,
як вже надраював
сотні машин.

Стояв і тепер він,
як вчора й завчора,
як міг би і завтра,
і значно пізніш,
коли б не уява,
по-тутешньому — хвора,
не здогад —
безглуздий,
та гострий,
як ніж.

І звідки та думка
в свідомість хлоп'ячу

сійнула,
 аж раптом Джованні
 втих?
 «Всеньке життя
 при машинах ішачу,
 а зроду
 ні разу
 не їздив в них!»
 З'явилася думка
 і миттю зникла,
 а клятий конвейер
 промчав,
 пробіг...
 Та майстер на місці:
 він вишкірив ікла
 і збив бідолаху
 рукою
 з ніг.

Плискóm би ogrіти,
 шмагнути б руба,
 звестися
 й зігнати б на каті лють,
 у писок би
 виплюнуть
 власного зуба:
 плохеньких не люблять,
 святиників б'ють.

Та цей не посмів
 і на лантух з м'ясом,
 заюшений кров'ю,
 руки не підніс,
 і тільки: «Дозвольте»,—
 глухеньким басом,
 «За віщо?» —
 промимрив
 собі під ніс.

Але й колупнути мізинцем в носі
 повік не дозволять
 живі мерці
 в краю,
 де шевці
 споконвіку босі

і ходять завжди
без штанів
кравці.

Ще добре —
уникнув чудій арешту.
Та чим
дітлахам
він наб'є роти?
З Джованні
за брак
утримали решту
і вигнали з фабрики
під три чорти.

Генуя, 1930

Голодний похід

Від Генуї ген до Ліворно,
в рясних Лігурійських полях
здіймається курява чорно
і знов осідає на шлях.

Ідуть мовчазні та уперті,
неначе повільно пливуть
на шхунах голодної смерті
мерці в морську каламуть.

Нема вже ні хліба, ні солі,
нема ні води, ні вина,
і кухоль бідацької долі
допито до самого дна.

Повільно ступають не в ногу
крізь куряви темний розчах,
розпачливий біль і тривогу
тамуючи в темних очах.

Немає у них оборонця,—
самі вони захист і суд
в країні південного сонця,
де їхній зневажено труд.

Землі та небес будівничі,
Італії вірні сини,
не раз, і не два, і не тричі
країну стрясали вони.

Я поглядів тих не забуду —
палання очей вогняне,
рішучість, і гнів, і осуду,
що сплавились грізно водне.

О люди над краєм безодні,
цих поглядів кат не знесе!
Так дивляться тільки голодні,
з одчаю готові на все.

Генуя, 1930

Середземна лірика

Мене полонили своєю красою
важкі пароплави Батумського порту,
мене повернула до себе обличчям
блакитна романтика дальніх морів —

з туману спливає «летючий голландець»,
солоною слиною бризкає вітер,
неначе дельфіни, вистрибують хвилі,
лобами б'ючи у залізні борти...

І враз, несподівано,
шторм налітає —
і де вже тоді воно —
море безкрає!

Реве і колотиться,
грізне й шалене...
Чудова робота це,
принаймні для мене!

Ліворуч — гранітні ворота Босфору,
попереду — синь Візантійського моря,
і знову вщухає фатальна стихія,
і лащатся хвилі, як пси на припоні.

З турецького берега пахне гудроном,
і плач муедзина бринить з мінарета,
і в тузі стоїть одинока туркеня,
неначе когось ми їй враз нагадали.

А море простерлося,
мов люстро в тумані,
неначе завмерла вся
планета в чеканні.

Лиш зоряна китиця,
як віть винограду,
і сяє, і світиться
той погляд позаду.

На вахті мій друг не затримує нафту,
дзвенить і вібрує напружений корпус.
Єгипетська ніч залишилась позаду,
і нас зустрічає світанок Еллади.

Та кажуть, що Акрополь Ніка лишила
і десь оселилася нині в Парижі,
і, може, це тїнь її там, при Босфорі,
услід нам дивилася в тихій зажурі?

Вирує і гримає
в прірві глибокій...
То ж серце бери мое
за шал і неспокій!

Бери мою молодість,
віддавши натомість
цю неба розколотість,
плавби невідомість!

1930

Перед штормом

В Середземному морі туман і тиша,
янтаріє вода, як морська трава.
Навіть тиша — і та не бува тихіша,
навіть спека тихішою не бува.

Розімліла команда — нудьгують хлопці,
понімили

і вештаються без пуття.

Тільки й чути, як лається кок в підсобці
і за камбузом пари глухе виття.

Але раптом темніє на сході обрій,
вітерець набігає — і зник туман.
Нашорошилось небо в пільмі недобрій,
дзенькнув

блискавки

ятаган.

Ще беззубо вовками в овечих шкурах
вишкіряються хвилі з морських глибин,
а уже — розуміння в очах похмурих:
це тяжка боротьба чи легкий загин.

Отже, ясно: спочатку гоїдне на спині,
потім боком нахилить і кине вглиб,
крутоне — і потопить у білій слині,
там, де ми по коліна пройти могли б!

І лютує уже, і свистить вітрище,
і гримить кулаками в сталельні борти,
і здається — ударить таких дві-три ще,—
не побачиш портів, а тебе — порти.

І єдиний рятунок — задраюї люки,
і округлі віконця, як в сні, зажмур,
проти вітру звертай: неминучі муки
тільки так і знесеш у хвилині бур...

Так і я примовкаю, ждучи удару,
коли раптом підхопить і трусоне,
коли темні стихії,

збившись у хмару,

застають,

незахищеного,

мене.

1931—1940

Площа Дзержинського у Харкові

Мов робочі долоні, набряклі в тяжкому труді,
непробуджені площі лежать на колінах у міста.
У камінному блиску відбилися, немов у воді,
золотавість світанку і зелень дерев срібнолиста.
Прокидається Харків — заводи й сади молоді...

Всюди цегла й каміння —
краса ненароджених міст.
Скрізь принишкло життя,
хоч довкола не чути ні звуку.
Піднімається ранок, немов диригент на поміст,
і підводить він сповнену сонця і музики руку...
І повітря бринить.
І ясний в тій симфонії зміст.

Ми проходимо поруч —
колись тут були пустирі.
Чобітки і шинельки
одягнуто, ні, не по модах.
Де ж це наші гвинтівки —
заслужені друзі старі,
наші зморені коні, які нас носили в походах?
Може, це мені снилось,
що нам у похід на зорі?

Мабуть, кожному чути,
хто ще в бойовому вбранні,
як злітають шаблі
і на брустверах цокають кулі,
значить, ми ще солдати,
і, значить, ми знов на війні:
хай — з резервного полку,
хай — воїни новоприбулі.

Чуєш, сурми заграли?
То видай же зброю й мені!
Хай це буде лопата,
хай навіть іржава й крива.—

через твань та багно,
через глину цю мокру і злеглу
на руїнах минулого виросте площа нова.
Може, то наша кров, що до цегли приліплює цеглу,
що стіну до стіни припасовує й прилива?..

Тільки в цьому була наших дальніх походів мета.
Давня слава жива,
і не гори — світи вона верне.
Заростають могили,
підводяться в небо міста.
Ті, що в полі загинули,
добре посіяли зерно,
полили його кров'ю,
і ось воно вже пророста.

Наші діти ітимуть по площі оцій голубій,
їхній крок відгукнеться у душах новітніх героїв.
Хай же в світі новому
веде їх на праведний бій
монумент ватажка,
що у битви ходив без набоїв,
бо палке його серце
влучало точніш за набій!

1931

Рука твоя, тату...

Тату, рука твоя вірна й тверда —
зморшки на ній, ніби річища темні й глибокі,
сповнені потом в труді.
Рука твоя — нива: годує нас хлібом вона.

Ти мене пестиш нечасто.
Коли ж і погладиш, бува, по плечі,
я відчуваю прибої щасливої сили —
дотики теплих бугрів.

Земля наша, тату, плодюча — в ній мир і краса,
як в серці твоїм.

Ніжності ріки плывуть по твоїй руці,
теплі джерела клеочуть у жилах набряклих:
праця запліднила ніжністю руки твої.

1931

* * *

В степу біля забутої криниці,
де майорить тополя, наче спис,
над жовтим морем стиглої пшениці
в дзвінкому небі жайворон повис.

І я б хотів злетіти на вершини
і розсипати пісню, ніби дзвін,
поля своєї рідної країни
щасливо осягаючи, як він.

Уже вечірне небо зайнялося,
озолотивши землю з висоти.
І те, про що шумить мені колосся,
я слухаю, щоб всім розповісти.

1932

Хлопцям шістнадцятий рік

Вам не раз і не два ще співати про те,
як святково цвіте листопад,
як піднесено листя шумить золоте
з прапорами червоними в лад.

Ще попереду все — і життя, і бої
За думки і здобутки свої,
і підйоми на гребні засніжених гір,
і відважні польоти до зір.

Ще не раз усміхнеться вам доля в путі,
у майбутнє закохані — ті,
хто сьогодні в дорозі, не сходячи вбік,
починає
шістнадцятий
рік.

Ви не знали батьків, що на бій піднялась
за життя і за волю колись,
ви не бачили сліз на очах матерів
і вогню, що в зіницях горів.

Ви не чули, як високо вивів сурмач
і пустилися вершники вскач...
Та з останнього бою в отой листопад
багатьох не діждались назад.

Але вогник у їхньому серці не згас,
і тепер він окрилює вас,
хто сьогодні в дорозі, не сходячи вбік,
починає
шістнадцятий
рік.

Ви в щасливу хвилину з'явилися на світ —
під осінній і сонячний грім, —
провістили вас люди на тисячі літ
поколінням жовтневим своїм.
Ще довкола лютує нагай та брехня,
але правду наступного дня
у великому світі, немов сівачам,
заповідано сіяти вам.

Не на вістрях багнетів її вам нести —
від душі до душі будувати мости
тим, хто нині в дорозі, не сходячи вбік,
починає
шістнадцятий
рік.

Урочистих пісень я в цей день не боюсь,
я співаю хвалу, і чомусь
не зривається голос, не мовкнуть слова,
як нерідко зі мною бува.

Я співаю і славлю серця молодих,
бо і сам ще належу до них,
і однакова світить нам зірка в житті,
і єдина мета на путі.
Бо життя мое все, і надія, і сміх
в побратимах і друзях моїх,
хто сьогодні в дорозі, не сходячи вбік,

починає
шістнадцятий
рік.

1932

Ленін у Смольному

Під петитом статей, під колонками планів,
під рядками декретів про хліб і про мир,
як печатка, незмінно стояло — Ульянов,
пропікаючи наскрізь газетний папір.

Смольний жив. Прочинялися різьблені двері,
люди йшли звідусіль — все нові та нові.
З вантажем телеграм поспішали кур'єри,
делегати фронтів,
 посланці,
 вістові.

Смольний жив. Він людей умістив понад силу,
він наслухався досить розмов і пісень!
Це з далеких фронтів, це з глибокого тилу
увиходив до Смольного завтрашній день.

Та солдати ще гинуть в полях неозорих,
ще Вільгельм неохоче збирається в Брест,
ще зсередики хоче розлючений ворог
на здобутках народів поставити хрест;

ще Архангельськ хотіла б відтяти Британія,
ще Петлюра у Липках катує киян...
Але Лібкнехт живий — він вітає братання,
але Роза підтримує скрізь росіян!

Ще Антанта дізнається, хто ми і що ми,
хай «свої» та «чужі» пам'ятають про це.

...Він допізна сидить, і на жовте лице
насувається тінь вже не першої втоми.

Вся країна, мов карта, отут на столі,
простяглася вона без кінця та без краю.
Орачів повернути б мерщій до землі,
і тоді від Росії чекай урожаю!

Повернути б до фабрик робочий народ,
що стомився без діла у кіптяві фронті!
Адже кожна машина і кожен завод,
як народження вдруге, чекають ремонту.

Уночі Раднарком засідає до двох,
та Ілліч не іде спочивати додому.
І величне видіння нових перемог
постає перед ним крізь безсоння і втому.

Бачить Ленін Росію майбутніх років
в нерозлучному братстві племен і народів,
у небаченій єдності міст і степів,
за яку він у Жовтні їх битись виводив;

бачить він її вільну і славу в віках,
бачить він її рівну між рівними всюди,
бачить він її сильну і здатну в боях
за слабких, але правих підставити груди.

Воля партії кличе народи вперед,
віра в себе зростає, змагаючи голод,
і у землю солдат устромляє багнет,
і береться за плуг, і береться за молот.

Не віддасть він віднині нікому свого —
що здобуто в бою, те здобуто навіки!

Ленін пише для нього і учить його,
як почати в країні змагання велике;

він говорить йому про народ і комбед,
і в уяві зринають події майбутні,
і здається, — на мить зазирнувши вперед, —
при вселюдському щасті обидва присутні.

1932

Вікно сяйнуло лампою з-під стелі:
хтось не лягав ще?

Хтось уже встає?

Гримлять візки — це молоко в бідонах.
В халатах ситцевих рекламні рундуки.
Густий туман,

як дим,

пливе в каналах сонних...

Згасає місяць. Зблякнули зірки.

Берлін прокинувся. Пливе у тілі втома.
Гойднулись вулиці, вібрує кожен дім.
Мільйони йдуть з домів,

мільйонам путь відома.

Давно покривдженім, в очах світає їм.

Берлін, 1932

З біографії

Я з-під Знам'янки родом,
з-під Куцівських лісів —
я з тамтешнім народом
лантух солі із'їв.
Там мій батько і мати
працювали в млині,
там я вчився співати
і складати пісні.

Рано вивчив я справу
і до дизеля став;
в чотирнадцять заяву
до ячейки подав;
жалкував, що, як старші,
на Петлюру не встиг
і про Щорсові марші
знав з прочитаних книг.

Та життя готувало
ще боїв та боїв!
Куль зустрів я чимало
з обрізних куцаків;
вчив дорослих читати

у свої вихідні;
Дніпрельстан будувати
пощастило мені.

І тепер як згадаю —
славна доля моя! —
щастя рідного краю,
значить, множив і я.
Може, зроблено й мало
на моєму віку,
та зате не бувало
у душі холодку.

1933

Зустріч Марії

Леоніду Первомайському

Настала мить, товариші,
і час рушати в путь!
Тривожний заклик у душі
не дасть уже заснуть.
Любов іду я зустрічати,
бо снів моїх на ній печать,
її пісні в мені звучать,
хвилюють і зовуть.

Не жінка — та любов моя,
не чарівниця з книг.
Вона — життя, якого я
пізнати ще не встиг,
вона і сміх, вона і плач,
вона і пісня, і сурмач —
тож спробуй іменем означ
таку серед живих!

Я потай іноді її
Марією зову,
бо так хотів би сні свої
побачить наяву,
і час, і відстань побороть,

гукнути: «Дівчино, виходь!» —
і стріти втілену у плоть,
принадну і живу!

Не знаю, щастя чи біду
віщує зустріч ця,
та я їду, а не бреду,
бо страх не до лиця.
Легка любов — швидка печаль,
тяжка любов — відкрита даль...
Тож ні себе, ні сил не жаль
ступати до кінця.

Не заздрю мудрості черствій
научених життям,
які на шлях виходять свій
з готовим каяттям.
Можливо, вся у тому й суть,
що люди в даль гуртом ідуть,
та кожен має власну путь
здобутків і нестям.

Вже зустріч з милою близька —
ще п'ять хвилин ходи.
В почесну варту, як війська,
шикуються сади.
Мені дарують цвіт ліси
і крони дивної краси,
а солов'їні голоси —
дзвінки свої лади.

Виходь, Маріє, не барись:
уже дванадцять б'є.
Усе, що маю й мав колись,
бери — воно твоє:
плоди юнацького ума,
душі, в якій брехні нема,
і спів, що, мабуть, недарма
із серця постає.

Віддай за це мені і ти
дарунки чималі:
натхнення — з ним мені іти
і жити на землі;

моїм пісням великих крил,
моїм рукам незборних сил,
і виднокрай, і небосхил
на сонячному тлі.

Я скарбу не лишу твого
ніяким ворогам —
в душі закоханій його
носитиму я сам,
красу і молодість твою
я не проїм і не проп'ю,
за розкіш у земнім раю
нікому не віддам.

Життя й поезія — для нас
майбутнє настає.
Виходь же з поїзда, бо час —
уже дванадцять б'є.
Нас виглядає світ обох,
і шлях падінь і перемог,
тож руку дай, і в путь удвох,
терпке життя моє!

1934

Клени

Я хотів би стати придорожнім кленом,
шелестіти листям свіжим і зеленим,
вгору понад хмари піднімати віти,
і дружити з вітром, і цвісти, й шуміти.

Щоб ішли повз мене люди в путь далеку,
і щоб я, зустрівши, пригортав їх в спеку,
і щоб я, зелений споконвіку й зроду,
в кухлі серць розлив їм свіжу прохолоду.

І щоб люди встали, повні віри й волі,
і пішли стежками, що синіють в полі,
і щоб скрізь ставала доля їм легкою,
як згадають шелест клена під горою.

1934

Пісня

Як вертали з дальнього походу,
зустрічали сестри й матері,
похилились верби в тиху воду,
стали вряд тополі на горі...

Пропливали хмари понад бором
на Хорол, Охтирку чи Остер,
і було будьоннівцям не сором
матерів голубити й сестер.

Та й дзвеніла ж радістю округа!
Та й гуляла ж пісня навкруги!
На Дніпрі, Дністрі та біля Буга,
ніби хвиля, біла в береги.

А коли густі і охололі
над землею встали тумани,
лиш одна лишилась мати в полі
виглядати сина з даліни;

все на шлях дивилася суворо
і шукала поглядом німим,
та не знала, що в бою учора
прапори схилилися над ним.

1934

Поезія

Над обрієм зависла чорна ніч.
О, скільки снів солодких та безсилих
сьогодні принесе вона на крилах,
на мій німий відгукуючись клич!

Я прочиняю вікна в темноту,
де ні зорі,
ні пругу виднокраю,
і ось він — той, на кого я чекаю,
влетів,
душі торкнувшись на льоту.

Я сам, як бог, колись його створив,
вдихнувши в нього ночі однієї
жагу душі юнацької своєї,
любов свою

і радісний порив.

І ось він знову поруч, як колись,—
той вірш, якому я довірив душу.

І знати хочу,

і спитати мушу,
чи сподівання всі мої збулись.

Неначе птах, що кублився в гаю,
він в рідний край здійнявся легкокрило,
та чи йому дістатись пощастило
і матір ошчасливити мою?

Вона чекає звістки вже давно —
либонь, від туги виплакала очі,
отак, як я,

не дремлючи щоночі
і дивлячись в прочинене вікно.

Там, від її межі неподалік,
біліє хата подруги моєї,—
чи вірш мій зміг дістатися до неї,
кого так довго ждати я прирік?

О, як я непростенно завинив,
якщо він заспокоїти не в силі
ті дві душі улюблені та милі,
які я ради нього залишив!

Я знаю — через відстань і пітьму
сягнути в силі вистраждане слово,
і я його обрав не помилково,
щоб власну долю звірити йому.

Та, може, загартоване в огні,
незбагнене,

і владне,
і патхнене,
дарма воно поклялося на мене
і гірко помилилося в мені?

...Надворі ніч загула, як смола.
Сліпий каганчик блимає в кімнаті.
Довкола тиша.

Тіні кострубаті
ворушаться на стінах спроквола.

А я стою в задумі та журбі,
немов орач
перед цілинним полем,
який ступає в борозну і з болем
тяжкі долає сумніви в собі...

1934

Марія

Від любові п'яну,
в тихому саду
партизан кохану
кидав молоду.

— Прощай, Маріє,
за горою — бій;
ворогів зуміє
бити любий твій!

Що ж ти, як похила
яблуна в саду,
руки заломила,
ніби на біду?

Ти ж радить повинна
щиро від душі:
кличе Батьківщина,
ждуть товариші!

Обійняв кохану,
скочив на коня,
в спину партизана
вітер підганя...

День немає з бою,
другий день нема,

громом за горою
гуркає п'ятьма.

Хто не вийде з хати —
чує звіддала:
гуркають гармати,
рушиться земля.

Молода шепоче:
«Коню вороний,
килимами ночі
милого укрий.

Під її покровом
за поля й ліси
милого здоровим
з бою принеси!»

...Кінь летить стрілою
з-за гори в село,
за конем стіною
куряву зняло.

Не звернув до мосту,
перескочив брід,
заіржав — і просто
чвалом до воріт.

Вибігає з хати
дівчина умить,
хоче запитати,
стала і мовчить...

«Бій покинув? Що ж це, —
сил не вистача?!
Ждала ж переможця,
а не втікача!»

Але той — ні слова,
чом це він притих?
Тиша загадкова
стала поміж них.

Тільки, пилом вкритий,
з чорної п'ятьми
вороний копитом
б'є за ворітьми...

Що ж, виходь, Маріє,
друга пристиди,
в руки він зуміє
взяти поводи.

Ти почуєш знову,
як чорнявий твій,
не сказавши й слова,
повертає в бій.

...Вийшла й заніміла,
притаївши крик:
партизан безсило
на коні поник...

З бойового грому
через чорний ліс
мертвого додому
вороний приніс!

...В небі хмара звисла,
наче на грозу,
тільки чути стислі
черги щоразу.

Відійшла від тину,
сіла на коня...

Партизанку в спину
вітер підганя.

1934

Материні сини

Товаришеві Дмитрову

Георгію, мати твоя в сльозах,
мати твоя стара.
Щоранку виходить вона на шлях,
спиняється, завмира.

Прохожих питає, і знов мовчить,
і дивиться в далину,
чи ти не заглянеш бодай на мить
в халупу її сумну.

І світ розпливається, як в тумані,
немовби пірнув на дно,
і ніби лежить він на тому дні
не рік і не два — давно...

За руки візьми
і прилинь до грудей.
— Даремно слізьми
ти стрічаєш дітей!

Долаючи втому,
всміхнись і натхни —
ще прийдуть додому
здорові сини!

Стоїть вона в полі у тузі й сльозах,
зігнули їй стан літа...
Що перший був син веселий, як птах,—
та де ж він тепер літа?

Що другий був син могутній, як дуб,
він коренем в землю вріс
і, гордо ступаючи, буйний чуб,
мов крону на дереві, ніс.

А третій був син мудріший за всіх —
в якій він тепер стороні?
Чи десь він живий, чи десь він поліг
за правду чиюсь на війні...

У полі дощі,
і туман, і моква,
сідають хрущі
на сумні дерева,

а мати стоїть
і синів вигляда,
як совість століть,
як одвічна біда.

— Ми бачили-чули,— так світ гомонить,
і гомін той чує вона,—
що старший твій син у полі лежить:
убила його війна;

що другий твій син не вийшов з тюрми —
за правду поліг, за неєс.
Та поки на світі існуємо ми,
вважай, що і він не згас.

А третій живий і стоїть як стій
на горі лихим катам,—
він судить і прапор здіймає свій,
хоч ніби й підсудний сам.

Світає в очах,
голубіє вгорі,
і неба розчах —
наче світ на зорі.

Ні туги, ні сліз
на кінчиках вій.
Лиш брязкіт заліз,
і видиться бій.

Тісними шерезами степом ідуть,
і зброя у темних руках.
Важка їм дорога і довга їм путь
до правди, що сяє в віках.

Не видно кінця і не знати числа,
окремих не чуть голосів,
ідуть, наче раптом земля проросла,
вінчаючи сінів посів.

Лиш тупіт глухий на тугому піску,
лиш гомін притишений чуть:
за волю народну та правду людську —
за щастя боротись ідуть.

І мати єдину
дочку обійма,
голубить дитину,
бо інших нема,

і дивиться в очі,
іначе малій
сказати щось хоче
чи звірити їй.

І погляд говорить ясніше від слів:
«Зростай, і люби, і народжуй синів
таких, як брати твої — діти мої».
Попереду шлях —
боротьба
та бої.

1934

Пам'яті Едуарда

И пусть напишут: здесь лежит спокойно
веселый странник, плакать не умевший.
Э. Багрицкий

Ще кров твою не притрусило пилом
і пирієм не заросла могила,
ще на столі житняк парує смачно,
а біля нього — кухоль з молоком;
ти не доїв і вибіг за ворота,
і кінь поніс слідом за Опанасом,
а день дзвенів, і половіла житом
уся земля, що ти її любив.

Твій давній друг — цей нерішучий Ламме,
цей Опанас — колишній продармієць,—
ми знали всі, що хлопець він непевний,
але впівока стежили за ним.
І ось тепер усі ми піднялися,
і кинулися верхи за тобою,
і сім смертей у кожному нагані
таїв зловиво синій барабан.

І ми в степу гукали: «Комісарє!»
І ми тебе просили: «Відгукнися!»
І ми спиняли коней, щоб почути —
чи не приніс твій голос вітерець...
Але нависла над землею тиша,

така гнітюча і така велична,
що в ній, немов у лісі, заблукались
хрипки й тремтливі наші голоси.

Так цілий день гасали наші коні
по пшеницях, по ріллях і толоках,
а ми, смертельно стомлені, не знали,
що ніч твоя настала вже давно.
І тільки згодом, поночі, за лісом
мій вірний кінь уперше спотикнувся
і я тебе побачив край дороги,
простертого й німого на траві.
Був бій вночі. А вранці, після бою,
в степу над шляхом яму ми копали.
— Де друг твій Ламме, тихий та безвільний,
недавній продармієць Опанас?
Чи не за те у битвах ми втрачали
життя своє, і молодість, і друзів,
щоб і для нього вибороти волю
і правду встановити на землі?
Відчуй же ти, наш мертвий комісарє,
у тому втіху, а не нагороду:
вона настане — виборена воля,
і зацарює правда на землі!

Був бій вночі. А ранком срібні сальви
у бій новий загін благословляли,
і відтоді шляхами степовими
пісні твої поніс я у собі.
І, може, в тому щастя й полягає,—
і жити їм судилося й бриніти,
бо взяв я їх, як стиглі соломини,
з твого снопа нев'янучих пісень!
Мандрівнику, товаришу і друже,
ти вільно тут блукатимеш степами.
Коли ж зустрінеш горбик при дорозі,
спинись на мить і на пирій присядь:
в оцій землі, в могилі безіменній
мій давній друг спокійно спочиває —
бентежний Тіль з армійського загону —
так називали ми його колись.
Він був чудій, як твердили в Одесі,
бо в чорні дні голодного дитинства

останню крихту хліба він охоче
в порту пташкам і риbam віддавав.
А ще любив він вийти на узлісся,
між двох атак схилитись на гвинтівку
або покласти голову на камінь
і слухати, як дихає земля,
з самим собою вголос розмовляти
і тиху пісню мимрити під носа
чи навстіж розчахати двері серця,
щоб гостювати пісня увійшла.

Притиш на мить ходу свою, земляче,
спочити сядь на придорожній камінь,
і хай тобі привидиться минуле,
якого ти не бачив і не знав;
і хай тобі, як видиво, насниться
той світ, в який ти радісно простуєш,—
майбутнє, що за нього при дорозі
загинув той веселий чоловік.

1934

Голуб

Синьоока, молода, неначе цвіт,
чом не вийшла ти сьогодні до воріт,
чом не стрів тебе я поночі в садку,
ніби яблуню квітучу і тонку?

Не тому, що ти порвала черевик,
за тобою у задумі я поник,
бо твій батько не спочив би й не заснув,
залатав би і на ніжку одягнув.

Не тому, що хустка гірша, ніж у всіх,
не даруєш ти мені свій теплий сміх,
бо сестра зіткала б хустку і тобі,
розвела б по ній узори голубі.

Не тому ти не виходиш у садок,
що в словах моїх з'явився холодок,—
на шляхах я збив немало підошов
і слова для тебе, дівчино, знайшов.

Кожне слово тихим голубом було —
власне серце клав йому я на крило.
Чий же, чий же слухала ти спів,
що не чула, як мій голуб пролетів?

1935

Київ, 1919 рік

Зійди на міст, що вп'явся в берег міста
і ніч підпер натрудженим горбом,—
вся в ліхтарях яскріє даль імлиста,
як зір недремних висип над Дніпром.
Там Київ спить.

У надрах тьми нічної
він снів своїх розмотує сувої —
криваву пам'ять пройдених століть,
неначе крізь густі і темні шати
наступний день свій хоче розпізнати
і відганяє сон несамохить.

Що бачить він в стривоженій замрії —
монгольський меч, що ржаво янтаріє?
Що чує він, не розімкнувши віч,—
дзижчання стріл

чи відгомони січ?

А може, брили стін його прадавні
крізь млу й туман тієї давнини
ще й досі бачать сльози Ярославни
на гребні вишгородської стіни?

Примовкли бані в тьмяній позолоті,
принишкли вежі, згадуючи дні,
коли Дніпро

у гніві та скорботі
ногайський спис замулював на дні.
Німують стіни, кулями прошиті,
і грім пізніших згадують навал
де тридцямітка жде своєї миті,
підвівшись на гранітний п'єдестал.

Як вартовий,
каштан в пересторозі
зашкарубів від сонця та негод.
Надворі ніч.
В будинку, що на розі,
спить робітник — він бачить в сні завод.
Спить, зашарівшись, дівчина:
як завше,
їй усмішка подовжила уста.
Спить командир кавполку, неспроста
старий наган під голову поклавши.
Спить, неспокійно згорбившись, наган,
сплять сторожко заряджені набої,
про всяк випадок ночі отакої
забившись
у холодний
барабан.

1935

Орел

Обважнілий орел серед ночі приснився мені —
він на землю упав, безпорадно розкинувши крила,
у глибокій баюрі, неначе у вогкій труні,
він лежав, бо негода володаря неба скорила.

Не вщухаючи, дощ батогами його катував,
вітер бив кулаками в намоклі та змучені груди.
Але раптом затихло. На стеблах похилених трав
промінці затремтіли, і краплі засяяли всюди.

Весь оновлений світ підставляв прохолоді свій лоб,
розправляли ліси свої віти, пом'яті, як віхті,
лиш орел умирав, розбиваючи зранений дзьоб
і безсило хапаючи землю в поламані кігті.

І коли піднялася блакить, наче подих, легка,
він побачив скляним і по-хижому заздрісним оком,
як чорнява красуня стрибнула з крила літака
і під сонцем шовковим повисла над світом широким.

1935

Пісенька

Від Чернігова на Київ
не така вже дальня путь —
до дніпровських чорторіїв
славні вершники ідуть;
пил бійцям очей не виїв,
а на серці — каламуть...

Командир пита бригаду:
— Зажурилися, чи як?
— В Польщі, кажуть, мало саду,
а в садах товстих гілляк.
Де ж повіситься з досади
битий пан білополяк?

— А як мало — що ж робити, —
командир відповіда, —
ми їх боєм будем бити,
мало віття — не біда!
Будем в ріках їх топити:
в ріках всюди є вода.

Та на цю хвилину саме
підлітає вістовий,
і гребе під ним ногами,
і не встоїть вороний...
— Командире, телеграма! —
каже хлсонець молодий.

Командир пакет хапає,
відколупує печать,
і ніхто з бійців не знає,
як новину зустрічать.
Стали хлопці. Прапор має.
Стали хлопці і мовчать.

— Від Будьонного привіт нам! —
командир їм вигука. —
Чи, мовляв, ростем і квітнем,
чи схотіли молока?
Як посланієм одвітним
привітати ватажка?

Він слухав: мідь, турецькі барабани
гудуть, немов порожні казани.
І враз — кларнет, як пастушок з поляни
заквилів на сопілці з бузини.

- І, ніби гнівом пройнята, над містом
змахнула ти з-за хмар,
і шлях руки,
як хвіст жар-птиці, обрисом огнистим
відбився раптом в дзеркалі ріки.

Здавалось, світ жагою помсти дихав,
і, щоб завдати зопалу удар,
неначе шабля, вихоплена з піхов,
впивалась блискавиця в тіло хмар.

Це вже була не музика! Нескоро
крещендо грому вивчать скрипалі.
Так, певно, біла в мур віків «Аврора»,
так провіщала правду на землі,
на вічну вахту ставши над Невою...

О, як хотілося вернутись хоч на мить
до берегів, де крейсер височить,
і гріється, і мокне під грозою,
або ходою статуй враз зійти
зі стін Растреллі та фасадів Росії,
щоб попливти в русьвому волоссі,
яке над містом розплескала ти!

1935

Голубине дитинство

Сьогодні дитинство з'явилося знову —
ввійшло непомітно, гукнуло неждано,
у серце внесло голубину обнову,
дитячу розмову, мов казку святкову.

Вікно розчахнув і дивуюся: нене!
Дивлюсь, намагаюсь торкнутися рукою:
блакитне, як сон, мов берізка, зелене,
ти знову зі мною, ти знов біля мене.

Навкіл метушня, і пісні, і турботи,
а любе дитинство зі мною в кімнаті —
мов яблуко, сміх його котиться з рота,
а щоки палають, немов позолота.

Сьогодні я знову згадав тебе. Звідки
прийшло ти, як пісня, з'явилось, мов казка?
...Пливуть голуби за тобою, як свідки,
і крила тріпочуть над дахом повітки.

Я їх пізнаю — в них покора й довір'я,
я серцем їх чую, душею їх знаю.
Та раптом влітає один на подвір'я,
розвіявши кров'ю забризкане пір'я.

Я мовчки вбираю печаль голубину
і в мертвому оці забитого друга,
неначе у дзеркалі, бачу — з-за тину
жандарм, сміючись, мені дивиться в спину.

Він добре стріляв при негоді та вітрі,
а влучив не в голуба — в серце дитяче,
дитинство моє розстріляв у повітрі,
підбив йому крила легкі та нехитрі.

Сьогодні я знову згадав тебе. Грізно
над містом розноситься гул ескадрилій:
пливе голубів моїх ланка залізна,
ширяє й туркоче у небі допізна.

І я розгинаю натруджену спину,
розплющую небом наповнені очі,
і слухаю їх, і назустріч їм лину,
бо мову давно уже вивчив пташину.

Над степом сідають вони прохололим,
забризкують крила нічною росюю.
Ніхто не отруїть дитинства нам болем
і кров не пролле голубину над полем!

У слухну хвилину із пам'яті зрине
той постріл громохкий, той розпач дитячий...
То слався ж, дитинство моє голубине
і птах, що у небі блакитному лине!

Казахська пісенька

О, не соромся, заспівай,
маленька Биз-Бекеш,—
сьогодні весь твій вільний край
пісень співає теж.

Люблю я голос твій давно,
і тембр його, і дзвін —
п'янить, і тішить, як вино,
і звеселяє він.

Я не тубілець в цих краях —
послухаю, й піду,
і стріну ще в своїх гаях
красуню молоду.

Але куди б я не прийшов,
кого б я не зустрів,
у серці твій озветься знов
невимушений спів,—

цей степовий озветься край,
і ти озвешся теж...
Співай же пісеньку, співай,
маленька Биз-Бекеш!

1935

Пісенька про Вітер

Хто добрих друзів на шляху
зустріти встиг замало,
кому підтримки в мить лиху
і втіхи бракувало,
той і вві сні їм, далєбі,
достойну ціну знає,—
той вірить друзям, як собі,
і, як собі, прощає.

В житті зі мною лиш один
не був ні злим, ні хитрим —
в безкраїх просторах долин
він жив і звався Вітром.

Бувало, холодом дмухне
чи збоку, чи супроти —
і лихо милує мене,
і легшають турботи.

Та якось з любою удвох
пішли ми в поле срібне —
адже дозволив навіть бог
закоханим подібне!
Я млів од щастя, мов хлоп'я,
кохану обійнявши,
і певен був — тепер моя,
моя вона назавше!

Але схмарніло все навкруг
вибраниці моєї,
коли побачив я, що друг
мій в'ється біля неї.
Війнув на щоки їй здаля,
у вухо свиснув лунко,
а мила губи підставля
йому для поцілунку!

Терпіти, стримуючи гнів,—
було це понад силу.
Невже насправді він схотів
відняти в мене милу?!
Невже напав на нього сказ —
ця спроба недолуга
відняти любу, водночас
себе віднявши — друга?!

В якій прощають стороні
наругу, кари варту?
Не був би другом він мені,
я б честь поклав на карту.
Та вгамувати мусив лють,
затиснути в лещата,
бо друзі в полі не ростуть
і треба їх прощати.

Якщо в останньому бою
з коня впаду я в полі

і теплу кров проллю свою
на трави прохололі,
хто руку ширості в біді
простягне при дорозі,
хто в полі з'явиться тоді
у клопоті й тривозі?

В далеких будеш ти краях,
моя красуне мила,—
до мене Вітер знайде шлях,
бо дружба має крила.

В обличчя він мені дмухне,
від болю й муки чорне,
обійме свіжістю мене,
напоїть і пригорне.

У сяйві сонячного дня
я з небуття постану,
з розгону скочу на коня,
не зваживши на рану.

І, знову сидячи в сідлі,
скажу я людям стиха:
Прощайте друзям — на землі
вони і скарб, і втіха!

1935

Розлука

На рейках червоні й зелені вогні,
ледь-ледь майорить семафор вдалині...
Хвилина — і потяг, неначе вві сні,
здригнувся від грому і грюку...

Ще твій поцілунок горить на устах,
ще серце у грудях тріпоче, як птах,
ще постать твоя майорить на путях,—
розлука! розлука! розлука!

Можливо, коли я сюди повернусь,
ти іншому будеш всміхатись комусь,
та серце твоє я судить не берусь,
моя одинока лелеко.

Я їду, ти бачиш? Змовкають слова,
зникають будинки, тини, дерева,
і вже твоя тінь повз вагон проплива
далеко, далеко, далеко...

Хай доля між нами прооре межу,—
я в серці тебе назавжди збережу,
близьку і далеку, свою і чужу,
такою, як бачу і нині,—
цю постать на рейках і коси оці,
блакитну кофтину, ромашку в руці,
сльозу одиноку на білій щоці
і очі печальні і сині.

1936

Іспанська пісня

В краю блакиті і тепла,
мов цвіт у сьайві літа,
хороша дівчина жила —
красуня знаменита.

Очей небесний перелив,
чоло ясної вроди...
Гніздо в душі у неї звив
співучий птах свободи.

Та із-за гір на рідний край
пішли чужинці в наступ,—
в бою проти ворожих зграй
судилось їй упасти.

Затихли постріли на мить,
впинили крок солдати,
щоб стяг над мертвою схилить
і шану їй віддати.

Стояли тихі та сумні,
схиливши темні чола,
немов не дівчина в труні,—
Іспанія холола.

Орлом би звитись в вишину,
ой високо-високо.
Тому, хто вигадав війну,
я виклював би око.
Я гострий дзьоб
загнав би сам

в його кошлаті груди,
я б кинув чорне серце псам,
що збіглися зівсюди!

Горять в Іспанії міста,
на бій встає столиця,
а юна дівчина ота
мені щоночі сниться.

Уже про неї чують спів
не тільки Піренеї,—
на п'ять земель
і шість морів
лунає спів про неї.

Але для мене й наяву
вона жива та мила —
не так давно вона в Москву
у гості приїздила.

На площі сяяли вогні,
і в гомоні вокзала
про хлопця з Києва мені
вона розповідала.

О, де земляк щасливий мій?
Як звать того хлопчину,
що так запав у серце їй
і не давав спочину?

Орлом злетіти б у zenіт,
зорею звитись вгору,
щоб осягнути цілий світ
в оцю тривожну пору!
І крізь дими,
і крізь бої
побачити з-під тучі
вітчизну сонячну її,
сади її квітучі!

Знайшов би я дубовий ліс
на каталонських схилах,
до хати б рідної приніс
ту дівчину на крилах;

я б людям в руки передав
дорогоцінну ношу,
я б щиру пісню заспівав
про дівчину хорошу,—

про те, як виросла вона
в далекій Барселоні,
про те, як билася вона
в юнацькому загоні,

про те, як в лютій боротьбі
голубка сніжно-біла
назавше втілити в собі
Іспанію зуміла.

1936

* * *

Я в юності не раз тобою снів
і усміх твій беріг у серці завше...
Як тінь від хмарки, просторами нив
майнула юність, слова не сказавши.

Та все частіш у спогадах вона
з'являється, співуча і крилата,
і знов тебе примушує згадати,
тим усміхом осяяну сповна.

І все здається — поруч ти й тепер
і не було прощання та розлуки,
лиш на хвилину голос твій завмер
і жартома потиснули ми руки;

і вся жага стремлінь моїх палких
для того тільки й має існувати,
щоб ти на мить постала в снах отих
біля старої маминої хати.

Де ти тепер? Куди поділась ти?
Як і колись, по небу весняному
мандрівні хмари линуць, як листи,
адреси переплутавши додому;

Як і раніш, буяє цвітом сад,
сніг пелюстків розвіявши навколо...
Все, як було. І лиш тебе ніколи,
ніколи більш не поверну назад.

1936

Крила

Я здавна голос чув поетів,
як слово правди на землі,
але не знав одважних злетів
на самотньому крилі.

Покинув я Чернечу кручу,
де тінь поетова жила,
і в даль шукати кров могучу
пішов для другого крила.

Ішов я влітку і зимою,
і збив немало підошов,
і під Кремлівською стіною
те, що шукалося, знайшов.

І шлях мій висвітлився вперше,
коли побачив я за мить
лице того, хто, не померши,
а тільки змовкнувши, лежить.

З його очей пашіло світло,
і надихало, і цвіло,
в його очах недвижних квітло
неохолоджене тепло.

І зайнялось нове начало
в душі, що піснею жила,—
лише його не вистачало
мені для другого крила.

Над несходимою землею
бринять і кличуть відтоді
пісні, які здружили з нею
мої надії молоді.

1937

Пам'яті Мате Залки

В далекій південній країні,
під небом чужої землі,
де хмари з глибокої сині
пливуть, як легкі кораблі,
де сонце ніжніш оксамиту,
а пісня — мов голос століть,
там, вічною славою вкрита,
висока могила стоїть.

Героя, що в ній спочиває,
як брата, я ніжно любив.
Умер він за щастя безкрає
чужих поневолених нив.
На ріки й урочища срібні
не гляне він в мертвому сні,
і, мабуть, йому не потрібні
мої запізнілі пісні...

Я нишком ночами не плачу
за другом своїм молодим,—
себе в тій країні я бачу
в судьбі своїй схожого з ним:
як він, не боюся я смерті,
а буде потрібно,— в борні
я також зумію померти
за правду в чужій стороні.

Імен не питатиму й роду,
рятуючи з пекла пожеж:
врятують за це в нагороду
мене, безіменного, теж.
А впасти судилося в полі,—
як він, похилюсь і впаду,—
не ждатиму кращої долі
за віру свою молоду.

Не плачте, живі мої друзі,
ту кров не поглинуть моря!
В ясному встає виднокрузі
його п'ятикутна зоря.
Це люди прославили нині

того, хто поліг у бою
під небом чужої країни
за милу вітчизну свою.

1937

День народження

Друзья мои, прекрасен наш союз!
А. Пушкин

В цей вечір я сидів біля вікна,
а за вікном — безмежна, сніжно-біла
буяла й красувалася весна
і піною пахучою кипіла.
Ну, от мені й минуло двадцять сім!
Я ще не муж, але ж і не дитина...
Чим я сьогодні людям відповім
за те, що вчили й пестили, як сина?

Увійдуть друзі... Сядуть до столів
товариші улюблені та рідні,—
почнеться свято з урочистих слів,
і пролунають тости принагідні...
Хтось мені щастя зичитиме й книг,
а дехто жартуватиме уперто,
що в двадцять сім
вже Лермонтов устиг
прославитись,
пожити
і померти...

Ну що ж, не все ведеться до пуття:
не маю ані слави, ані грошей.
Але зате — попереду життя,
здоровий сон і апетит хороший.
Для когось, може, це й не головне
(живеш сто літ, а виявиться — все),
та вірю, що майбутнє і мене
за всі невдалі вірші компенсує.

...Дзвенять внизу знайомі голоси —
я поспішаю друзів зустрічати,

і ось вони ввійходять до кімнати
у сяйві незів'ялої краси.
Недавні вихованці комсомолу,
своїй країні вірні до кінця,
як і торік, займають біля столу
вони свої улюблені місця.

Але одне незаймане лишилось...
Чие воно? Кого між нас нема?
За ким це серце жалісно забилося?
Кого ще ми чекаємо дарма?
Не прийде він з далекого Мадриду
і не подасть нам дружньої руки,
та в душах ним залишеного сліду
не припорошать справи і роки.

Я знову книгу серця розкриваю
і сторінки перегортаю знов:
на першій з них я пошепки читаю
його ім'я.

Свою гарячу кров
пролив він перший, і в серцях народів
високий жар подяки запалив.
Не ради себе з дому він виходив
і не для себе щастя боронив.
Мадярьська кров текла у нього в жилах,
і вів по світу ум більшовика.
Уміла скрізь підтримати безсилим
його тверда і лагідна рука.
У дружбі, повний радісної сили,
всім наділив він запалу свого,
і діти не дарма його любили,
і птиці не боялися його.

Як гордий Байрон, в люту непогоду
пішов, лишивши свій зогрітий дім,—
він зміг для щастя іншого народу
з народом розлучитися своїм.
Та вірив він,

що збудуться нарешті
його надії в рідній стороні,
і волею, і щастям в Будапешті
озветься кров, пролита вдалині.

Стоїть глибока ніч на Піренеях,
але принишкли люди недарма:
комуністична справа надихне їх
і вирве з-під франкістського ярма.
Ми знайдемо тоді твою могилу
і з піснею про подвиги твої
з Іспанії — на батьківщину милу —
перенесем в Угорщину її.

Хай рідний край пишається тобою,
хто і на мить надії не втрачав,
хто першим з нас

у першій лаві бою
упав на попіл вигорілих трав,
хто все одно сидить тепер між нами,
мов світлий образ воїна, який
постійно молодітиме з роками
і в боротьбу вестиме, як живий.

І в день весни кипучої моєї
я славлю вічну молодість твою:
за тебе, друже, від душі всієї
я піднімаю келих свій і п'ю!
За те, щоб правдолюбцями були ми
такими ж войовничими, як ти,
за те, щоб невідступними й твердими
ішли до заповітної мети!

Шумує піна білої черешні,
кипить у вікнах, вихриться щомить.
Про дні минулі й зустрічі прийдешні
вона тугими вітами шумить.
Бує сад у радісній обнові,—
я в ньому зараз всіх нас пізнаю.
Підносять друзі келихи багрові
за вічну славу й молодість твою.

Встає з-за столу Миша Гордієнко —
відважний і суворий командир,
бере він келих з рук моїх тихенько
і п'є за тебе — за любов і мир.
Підводяться Піскун, і Андронаті,
І Галаган веселий, як завжди.

Як добре, що зійшлись у цій кімнаті
усі вони!

Я знаю, що сюди
не ради цього лагідного свята,
а ради дружби, що живе й зроста,
спрямовують думки

і ті орлята,
що полетіли з нашого гнізда.

Ми стоїмо, схвильовані, круг столу,
і рветься вгору звихрений мотив
про славні дні сільського комсомолу,
що пестив нас, беріг нас і ростив;
про всіх,

хто в урочисті ці хвилини,
серця загартувавши молоді,
стоїть за стяг Радянської країни
в повітрі,

і на суші,

й на воді.

Нехай між нас сьогодні вас немає
в бою за правду втрачених давно,
з нас кожен повний келих піднімає
за переможне наше знамені.

І я гукаю всім вам, хто уміє
скріпити слово ділом і вогнем:

— Я з вами в мріях,

в пісні

і в надії.

Привіт, далекі друзі!

Ми живем.

1937

Джамбулові

Сніги яскріли, білі та сліпучі,
палала в сонці вежа Алатау.
Здавалося, на шпиль цієї кручі
ніколи ще й орел не залітав.
І тільки промінь денного світила
сягав сюди,

і сяяла, й іскрила

гора дрібними розсипами зір
ясному світлу дня наперекір.

Ми там були —
на тій гірській вершині,
де тільки вітер і сліпучий сніг,
де стрімчакові хмари білопінні
ледь досягають патлами до ніг.

Я всю твою країну бачив звідти,
колись повиту мороком біди,—
вона в жадобі знати і уміти
цвіте від Орська до Караганди.
Плекаючи добро своє та вроду,
перекази та звичаї століть,
на перехресті Заходу і Сходу,
немов дороговказ, вона стоїть.

Співай, поете! Радуйся, герою!
Ти схожий на землі своїй з горою —
як Алатау, зводишся на ній
в сивинах, наче в шапці сніговій,
у зморшках, як степи її безкраї,
у славі, що, як пісня, не вмирає.

Згори я бачив, як цвіли сади
в степах, повитих срібною імлою;
чабан гонив отару до води,
і мчав табун учвал до водопою;
цятки машин, шиковані в ряди,
мов мураші розбуджені порану,
везли вугілля із Караганди
і золотаву мідь із Джезказгану.

І в просторі, що тьмяно маревів,
ледь-ледь вловимий вгадувався спів,
мов домри дзвін нечуваної доти,—
це голос, віри виповнений, твій
лунав на верховині сніговій,
у світові сягаючи висоти.

Співай, поете! Слався і радій!
Дзвени, як мідь, на волі степовій
і не чекай на більшу нагороду:

судьба поета — це судьба народу:
коли він плакав,
плакав з ним і ти,
коли ожив, спинаючись на ноги,
ти оспівав нові його дороги
і велич споконвічної мети.

1938

Східні мелодії

1

В душі твоїй знайти я не зумів
любові, що заглиблено жила в ній,
не знав я, що в серцях, як поклад давній,
цей дивний скарб живе споконвіків.

Але вона жила в душі твоїй,
як іскра, вже зайнятися готова,
і тільки ждала натяку чи слова,
щоб вибухнути блискавкою в ній.

Так в стрімчаку, що зводиться угору,
живе огонь невтленого твору,
та треба народитися митцем,
щоб висікти з скали його різцем.

2

Я думав, що колись заволодію
твоім упертим серцем назавжди,
що вигранити я його зумію,
мов діаманта чистої води.

Не відав я, що заміри безкрилі
лиш заздрість піднімає на талант,
що діамант вирізьблювати в силі
лише в сто крат твердіший діамант.

В бору сп'янілий тьохкав соловей
 від ранніх зір до пізнього світання,
 і кожен звук, що вилітав з грудей,
 короткий був і гострий, мов зітхання.

І запитали люди солов'я:
 — Чому твій спів так коротко лунає —
 чи пісня не дотворена твоя,
 чи, може, сил скінчить її немає?

І відповів на те він з вишини:
 — Я цілий світ повинен оспівати —
 ліси і гори, луки і лани...
 Життя ж коротке — треба поспішати!

1938

Переможці Півночі

На Півночі, де стали в гордій лаві
 льодовиків вершини величаві,
 де, ніби шторм, скипає вічний сніг
 і по рівнині мчить, неначе піна,
 де вже не раз, упавши на коліна,
 герой звільнити крил своїх не міг,—
 там виють бурі люті та зловісні,
 і враз, немовби виникнувши з них,
 вщухає простір викупаний в кисні
 і в променях блакитно-золотих.

Тріщить мороз в нечуваному ступні,
 і лід внизу подзенькує, як мідь,
 і мружить очі хижі та підступні,
 в арктичний простір вийшовши, ведмідь
 Кошлатий цар полярної пустелі
 підносить ноги дужі та дебели
 і, ставши дибки на сипучий сніг,
 розводить пащу теплу, як барліг,
 і виє так в льодовики й замети,
 що рев його лунає над людьми,
 як трубний глас архангела зими
 по всіх кутках завмерлої планети.

Цей світ стояв незрушно вік у вік,
і в дивний край суворості й негоди
свій гострий зір, немов тривожний крик,
спрямовували зорі та народи —
сини морів північних та земель,
норвезькі вікінги та гамбурзькі помори,
пірати, і ловці, й конкістадори,
і хижі завойовники пустель.

Їх не душили сльози в мить розлуки,—
не знали ні вагань вони, ні муки,
і йшли, не озираючись, з дворів
повз плач своїх жінок і матерів,
простягнуті відштовхуючи руки...

О, скільки не вернуло їх назад,
во ім'я слави і в ім'я принад
розкиданих на неосяжній кризі,
де корабель наосліп, навмання
дрейфуючи в полярній тиші дня,
стоїть, як чорна крапка в білій книзі!

В цей день було інакше.

І коли
наблизились вогні його багрові,
мовчазно люди в нього увійшли
до перемог над Північчю готові.
Чекав на них запущений літак,
гримів оркестр і гуркали салюти,
і штурман точно знав, коли і як
він фронт грози повинен оминати.
Хтось схлипував,

хтось вголос промовляв
на п'ятачку заповненої зали,
та не було тривоги — чи, мовляв,
повернуться вони?

Напевне знали
всі, хто тут був і навіть не було,
яке їх переконання вело
в сніги, що споконвіку німували,
яке знання їм точно гострить зір,
які їх крила виметнуть до зір!

Це був літак чудової роботи —
він плив, як ти, земля моя, пливеш,
не знаючи ні втоми, ані меж,

лиш вітер б'є,
лиш дощ січе навпроти,
але безстрашно і невпинно ти
скеровуєш нічні свої польоти,
і щоб мерщій дістатись до мети,
педалі швидкості
і керма висоти
натискують народи, як пілоти.

Так тільки сон кінчається чи казка.
Безкраїм морем сніг внизу лежав.
В пілотську рубку Шмідт ввійшов.

— Будь ласка,

Данилін, підрахуйте,— він сказав.
І вже не більш як через півгодини
він вистрибнув на кригу з літака
і став, як бог, що з темені й руїни
створити має світ його рука.

Сніг, наче скло, дробився під унтами,
в повітрі скрип стояв, неначе хруст,
і він припав до задубілих уст
супутників холодними устами.

Але коли до флагмана за мить
дійшла черга, на нього Шмідт поглянув
і враз відчув, що він кудись летить:
це взяв його на руки Водоп'янов.

І раптом він від гуркоту оглух
і заволав стривожено щосили:
— Лід, лід тріщить! — І, затаївши дух,
всі, хто стояв довкола, зацімпили.

Та добре знав лиш Водоп'янов, що то,
і сміх пойняв його, неначе сказ.
— Та це ж твої кістки, мій бідний Отто,
кістки твої тріщать! —

І регіт враз
такий могутній вирвався з горлянок,
неначе лід арктичний раптом скрес,
немов на тьму почавши наступ, ранок
мечем проміння бив у щит небес.

Це, як ведмідь, незграбно і невміло,
хилилась Північ, падаючи ниць.
А ядра сміху рвалися й гриміли,
як гуркоти античних колісниць;
немов обвал з гірської верховини,
як водоспаду спіненого реву,
як тріумфальне торжество людини,
що в очі сонцю дивиться, мов лев.

1938

* * *

Давно пера я в руки не беру,
сумую рідко і радію мало...
Невже і справді зрадив я перу,
що цілий світ мені подарувало?

Чи то в мені старіється душа,
чи думки не спроможуся розкути,
що лиш непевний спогад залиша
уявлене, побачене, відчуте!

Я вийду перед смерком до Дніпра
і ніч з крутого берега зустріну,
і ніби року зміниться пора,
коли почую пісню солов'їну.

І в серці знов розкриється вікно,
і розчахнуться в світ широкі двері,
перо, якого я не брав давно,
схоплю й поставлю слово на папері.

І перед виром скреслої снаги
не вистоїть байдужість, як фортеця.
Так, серцю теж потрібні остроги:
пришпор його — і в захваті заб'ється!

1938

Осаул Мордобоев

Осаул Мордобоев кульгає з війни до станиці,
чимчикує собі перевальцем по битій дорозі,
полохлива байдужість блукає по спаленій пиці
і липуча нудьга по Миколі, почившому в бозі.

На стегні теліпається маузер у дерев'ящі —
може, десь пощастить набрести на бійця продзагону!
Та довкола пустеля, і крапля лишилася в плящі,
а за чарку й колись він рабом залишався до скону...

Ні колишньої пихи нема, ні колишнього гарту:
отак-то буває! Отак-то на світі ведеться!
Тільки й моці зосталось, що потемки вижлуктатъ квартиру
та крайцем занюхати або хвостом оселедця.

А що вже погуляв, то позаздрити може й старшина:
нарубав досхочу, інородців навішав уволю.
Нині інші порядки, та то вболівать не причина:
не дурний же, мовляв, розпізнати себе не дозволю!

Він хрести і кокарду за клунею десь прикопає
і за дружбу народів на сходках горлатиме першим,
а що вішав у місті, то хто у станиці прознає:
вічна слава загиблим, і шана загробна помершим!

В магазині лишилося тільки десяток набоїв,
розстріляти їх к бісу й закинути маузер з кручі.
Вивертає кишені свої осаул Мордобоев,
витрясає хустину й кисет, мов шкураття смердючі.

Ось він є — отой гривеник, що залишився з дороги;
на дубовій гілляці він срібло встановлює руба,
озирається пильно на вибалки та перелогі
і на добру дистанцію геть відступає від дуба.

Наче й справді довкола живої істоти немає.
З дерев'яшки він маузер свій добуває поволі,
хвацько око примружує і без прицілу стріляє,
і летить його гривеник, блиснувши орликом в полі.

Потім пляшку бере й завмирає, як сом в очереті,
і тремтять йому руки, і тьмаряться очі незвично:
Мордобоев стріляє і вперше, і вдруге, і втретє,
але пляшка стоїть, мов до місця прикута навічно...

Він рукою за серце хапається в лютій тривозі:
що ж це коїться, люди?! Спаси і помилуй нас, боже!
Учетверте стріляє і вп'яте — аж никне в знеможі —
і мішень отакенна, а влучити в неї не може!

І здається, що пляшка регочеться, мовлячи ясно:
та не кліпай очима, як баба ота осовіла —
легше в гривеник влучити, ніж у ество свое власне,
тож не дивно, що раптом у тебе рука затремтіла!

1938

Листя дубів

Я був сьогодні в лісі. Сніг лежав,
освітлений передвесняним сонцем,—
він доживав останні дні свої,
виблискував і танув. А довкола
роздягнені стояли дерева,
і мокре віття зводилось у небо,
похитувалось повагом, немов
музиками вітрів диригувало.

І серед них стояв могутній дуб
в торішньому, у висухлому листі:
жовтогаряче, зморхле й неживе,
воно ще опадати не хотіло.
Колись воно шуміло, і цвіло,
і прикривало кроною своєю
від сонця ніжні трави і кущі;
під ним сидів спітнілий подорожній
і в сутінку пожадливо вдихав
терпку і життєдайну прохолоду...

Колись воно буяло.

І тепер

шумить на ньому листя металеве —
його ні вітер осені не здув,
ні шал зими, ні стужа, ні завої;
воно трималось міцно на гілках,
неначе дожидаючи хвилини,
коли нова пробудиться весна
і виб'ються листочки оксамитні

з бруньок, зігрітих ним;

воно вітрам

і злим зав'ям зим протистояло,
і паморозь, і сніг перенесло,
щоб тихо і схвильовано опасти
перед лицем новітньої весни,
яка для інших паростків настане.

Вслухався я в його останній шум,
у металевий блиск його вдивлявся
і невимовна гордість обняла
мою живу, мою співучу душу.

Бий, юносте, кипучим джерелом!
Настане час — поблякнеш ти напевне,
пожовкнеш, мов листок, і опадеш.
Але ніхто сказати не посміє,
що ти завчасно кволо полягла,
що ти лихий зимі не протистала,
поникла і осипалась, що ти,
як інші, похилилася в знеможі
раніше, ніж нащадок твій проріс
і зашумів нестримано і гордо,
піднесено і зелено.

Як дуб

несхитний той, хто ніс тебе у грудях,
хто пісню не одну про тебе склав,
і жар твій, і любов твою прославив.

Грай, юносте, цвіти і зеленій!
Настане час, і — буйно замість тебе
розквітне свіже віття навесні
з бруньок, тобою вигрітих. Мовчазно
осиплеться земля твоя краса,
та, навіть поступаючись, ти гордо
подивишся на плід свого життя,
бо знатимеш, що твій співучий шелест
продовжено достойно.

1939

Вінок на трипільській могилі

Три квітки я кладу на вашій домовині —
хай перша синім полум'ям цвіте:
це той огонь, що очі ваші сині
в собі таїли змолоду,

це те,
що в них цвіло, коли ви перед катом
стояли, не схиляючи голів,
і сміхом переможним і крилатим
відповіли на зненависть і гнів.

Хай друга білим полум'ям палає,
і хай вона ці кручі крейдяні
і даль оцю нащадкам пригадає
в безхмарні і щасливі їхні дні.
Роси і сонця повна, ніби чаша
налита вічним спокоєм і сном,
не в'янутиме квітка ця, як ваша
безсмертна перемога над Дніпром.

А третю звідси я візьму з собою,
як кров, червону і полум'яну, —
нехай на грудях зіркою ясною
горить, коли я йтиму на війну.
Нехай вона нагадає і кличе
на помсту, на відплату, на борню,
за молодість, за право трудівниче,
за жар в крові розлитого вогню!

Чим ви були для нашої Вітчизни?
Малою насіниною... Проте
дощ весняний на неї тільки бризне,
не зглянешся — і паросток цвіте!
А рік мине — і поле неозоре
вже затінили юні дерева...
А пройде два — і сад уже, як море,
як армія зелена, ожива!

Святим законом стали ви для мене:
з трипільських урвищ мій почався день.
Будили ви, мов джерело натхненне,
і розбудили тисячі пісень.

Я з вами знов в одній шерезі нині.
Живі, ви ніби тільки вдалині...
Бійці, а не ікони чи святині,
ви запал юний родите в мені.
Ні, ви не сум і не разюча втрата,
не гіркота зболілого пера,—
ви — слава й честь дорослішого брата,
що був, як сталь,
коли прийшла пора.

1939

* * *

Що я лишу тобі на спомин?
Я мало скарбів приберіг.
Лиш пісні дзвін і серця гомін
я покладу тобі до ніг.

Я за любов твою примхливу
не заплачу уже нічим,
крім ледве чутного мотиву,
крім щирих слів моїх і рим.

Так виряджала в путь-дорогу
недавня юність і мене,
лиш пісні жар біля порогу
поклавши в серце запальне.

1939

Ранок

Тишина і туман. У садах вітерець не шелєсне:
нічирк, нітельень...
Тільки перше проміння плете павутиння чудесне —
починається день.

Тихо снить далина... Але раптом гойднуло фіранку,
зашуміло в гаю.
Сам не знаю чому — в отакому народженні ранку
я тебе пізнаю...

1939

Жартівливі пісеньки

(З фольклору)

З німецького

Я вперше милу обійняв —
дійшло аж до плачу.
— Не смій! — пручається. Мовляв,
облиш, бо закричу.

А я сміюся: — Ну мерщій
Кричи і клич когось! —
Вона ж: — Тихіше, любий мій,
бо ще почує хтось...

З словацького

Як ішов я до Марини,
вирнув місяць з-за хмарини,
песик вибіг, як на гріх,
і почав будити всіх.

Попросив я місяць жарко —
він пірнув собі за хмарку,
кинув псині ковбаси,
а на неї — ласі пси.

Темна ніч простерла крила,
і ніхто не знав того,
як Марина упустила
в хату милого свого.

З іспанського

Довкола цвинтаря паркан,
камінні огорожі,
а біля брами дідуган
пильнує насторожі.

— Кого від кого стережуть,
скажи, поважний отче?
Мерці ж бо звідти не втечуть,
живий туди не схоче!

Умри, але не добереш
пощо тут страж і мур нам!
Учися вік, але помреш
таки напевне дурнем...

З угорського

Чорні очі милої моєї,
шал її палючого вогню
вище за Угорщини всієї
скарби та багатства я ціню.

Бо багатим золото дається,
я ж його не бачу і вві сні:
тільки очі милої, здається,
ще належать поки що мені.

1939

Симону Чіковані

— Чи не знаєш ти, звідки з'являється враз
ніби друг уже близько, неначе уже він за рогом?
Чом хвилюється серце, котре невмолиме життя
вже привчило не вірити снам і фальшивим
відчуття,
тривогам?

Він ще тільки валізу пакує, щоб рушити в путь,
а за тисячу миль

нетерпляче та безпомилково
друзі вже, ніби чуда, майбутньої зустрічі ждуть,
і схвильоване з уст вже готове зірватися слово.

Кажуть, шосте воно — почуття, що заснуть не дає,
але сотнею чисел не змірити щастя безмірне,
що забитися змусить приборкане серце твоє,
коли той, кого любиш,

раптово із натовпу вирине.

Це бентежать і кличуть написані нами рядки,
наші спільні дороги з тривогами пройдені в світі,
наші вічні надії,

невтілені наші думки
і печалі та радощі, разом колись пережиті.

Всі твої домагання моїми були й поготів,
все, чого ти домогся, було і моєю метою.
Ну, а сни ми однакові бачили завше з тобою,
і маяк на шляху нам повсюди один золотів.

1940

Зустріч сонця на Чернечій горі

Пам'яті Мате Залки

Ми на мить оніміли, зійшовши нарешті на кручу.
Як важкий пароплав, одпливла, одпрощалася ніч.
І спинився, здавалося, поступ хвилин і сторіч,—
лиш для нас розчахнулася ранку завіса сліпуча.

Там, далеко внизу, де в тумані пливла далина,
тлів, займаючись, ранок. Тополя, як юна вдовиця,
потяглася спросоння й розплющила очі.

«Не спитьсья»,—
прошептала до подруг орошеним листям вона.

І цей шепіт був знаком, і линув, і плинув здаля він
по вершинах осик, що збігали слідком до Дніпра,
і за мить схвилювалися трави узлісь і галявин,
і, прокинувшись раптом, зітхнула Чернеча гора.

І до друга сказав я: «Ти бачиш, як обрій на сході
янтаріє й палає, нічну проводжаючи тьму?
Ніби дика жар-птиця, дивуючись огненній вроді,
світ стоїть над водою.

Всього лиш хвилинка тому,
як ген-ген за рікою під відблиском дня променистим
заіскрилися росами тихі і сонні сади,
ледве чутно шепочучи свіжим і трепетним листям
і в руках піднімаючи соком наліті плоди.

І куди не подивишся — скрізь краєвиди знайомі.
Тут мій батько зростав, тут і сам я знайшовся і зріс,
тут співати пісень навчився я в рідному домі,
тут в дитинстві не раз куштував я і сміху, і сліз.

І немає для мене під зорями кращого світу,
і тополі оці — то моя віковична рідня,
і, закоханий зроду в красу цю тонку й розмаїту,
оспівати її намагаюсь я марно щодня!»

Нас було тільки двоє в ту мить незабутню на кручі,
і відчуті лише, та не сказані вголос слова
повторили неначебто води і гори могуті,
і прихильним мовчанням схвалили навкруг дерева.

І мій друг відповів мені:

«Так, я тебе розумію,
я країну твою вздовж і впоперек обійшов.
За оці небеса, за Вітчизну твою і за мрію
я боровся не раз і не раз проливав свою кров.

Я чимало пісень проспівав у далеких походах
на землі цій чудовій, хоч краю я іншого син,
я до правди її піднімався, неначе по сходах,
що ведуть і підносять на гребінь захмарних вершин.

Та, закоханий в край твій, любив я свою батьківщину,
і за волю її я боровся на землях твоїх,
і куди б не пішов, я душею тривожною лину
до знайомих з дитинства угорських солом'яних стріх.

Там я зріс, там я виріс над синім і тихим Дунаєм,
з будапештського мосту удосвіта схід зустрічав...
О, коли ми народ мій до ваших знамен приєднаєм,
це таке буде щастя, якого ніхто ще не знав!

Те, для чого я жив, — ні, не часто збувається мрія! —
але збудеться мрія, як славний вінець боротьби:
мов провісник свободи, ввійду в Будапешт на зорі я,
і почнеться світанок його вікової судьби».

Я, здавалося, чув ці слова так виразно і ясно,
але друг мій дивився на лівобережні ліси
і мовчав — мов боявся порушити тишу невчасно
і словами принизити велич цієї краси.

Він дивився на схід — на озера, ліси і долини,
наче враз приворожений власного серця биттям,
і тоді я повірив, що справді бувають хвилини,
коли й дружні слова не потрібні людським почуттям.

1941—1945

Блакитноока Леся

Любов і надія не в зорях, не в морі!
Між людьми поради шукати.

Леся Українка

— Поглянь — заткали хмари піднебесся:
куди спішиш?

— Я до людей живих.

— Гай, дівчино, чи ж ти не серед них?
А як тебе батьки прозвали?

— Леся.

— А хто ж вони, батьки твої старі?
Либонь, поштиві газди та багаті,
либонь, живуть у власній хаті,
в своїм добрі?

— Хто батько й мати? Леле, хто ж вони?
Мене весна у лузі породила,
заквітчана у проліски... Водила
вона мене за ручку на лани,
на луки дальні — до верби старої,
розчахнутої громом весняним,
водицею з криниці степової
щоранку напувала... І, як дим,
гойдались марева близькі та сині,
і тихо так нашіптував мені
пісні свої весняно-запашні
той вітерець, що вихрився в долині...

Здавалося, він братом був моїм.
Дмухне в обличчя і гукне: летім!

І на його крилі,
легка, мов хмарка,
над сном землі
лечу я шпарко.
І ми вгорі,
було, стрічаєм
лиш блиск зорі
над рідним краєм,

лише блакить,
що мерехтить
і вабить, кличе
у братство птиче!

А унизу, блискучі від роси,
в серпанку вечоровому ліси,
поля, які для мене стали домом,
верба — уже давно, не в ці часи,
розчахнута колись весняним громом,
і дуб, що був старим моїм знайомим,—
світ повний тиші,
радості, краси...

Яка була я вільна і щаслива!
Та якось вдень, коли минула злива,
я на отаві дудочку знайшла
потріскану, стару — робітникову.
Заграла я й почула дивну мову —
то мова муки людської була.

І вперше усвідомила тоді я,
що не у зір знайду свою судьбу,
що на людей уся моя надія —
на щастя їхнє
і на боротьбу.

І стала синь морів мені немила —
в мені тривога раптом ожила,
листочками на вербах зашуміла,
збудила сон дзвінкого джерела
і все мене з лісів і піль гонила...
Я поспішала — я до вас ішла.

І варт було сопілку бузинову
наблизити до уст мені сухих,
як заклик той, як та тривога знову
спалахувала піснею на них.
О звуки правди, вільні, незумисні,
гіркі, та найдорожчі над усе!

Так вперше я відчула муку пісні,
яка співцеві сну не принесе,
яка його будитиме й вестиме,

не даючи спинитися ніде,
аж поки сам він хащами густими
пробуджених від сну не поведе.

Що знала я? Свою дитячу волю?
Легкий політ метелика в саду?
Та не співцем віднині я по полю,
а сіячем і воїном іду.
З тих пір вогнем душа моя палає —
любов і гнів в одне у ній сплелись.
Я знаю — горе, темне та безкрає,
ще радістю повернеться колись!
Я віддаю їй всю дівочу душу,
усю надію й віру молоду.

Пора мені: я поспішати мушу.
У мене зброя.
Я на бій веду.

Січень, 1941

Кобзар Вересай

Уже від двору і до двору
іти нелегко, мов під гору.
Дзвенить струна:
на те й вона
в весняну пору.

Це, пісне, ти?
Співай. Цвіти.
Красуйся, пісне, первоцвітом.
Твій перший сміх
до чорних стріх
ясним схиляється привітом.

Вітрець зупиниться на мить,
порине крилами в блакить,
немов гукаючи: «Кобзарю,
іди до вдів і до калік,
я сам на кобзі звіддалік
по струнах променем ударю.
Зови і клич, зови й співай,

старий Остапе Вересай,
по всіх кутках землі своєї
іди,— бери натхнення з неї,
і клич, і потрясай».

Гай-гай, нужда зігнула скрізь хати —
куди піти?

В яке вікно постукати-гукнути?

Нема, не чути.

Чи люди вимерли, а чи
мовчать, під богом тремтячи,
та ждуть спокути?

Ні-ні, живі серця у них!
Співай же їм пісень нових,
складай для них тягучі думи,
щоб ожили дніпровські шуми
і забриніла даль степів,

щоб людський жаль, і плач, і гнів,
і нелегкі бідацькі болі,
і весь тягар людської долі
ти в пісні виплакати зумів.

А він ціпка підніме до вікна,
в сумні шибки калиновим постука...
Там люди є, живі вони — він зна.
Приспала і погорбила їх мука.

Кінець кінцем щось вигляне у двір,
бліде, як тінь, понуре чи горbate,
та й ледве чутно скаже:

— З давніх пір!

Це ти, Остапе? Ну, заходь, мій брате.—
Він осінить хрестом своє чоло,
з цеберки вип'є свіжої водиці,
його оточать люди — все село:
старе й мале,
дівчата й молодичі.

І з серця вирвуться слова,
і він неждано заспіва,
і забринять співучі струни,
і дума вилетиться нова,—

то зашумить, як дерева,
то закипить, немов буруни...
Принишкнуть в полі, мов трава,
далекі луни.

Стоять замислені, засмучені, неначе
на власний похорон походились діди.
Здригаючись, вдовиця гірко плаче,
солдат не зна, подітися куди.

Припали голі діти до спідниці,
тоненький пальчик ссе собі маля,
і одноногий бусол на криниці
до пісні прислухається здаля.

Остап повісить гамани на груди,
зігнувшись, візьме кобзу на плече...
— Не поминайте лихом, добрі люди! —
І — в степ, де шлях між нивами тече.
Спадає пил на виднокрузі,
пролітний птах співає в лузі,
сідає сонце вдалині.
Стовпи — і кожен в чорній смузі...
А він простує ночі й дні,
як вечір, — в тузі.

Гай-гай, нужда зігнула скрізь хати —
куди піти?
В яке вікно постукати-гукнути?
Нема, не чути.

Та знає — люди там живі,
у них в серцях пісні нові —
це він їм склав співучі думи,
в них ожили дніпрові шуми,
і забриніла даль степів,
і людський жаль, і сум, і гнів, —
ті нелегкі бідацькі болі
і весь тягар людської долі
він в пісні виплакати зумів.

Вітрець прокинеться на мить,
порине крилами в блакить,
немов гукаючи: «Кобзарю,

іди до вдів і до калік,
я сам на кобзі звіддалік
по струнах променем ударю.
Зови і клич,
зиви й співай,
старий Остапе Вересай,
по всіх кутках землі своєї
іди й бери натхнення з неї,
і клич, і потрясай!»

Січень, 1941

Свара Семена Неживого з розбишакою Гайдашем

Хоч старого, а хоч малого,
хоч самого Залізняка
поспитайте про Неживого,
про мошнрянського козака,—
кожен вигукне,
кожен скаже,
кожен з радістю відповість:
— Та й рубає ж він кодло враже!
Та й зганяє ж за кривду злість!

То не шляхта на Україну
суне з дальнього рубежа,—
чинить панство тяжку руїну,
насміхається, зневажа.

Оперіже Семен підпругу,
свисне хлопців на всю округу —
чвалом скачуть усі до нього,
до Семена до Неживого:
крутосхилом,
понад долиною,
вкриті пилом
і серм'яжиною,
топчуть землю
ногами босими,
ріжуть небо
штилями й косами.

Іх не шляхтич зганьбив од злоби безсилої,—
розбишак позбирав багатій з-під Смілої,
говорив — боронити від шляхти крицею,
але кривдить своїх кріпаків сторицею,
не жаліє ні люду, ні краю рідного,
відбирає останнє у брата бідного.
Гайдашем того крука зовуть неситого,
що знущається з посполитого.

І гукає Семен: — Я про помсту думаю.
Не прочув би Гайдаш про близьку ходу мою.—
І рушає Семен Неживий на Лисянку,
І співає Семен невеселу пісеньку:

«Ой ти, поле моє незаймане,
не хвилюй душі, не терзай мене,
не шматуй мені болем розуму,
ніби спину гнучкими лозами,
мов дитину погрозами!

Ой не дзвонять плуги та борони
на усі на чотири сторони —
поклювали тебе, неоране,
чорні ворони.

А що перший з Варшави білої,
а що другий тутешній — з Смілої,
у хмелю від браги дешевої:
з братії Гайдашевої.

А хіба ж то за правду воїни?
Вопіє ними лихо скоєне —
кров'ю тіло землі напоєне,
незагоєне...»

Козаки ввійдуть в місто.
— Люди добрі, де ви є? —
Тільки вітер норовисто
дибки впоперек стає.

— Що ж це з вами, добрі люди? —
Тільки тиша звідусюди...
— Де ж народ трудящий наш? —
Певне, був і тут Гайдаш!

Понімили в мертвій тиші
пограбовані двори,
шелестять, неначе миші,
в темних закутках вітри.

Світ завмер, неначе вимер,
наїжачились церкви —
ані Спас, ні Володимир
не здіймають голови;

не озвуться ані дзвоном,
ані зойком похоронним,
ні веселим, ні сумним:
тільки дим, тільки дим...

Тишина, тишина...
Дичина, дичина...
Тільки в ж'алі,
мов на палі,
серце битись почина.

І стрічає Семен над Бужком над річкою,
де синіє вода срібляною стрічкою,
Гайдашеву шатію,
невмолимую братію,
дукачами важкими злочену,
чересами кутими сріблену,
за відпродану взятими Отчину,
за бідноту на палю здиблену
у п'ятьми нічного злочину.

І стоять за Бужком багрові
Гайдашеві братки в діброві —
як не репнуть від злості й крові...

Ой немало горілки випито,
днищ багато з діжок навибито,
а не п'яні нібито...

І стоїть серед них навколішки
робітник корчмарів з-під Оріжки,
а зовуть того хлопця Елька,
ще й на шиї туга петелька —
удвоє сучена,
та добре скручена
лугова конопелька.

— Що ж ти робиш, Гайдаше-ідоле?
То ж не ляха до рук вам видали:
Ти ж казав — полошити паноту,
а житняк вириваєш з рота
та ганьбиш голоту!

І нараз Неживий під'їхав,
та як вихопить шаблю з піхов,
та як свисне з прокльоном лютим,
та як блисне залізом кутим,
не з добра здобутим.

Тільки здвигнув Гайдаш плечима,
тільки кліпнув, як сич, очима,
глянув дико й отетеріло,
а вже чує — в чемерці тіло,
як опара в діжі, осіло.
Похитнувся — й шубовсть у воду,
мов хребет зломило.

І підводиться Елька стиха,
бачить — ось хто позбавив лиха,
розправляє запалі груди,
ніби каже: «Усі ми люди!»,
ніби мовить: «Один вестиме
шлях до волі нас, побратиме!..»

Мов до вірного вартового,
що за правду плекає біль,
до Семена до Неживого
люди сходяться звідусіль.

«Поведи ти нас, рідний брате,
заступися і захисти.
Підем ворога ми карати,
зброю зводячи — не хрести.

Що віднімемо у харцизи,
хай порадує бідаків:
не одягнеться в пишні ризи
той, хто кривдити нас посмів».

...І веде він їх слідом свіжим,
полем спаленим і німим,
де проходив чвалом хижим
сіроманців побратим.

І збігаються до Семена
правди виплеканої сини
під китайчані знамена
придніпрової сторони.

Лютий, 1941

Хмельницький в Чигирині

Вся Україна стогне і мовчить.
Розтоптані лежать в крові схизмати.
Коли ж нарешті для відплати
настане мить?

Нагай шляхетський суд вершить і править,
та Конецпольському на це
ніхто сказати слова навіть
не смій в лице!

А люди мруть від голоду й наруги,
і кров густа
усі затоплює міста,
усі округи,
і навіть підбулавний Чигирин
тремтить, буває, від страшних новин —
там дітлахів посаджено на кілля,
там стоплено жінок у казані,
і скрізь розправа, буцімто з похмілля,
по селах п'яно точиться в огні...

Ніщо не стане панові супротив.
Та гетьман і не тужить, далєбі:
чи то біда, що шляхтич по злобі
спалив Суботів?

Вся Україна стогне і мовчить.
Горить, немов багаття хворостяне...
Коли ж нарешті вже настане
для помсти мить?

* * *

В цей час вельможний гетьман Барабаш,
ні дня не спочиваючи, святкує.
І зойк людський навкруг лунає всеу:
не чує він його за дзвоном чаш.

Тремтить лише Богданова душа,
давно він не з'являється на люди,—
він пробує звільнити від облуди
Барабаша.

Він знає, що король — нащо вже недруг —
і той застерігає їх від кривд.
Для чого ж королівський манускрипт
приховувати гетьманові в нетрях?!

Чи, може, сам він муку і батіг,
які король і той уже не зміг
жорстокими безмірно не назвати,
ганьбою і соромом не визнає?
«Я проклинаю гетьманство твоє
і спокій твій, вельможний Барабаше!
Свою країну вільною від ран
побачить ще старе знамено наше,—
так думає стривожений Богдан,—
таж досить козакам лише почути,
що визнає найтяжчою з неволь
ці рабські пута
вже і сам король,
і здійме сором зігнутих в неволі —
тих, що колись
в бої знялись,
як вітер в полі».

Та мста Барабашеві не потрібна,
нема в ясному гетьмані злоби,
і виграє на ньому шабля срібна
не для набігів, не для боротьби.

Приниження людське йому — не сором,
його призначив сейм не для війни.
Коли б лише вважали білосором
його варшавські пані та пані!

А решту можна видобути з миром —
можливо, сойм задобриться також:
вклонися лиш перед лицем вельмож
поклоном щирим!

* * *

Підспудно закипає Чигирин,
знаходять невдоволені Богдана,
і потемки шепочуться, і рано
розходяться, й зникають, як один.

І все частіш над Тясмином-рікою,
де вежі причаїлись бойові,
на невідомих пізньою порою
стривожені гукають вартові.

Це все вони — це ті, кому не мила
ганьба під озвірілим батогом,
кого шляхетська шабля полонила,
кого назвали хлопом і рабом.

І домоглись їм треба одного лиш,—
аби сказали вголос ці хати:
«Ти Україну, гетьмане, неволиш,
їй щастя не бажаєш тільки ти!

Ти приховав від нас, що навіть звірі
во образі й подобі короля,
немилосердні, хижі та нещирі,
почули вже, як стогне ця земля —

твоя земля, хоробра Україна,
колись могутня, славна і жива,
що, як над трупом страченого сина,
над власним стягом сльози пролива»

* * *

І день настав. Неділя. Ранок.
Вельможний гетьман Барабаш
виходить на Богданів ганок,
підтримуючи свій палаш.

Його Богдан зустрів поклоном,
ще й оковиту налива,
частує гданським медогоном,
на пиво щедрий і слова.

Ось він хрещеника виносить,
і гетьман з рук його бере.
— Пий, гетьмане, тут питва досить,
вино холодне і старе!

Пий, пий, вельможний Барабаше!
(А слово зірветься — і в дрож).
Мое дитя віднині — наше,
мій дім віднині — твій також.

— Хай син на тебе схожим стане,—
говорить гетьман,—і нехай
він так, як ти, живе, Богдане:
хай любить мир і рідний край.

Богдан схиляється в поклони,
він тільки блідне і мовчить.
Що він вирішує в цю мить?
Що чує він в скляному дзвоні?

«Во ім'я синове юній,
борись і слався, Україно.
Здійми звитяжний прапор свій
за тих, що гинуть безневинно!»

Так думає в цю мить Богдан,
і вся душа його скипає,
неначе від болючих ран,
яким одужання немає.

* * *

Лунають слава та пісні,
гуде до півночі розмова.
Блищать на гетьмані персні,
одежа міниться шовкова.

На зліт старшин
в усій красі,
один в один,

зійшлись усі.
Вино і мед,
як в давні дні,—
кипить банкет
в Чигирині.
І п'є, й співа
під цокіт чаш
вельможний гетьман Барабаш.
Богдан поштиво підлива,
розмова точиться козацька.
Лиш сам він, щедрий на слова,
вино вихлюпує зненацька.

І між сп'янілих, як завжди,
один він думає тверезо,
і зір його — чистіш води,
і ум його — неначе лезо.

Мерщій, Богдане! В тишині
Барабашевої кімнати
папери сховано значні —
ти мусиш нині їх дістати!

Спіши! Сп'янілий гетьман спить,
ключі від шаф його здобуто.
Хай кінь твій здиблюється круто:
настала мить!

Настала мить, ударив час,
чекає вигострена зброя.
В душі козацькій не погас
огонь борця, огонь героя.

І, може, в цю останню ніч
спокійно й панові не спиться,
і все не зводить з нього віч
його подруга білолиця...

Так злодій іноді також
близьку загибель відчуває,
і кида в піт, і кида в дрож,
хоч їм пояснення й немає.

* * *

Його Барабашева зустріча.
Ось перстень — доказ, присланий від мужа,
ось булава — його підпора дужа.
Господар дав Богданові й ключа.

Він догоджає словом гетьманисі,
і серце чуйно стріпується в ній,
і вже тугий, як деревко на списі,
в руці у нього грамоти сувій.

І він коня пришпорює, і круто
зривається, як буря, до Дніпра.
Стрічай мерщій вождя свого, Славуто!
Повстати час, змагатися пора!

У рідну хату нині він не зайде,
він дворище знайоме омине,
до вас, сини людської волі — знайте! —
він серце привезе полум'яне.

І ви йому на заклики гарячі
одноголосно всі відповісте,
що ви тепер його очима зрячі,
що запалом його ви горите.

Не на близький політ він кличе нині,
не другорядну вказує мету, —
дорогу вірну очі соколині
крізь час і простір бачать на льоту.

Він королівську грамоту читає,
він з жаром наголошує слова,
і ось уже над натовпом злітає
його всепереможна булава.

І ось уже громохкий голос тане
в нестримній славі, в бурі похвали.
Це все сини, сини твої, Богдане,
які в нужді незрячими були,

які, розбігшись хвилями повсюди,
здобудуть волю в чесному бою,
і не раби, а воїни і люди
навіки долю вирішать свою.

Не ради лжі вмиратимуть в походах,
не кривда їх вестиме і не лють
при Корсуні і при червоних водах,
які даремно Жовтими назвуть.

Березень, 1941

Матрос Матюшенко

Чому так б'є тривожно барабан,
мов клич в туман?
Чому так рано чути мідну сурму,
немов до штурму?

Дзвенить ланцюг,
шумить пісок,
за миттю мить,
за кроком крок.

На Сході смужка жовтувата,
а море міниться, як скло,
і шумовиння, наче вата,
пологий берег облягло.

Кого це там в останню путь
до моря вдосвіта ведуть?
Навкруг оточений конвоем,
він гордо йде, як на парад,
лиш вартові бредуть невлад,
мов торжество— не торжество їм.

Це квартирмейстер Матюшенко —
зіркий орел серед орлят:
він наполохав хорошенько
царя, царицю і царят.

І командир
на броненосці
пірнув у вир
до риб у гості —
катам була
безславна страта
за їх діла
одна відплата,

єдина мста —
їх кров густа,
брудна, потворна,
як совість, чорна.

Вже долинає шум прибою
і жовкне схід, як чистотіл,
уже вологою морською
повітря дихає навкіл;

ніде ні голосу, ні слова,
ні навіть шепоту ніде,
і навіть чайка випадкова
на воду з криком не впаде.

А ще учора все кипіло,
стояв аврал на кораблі,
коли він, може, й неуміло
закликав, ставши на чолі.

З кают золочених щосили
тягли мучителів своїх,
і не кляли, і не судили —
за борт витрушували їх.

Та що — тоді! То тільки привід —
черва в матроських тарілках.
Над всім народом чорний привид
навис, немов двоглавий птах.

Його сваволя безнастанна
й тепер не слабшає ніде,
та час мине, народ повстане,
і хтось уміло поведе.

Як сонний лев,
гарчить прибій.
Біля дерев —
команда «стій».
Туман — як дим.
Крутий укіс.
Матрос над ним
у землю вріс.
Глуха луна,
мов клич в імлі,
з луни зрина

команда «плі».
Та дивно всім:
минає час,
а залпу грім
землі не стряс...

Схиливши низько темні чола,
стоять матроси, як німі.
Лиш море дихає довкола
в передсвітанковій пітьмі.

Не жалість руки їм скувала
безвольним доторком своїм,—
суворих спогадів навала
серця пригнічує і їм.

І їм коритися несила,—
по синіх просторах морів
та сама віра їх носила,
той самий прапор їм зорів.

Його брати
по вірі й крові
за ним піти
завжди готові
в огонь і дим,
й вони стіною
ішли за ним,
здійнявши зброю.

— Агей! — засуджений гукає.—
Я знаю, справа нелегка.
Ганьби страшнішої немає
за постріл в груди ватажка.

Та кат знімає з вас провину:
я добре бачу звідсіля —
про всяк випадок він у спину
вам з кулемета поціля.

А ви повинні довго жити
й моряцьку славу берегти —
на світі правду захистити
або за неї полягти.

Ми все одно і мертві йтимем
до волі в полум'ї повстань.
Тож не тужіть за побратимом,
стріляйте в груди без вагань!

Дванадцять куль,
дванадцять ран,
як житній куль,
упав баклан.
І вимах рук
з останніх сил
тяжкий, як рух
підбитих крил.
Дванадцять душ,
багнетів ліс.

І тільки очі повні сліз.

Вогнем палає небосхил,
земля світлішає довкола
і осідає, наче пил,
і тане темінь охолола.

Лиш дим спливає спроквола,
і в полі піниться отава,
і жайвориноного крила
у небі цятка золотава.

Німує степ. В росі трава.
Дванадцять душ — і більш нікого...
Ні, революція жива
в довічній пам'яті про нього!

Умре світанок не один
і день настане, як і вчора,
і зійде Матюшенків син
на гордий панцерник «Аврора».

І над світами пропливе
сузір'я велетнів нове —
це квартирмейстер Матюшенко
в сузір'ї тому оживе.

Лютий, 1941

*Бій Пархоменка
з білопольськими
уланами*

Зустрічати начдива
панотець вибіга,
реверанси поштиво
витинає нога.

— Широ просимо в гості,
ми чекали давно...
Приготовлено постіль,
холодець і вино...

У гостях — і не дома,
а спочинеш, лягай.
Очі склеплює втома,
тіло стомлене вкрай.

Ненависну й зухвалу,
три доби він гонив
білопольську навалу
з наших спалених нив!

...Тануть в тиші світлиці
одчайдушні діла,
пахне свіжої глици
розігріта смола;

тиша в хаті високій,
навіть в усі дзвенить,
в жили збуджені спокій
увіходить на мить.

Він про сон лиш подумав,
він ще тільки ляга,
коли враз, на біду мов,
ад'ютант прибіга.

Став — застиг серед хати,
ніби раптом заляк —
навіть слова сказати
він не може ніяк!

— Та чи ви нарочито?
Аж підскаочив начдив.—
Дайте трохи спочити,
я ж вас, хлопці, просив...

Раптом в шибку як глянув,
потемніло в очах:
скаче польських уланів
сотень п'ять на рисях!

Де вже тут спочивати...
Шабля знов у руці.
Бачить — з кожної хати
вибігають бійці,

біля прив'язей коні
розбирають свої
хлопці, стомлені й сонні,
знов готові в бої.

В стремено — й на гнідого,
і в коня — остроги.
«Не чекав я такого...
Де взялись вороги?!»

Звідки свіжої сили
назбирали пани —
ми ж їх щойно розбили,
а на конях вони?!»

...Край діброви при зброї
ескадрони стоять —
ждуть наказу герої:
накажи — полетять!

Хай уланів утричі,
та захисники Рад
не злякаються січі,
не повернуть назад.

І Пархоменко каже:
— Непогано було б
військо вдарити враже
нам атакою в лоб,

та шабель малувато —
це на руку панам...
Отже, буду рубати
я спочатку їх сам.

І, зірвавшись, неначе
з книги древніх билин,
він галявою скаче
на уланів один.

Глухо куті копита
б'ють у груди толок,
ніби блискавку, звито
блискавичний клинок.

Мить проходить в чеканні,
світ, здається, притих...
Триста кроків останніх
залишилось до них.

Зупиняє гнідого
серед поля начдив —
хмара суне на нього,
ніби хтось начадив.

Подивився на обрій —
як ту хмару збороть?
— Ну-бо, хто з вас хоробрий,
не соромся, виходь!

І в напруженій тиші
покотилась луна,
ніби хмару колише
і гримить почина.

Зашептались улани
сухостоем в гаю...
Зализати б їм рани —
хвору пиху свою,

а начдив їм образу
знов болючу наніс...
«Ну, мовляв, тож одразу
і втремо йому ніс!»

І за мить уже, буцім
ні образи, ні ран,
на арабчику куцім
скаче штабс-капітан.

Вітер вуса полоще...
Ой, коб ти не програв!
Над начдивом ніхто ще
зроду верху не брав.

Починали, бувало,—
не щастило втекти.
Отже, хочеш зухвало
спокуситись і ти?

Триста кроків... і двісті,
ще один перевал...
Ось Пархоменко з місця
теж зривається вчвал.

І, здаля уже грізно
оглашаючи даль,
чути, як огнебризно
сталь ударила в сталь.

Ніби крешучи креміль,
видно здалеку, як
у Пархоменків реміль
влучив білополяк.

І, ударивши руба,
як, бувало, він бив,
розітнув аж до пупа
його навпіл начдив.

Остовпіли улани,
навіть шепіт затих...
Тільки регіт з поляни
долітає до них.

А начдивові мало
одного побороть.
— Ну,— гукає,— навало,
не соромся, виходь!

Як почують панята,
як завернуть назад
та давай поганяти,
свій ламаючи лад.

А начдив як не свисне,—
вже бійці поза ним...
Тільки курява висне,
наче звихрений дим!

Били плазом і руба —
збили голови з пліч.

Отака була згуба
на уланів в ту ніч.

Забиралися голі
з наших звільнених нив...

Так-то ранком у полі
їх Пархоменко бив!

Березень, 1941

Осінь 1941 року

М. Тихонову

Шлях відступу, багnistий шлях відходу...
Край небосхилу жовті зграї хмар,
і над лісами галичі базар,
що провіщала холод і негоду...
Які примари дивні та страшні
нам у півмертвій видилися втомі
у вогкій скирті, як в чужому домі,
в чужій повітці, наче у труні!

Мов біль, умів я мужньо перенести
зойк совісті та зраненої честі,
настирливі запитання душі
і невідступні докори, з якими
зверталися полегли побратими
і втрачені в боях товариші.

До крові ноги кирзою натерті
несли й мене
на суд життя і смерті —
ще міг і я у розпалі боїв
десь полягти у полі чи на лузі,
як полягли мої недавні друзі —
і не зарадиш, це я розумів.

І тільки не ставало сил і сліз
вслухатися в прощальний шум беріз,
і в рев корів, і в болісне іржання
погублених кобилами лошат,
і в рип коліс біля зотлілих хат
у скорбну мить мовчазного прощання.

Комашки я в житті не розтопав,
стеблинки не зірвав собі на вгіху,
людських чеснот, достоїнств або прав
не ображав для помсти чи для сміху.
Для чого ж знадобилося комусь
зганьбити святині, котрим я молюсь,
і гнівом груди сповнити й злобою,
жадобу помсти сіяти в мені
за рідну хату, спалену в ці дні,
за землю, кров'ю зрошену людською?!

І почуття, такі мені чужі,
вже груди розпирають — відчуваю,
мов хвиля, піднімаються в душі
поєднанням нещадності й відчаю,
і зненависть породжують, і лють —
потворні, благодворними стають.

Я знаю, шлях цей виведе назад,
розквітне знову вирубаний сад
на щастя й радість скривдженого світу,
і оспіває плем'я молоде
дорогу, що сьогодні нас веде,
і нині нами кров на ній пролиту.

По вінця повні річища її
від нас ще вимагатимуть бої
за ті пісні,
за спів отой святковий.

Ще, може, доведеться полягти
й мені в ім'я досягнення мети.
Командуй, лейтенанте:

я — готовий.

1941

Пісня про трьох і одну

Змагалися хлопці хоробро в бою
за скривджену землю свою,
і врешті, зламавши ворожий заслон,
прорвався вперед батальйон.
Прорвався й пішов по слідах ворогів,
лишивши у затінку трьох яворів
Івана Підкову, Петра Калиту
і Хмару, що має медаль золоту.

Принишкли вони і лежали без сил,
не в змозі податися в тил,
і в полі бійці їх шукали дарма:
загинули, мабуть, нема.
А смерком дівчатко до них приповзло,
і рани обмило, й забрало в село
Івана Підкову, Петра Калиту
і Хмару, що має медаль золоту.

Одужують хлопці від ран бойових,
дівча не відходить від них —
і рани лікує, й води подає,
мов серце дарує своє.

А якось прибігла о сьомій якраз:
по радіо чула — відзначив наказ
Івана Підкову, Петра Калиту
і Хмару, що має медаль золоту.

Недовго ще їм спочивати в селі
і сил набиратись в теплі, —
зведуться, в новий вирушаючи бій,
за край поневолений свій.

І де б не були, пам'ятатимуть сміх,
що тихо дзвенів, надихаючи їх —
Івана Підкову, Петра Калиту
і Хмару, що має зорю золоту.

1941

Пісня про мою Україну

Де гнеться під вітром висока тополя
і хвиля дніпрова встає,
твій син, Україно, лежить серед поля
і дивиться в небо твоє.
І ти йому тихо шепочеш: «Дитино»,—
схиляєшся ніжно над ним,
моя Україно,
сумна Україно,
пожарища звихрений дим!

Води б йому випити в чорній неволі
і рани омити свої,
забув би утому, і спрагу, і болі,
і рушив би знову в бої.
Та дим, як туман, устає з-над руїни,
темніє дніпрова вода,
моя Україно,
жива Україно,
веселка моя молода!

Він чує — ворухиться в ґрунті коріння,
і, сіючи клич, а не плач,
про горе твоє провіщає каміння —
руїн твоїх чорних сурмач.
Він бачить, як множиш ти силу невпинно,
бо в світі росла не одна,
моя Україно,
нова Україно,
радянська моя сторона!

Як вісники волі, сідають щоночі
в дрімучих лісах літаки —
це шлють автомати московські робочі
в твої партизанські полки.
Надходить уже неминуха хвилинка,
і син твій до бою встає,
моя Україно,
жива Україно,
за волю і щастя твоє.
Я вірив, що ворог тебе не поборе,
і ворог тебе не зборов,—

він ще відповідь за гірке твоє горе
і кров'ю заплатить за кров.
І слава твоя оживе неодмінно,
і доля розквітне ясна,
моя Україно,
жива Україно,
блакитна моя сторона!

1942

* * *

Не поспішай, душа моя, черствіти,
від болю та злоби не кам'яній!
Горить земля, і витоптано квіти,
та корінці залишилися в ній.

Не може бути, щоб усе — до цурки,
щось в глибині зостанеться, либонь.
Адже були татари вже, і турки,
і кров була, і сльози, і вогонь.

Осяде пил над мертвою землею,
замріє сонце в куряві й диму,—
як я тоді камінною душею
ті благодатні промені сприйму?

Я знаю, в дні загибелі безвинних
не вимагають милості бої.

Будь мужня,
та в глухих своїх глибинах
обережи, занедбану, її.

Коли настане мить отого щастя,
за котре йдем у полум'я та дим,
як нині гнів,
ще милість нам придасться
і скарбом нашим стане головним.

1942

* * *

Неначе дим, злітає вгору
сухий, зморожений сніжок —
гуде хурделиця не в пору,
в степу — ні шляху, ні стежок.

Мете в степу, але солдати
ідуть, ідуть у сніжний дим
ідесь за рогом біля хати
зникають один за одним.

Куди спішать вони надвечір
по цій зав'юженій землі?
Зайшли б до хати, біля печі
переобулися в теплі,

перепочили б хоч годину
і заметіль перебули,
і, може б, ще про цю хатину
надовго спогад зберегли.

Та в поле йдуть вони безкрає —
ще день спочинку не прийшов.
І сніг рипить, і підлітає
з-під задубілих підошов...

Нема їм спокою, як зроду
в житті ніколи не було...
І йдуть вони в тяжку негоду,
і тільки мріють про тепло.

1942

* * *

Підеш полем безкраїм, ще й досі живий,
навпростець пробиваючи стежку несміло,
і спіткнешся в снігу, як об камінь твердий,
об замерзле чиясь припорошене тіло.

Мов огонь, пробіжить у душі твоїй дрозд,
і схвильовано схилиш чоло на хвилину,
і нечутно промовиш: «Облиш, не тривож...
Я повинен дійти і в путі не загину!»

Ти ідеш, і неначе ідеш, як завжди,
хоч до крові давно уже ноги натерто,
та здається — убитий гукає: «Зажди!» —
і за те, що живеш, докоряє одверто.

Не чекай, щоб скоріше цей образ поблід,
щоб забулася швидше ця зустріч у полі,—
той, що ззаду лишився, незмиваний слід
накладе на усі твої радощі й болі.

Ти країну звільниш у тяжкій боротьбі,
ти збудуєш свій палац на попелі згарнищ,
та ніколи не зможеш простити собі,
що в заметі лишився не ти, а товариш.

1942

Наталі Ужвій

Не плач, красуне, в розпачі німим —
я не прийду і сліз твоїх не витру.
Скінчився день. Згорів наш тихий дім.
Холодний попіл зник з поривом вітру.

А ми колись щасливими були,
не думали, що обрій вже захмарів,
і лиш для нас шуміли і цвіли
старі каштани київських бульварів.

Ми ні життя не знали, ні себе,
ані розлук не відали, ні скрути,
бувало, сяс небо голубе,—
ну що ж, не дивно, так і мусить бути!

Не скуштувавши горя на землі,
ми думали, що розпачу не зборем,
коли на сценах древні королі
нас потрясали вигаданим горем.

Минули сни рожево-золоті,
і край наш орди витоптали вражі,
і горе — не на сцені, а в житті,
і ми — його трагічні персонажі.

Але надії нашої не зотліть,
удари серць не змовкнуть урочисті,
і ми з вогню кривавих довголіть
думками дужі вийдемо і чисті.

І той тягар, який ми всі несли
крізь бурю,
і негоду,
і завої,
осяє нас для іншої весни,
для молодості нашої нової.

1942

* * *

Немов сполоханий лелека
у вічно сонячні краї,
ти відпливла, моя далека,
любов і прагнення твої.

Чекай! Уже віщує весну
небес проміння голубе —
лелеку білу і чудесну,
я знов стрічатиму тебе.

1942

Мертвий чужинець

Десь в далекій Тюрінгії стомлено схилиться ненька
над портретом твоїм,—
ти і досі для неї дитина білява, маленька,
голубий херувим.

Ти в уяві у неї, мов квітка слабка і невинна,
мов листок навесні.

Адже матері зроду не здасться злочинцем дитина
і в жахливому сні.

Знала б, знала б вона, скільки скривдив щасливих
і вільних

осоромлений, ти,
скільки крові пролив на шляху до надій божевільних,
до страшної мети;

знала б, знала б вона, скільки лиха, і смерті, і муки
ти невинним приніс,
скільки горя й нужди завдали закривавлені руки,
скільки болю та сліз;

скільки сорому ти розповсюдив по білому світу,
потонувши в ганьбі,
скільки чистих і юних твого домагається звіту
і покари тобі,—

просвітліла б вона, зрозуміла б, що підлості й зради
ти засліплений раб,
розірвала б вона твій портрет справедливості ради
і тебе прокляла б.

І зраділа б вона цій тяжкій і заслуженій жертві,
коли б знати могла,
що лежиш ти, розкинувши руки криваві та мертві
у яру край села.

1942

Небо

Ми не чекали небезпек,
у небо дивлячись ясне,—
от-от, здавалося, від спеки
воно зомліє і засне.

Навкруг така стояла тиша,
була така спокійна мить,
мов причаїлася, як миша,
земля, загорнута в блакить.

Світ був — як чаша, повна сині,
по вінця повна, по краї,—
і вітер нишкнув у долині,
щоб не розхлюпати її.

Та раптом з боку, звідки вражі
злітали завше літаки,
один з хрестом на фюзеляжі
прогув над дзеркалом ріки.

Він продзвенів над нами гулко
і, небо збуривши легке,
на стіни мирного притулку,
мов камінь, кинувся в піке.

І раптом — грім,
і раптом — вибух,
і все в огні, і все в диму,
і кров на видавлених шибах,
блискучих тільки мить тому!

... Я знаю — честь і жалість проста
душі спотвореній — чужі,
брудній підступності і злості
немає краю і межі...

Та як могла ця синь висока,
ця вічно сонячна блакить
отак підступно, так жорстоко
нам за довір'я відплатить?!

Я повернусь живий додому,
у правду вірячи й красу,
і не зневіру, і не втому
у рідну хату принесу.

І, в небо дивлячись блакитне,
як і раніш, вберу лиш те,
що в ньому світиться, і квітне,
і сіє сяйво золоте.

1942

Надія

Хай буде все не так, як марив я колись,
нехай літа мої даремно пронеслися, —
я мовчки все стерплю,

схилившись у пожертві:
кричущий зойк сивин на гордій голові,
тяжкі запитання, з якими йдуть живі,
болючі докори, з якими прийдуть мертві.

Хай буде все не так, як я колись хотів,—
хай на жалі мені не стане в грудях слів,
хай для пісень мені забракне нот і літер,
я за надію лиш

боюся і тремчу,
як той, хто молиться, боїться за свічу,
яку загрожує вночі згасити вітер.

Що буде, воїни, коли після боїв,
недужі й зморені, ми вернемось домів,
розбивши ворога
в бридкій його фортеці,
а сморід від огидного мерця
отруїть знов повітря і серця,
і ми опинимось в тій самій небезпеці?

Як гірко буде бачити цей світ,
якому знов плетуть колючий дріт,
щоб на ланцюг його посадовити
чи змусити коритися й терпіть
в нових руках
стару ворожу пліть —
ту ж маячню і зло несамовите!

Чи не даремним видасться порив,
котрий нас вів на битву і творив
нове життя,
чудове, наче диво,
і чи можливо, щоб воскресло знов
те, з чим боролись ми, своєю проливши кров,
і що перемогли так справедливо?

Я вірю — прийде вимріяний час,
і дім наш спалений зігріє знову нас,
і всі, хто болісно
чекав тієї миті
і ждав, що збудуться сподіванки і сни,
як однієї матері сини,
згуртуються беззлобні та відкриті.

І скаже кожен з нас: ми бились не дарма,—
злобі й жорстокості повернення нема,
з корінням вирвано на звільненому полі

отруйний, як дурман,
гіркий чортополох,
і, як на обрії, на схрещенні епох
для людства постає зоря нової долі.

1942

Ностальгія

І тут цвітуть сади, і половіють ниви,
і линуть вітерці, й синіє далина,
і марев степових не меркнуть переливи,
і в золото й блакить країна порина;

і тут змовкає день і поступово блідне,
і наступає ніч велична і німа,
і засіває світ, неначе поле плідне,
добірним зерном зір, яким числа нема.

Але якась мене незборна сила вабить
не до оцих небес високих та дзвінких,
а в той нещасний край,
який у муках, мабуть,
дітей зі Сходу жде й надіється на них.

Нічого більш тепер душі моїй не треба —
ні щастя, ні пісень на віддалі оцій,—
побачити б ще раз досвітній спалах неба,
що дарував мені рожевий відблиск свій.

Нічого більш мені до смерті непотрібно,—
бодай востаннє знов відбилися б в очах
у луках і садах дніпрова стрічка срібна
і ранків степових невимірний розчах.

Є щастя в забутті і втіха в сподіванні,
але мене ніщо віднині не сп'янить,—
умерти б в тім краю і подихи останні
віддати тій землі, що, може, й мною снить!

Не знає щастя той, хто розлучився з домом,
хто матір чи сестру залишив назавжди,
хто мріє з почуттям, лише йому відомим,
бодай в останню мить дістатися туди.

Він житиме в теплі, його оточать діти,
та никатиме він по хаті без мети,
і навкруги ніхто не зможе зрозуміти,
чого шукає він, що хоче він знайти.

А він світ за очі податись буде згоден,
слідом за мрією подолуючи шлях,
щоб хоч пожараще побачити, де жоден
живий не стрінеться з надією в очах.

Так до пісків своїх, як дощ одноманітних,
спішить закоханий в пустелю бедуїн,
з країв вертаючи гостинних і привітних
і від людей щасливіших, ніж він.

1942

Солдатська пісня

Павлові Антокольському

Ще ранішній туман стоїть над видноколом,
ще тьмяне сяйво зір колишеться над полем,
а ми давно без сну,

давно без відпочину
вдивляємось в туман холодними очима.

Немов струна, душа здригається й тріпоче —
вона пізнала вже незнане і пророче,
і в світі таємниць від неї вже немає, —
одна ще криється,

тривожить і лякає.

Одна хвилює нас, камінних і суворих:
чи у діброві тій не причаївся ворог?
Чи несподівано, її прикритий синню,
не обстріляє він у мить оцю осінню?

Ще так недавно нас втішала гра дитяча:
було, спіткнешся десь,

а скрикуєш — удача!
На хмару дивишся, а в лагідній уяві
казки з'являються і замки злотоглаві...

Нема легких небес
над рідним нашим краєм —
ми, дивлячись в блакить,
в ній ворога шукаєм;
нема вечірніх піль,
і тихих рік немає —
той самий ворог в них, що смерть нам посилає!

Куди поділи ми довірливість нехитру?
Траплялось, ластівку приб'є поривом вітру,
і ми, зворушені, уздрівши краплю крові,
от-от, здається, вже й заплакати готові...

Тепер між нами смерть
свинцем і сталлю косить,
а ми не плачемо, хоч сліз у серці досить,
лиш над могилою солдатською мілкою
міцніш стискаємо свою заляклу зброю.

За дім зруйнований не хочу я відплати:
той, хто спалив його, — він буде теж без хати.
За радість вкрадену,
за страх і недовіру, —
за це я з ворога спитаю в повну міру.

Я не прошу йому тих поглядів угору,
що з хмар не казки ждуть,
а літака-потвору,
що, в душу дивлячись, як в безгомін'я далеку,
не совість бачать в ній,
а зраду й небезпеку.

1943

Весна

Щось глухо бубонить біля вікна —
все стук і стук з самісінького ранку...
Можливо, дятел? От так дивина!
Що він довбає, сівши на землянку?!

Я вийшов. Скрізь на кущиках сніжок,
іскриться й сяє небо полум'яне.
Дивлюсь — а поруч капає з гілок:
це сніг в'ялиться, плавиться і тане!

Ну, значить, ось вам, хлопці, і весна,
от і діждались радісної миті!
Пригріє степ скривавлений вона,
ліси розквітнуть, зливами омиті...

Датований оцим весняним днем,
кінець кінцем наказ той пролунає,
і ми на стягах весну понесем
в чужі краї, де ще її немає.

І скрізь,

де ми піднімем прапор свій,
весна, тяжкі загоюючи рани,
засяє цвітом радісних надій
і вже ніколи більше не зів'яне.

1943

* * *

Роздерті навпіл танки. Чорна купа
залізних брил на талому снігу.
Нудна вода в рудих баюрах хлюпа.
Тут бій одгук, як поїзд,— на бігу.

І так, як дим за поїздом, за боем
на землю згар і попіл осіда.
Живі пішли. І з лагідним спокбєм
круг мертвих тихо хлюпає вода.

Вони лежать, мов стомлені і сонні:
за день напрацювались — от і все!
Лиш дерева схиляються в поклоні
і вітерець жалі свої несе...

1943

* * *

Дитя, убите катом на порозі,
безумна мати, схилена в знемозі,
зотлілий дім в отруйному диму...
Тут ми жили. Четвертий рік тому.

Не при мені знайшлася ця дитина,
зросла тополя край старого тина,
посивіла сестра не при мені,
і старший брат загинув на війні.

Будь проклята вовік, нечиста сило,
що на землі ім'я людське зганьбила,
що в пам'ять вкарбувала назавжди
дитя, ножем убите при хатині,
і очі божевільні, темно-сині,
і крові неодмивані сліди!

1943

Другові

Якщо зустрінеш ту, що десь на Сході
про мене марить в тишині нічній,
вклонися їй за мене при нагоді
і правду, не ховаючись, відкрий.

Не треба ні втішати, ні жаліти —
навіщо їй утіха та жалі? —
Хто знає, чи живий вернусь я звідти,
де бій іде за правду на землі.

Скажи їй всі слова свої одверті,
не крадькома підходячи здаля,—
скажи їй просто: не боїться смерті
і голови покірно не схиля.

Не те, щоб надто пнувся він в герої
чи безоглядно рвався уперед,—
він пише вірші, а з війни такої
не повернутись може і поет.

Скажи: якщо одержить похоронну,
хай долю не оплакує свою —
мій вірш у полі займе оборону
і виграє в останньому бою.

1943

Сосни

Тремтять поранені і вбиті дерева,
гудуть, як струни, сосни та ялини.
Ще перша міна з ніжним свистом лине,
а десь уже насвистує нова.

Та не волають сосни про утому
і, як і ми, не стогнуть мимохіть,
і, як і наша, їхня доля в тому,
щоб в мур перетворитись і терпіть.

Вони вросли корінням в рідну землю,
як ми вросли в цю непохитну твердь,
і як я їхню долю відокремлю
від нашої — грудьми стрічати смерть?

Ні з місця, сосни! Чорні та уперті,
ви теж цю чашу вип'єте до дна.
Нам смерть страшна.

Та ми страшніші смерті,
бо ми солдати
і тепер — війна.

1943

Мати

Підлітає земля над розривами мін,
і мішається чорне, і сине, й зелене,
і, немов кладучи обережний уклін,
до землі пригинаються злякані клени.

Ніби струни під пальцями гнівних музик,
так здригаються промені на небосхилі.
Небо стогне, як дзвін, у якому язик
розгойдався і більше спинитись не в силі.

Але ми поклялися: не гнись, не проси,
не принижуйся в мить найстрашнішої скрути —
це дорога, якої тобі не минути,
шлях боїв і звитяги на довгі часи!

І нехай над тобою гримить і гуркоче
не одна, і не дві, і не десять смертей, —
так, як лев перед сонцем розплющує очі,
перед смертю солдат не примружить очей.

Ми не звикли на долю свою нарікати:
ще війні не кінець, а скінчиться — коли?
Недаремно хоробрі та мужні солдати
нашим воїнам юним батьками були,

І дарма що війна, і дарма що негода,—
їхній запал і в наших серцях не погас!
У хвилини тяжкі тільки матері шкода,
що стоїть на шляху, виглядаючи нас.

Їй замолоду теж не судилося щастя,
а на старості знов розставання й плачі.
Тільки й радості їй, що примариться й здасться
чи присниться сподівана зустріч вночі.

Та далеко-далеко пішли ми від неї,
і, як наші батьки у колишніх боях,
ми чекаємо щастя від зірки своєї,
в наш задимлений дім пам'ятаючи шлях.

Затопило півсвіту бідою та горем,
але кличе з кривавого пекла вона,
і сріблиться, мов крила чаїні над морем,
над вогнем і димами її сивина.

І в краях, де гримлять наші битви залізні,
де потьмарила обрії хмара густа,
нам опівночі світять лиш очі безслізні
і зовуть материнські суворі уста.

Ти в житті начекалася, мамо, доволі
і тягар научилася гордо нести.
Та жінки наші діждуться кращої долі,
бо за них одиноко відплакала ти.

1943

* * *

Якщо я з війни додому,
посивівши завчасу,
не радість тобі, а втому
в душі своїй принесу;
якщо в мені буде мало
вогню, що буяв колись,
зустрінь мене як бувало,
не хмурся, а посміхнись.

Не власні жалі та болі
плекав я на цій війні,—
тягар світової долі
на плечі наліг мені.
Слабкий для такої ноші,
священний вантаж я ніс
крізь огненні дні та ночі
по морю плачу і сліз.

Напевне, існує сила,
що живить біді на зло:
ні куля мене не вбила,
ні серце не підвело.
А може, тягар, що ніс я,
в путі надихав мене,
бо з ним назавжди я зрісся
і серце у нас одне?

Я став мовчазним і хмурим,
та хмурість моя — на час:
холодним ставати муром
недоля навчила нас.
Але промінцем зігріта,
теплішає і стіна...

Зустрінь мене сяйвом літа,
коли відгримить війна!

1943

* * *

Олексієві Суркову

Остання бомба виверне каміння,
останній постріл гряне і замре,
і задзвенить гнітюче безгоміння,
і нагадає давне і старе.

Він вперше вільно визирне з-за кручі,
гвинтівку здасть в комору старшині,
перемотає наново онучі,
і піде геть,
і зникне вдалині.

Чекає вже не перший місяць жінка,
хлоп'яти не пізнаєш — так зросло.
Змінилось все. І, як раніше, дзвінко
лиш соловей співа на все село.

Тут працювали — не жаліли сили,
тужили — очі сумом налились.
Його тут ніжно й віддано любили,
але таким, яким він був колись.

А він увійде, стомлений, нечулий,
обійме, важко гляне навкруги,
і озирнеться потай на минуле,
немов прибій на дальні береги...

Чобіт, ввійшовши в хату, не обітре,
і до світанку в ліжку не засне,
і все про тебе думатиме, вітре,
що люто спік лице його ясне.

1943

Пісня з Дону

Як одверто говорити — у війну
стрів красуню я в походах не одну,
та одна була, як пава,
синьоока та білява,
за Давидівкою, хлопці, на Дону.

Не один, бувало, жде біля воріт —
чи не вийде хоч не ранком, то в обід,
а мені сама моргнула,
усміхнулася, зітхнула,
ніби красень я один на цілий світ.

Я спитав її: «А як тебе зовуть?»
А вона собі сміється ледве чуть.
Я питаю: «Чи заміжня?»
А вона стоїть недвижно,
і в очах лукаві зайчики пливуть.

А уранці, як виходили з села,
аж за млин вона коня мого вела,
а тоді взяла за руку
на прощання, на розлуку
і ромашку, одвернувшись, подала.

Скільки в куряві сходили ми доріг,
та ніде її забути я не міг,
бо душі своєї гомін
віддала вона на спомин,
і в боях мене від кулі він беріг.

В'ється стежка від села і до села,
ось і хата, де любов моя жила...

Та чому її немає?

Чи в неволі десь конає,
чи забула вже і вийшла за орла?

Хай довіку їй щастить, коли жива,
але дня того нехай не забува,

бо коли на мить забула,

відомстить любов минула —
недоспівані, неказані слова...

1943

Сон

Сплять покотом бійці. Важкий їм випав
сьогодні день —

важкий, нерівний бій,

і кожен з них до дна свою баклагу випив
і долю теж допив, немов гіркий напій.

Чотири рази йшов на них в атаку ворог,
мов той іхтіозавр, вилазив танк не раз,
і чули смертний рев бійці в його моторах,
та з місця не зійшли,

бо був такий наказ.

Тепер не будять їх ні безперервні гули,
ні ті, що тут не сплять в цю ніч глуху,
ні ті, що вічним сном в минулу ніч заснули
і більше вже не стануть на шляху.

А ранком — лиш сонце звелось в кривавому світлі,
якийсь невимовний в душі відчуваючи поштовх,
плазуючи полем, в сади я подався розквітлі,
назад до оселі — в намет дивізійної пошти.

В розбитім наметі поштар наш лежав одиноко,
і в кров його теплу омочена пошта остання —
маленькі пакунки, газети минулого року,
блакитні конверти, неначе далекі вітання...

То ось вона в чому, страшна і звичайна причина!
А всі ми чекали, що прийде ополудні й нині
в далекі окопи маленький білявий хлопчина,
виймаючи з торби конверти рожеві та сині.

А всі ми чекали... Неначе в поспішній ході він,
у посмішці теплій, в самому своєму приході
таїв недосяжність рожевих і синіх сподівань,
які вже тепер потаємно плекати нам годі.

Ну що ж, може, інший його замінити зуміє
і в дальній окоп наш пройти йому завтра удасться,—
і ти в ньому крила здобудеш, солодка надіє,
єдина підпоро солдатського нашого щастя!

І так, як учора, ми будемо знов виглядати
листівки від сина, а може, листа від старої,
і руки набряклі до нього простягнуть солдати,
невиспані очі на мить відірвавши від зброї,

1943

Перед боєм

Ми копали окоп перед боєм в широкому полі.
Паленів небосхил. Від ударів тремтіла земля.
Десь горіло село,
і пожарище на видноколі
майоріло, як ватра, і рвалося в небо здаля.

І коли крізь чорнозем дійшли ми до жовтої глини
і останні штихи полетіли з блискучих лопат,
на глибокому дні
відкопали ми череп людини
і по дірці на лобі пізнали, що то був солдат.

Він лежав серед купи іржавих зелених патронів —
невідступний боєць, він в нерівній поліг боротьбі.
У сімнадцятім, певне,
він білих від дому відгонив,
у шоломі з зорею він слави шукав не собі.

Як скінчив він життя:
чи останній набій розстрілявши
і беззбройно та чесно зустрівши ворожий удар,
чи останнім патроном життя своє власне ввірвавши,
коли дім вже горів, піднімаючись димом до хмар?

Ні події, ні час не потьмарили слави тієї,
що колись осінила багряним знаменом його.
І завмерли бійці
перед величчю черги своєї,
заніміли в чеканні
фатального часу свого.

...Ми почули команду.
Атака.
Та в гордім спокої
ще застигли на мить, хоч полки уже в бій піднялись.
І сказали собі ми: умерти б і нам від такої
життєдайної смерті,
що в душах озветься колись!

1943

* * *

Нам на короткий вік поскаржитись не можна —
не зникне створене, розвіявшись, як дим,
прозорим келихом була хвилина кожна
по вінця сповнена солодким і гірким.

Недовго ми жили,
та в кожній миті,
немов у краплі чистої води,
вмістилися не дні,
а тижні пережиті
і слави нашої безсмертної сліди.

Складіть-но, спробуйте, щоденну радість нашу
і щастя, випите немов терпке вино,

налийте, спробуйте,
в долин кристальну чашу
все горе зборене — чи вміститься воно?

Не всі ми дійдемо до рідного порогу,
в бою чимало нас зустріне смертну мить,
та за життя своє
ми дякуєм не богу,
а вічній мудрості, що нас учила жить.

1943

Подвиг

Куля влучила в орден і власний свинець
розплескала об нього, безсила.
«Значить, житиму довго,— подумав боець,—
значить, діждеться дівчина мила!»

І згадав він, як орден оцеї заслужив —
як огонь піднімався над полем,
як здригалося небо над зеленню нив,
у душі відгукаючись болем.

І згадав він, як страху позбувся свого,
від землі відірвався щосили,
як бійці піднімались, і в полі його
доганяли, і ворога били;

як пізніш, коли бій, як гроза, одгримів
і пісні озивалися стиха,
командир йому Зірку на груди надів,
що тепер врятувала від лиха...

І сьогодні поля пламеніли в диму,
і важка артилерія била,
і нелегко було одірватись йому
від землі, що його боронила.

Але перший почув він команди слова,
і з'явилась снага небувала —
це вчорашнього подвигу слава жива
запорукою завтрашніх стала.

1944

Дівчина на шляху

Стоїть на перехресті в літню спеку
дівчисько з припорошеним лицем —
змахне воно моторно прапорцем,
на фронт дорогу вкаже недалеко;
машина рипне враз на тормозах, —
воно зіпнеться струнко, і по формі
накаже точно підкорятись нормі
і затамує усмішку в очах.

І хлопець включить швидкість неохоче,
ледь-ледь натисне пальцями на газ
і визирне з кабіни: чи не схоче
дівча віддати ще якийсь наказ?
Але вона вже іншого навчає,
до фронту шлях указує йому
і вже до тебе діла їй немає —
паняй вперед в негоду і пітьму.

Я теж не раз спинявся при дорозі
на перехресті, де вона стоїть,
і навіть впасти ладний у знемозі,
виструнчувався хвацько мимохіть.
І далі йшов, і ніс її пораду,
чи усмішку, чи докір, чи наказ,
і після того згадував не раз,
і заздрив їй, що має дивну владу.

Мені б отак стояти на шляху
і вказувати напрям в ніч лиху,
на перехресті біля повороту
стрічати артилерію й піхоту
і, прапорець стискаючи в руці,
утому відганяючи й знемогу,
полегшувати воїнам дорогу,
щоб не зійшли, бува, на манівці!

А ніч настане чорна і густа, —
ліхтарик свій засвічувати в полі
і вказувати напрямок в міста
всім, що спинились, стомлені та кволі.
Або привітно усміхатись тим,
хто по путі, не зваживши на спеку,

вперед простує кроком молодим,
бо добре знає путь свою далеку,
і мчить по ній у куряву, як в дим,
летить, летить, не гаючи ні миті,
вночі і вдень скорочуючи путь
у рідний край, куди його зовуть
знайомі села, мороком повиті.

1944

Балада про баяніста

Хлопець був у селі — Коломийченко, всяк його знає:
як ударить «Катюшу», — вмирають дівчата за ним.
Ворог в дім увійшов,

і з тих пір баяніста немає, —
тиша мертва в селі, а над тишею — дим.

Ні куди він пішов, ні за віщо взяли, не сказали.
Двері навстіж розкрито.

Сірко на току неживий.
Тільки й знають усі, що Петром Коломийченком

звали,

що дівчата любили, що був молодий.

Ходить чутка така, наче з лісу приходить щоночі,
наче варту порізав і старості хату спалив,
нібито марно серця тріпотіли дівочі,
коли гримало в полі, аж відгомін плив.

Кажуть, буцімто він, тільки смеркне, з'являється

в полі

і з нічними вітрами обходить село навкруги,
на дорозі чатує, де липи шумлять і тополі,
де Дніпро неприборканий б'є в береги.

Сплять натомлені люди — діди, молодиці та діти,
тільки ворог ніяк не позбудеться страху свого —
кожен звук за стіною примушує ката тремтіти,
кожен подих, мов постріл, бентежить його

Ходить стомлена варта і власних лякається кроків,
лунко гавкають пси, і сполохані в'ються сичі,
вітер вне й гуде, як тому уже тисячі років,
низько хиляться верби, в ярах стоячи...

А на ранок зі сходу в село заступає піхота,
б'ють гармати навкруг, і танкісти захоплюють міст,
і у рідне село, у звуглілі та чорні ворота
Коломийченко входить. Петро. Гармоніст.

Він стоїть серед двору,— не плаче і не проклинає,
обгорілі тополі довкола мовчать, як мерці.
Люди сходяться тихо — лиш матері з ними немає...
Сум у хлопця в очах і сльоза на щоці.

І тоді йому друзі баяна підносять нового,
люди мовчки стоять, і в очах у них теж каламуть.
В даль відходить «Катюша», колишеться дальня
дорога.
На задимлений захід колони ідуть.

1944

Солдатська мрія

Солдат не думає про смерть,
коли рушає в бій.

Палає, здіблюючи твердь,
залізний буревій,
гармати гавкають навкруг,
горить навколо ліс...
А він приліг на зелен-луг
і мимрить щось під ніс.

Здаля дивуєшся: «Чудій!
Мовчи собі та диш!
Якого біса в тьмі оцій
співаючи лежиш?!»

Та як би він влучав підряд,
якби в нору заліг
і тільки думав: «Цей снаряд
мене убити міг!»

І мріє він про батьків дім,
про яблуню в саду
і про засмучену по нім
красуню молоду.

І чує він дівочий спів
крізь гуркоти в пільмі,
і все, чого б він не схотів,
збувається в умі.

Стоїть хатина край села —
живе кохана там,—
ось рушники вона взяла
і подала сватам;

ось уклонилася йому
низенько до землі:
— А де ж ти, любий мій, чому
нема тебе в селі?

— Нема, красуне, бо не час,—
боєць відповіда.—
Ти бачиш — ворог б'є по нас,
як влучить, то біда!

І він встає,
і він біжить
по луках та лісах,
і не пільму — ясну блакить
він бачить в небесах.

За ним слідом товариші —
в серцях нема страху,
бо тільки віра у душі —
рятунок на шляху.

Кружляє бою круговерть,
мов огненна юга...
Солдат не думає про смерть,
він смерть перемага.

1944

Пам'яті Галі

Рядочки балади сумної цієї
ніколи, ніколи не дійдуть до неї...
Лежить вона в полі, розкинувши руки,
на вітрі коса пламеніє густа,
і ніби від радості, а не від муки
ледь-ледь усміхаються білі уста.

За слово єдине їй рай обіцяли.
«До матері пустимо, Галю», — казали,
а потім, коли подали гаманець,
маленькою ніжкою тупнула двічі,
поблідла і плюнула ворогу в вічі.
«Ні слова!» — гукнула — і справі кінець.

Спочатку пекли її білим залізом,
по спині гатили курносим обрізом,
поставили босу на лютий мороз,
у тіло багнет заганяли, як жало,
а потім убили, коли вже не стало
в припасі у них катувань і погроз.

Убили й покинули в полі німому —
ніколи не вернеться Галя додому,
сльози не уронить на руки старій;
лиш вітер їй мертві студитиме груди,
і мовчки схилятимуть голови люди,
повільно повз неї проходячи в бій.

1944

Спогад

Ні, я не скаржуся —
і я бував щасливим.
Назустріч ідучи густим осіннім зливом,
не спочиваючи ні вдень ані вночі,
я долю сам свою виносив на плечі.

Без краю, без кінця тяглись курні дороги —
їх звично міряли тяжкі, набряклі ноги,
слідом за танками до вражого кубла,
на захід огненний, дорога нас вела.

Бувало, спинишся на мить перепочити,
а тут дорогою, неначе нарочито,
машина мчить...

«Товаришу, зажди!»

І ось я в кузові — на бочках, як завжди.

Що, крім сподіванки, було мені потрібно?
Під тьмяним місяцем шляхи тріпочуть срібно...
Десь вогник блимає в нічному тумані,
сон обіцяючи в хатині тій мені.

Кого сьогодні я при вогнищі зустріну?
Жінок, що з каторги ідуть на Україну,
солдатів, стомлених боями, як і я?
Всім хліба вистачить,

для всіх любов моя.

Кулак під голови — і ми спимо нарешті.
Та от згадає хтось про бій при Будапешті,
про штурм на Одері, про ночі переправ,
про дальню розвідку, в якій і він бував...

І, шлях свій в спогаді пройшовши крок за кроком,
Кіровоградщину згадає ненароком,
Інгул блакитний, сивий, ніби дим,
з яким прощався він, коли ще був малим.

І серце стиснеться, немов згадаю неньку:
від того берега і я відплив давненько!
З тих пір немало вже

проніс Інгул води,
а край той з ніжністю я згадую завжди.

І мовчки поночі вклонюсь я тихим нивам,
де в дальній юності я був колись щасливим,
де над Інгулом нашим, на горі
почув я вперше розповідь сувору
про давні дні «Червоної зорі»¹;
де з друзями у ту далеку пору
я вперше пісню юності створив
на «Молодої гвардії» мотив,
і ми гуртом її співали в клубі...

¹ «Червона зоря» — завод у Кіровограді.

О милі спогади і дні безмежно любі,
ніщо із пам'яті не вирве вас ніяк,
не в силі вас ніщо запорошити,
і як вас легко

змусив знов ожити
цей випадково стрінутий земляк!

Ще і тепер, далекі та забуті,
ви й тут мене окрилюєте в скруті,
і в степ засніжений боротись я іду,
і знов снагу відчувши млоду,
відваги сповнене у грудях серце б'ється,
і знов дозрілість
юністю здається.

1944

* * *

Якщо ти стомився, забудь про печаль і утому —
не час для спочинку — ще мріють далекі путі,
ще жар не дотлів на пожарищі рідного дому,
ще попіл розносять вітри в далину невідому,
ще спалахи бою кривавлять хмарки золоті.

Хай рани роз'ятрює сіль твого чесного поту,
хай ноги не в силі — а ти не спиняйся, іди.
Нащадок прославить натхнення твое, і турботу,
і мить, коли хліб відривав ти від власного рота
і з кволім ділився ковтком ключової води.

Ще прийде спочинок — ти знімеш задимлену зброю,
і тиша постане для всіх на принишклій землі,
і рідна душа доторкнеться до тебе рукою,
і ніжні уста прошепочуть: «Добридень, герою!» —
і зморшка розтане, мов шрам, на твоєму чолі.

Розвіється горе, як дим від зоглілого дому,
як хмара за вітром, у даль одпливе голубу,
і син твій розкаже хлоп'яті своєму малому
нечувану казку, яка і не снилась нікому,
про подвиг безсмертний — про нашу з тобою судьбу.

1944

* * *

Дійшов живий до рідного села,
а біля хати куля наздогнала —
мов неживого, в лоб поцілувала
і тихо свічку в руки подала.

І на шляху лежить він горілиць,
розкинув руки, розметав волосся...
Над ним блакитне небо здійнялося
і пізній грай сполоханих синиць.

Не вийде батько в тузі та журбі,
сестра крізь сльози жалісно не гляне,
не заголосить мати по тобі,
і люди не обступлять край поляни...

Ще дотліває вигорілий дім
і синім чадом землю застилає,
і тільки танк бійців наздоганяє
в журбі за кулеметником своїм.

1944

Балада про спалений танк

Висока могила стоїть у приволзьких степах,
північні вітри споконвіку ширяють круг неї,
із Заходу й Сходу,
по світу, що димом пропах,
шляхи та путівці ведуть до могили тієї.

Там тирса шумить і шепоче осінній ковил,
сухі бур'яни під вітрами стояти не в силі,
і важко на землю свинцевий наліг небосхил,
і хмари на небі
клепочуть, як збурені хвилі.

І, наче спочити у полі спинившись на мить,
щоб тільки розпечені вкрай остудити мотори,
опалений танк
на високій могилі стоїть
і дивиться в далеч, де хмари синіють, як гори.

у волзькі степи
на побачення з танком своїм,
що зброєю був і захисником вірним не раз їм.

Минають роки, а вони все ясніш постають
в стривожених снах
і хвилюють зболілу уяву.
І знову здається, що маєш збиратися в путь,
щоб десь у степах висоту осідлати криваву.

О, як би хотілося в щасті побачити світ,
у тихому щасті,
яке розцвіте небувало,
і щоб, як у ніч ту,
на тисячі, тисячі літ
в готовності вмерти за інших воно полягало!

1945

* * *

Не сумуйте, дівчата, ми тут не забудемо вас,
не розлюбимо, ні, не розучимось вас цілувати!
Вже не довго чекати, настане сподіваний час,
і увійде солдат після бою до рідної хати.

Розповість він коханій про подвиги славні свої,
і відчує вона, що в боях проти злої навали
лиш суворості й гніву від нас вимагали бої,
тільки зненависть люту солдати щодня витрачали.

А любов набиралася, наче у вулику мед,
нерозтрачена, множилась в серці і в бій закликала,
не давала заснути, вела по дорогах вперед,
і приносила щастя, і зустріч швидку обіцяла.

Ту любов ми плекали і свято в серцях берегли.
Не сумуйте, дівчата, жива вона в нас, не померла!
Ви тепло її шире відчуєте добре, коли
ми в потерті брезенти гарматні загорнемо жерла
і повернемо знову, змужнілі та ніжні, до вас,
щоб чуттям затамованим волю заслужену дати,

щоб сказали нам люди:

в серцях їхніх жар не погас.
Так не любить ніхто, як обпалені боєм солдати!

1945

В Берліні

Ні, я не був тоді жорстоким,
не був лихим,
коли пройшов залізним кроком
крізь пил і дим,
коли у кублиці ворожі,
як в темний ліс,
я крізь колючі огорожі
свій гнів приніс.

Недобрий жар в мені — я знаю —
в той день палав,
бо я свого сумного краю
не забував,
бо пам'ятав останній подих
нежатих нив
і дим на темних небозводах,
які любив.

О, як здіймався над землею
вогню язик!
Як плив і вихрився над нею
жіночий крик!
Як, затаївши біль і горе,
мій небосхил
дивився жалісно на море
німих могил!

То хай живе грізна розплата,
свята, як суд:
колись камінне лігво ката
стояло тут.
Він сіяв смерть і зло несите
під зойк плачу,
і я за те, що змусив мстити,
йому плачу.

1945

1946—1960

Нащадкові

Колись, можливо, в тихій книгозбірні
якийсь вельми допитливий юнак,
запитання вирішуючи спірні,
мій томик візьме в руки й скаже так:

«Коли він жив, поет оцей,— я знаю,
хоч імені його не розберу,—
він сином був свого ясного краю,
і гнів властивий був його перу».

Ну що ж, нащадку, дякую й на тому.
Ім'я невтомні витерли часи,
та донесли нещадність, а не втому,
і ти їй, певне, шану віддаси.

Не в тишині, не в затишку кімнати
те почуття недобре я здобув —
мене біда навчила воювати
і смерть братів, якій я свідком був.

Жив я в роки того часу тяжкого,
коли постав з печерної пітьми
жорстокий звір, який тисячоного
топтав поля важкими чобітьми.

Я бачив край свій чорним і зболілим
і рідний дім свій спаленим дотла,
і через це під попелом і пилом
мені любов солідка не була.

І, замість пісні ніжної й легкої,
яку співати й славити хотів,
я правий гнів підносив в неспокої,
і, як знамено, він полум'янів.

І я дожив до віщої хвилини,
і рідний край побачив без ярма.
Нащадку мій! Я знаю — час пролине
і прийдеш ти, як молодість сама.

З відкритим серцем, з щирою душею
увійдеш в світ щасливий назавжди,—
знайди цю книгу з піснею моєю,
згорни років пилинки

і над нею
схились, як над живою, і — суди.

Ми чистим серцем світ новий любили,
в огонь пішли не ради похвали,
нам ці поля і рідні небосхили
миліші щастя власного були.

І, зазирнувши в світлі їхні далі,
лише для вас врятовані з пільми,
згадай мене — бійця на перевалі,
і ті пісні, і заклики, й печалі,
і віщі сни,
якими снили ми.

1946

Степова пісня

Солдат повернувся додому,
у сінях покинув утому,
шинелю в хатині,
пілотку на скрині,
а зірку вчепив на кашкета дитині
і став до роботи потому.

У поле він вийшов широке,
де крові лилися потоки,
схилився в поклоні
і витер долоні —
коса, наче бджілка, заходиться в дзвоні,
зачувши солдатові кроки.

Того не вкосити нікому —
лише косареві отому,
і сходяться люди
у степ звідусюди,
і радість окрилено стукає в груди —
солдат повернувся додому.

Живий повернувся до жінки
і встиг на веселі ужинки
до рідної хати,
де батько та мати
любили хлоп'ятком його колисати
в короткі вечірні спочинки.

1946

Після грози

Після пори грозової
світ засинає в спокбї,
тихо зітхають сади і покоси,
п'ють дерева зачаровані роси
після тривоги тяжкої,
після грози світової.

Тепло і затишно в полі,
никне бузько на стодолі,
нишком за балкою біля криниці
дзьобають зерно веселі синиці,
і гостроверхі тополі
віттям хитають поволі.

Та в несподіваній тиші
порухи серця чутніші —
б'ється воно в потаємній тривозі,
все ще повірити в щастя не в змозі,
в мозку, від ночі темніші,
думи шкребуться, як миші.

Може, то спогад тривожний
зникнути геть не спроможний,
може, то бурхає несамовито
праведна кров, що у полі пролито,
може, то зойк її кожний
зроджує трепет побожний?

Мовкне у полі німому
відгук вчорашнього грому,
лнуть вітерці у хмарини похмурі —

в лагідні рештки недавньої бурі,
і повертають додому
люди, долаючи втому.

1946

Мелітополь

Я згадую фашиста на суді —
на лобі пасма довгі та руді,
маленькі вічка, бляклі, як вода,
а як було зустрінешся, — біда.

Колись розправу люту він чинив,
він грабував, і вішав, і палив,
він одбирав дітей у матерів
і кидав в дім, що поночі горів.

І слухав я глухі його слова,
дивився в тьму, що очі залива,
і голос, що лунав у даліні,
тривожний спогад збуджував в мені.

...Ми в Мелітополь пізно увійшли.
Пожежі тьмяно блимали з імлі,
і вітер бив, і корчив, і боров
дахи вогнем опалених будов.

Позаду шлях наш огненний проліг,
а скільки ще попереду доріг!
І сіли ми спочити на часок
на теплий мелітопольський пісок.

Та раптом прислухаємось: з вікна
жіночий плач і стогін долина.
Ми підвелись, бо все-таки свої
і наше діло — втішити її.

Ввійшли ми в хату один за одним,
і каганець побачили крізь дим,
і три труни маленькі на столі,
і в кожній ручки схрещено малі.

Я став і з місця зрушити не міг,
та вийшла їхня мати на поріг
і мовила, не звівши голови:
— А батько десь воює, як і ви...

Частенько потім в рідній стороні
південне місто снилося мені,
пахучим медом сповнені сади —
ріка Молочна котиться туди.

І скільки я той край не уявляв,
в уяві стіл неструганий стояв,
і три труни в диму, як у воді,
і кат на справедливому суді.

1946

* * *

Йому плече намуляла рушниця —
немало з боем пройдено доріг!
Та дальній шлях
все знову й знову сниться,
хоч бій одгук і воїн переміг.

Не те, що про минувшину він мріє,
чи знов у битву рветься фронтовик, —
він просто в ліжку спати не уміє,
бо від м'якої подушки одвик.

І, як колись бувало, по тривозі
він раптом прокидається вночі,
неначе вже шикуються на розі
і кличуть неспокійні сурмачі.

Але на темній вулиці — нікого,
біля гармат не ждуть товариші.
Село ще спить.

Виблискує дорога,
тривожний спогад будячи в душі.

І він стоїть хвилину,
мов камінний,

неначе ще звекає до п'ятми,
а обвуглілі згарища й руїни
кричать і в ніч впинаються кістями.

Він пізнає ці контури потворні:
війна минула тільки рік тому!..
І цілий світ,
як ці руїни чорні,
в тяжку лишився спадщину йому.

То значить — в бій!
Чекає знову наступ.

Дарма, що темно,
можна й уночі.
У вогких сінях він знаходить заступ
і ватянку солдатську на печі.

І дзвонить кельма, гостра і лапата,
і в небокрай, що ледь зарожевів,
вростає мур, що вічного солдата
для інших зберігатиме боїв.

1946

* * *

І все мені сняться привали на сніжних дорогах,
короткі спочинки в хатинах сумних та убогих,
і тихі розмови бійців за стіною в дворі,
і вигроми танків, що в наступ ідуть на зорі.

І все мені видяться димом затьмарені далі,
вітри одчайдушні і в полі завії зухвалі,
знайомі обличчя, які я колись зустрічав
на темних поромах, в тривозі нічних переправ.

І все мені гуркіт далекий вчувається знову,
і в тьмі за рікою я чую знайому розмову
про завтрашній наступ, що, може, наблизить на час
до рідного міста, до милого дому і нас.

І знов виникають у пам'яті втрачені друзі,
що сном віковичним заснули на волзькому лузі.
і владні слова побратимів моїх бойових,
накази — не спати і жити на світі за них.

Минають роки, але спогад про них не минає,
і снам цим тривожним спочину немає, немає,
і знов вони будять, і знов пам'ятати зовуть.
неначе пора вже,
неначе удосвіта в путь.

1946

Казка

Над блакитним Інгулом, в маленькій хатині
пломеніли віконця прозорі та сині —
там хлоп'яті своєму в нічній тишині
мати казку складала й співала пісні.

Присипляла вона невсипущого сина,
але, дух затаївши, не спала дитина,—
прислухалась до казки про дальні краї,
про мандрівки далекі й міста не свої.

І ввижались їй чарівні небокраї
і над морем хмарок зачудовані зграї,
і незнані країни й чудесні міста,
звідки ждатиме мати від сина листа.

І вчувались хлоп'яті в притишеній мові
незнайомі слова й голоси загадкові,
і в уяві дитячій він бачив себе
за морями, де небо завжди голубе.

Біля вікон береза давно одшуміла,
і давно уже всохла акація біла,
і хлопчина давно, як годиться сином,
десь далеко подався з такими, як сам.

Він з боями пройшов по незнаних країнах,
визволяючи правих, караючи винних,
він побачив міста у крові та диму —
не такими вони уявлялись йому.

І коли нахилялася ніч над землею,
він лишався у парі з нудьгою своєю
і залюблено мріяв про тихе село,
що віднині, мов казка, у згадці жило.

І ввижалась йому над Інгулом хатина
і стара, що листівки чекає від сина,
біля вікон маленьких густий живопліт,
а над ними акації білої цвіт.

І вчувалася здалеку пісня знайома,
і слова, що шепочуть, як в стрісі солома,
і негоди осінньої в комині свист,
і за темним вікном шелестить падолист.

Та з чужини до казки дорога далека,
і не все ще допито з Великого Глека,
а допити — повинен, бо щастя на дні...
Або в маминій казці... Чи, може, вві сні...

1946

* * *

Спускається вечір на сині простори Дніпра,
в останньому сяйві виблискує Лавра стара...
Немов павутиння, повисли мости угорі,
додому з роботи вертають батьки й матері.
Гудуть пароплави — багато в них нафти й руди,
на північ і південь з вугіллям пройшли поїзди.
У тишу вгорнулися ріки, ліси і поля...
Спокійної ночі тобі, українська земля!

Ще тільки учора в такому тяжкому бою
звільнили від ката ми рідну Вітчизну свою,
а вже над містами розвіялись курява й дим
і поле родюче стеблом проросло молодим.
Звели наша воля і наш самовідданий труд
десятки, і сотні, і тисячі білих споруд,
і радість прийдешня нас вабить вогнями здаля.
Щасливого ранку тобі, українська земля!

Ми лихо збороли, бо в горі наш запал не вмер —
звитяжним трудом повернувся він всюди тепер,
і віра в майбутнє, що в битві за правду жила,
сьогодні вершить небувалі й чудові діла.
Щасливий народ, що в боях не втрачає її,—

він матиме втіху за муки колишні свої:
поверне сторицею зрошена потом рілля.
Щасливої долі тобі, українська земля!

1946

Склярі

Вікно без шибки — мов душа без пісні:
заб'єш дошками — і воно сліпе.
І тяжко тіні темні і зловісні
обсядуть в домі власному тебе.

І буде в ньому чорно, мов у ямі,
і в шпари вітер витиме, як пес,
і не побачиш ти понад полями
ні простору,
ні сонця,
ні небес.

Впустить його! Він з ящиком на плечах
гукає десь на сходах чи внизу;
він скло вставляє, і в очах старечих
тепло і ласка сяє щоразу.

Він любить дім —
щоб в ньому радість квітла,
він метром точно виміряє скло,
черкне алмазом, гляне проти світла,
гвіздком наживить — і як там було!

І сяє дім, і світ довкола дому,
немов душа, співаючи, цвіте,
і люди вдячні майстрові старому
за чисте скло і серце золоте.

...Вікно без шибки — як душа без пісні,
але в душі без пісні ще темніш.
Ввійди, співцю, словами в серце бризни,
осяй, щоб засвітилось яскравіш.

Дай осягнути враз і степ, і море,
і цілий світ, немов один акорд.
Але дивись, щоб скло було прозоре
і щоб була робота — перший сорт!

1946

* * *

Ложка цокає дзвінко,
і у кухлі, на дні,
одинокі чайні
щось віщує мені —
чи замислене вдасться,
як у інших бува,
чи спіткає нещастя
і невдача нова...

Я не раб забобонів,—
з молодих своїх літ
вірю в силу законів,
котрі виборов світ.
Та чомусь непреложне
обминає мене,
і сподівання кожне —
тільки блись — і майне...

Гіршу маючи вдачу,
я б ударився в плач,
та в невдачі я бачу
запоруку удач.
Чи ж обранцям щасливим
вірогідних прикмет
не доводилось зривом
свій завершити злет?

Кухоль чаю міцного
і чайні на дні —
слово честі, нічого
більш не треба мені!
Хай лютують морози —
ще закапле зі стріх:
навіть в радощах — сльози,
навіть в розпачі — сміх.

1946

* * *

Якщо ти одшуміла,— прощай, моя юність, навіки!
Якщо ти одцвіла,— я у свідки не кличу тебе.
Там, позаду, стежки і дороги блакитні, як ріки,
там, позаду, життя моє радісне і голубе.

Що зі мною було, те було — я того не ховаю:
налюбився я вволю, пісень наспівав досхочу,
надивився я вщерть в чарівну далину небокраю,
по якому, як зірка, тепер я у вічність лечу.

Чи долину, чи ні — не мені свої крила судити:
і комети, буває, зриваються також з небес!
Знаю тільки одне: я умів цінувати й любити
світ безмежно-великий і сповнений див і чудес.

Все, що ноги пройшли, все, що очі мої осягнули,
все, що серце всотало і розумом я зрозумів,—
ось воно — при мені — все сучасне моє і минуле,
не тягар, а багатство

доріг,
почувань
і світів!

Кожен дуб на дорозі ронив мені в серце листочок,
кожен явір бруньки свої в пригорщі кидав мені,
і калиновий горб підставляв мені кожен місточок,
і вітри дарували свій сміх і жалі весняні.

І тому в мені птиць невгамований легіт і крики,
і в очах невсипущих відбилися цілі світи...

І якщо одцвіла ти,— прощай, моя юність, навіки,
не для мене віднині —
для інших живи і цвіти!

1946

Гаркуша

Той самий Гаркуша, що тільки вернувся додому,
він знову у полі ступає по схилу крутому,
він знову виходить і міряє поле безкрає,
і міцно рука охолонула чепігу стискає.

Іде він за плугом, зігнувшись, неначе в атаку,
неначе от-от перебіжці чекаючи знаку...
А знаку не чути, і в небі ракети не видно —
тепер старшина вже подасть її, певне, не швидко.

Іде борозною той самий, той самий Гаркуша,
якому скорилися небо, і море, і суша,
який не схилився в хвилини боїв і негоди
і йшов по землі,
визволяючи землі й народи.

Іде борозною той самий, що з міста до міста
проніс перемогу, мов клятву в душі комуніста,
іде він за плугом і здобрює поле безкрає —
він борозну тягне, неначе траншею копає.

Він в неї не смерть, а життя довговічне посіє,
і зійде воно, зашумить по великій Росії,
по всій Україні,
по всій золотій Білорусі
пшениця зросте і зростуть ячмені довговусі.

І, ніжно торкаючись, тихо співають медалі,
і срібно цвірінькає мідь по червленій емалі,
тихенько гукає, вкрадаючись спогадом в душу,
в приволзькі поля повертаючи в думці Гаркушу.

Він прийде додому і зніме стару гімнастюрку,
повісить сушити її біля печі на шворку,
і візьме медаль, і в лице їй запитливо гляне,
і бронзове поле живою галявою стане.

І з неї гукне йому той, що стоїть у шоломі:
«Чи дорого ціниш ти спокій у рідному домі?»
І з неї прокажуть старі сталінградські солдати:
«Лягай і засни, бо недовго тобі спочивати.

Ти з фронту додому вернувся в щасливу хвилину —
під сонцем травневим степи твої вигріли спину,
щоб знову в полях загули трактори й молотарки
і, сповнені зерном, пішли з-під комбайнів безтарки».

...Він палко подивиться в очі, твердіші від сталі:
неначе то сам він вкарбований в бронзу медалі,
неначе то сам він,
в уяві гукаючи строго,
на труд і на подвиг себе закликає самого.

1947

Балада про Катерину

(Уривок з поеми «Подвиг над кручею»)

Її вели в глухий кар'єр
вузькою колією.
В стальній шинелі офіцер
ступав слідом за нею.
Підгонив лайкою мерщій
і кулаком дебелим,
про всяк випадок в спину їй
навівши парабелум.

Але тікати навмання
однаково несила...
Коли б тій дівчині коня,
коли б орлиці крила!
Коли б злетіти хоч на мить
або податись чвалом
туди, де Схід палахкотить
за дальнім перевалом!

І непокоїть, і гнітить
її лише єдине —
що кат на світі буде жить,
коли вона загине;
що не одне він приведе
до оцієї кручі
життя щасливе й молоде
на муки неминучі...

Уже кар'єр, в тумані весь,
із темені спливає.
— Невже мене ви боїтесь? —
приречена питає.—
І зброя є, і кулі в ній,
і наче досить сили,
а руки дівчині слабкій
дротиною скрутили!

І кат сміється: — Я таких
привів сюди чимало,
та жартівниці серед них,
здається, не бувало.
Від мене жодна не втекла,
уникнувши загину.—
І він позаду спроквола
розкручує дротину.

Півнеба зорями цвіте,
туман на видноколі...
Аж ось і урвище круте —
кінець людської долі.
Степи синіють обіруч—
її країна мила...
Колись до цих камінних круч
гулять вона ходила.
І, ставши майже на краю
розверзтої могили,
вона говорить: — Визнаю,
ви правду говорили.
Як личить вбивцям і катам,
ви дієте чудово.
Та хочу висловити вам
своє останнє слово.

І кат лютує: — Замовчи!
Скорися хоч тепер ти!
Чи хочеш вмерти, стоячи
і ти лицем до смерті? —
І він до дівчини біжить,
і кулаки могучі
пускає в діло, мимохить
наблизившись до кручі.

І хто зна, звідки неземна
взялась у неї сила —
на ката кинулась вона,
за карк його вхопила,
зубами в руку уп'ялась —
аж кров зацебеніла,
і зброю випустила враз
рука його зомліла.

Він і помітити не встиг
у розпалі боріння,
як осипалося з-під ніг
обрушене каміння;
як він над урвищем повис
уже наполовину,
і разом з дівчиною вниз
зірвався за хвилину.

І застогнала глибина
громохкою луною,
уся просотана до дна
вологою п'тьмою;
неначе кола по воді
розходилися всюди —
по всій Луганщині тоді
зітхнули з болем люди.

Настав кінець лихій порі
ворожої навали,
та славний подвиг шахтарі
повік запам'ятали —
яка та дівчина була,
яка жила в ній сила,
що смертю смерть перемогла
і смертю смерть убила!

1948

Безсмертя

О. О. Фадееву

Від Трипільської кручі до темних проваль Краснодона,
від каховських бійців до солдатів, що брали Берлін,
покоління мого пролягає дорога безсонна,
неусипних сердець розлягається радісний дзвін.

Вісімнадцятий рік... У полях ще бої та тривога...
За горою бандитів періщить набоями ЧОН.
Починає Ратманський велику судьбу Кошового,
вирушає з Трипілля Безсмертя саме в Краснодар.

То дарма, що у полі дощі, та п'ятьма, та багнюка —
недаремно на світі Безсмертям зоветься воно.
Хай гучніш по дорозі до Бойченка в двері постука,
хай, спинившись на мить, до Стаханова гляне в вікно.

Хай запалить Островському душу його полум'яну,
і залишить у серці незмиваний відбиток свій;
хай покличе на подвиг чорняву шахтарку Уляну
і скривавлену Любку востаннє підніме на бій.

І проходить Безсмертя у просторі світу ясного,
і за руку веде покоління мое молоде.
Старобешівська Паша назустріч виходить до нього,
старосільська Марія назустріч до нього іде.

Ще до першого класу батьки випроводжують Зою,
ще гусей випасає на вигоні хлопчик з Уфи,
ще Олег Кошовий не знайомий з тією грозою,
що не вміститься згодом в тісну оболонку строфи;

ще біліє сповивач на тілі у того маляти,
що червоне знамено підніме на чорний рейхстаг,
а Безсмертя спішить, щоб уже і його прославляти,
і з червоного сонця несе йому скроений стяг.

Прийде час і для нього.
Йому ще подякують люди,
котрі з прапором волі на бій за життя піднялись.
І, напевне, Безсмертя про те жалкувати не буде,
що в колиску до нього на мить зазирнуло колись.

1948

КРИМСЬКІ ПОЕЗІЇ

Південний берег

Петрові Павленку

Прибоек, наче срібною підковою,
окреслено блакитний небокрай.

Але з цікавістю

поглянь не випадковою,
і ти побачиш ясно: тут не рай.

Зійди на скелю, замахнися молотом —
він озоветься гулко, наче дзвін,
та не впаде розбитим і розколотим
граніт до перетруджених колін.

Тут дзьоб орлиний

і упертість дятлова
потрібні, щоб зростити колосок.
Довби! Гора тверда і неподатлива
поволі перетвориться в пісок.

Та це не все.

Далеко, попід кручами,
де ще й душі людської не було,
згори дзюрчить потоками кипучими
холодне і прозоре джерело.

Тож кайлом,

котрим скелю вже повержено,
пробий волозі ложе кам'яне!
Але й тепер не буде ще довершено
те, що ти мав зробити, — головне.

Лежить ще поле мертве та неоране, —
спуши його, скоряючи собі,
бо в цьому ні плуги тобі, ні борони
нічим не допоможуть, далєбі.

Між чистим небом і землею грішною
те поле висить, як на мотузках,
тож видирайся стежкою горішньою,
хоч піт на спині, може, й не прочах.

Копай доісторичною лопатою
і в кожен штих зернину поклади,
і, може, нагородою багатою
земля тебе відзначить за труди.

...Хай працювиті, лагідні та совісні,
що континенти орють, як лани,
в цей край ідуть учитися напровесні,
щоб школу тут скінчити восени;

щоб назавжди пізнати, і зятимити,
і дітлахам своїм заповісти
гіркі й солодкі висновки із грамоти,
що вчить, як в світі щастя досягти.

Ялта

Море — небо, небо — море.
Дальні спалахи заграв.
Гучно, басом заговоре
пасажирський пароплав;

погойдається в задумі,
здійме прапор до небес...
Десь попереду Батумі,
десь позаду Херсонес.

Зупинися біля трапу,
хоч і сходити пора:
себе собі ведмежу лапу
вдалині Ведмідь-гора;

у туману білі нетрі
закопавшись, наче в дим,
ледь всміхається Ай-Петрі,
мов запрошуючи в Крим.

Закінчились дальні мандри,
знято з пліч твоїх тягар...
Пахне гронами «Масандри»
переповнений бульвар.

Вщухали клопоти буденні,—
смійся вголос, не біда.
Вільно дихають легені
після довгого труда!

Тільки я тут не прохожий
в цій південній стороні,
і гуде на стогін схожий
спогад болісно в мені.

Бачив я пустельну Ялту
не в тумані, а в диму,
тінь підбитого «Трансбалту»,
мол, загорнутий в пітьму...

Але встав навіки ранок,
день зайнявся назавжди —
ні Освенцім, ні Майданек
не повернуться сюди.

Ялта, Ялта! Ліс на схилі,
синя тиша навкруги...
М'яко лижуть сонні хвилі
кришталеві береги...

Десь в турботі та тривозі
дні минають золоті,—
ти ж мов явір при дорозі,
мов криниця на путі.

Порт

Маргариті Алігер

Я чув глухе зітхання корабля —
воно немов благання прозвучало,
неначе він просився до причалу,
у рідний порт вертаючи здаля.
Спинився нерішуче він за молотом,
вдивляючись у марева нічні,
а тихий стогін відгомоном кволим,
не танучи, гойдався вдалині.
Стояла ніч над чорною водою,

І з порту лоцман знак йому подав.
Здрігнувся знов принишклий пароплав
і в порт ввійшов повільною ходою.

Тут все було знайоме до дрібниць —
пакгаузи, і рейки, і причали,
і тихі сплески білокрилих птиць,
які крізь сон мандрівника стрічали.
Він у пільмі усе пізнати міг —
високий кран, що звівся садинок,
старий маяк, що пестив та беріг,
немов сліпець, одним-едине око.
Були йому знайомі ця стіна
і ці залізні баржі біля молу...
І дивували тільки тишина
і спокій, що громадився навколо.
Байдужі хвилі хлюпали внизу
і шаруділи сторожко, як миші...

А він вчорашню згадував грозу
в незвичній цій, незрозумілій тиші.
Забути? Ні, забути він не міг.
Спочити? Ні, яке він має право,
коли ще й зараз бачить так яскраво
весь жах учора пройдених доріг!
Коли, оцим огорнутий туманом,
він чує ще, як стогне буревій.
і, може, завтра знов рушати в бій
з підступним і неситим океаном...

І враз, неначе відповідь йому
на сумніви тяжкі та хвилювання,
зайнявся Схід, рожевістю світання
просотуючи морок і пільму.
І поблизу, в прилеглому завулку,
загуркало, завило, загуло
і відгукнулось голосно і гулко
над бухтою прозорою, як скло.

Спинились тягачі та ваговози,
цибатий кран з'явився на путях,
і мовою вантажницької прози
озвався маневровий паротяг.
Він довгий хвіст,
гнучкий, неначе з гуми,

загнув за розвантажену корму,
тяжким вугіллям сповнюючи трюми
з платформ, які належали йому.

Ледь-ледь димів над палубою комин,
і в присмерку принишклий пароплав,
немов живий, заглиблений у спомин,
вантажників внизу спостерігав.
І, дивлячись на працю їхню ранню,
він з ними тут лишитися б хотів:
не знав, що й люди моляться старанню
позбутися тяжких передчуттів;
не знав, що і веселі і похмурі
ці люди теж тривогою живуть,
що вчора їх трясли ще дужчі бурі
і що, як він, вони їх знову ждуть.

1948

*Балада про смерть
Ратманського*

Він стояв на жовтій кручі
у вечірній млі,
рани ятрились пекучі
на його чолі.

Юнака на смерть бандити
привели сюди —
не дали йому попити
із Дніпра води.

Глухо клацали затвори,
сизі від роси,
і повторювали гори
хриплі голоси.

Тільки мить одна пролине,
лиш коротка мить,
і над тишею долини
постріл прогримить...

І завмерли верболози
та очерети,

не гойднуться перевози,
греблі і плоти.

І Дніпро лежить — не дише,
чистий, ніби скло,
і уже в вечірній тиші
сонце одцвіло.

Зберегти б навіки образ
юного бійця,
зберегти залізний обрис
гнівного лица, —

не забулося б довіку,
як народу син,
в правду вірячи велику,
зустрічав загин.

І кигичуть легкокрилі
чайки з висоти:
«Ти, Дніпро, той образ в силі
свято зберегти,

мов свічадо, розплескавши
води голубі,
образ ти його назавше
збережи в собі».

...Постріл гримає над світом,
дим встає на мить,
та Ратманського бандитам
кулею не вбить;

комуніста молодого
не злякав обріз —
не діждався кат від нього
стогону і сліз!

І поніс Дніпро до моря
в далі голубі
не безсилля і не горя
відбиток в собі, —

тільки очі бунтівничі
і в душі вогонь,

непокору на обличчі,
срібло біля скронь.

Як знялося над рікою
сонце угорі,
стало хмаркою легкою
плесо на Дніпрі —

попливла вона над світом,
біла і ясна:
всюди падатиме звідтам
краплями вона.

Перша падає сльозою,
болісним плачем,
друга — чистою росою,
радісним дощем;

перша батькові старому
в пам'ять запада,
друга — в серце Кошовому:
іскра — не вода.

І старий за сином тужить,
кволий і слабий,
та до бою друзів дужих
кличе Кошовий;

у нечуваному герці
ворога він б'є:
кров Ратманського у серці
полум'ям стає.

...Збаламучені і темні,
в шахті вугляній
води бачили підземні
і Олегів бій.

Певне, хмаркою з забою
вирушивши в путь,
і його вони з собою
подвиг понесуть.

В сяйві сонячного блиску
хмарка золота

зронить краплю в ту колиску,
де герой зроста,

і в ясній душі дитини
знову зацвіте
краснодонської краплини
сяйво золоте.

1948

Балада про вартового

Люди, я вас любив. Будьте пильні!

Ю. Фучік

Ще ходить ворог з автоматом по стародавніх площах
Праги,
і ще колишуться на вітрі з кривою свастикою стяги...
Повсюди порожньо і тихо, і тільки темні хвили Влтави
нечутно й сторожко шепочуть про дні невтраченої слави.
А в казематі біля ґратів із переплетеної сталі
стоїть, немов на варті, в'язень, який за інших бачить
далі —
співець, і воїн, і людина, він не змирився і в неволі:
вся доля Чехії в краплині його невільницької долі.
Йому не старість бородою лице усміхнене укрила,
йому назад колючим дротом не руки скручено, а крила,
і в морок очі променисті уперто дивляться крізь ґрати:
він знає — страж свого народу не має права спочивати.
Він бачить, як принишкла Прага весняний ранок
зустрічає,
як жалюзі необережно рука жіноча піднімає...
Аж ось лице її — на ньому відбилися голод, холод,
спрага...
А може, ця білява чешка і є сама безсмертна Прага?
Та унизу фашистський чобіт таврує вулицю підбором —
це ходить кат, і він не знає, що значить жалість або
сором;
як на кривавому параді, він кроком бавиться гусиним —
єдина мить — і він розлучить тебе з дочкою або з сином.
І серце стріпується раптом у грудях стомлених і кволих,
немов язик в тяжкому дзвоні, воно тривожно б'є на
сполох —

пересторога вартового лунає в Чехії повсюди:

«Пильуйте, люди! Пильуйте, люди!»

Він бачить, як білява чешка вікно квапливо зачиняє, як, дзвін почувши неспокійний, дитина з вулиці зникає, як робітник в п'ятні запілля з землі викопує рушницю і обнімає на прощання свою дружину білолицю.

То, значить, Чехія почула того, хто завше насторожі — він одвернув страшні, мов кулі, від неї погляди ворожі, він захистив і попередив людей улюбленого міста і може з гордістю носити ім'я і славу комуніста.

Тепер ні смерть, ні катування його не в силі подолати, уже він більше не боїться ані тортурів, ані страти.

Ніщо катам не допоможе — вони не знатимуть спокою: народ навчивши пильнувати, він дав йому надійну зброю! Віднині з кожного віконця за ними стежать пильні очі — ніде катам не приховатись ні серед дня, ні серед ночі — в льохах лаштують автомати і заряджають кулемети, киплять невидимо Карпати і прокидаються Судети.

Настане день, і вийдуть люди з льохів знедоленої Праги, щоб і життя не пожаліти в ім'я народної звитяги, і танки маршала Рибалка, ударивши з-за перевалу, здобудуть Чехії свободу і перемогу небувалу.

І буде в кожному бриніти пересторога вартового, який з-за ґратів озивався любов'ю братньою до нього, в якому серце калатало, немов у дзвін, б'ючи у груди:

«Пильуйте, люди! Пильуйте, люди!»

Ще тільки сонце засвітило, зійшовши високо зі сходу, упав лиш перший теплий промінь на долю чеського

народу —

солдат схилився над верстатом, боєць пішов родючим ланом,

а кат уже ошкірив зуби за Атлантичним океаном.

Він хоче знову світ великий перетворити на руїну, у сина батька відібрати, відняти у матері дитину, і на розвагу і догоду осатанілому банкіру огидну біблію розбою переплести в дитячу шкіру.

Але на зміну вартовому, що бив на сполох при Панкраці, як стражі радості і миру, встають повсюди люди праці — не з льоху темного слідкують вони за ворогом спокою: з усіх трибун вони вкривають його огидний лоб ганьбою.

Від Біломор'я до Бомбея, від Ангари до Піренеїв устами їхніми говорять Кюрі, і Робсон, і Фадеєв; і їм немає в світі ліку, немає силі їхній міри, за мир встають вони, і значить — вони усі одної віри.

За руки взявшись нерозривно, через моря і суходоли
вони ідуть залізним фронтом, що не відступиться ніколи;
їх не замкнеш у мури тюрем, для них не винайдено ґратів,
бо щохвилини відчуває в них кожен теплий потиск братів.
І тільки зробить крок підступний, на них замірюючись,
ворог
і десь залізом брязне зброя або запахне димом порох,—
на сполох б'ють серця мільйонів і долинає звідусюди:
«Пильнуйте, люди! Пильнуйте, люди!»

1950

Корейська балада

Я бачив смерть і вже сльозам
давно і добре ціну знаю;
я на руїнах бачив сам
бурхливе море урожаю.
Вже на очах моїх не раз
за кров приходила розплата
і витирав дбайливо час
сльозу сестри і горе брата.

Та знов безрадінний закон
розпочинає перевірку,
і досилає кат патрон,
і в горлі знов у мене гірко.
І знову дим, і знову пил,
і світ в неспокої й тривозі,
і знову темний небосхил,
і крапля крові на дорозі.

І від зорі і до зорі
крізь дим, і куряву, і спеку
ідуть корейські матері
аж під Маньчжурію далеку.
Три дні ідуть вони підряд,
а вслід — війна за ними клята,
і вже не плачуть, а хриплять
у них на спинах немовлята

Згори їх кулями січуть
американські кулемети —
приніс їм ворог кров і лють
сюди з того кінця планети;
неначе звір, він стільки днів
бомбить ні в чому не повинних
малят, які у матерів
в мішках гойдаються на спинах.
Уже скінчилися харчі,
жінки вже хиляться в знемозі,

та йдуть удень і уночі
по цій опаленій дорозі.
Вони ідуть не назавжди,
бо не навіки в світі горе —
їх друзі визволять з біди,
народ напасників поборе.

І йде попереду одна —
мішок на спині і у неї;
як всі, тамує і вона
свій біль за згарища Кореї;
не озирнеться ні на мить,
іде, хоч сил уже немає,
і лиш задимлена блакить
в сухих очах її палає.

Мовчить за спиною дитя —
воно не схлипує, не плаче
і під пронизливе виття
не кличе матір нетерпляче.
Воно уклалося зручніш,
бо вже наплакалося досить,
і навіть їсти, як раніш,
давно у матері не просить.

Нехай спочине хоч воно,
якщо вже матері небозі
ні на хвилину не дано
перепочити на дорозі;
нехай удасться хоч йому,
ще несвідомому й малому,
заснути в чорному диму
свого підпаленого дому.

Але позаду видно всім
лице поблідлої дитини —
уже давно під ноги їм
криваві падають краплини:
ще як ішли через ріку
і вив літак несамовито,
дитину в темному мішку
сліпою кулею убито.
Усім відомо вже про це,
не знає тільки рідна мати,—

страшної правди їй в лице
ніхто не зважиться сказати.
Нехай мовчать. І їм на карб
цього поставити не можна:
і з них, можливо, мертвий скарб
уже несе на спині кожна.

Позаду йде кривавий слід —
не гасне він переді мною:
отак сестра моя на схід
ішла з дитиною малою.
Синок давно уже затих,
і кров прибило порохнею,
а ззаду тисячі таких
ішло з малятами за нею.

Хай надихає їхній гнів
і непохитність учорашня
і цих корейських матерів,
що йдуть під кулями безстрашно.
Хай буде проклятий завжди
і хай тремтить,

ждучи відплати,
той, хто з рушницею сюди
прийшов невинних убивати!

1950

Балада про серце матері

Зійшла на прімосток вона
по вичовганих сходах —
не тільки люди,— тишина
затамувала подих.

Довкола всі були свої,
та кожному здалося,
що вперше бачить він її
посріблене волосся.

Прийшла з сусіднього села
згорьована та жінка,
на голові її була
у крапочку хустинка;

сачок з грубенького сукна,
у зборочку спідниця...
Весна — а в чоботи вона
узута як годиться.

Десь ворог мріяв про війну
і готувався в наступ,
щоб і молодшим сивину
на голову покласти,

щоб довершить її біду
і відібрати дитину,
як світ весняний, молоду,
тепер уже — єдину.

І до пригнічених людей
сказала слово мати,
мов серце вийняла з грудей,
щоб рани показати.

Болюче ятрились вони —
терпіти вже несила:
їх ще з минулої війни
вона в собі носила.

Одна глибока і тяжка,
а друга — не запитуй! —
що перша — страчена дочка,
а друга — син убитий.

І не позбутися вже їх,
і не затамувати,
адже повік дітей своїх
у серці носить мати...

Ще зовсім юна та мала,
дочка пішла на ката —
торбинку з хлібом узяла,
набої й автомата.

І звідки виявилась в ній
та недівоча сила,
коли вона в п'ятьмі нічній
ворожий штаб палила!

А потім дівчину вели
по снігу в сорочині,
і руки скручені були
дротиною на спині.

Та слова мовити, хоч ріж,
не змусили злочинці...
В той день загнала перший ніж
війна у серце жінці.

І мати біль перенесла —
не згасла, мов жарина,
і мстити з рідного села
на фронт послала сина.

Крізь недопалені скирти
і крізь чужі траншеї
судилось хлопцеві дійти
до армії своєї.

Не прислав синок листів,
хоч мати й виглядала.
А згодом кілька теплих слів
прийшло від генерала.

Втішати — то було б дарма:
є і у нього мати.
А болі... буде не сама
вона їх лікувати.

На площі тиша настає,
мовчать в задумі люди,
і тільки чути — серце б'є
у материні груди.

де в майках біля димного костра
співає невгамовна дівтора,
як дома вечорами біля хати;
де діти Сени,

Тібру і Кури,
Дніпра і Вісли,
Волги та Дунаю
стають під піонерські прапори
цього одвічно сонячного краю.

Та хоч співати з ними при вогні
не пощастило в юності мені,
мій син підріс і в подорож далеку
подався з школярами до «Артеку».
І ось, коли минуло сорок днів,
біля вагона я його зустрів
і потягнувся радісно до нього,
засмаглого,
здорового,

стрункого.
Та ще здаля, оправлена в емаль,
на ньому раптом блиснула медаль,—
здивовано я глянув на хлопчину
і ледь не крикнув: «Що у тебе, сину?...»

Торкнув я пальцем золото ясне,
що на його сорочці пломеніло —
з медалі, оглядаючи мене,
хтось усміхався стримано й несміло.
І погляду не висловлений зміст
бринів багатозначно та річисто.
— Це Хо Ші Мін, в'єтнамський комуніст! —
проголосив хлопчина урочисто.—
Там напис — бачиш літери малі?
Ми з друзями зуміли розібратись:
це гасло закликає на землі
пролетарів усіх країн єднатись!

Вже осявали вулицю вогні,
а ми повільно йшли собі з вокзалу,
і стиха син розказував мені
про Крим, немов про казку небувалу,
про Чорне море й лагідне тепло,

про далину, прозору наче скло,
і про «Артек», що під Ведмідь-горою
горить в оздобі сонця та прибою.

Але найбільше хлопець розповів
про те, кого він в таборі зустрів,
і про нових братів своїх і друзів —
болгар,

угорців,

чехів

і французів.

З болгарами він грав у волейбол,
угорцям розповів про комсомол,
з англійцями в тяжкі ходив походи
і поміж скель ховався від негоди.

А парижанин щиро обійняв
і на прощання другові новому
цю золоту медаль подарував —
з В'єтнаму брат привіз її додому.
Ми йшли повільно площею удвох,
і я відчув, як радісно обох
незбагнена й невимушена сила,
мов почуття жагуче, охопила.

Можливо, син ще згадував про те,
як сяє кримське сонце золоте,
і, спогадом полонена зненацька,
душа ще хвилювалася юнацька...

А я в уяві був далеко там,
де Хо Ші Мін дає наказ полкам
повсталого в'єтнамського народу
іти на поневолювачів Сходу.

Я думав про згуртовані ряди,
яких ніхто не в силі подолати,
і про ідею волі, що завжди
влучала в ціль точніше від гармати;
я думав про карбований девіз,
який і там

проник у кожную хижу,

і про солдата, що медаль привіз
з далекого В'єтнаму до Парижу.

Його ніхто примусити не зміг,
і він не став покійно на коліна,
якщо медаль з портретом Хо Ші Міна
під окупантським кітелем зберіг...

Яка ж в ній, справді, сила небувала,
коли вона, гартована в крові,
законом дружби дітям нашим стала,
надією

на зустрічі нові!

1951

Сонячне затемнення

У вишняку лежить собі Оленка,—
заплющить вічка і спокійно спить.
Чи відчуває дівчинка маленька,
що біля неї коїться в цю мить?
А півні піють, і реве скотина,
лошата мчать по шляху навмання,
і кури, як до сідала, до тину
безглуздо поспішають серед дня.

Що сталося? Чому схилили чола
на огороді соняшники враз,
і у садку запахла матіола,
і вечір насувається на нас?
А небо все темнішає, і швидко
густіють долі тіні верховіть,
і в присмерку обличчя ледве видко,
хоча надворі — полудень стоїть!

Здається, все змішалось в природі,
все раптом переплуталось в ній,
мов день і ніч зітнулися в незгоді
і тьма на світло вирушила в бій.
Поліз на сонце місяць очманіло
в тупому самозреченні... І ось
його холодне і незряче тіло
в сліпуче сонце іклами вп'ялось.
Зійшлися тінь і світло у двобої,
і може справді здатись, що за мить
спіткає світ аварія, якої
ліквідувати вже не пощастить.

І лиш Оленка все це зневажає
і спить в колисці, схожій на авто,
мов більш за неї в області не знає

про сонячне затемнення ніхто!
Неначе в цілім всесвіті єдина
вона вершини мудрості дійшла,
бо не дарма ж, мовляв, вона людина,
хоч поки що незріла і мала.
О люди, люди! З самої колиски,
ще і не ставши справжніми людьми,
ви не боялись сонячного блиску
і не лякались чорної пільми!
Допитливо, і жадібно, й уперто,
навпомацки, але не навмання,
крізь товщу невідомості ви твердо
робили перші кроки пізнання;
протиставляли кожній перепоні
навальний наступ тисячі ідей
і не могли спинитись на законі,
який відкрив наївний Птолемей.
Щодня все більш прискорюючи кроки,
пронизуючи тайну повсякчас,
ви штурмували істину, аж поки
Копернік не відкрив її для вас,
аж поки ви й собі не змайстрували
макет Землі із дерева й смоли,
якого потім глобусом назвали
і в руки школяреві подали.

Ось цей школяр в куценькій сорочині,
у тапочках, у штанях до колін,
з ним — члени піонерської дружини
такі ж довготелесі, як і він.
В маленькі шкельця, кіптявою вкриті,
вони за небом стежать як знавці
і нетерпляче ждуть тієї миті,
коли останні згаснуть промінці.

А місяць лізе зосліпу на сонце
і тупо сіє темінь по землі.
І хлопці сперечаються — закон це
чи тільки гра природи взагалі?
Та старший — у кашкету чудному —
їм про світило мудро виклада
і про цепну реакцію на ньому,
яка хоча й скінчиться — не біда:

мовляв, учені хліб їдять недаром —
ще й як уран в реакторах горить! —
вони, напевне, зможуть незабаром
і штучне сонце в небі засвітить!

Вставай, Оленко! Замість телескопа
взьми рожеве шкельце і дивись.
Я вірю, що Америка й Європа
твої оцінять висновки колись.
Згасивши здуру світло на планеті,
побачать світ, що у халепу влип...
І людям ти в міжзоряному леті
засвітиш електронний смолоскип.

1954

Сердечні хвороби

I

Ні, серцю не потрібна валер'янка,
хвороб його не вилікує бром,
ані цілюще зілля за Дніпром,
ані повітря лагідного ранку.

Ні, біль цей від зорі і до зорі,
биття його пронизливе й тривожне,
лиш інше серце втишити спроможне!..

Але цього не знають лікарі...

II

Не пам'ятаю — батько або мати
розповідали в юності мені:
якщо цитрон достиглий не зірвати,
він знов зазеленіє навесні.

Чи правда це — не знаю. Щодо мене
і серця обважнілого мого,
то — так! — воно завжди було б зелене,
коли б щодня не смикали його.

III

Лікар каже мені:

«Ваше серце слабе.
Справи дуже погані. І щодня вони гірші.
Коли хочете жити, жалійте себе:
заборонено все — хвилювання і вірші».

Що ж лишилось робити мені на землі,
нащо серце своє берегти і для кого,
коли вірші,

турботи
і все взагалі
ради себе повинен я викинуть з нього?

Хай серця, що із шлуночків і передсердь,
а не з полум'я створені й полум'я повні,
бережуть себе старанно — так, ніби смерть
може скарби у них відібрати коштовні.

Я ж у серці ховаю багатство одне —
хвилювання своє і дерзання уперті,
і слова лікарів не лякають мене:
не боюся я з ним
ні життя, ані смерті.

1955

* * *

Що тільки в білім світі є,
то все моє, то все моє:
столітніх лип гілля зелене
шумить, звертаючись до мене,
хмарина в синій вишині
в обличчя дивиться мені,
і зазирає в темні очі
холодний місяць серед ночі.
Ніхто мені не дарував
ні цих небес, ні свіжих трав,
не в спадок я дістав ці зорі,
озера теплі та прозорі,
зелені луки, і ліси,

і ріки, сповнені краси;
не за дружиною у посаг
здобув я ці поля у росах,
і ці луги, і мураву,
і дім, в якому я живу.
Співцем і воїном пройшов я
Поволжя, Дін і Придніпров'я,
віслянські ниви золоті
переповзав на животі,
у Дебрецені і у Клузі
сухар я гриз і пив з калюжі,
та все здобув і звоював,
на що у світі право мав.
Ні друзям, ані ворогам
свого я світу не віддам,
ніяке лихо незбориме
його у мене не відніме —
ані мотор, ані броня,
ні злість, ні наклеп, ні брехня,
ні люті підступи ворожі,
ні усмішки на вишкір схожі,
ні доля, випита до дна,
ні навіть куля вогняна!

1955

Записка із зали

Поет прочитав на естраді твір
про сина свого

білявого —

він знав,

що з небес не хватає зір

і скромно

на суд

віддав його.

У вірші,

як кажуть,

«відчувалась рука» —

вправненько написано нібито:

краще за Ющенка,

гірше за Воронька,

приблизно так,
 як Нагнибіда.
 Він сів
 і, як водиться,
 випив води,
 і глянув у зал —
 чи дійшло воно? —
 Йому поплескали передні ряди,
 хоч, може, й не дуже згуртовано.
 Та раптом він знову виходить на кін —
 записку дають на ходу йому.
 — Товариші,
 мені пише
 один громадянин,
 що у нього
 щойно
 народився
 син:
 давайте
 поаплодуємо! —
 І сталося дивне:
 хоча глядачі
 щасливого батька того не знали,
 усі підвелися
 і, стоячи,
 вітали
 оплесками
 всієї
 зали.
 Можливо, поет привласнив собі
 пориви цього благодатного грому,
 та вітали тепер
 не його, далєбі,
 а персону,
 в поезії
 невідому.
 Це було не схвалення
 удач
 і заслуг,
 і звучала в оплесках надія єдина —
 що виб'ється хлопчисько
 з пелюшок і недуг
 і виросте ще одна звичайна людина.

Градчани, Вишеград і Малу Страну?
Спираючись на древній парапет,
всі милувались Влтавою своєю,
і танув привид смерті і пожеж
в серцях людей, що досить настраждались.
І раптом знизу вибігли на міст
душ десять піхотинців... і одразу
всі зашуміли радісно округ,
вітаючи їх щиро, як і всюди.
Та лейтенант розставив патрулі
і хоч і досить чемно, але твердо
враз наказав —

усім звільнити міст.

В його словах, у рухах, в поведінці
суворості, можливо, й не було,
але присутні ясно зрозуміли,
що він не мав охоти до розмов
і жартувати зовсім не збирався.

Це надзвичайно вразило усіх —
адже війна скінчилася ще вранці:
вже цілий день стояв у світі мир,
немає більш ні страху, ні обмежень!
Чому ж забороняє лейтенант
їм вільно перемогу святкувати?!

В цей час на мості коїлося щось
не зовсім зрозуміле: два солдати
відкрили темну яду, і один
поліз в діру поволі... За хвилину
поліз туди і другий... Ще за мить,
принишклі в діловитому чеканні,
бійці туди спустили мотузки
і почали повільно витягати...
Ніхто не бачив, що вони тягли,
і люди у напруженні мовчали...

І раптом понад головами всіх
з'явилося щось довге і важуче —
його ледь-ледь солдати підняли!
І вслід, неначе стогін, пролунало
із тисяч уст:

— Дивіться, люди, всі!

Це міна!.. Міна! — глухо розляглося

і хвилею свідомість залило.—
Це міна, люди, чуєте! — шуміли
усі навкруг, і кожен розумів,
щоб це коротке слово означало.—
Кати хотіли висадити міст,
щоб перемогу нашу отруїти
новою кров'ю, горем і слізьми!

І люди раптом кинулись до мосту,
і почали гойдати на руках
бійців і лейтенанта. Їхня радість,
і вдячність, і захоплення злились
в одну велику хвилю... І здавалось,
що дякують вони оцим бійцям
не тільки за сьогоднішній рятунок,—
за все, за все, що буде і було!

Чимало літ минуло відтоді
та дня того не можу я забути,
і досить лиш замислитись на мить
чи очі ледь примружити в задумі,
і постає в уяві Карлів міст —
краса його і велич стародавня...

Так, звір, що людство мучив і терзав,
відчув на власній шкурі нашу силу.
Але, в пролитій тонучи крові,
здихаючи, мов ранена тварюка,
чимало він лишив підступних мін
на всій землі у шпарах потаємних.
Він з недовір'я міни ті створив,
з ворожості людської й підозріння,—
в одну він лють і зненависть поклав,
у другу — забобон і злоумисність:
він знав, що вибухових речовин
на всій землі сильніших не буває.
Та він забув, що є на світі ми —
ми, хто не вперше світ уже рятує,
хто людям показав уже не раз,
що можна на плече його зіпертись.

...Ідіть до нас! Спірайтеся на нас!

Зустріч в Одесі

Року
 дев'ятсот двадцять сьомого
жив я в Одесі —
 і там
раптом життя всього мого
стався
 разючий
 злам.
Враз я відчув:
 на жару
 чи на лезі я

босо стою:
вторглися вірші,
 вломилась поезія
в душу мою.
Я ходив по бульварах з натхненням своїм,
море хвилі гойдало високі, як гори,
і зривалися з уст моїх, схожі на грім,
рими і словотвори.

Світ здавався невидимо-тьм'яним мені...
Але якось,
 від золота яскравішу,
несподівано зовсім
 я стрів на стіні
жовту афішу.
В ній Одеса
 рекламний свій
 втілила хист

і кричала:
 «В Одесі московський
 знаменитий поет-футурист
 Володимир Маяковський!»

Футурист...
 Що за слово?
 Це титул чи фах?
Футболіст — то було б зрозуміло!
Але те, що — поет,
 загуло в ушах,
в душі моїй забриніло.

і ніби гранітна,
в моїх очах
постає людина.
Хтось вигукує «він!»,
хтось шепоче «поет...»,
я ж не в силі сказати нічого —
я мовчу,
і тремчу,
і благань моїх лет
посилаю побожно до нього.
Він стоїть нагорі,
величезний на зріст,
мов стрімчак, що із простору вирнув,
і загрозовим басом:
«Хто з вас футурист?» —
раптом кидає в темін надвірну.
Хочу крикнути вголос:
«Це я футурист»,
хоч не відаю, що то за штука,
рот роззявлю,
а звідти
лиш писк
і свист —
кошеняти і півня сполука...

Але в тиші він мій відрізнив голосок,
і, щоб дати поету дорогу,
розступаються люди — він робить крок
і спускається на допомогу.
І на мить,

п'ятірня його
з'єднує нас...

Я вдивляюся:

пізніш
пізнати б!

І, як нитку крізь голку,
просмикує враз

він

мене
крізь натовп.

...Не забуду,
повік пам'ятатиму, як
він підвівся на кін в передгрозяній тиші,

як він скинув краватку свою й піджак,
щоб було працювати йому зручніше;
як він очі націлив в затемнений кут,
як підскочив учений якийсь grosфатер:
— Я прийшов футуриста послухати тут,
ви ж —

звичайнісінький

агітатор! —

Не забуду,

як в гніві

скипів поет,

як він дотепом бив

і трощив доценту,

як, йому співчуваючи,

жмут газет

я жбурнув

в обличчя

приват-доценту.

...Згодом я біля гробу на варті стояв,
і Москва

повз труну

пропливала рікою.

Я ж повторював:

він мені руку подав

і в поезію

ввів

своєю рукою.

Я поклявся

той потиск

повік берегти,

щоб тепло його гріло завжди мою душу.

щоб, ніде не спиняючись,

мужньо іти

до його і моєї — одної мети.

І ніколи

я слова свого

не порушу.

1956

Рух життя

Ані сну, ні спочинку мені не дає
восьмирічний сусіда — нещастя моє:
то з подвір'я у шибку поцілить м'ячем,
то услід мені грудку з-за хати жбурне,
то замірється враз дерев'яним мечем,
ніби справді зібравшись проткнути мене...
З-під картузика вихриться чубчик рудий,
а картузик на ньому — назад козирок,
бараболькою носик кирпатий і злий,
на щоках ластовиння,
а звуть — Ігорьок.

Часто бачу я взимку — ідуть школярі.
До узвозу дійшли, зупинились на мить...
І уже Ігорьок, мов горобчик вгорі,
на шкільному портфелі до річки летить.
Похитаєш услід головою без слів —
ех, узяти б лозину та дати чортів!

Але часом заглибишся поглядом вдаль
і на власне дитинство поглянеш крізь дим,
і в душі ворухнеться стареча печаль,
як згадаєш себе хлопчаком отаким.

І здається — і сам приєднався б до гри,
і товстого портфеля жбурнув би на сніг,
осідлав, мов коня, і стрілою з гори
полетів, під собою не чуючи ніг...

Та в портфелі казенних паперів копа,
і у крижах болить,
і шпигає в боку,
і в очах близькозорих сльозинка скупа
дітвору застилає,
і гору, й ріку...

Сіє сонце проміння своє золоте,
та не радує душу пороша м'яка,
і нізачо не хочеться вірити в те,
що обсядуть літа і цього Ігорка,

що стоятиме він, як і я, на горі,
а повз нього летітимуть юні й малі
на портфелях своїх отакі школярі,
і його викликаючи осуди злі...

1957

ГОЛОС ЕЛЛАДИ

Вступ

Пам'ятаю — колись на Біскайському схилі
я сидів і дивився на піняві хвилі:

море дихало важко, гуло і зітхало,
ніби простору в світі було йому мало,

ніби збурений глиб намагався невміло
розповісти про те, що в душі наболіло.

В скелі гуркали хвиль неосяжні навали
і, розбиті, безсило назад відступали,

та, коли вже здавалося — можна спочити,
буря знову здіймала їх, мов нарочито,

і жбурляла на берег, де скеля камінна,
мов живих, повергала їх знов на коліна.

Я дивився на море оте неозоре,
і весь час мені інше ввижалося море,

у якому не хвилі пливуть звідусюди,
а пригноблені, стомлені, скривджені люди —

їхне горе безмежне, страждання безкрає,
що ні міри не знає, ні назви не має.

О солона й гірка океанська стихіє,
вже тебе подолать мореплавець уміє,

вже назустріч твоїм буревіям і грозам
переможно встає всепроникливий розум;

вже у небо людина спроможна злетіти,
щоб над люттю твоєю сміятися звідти,

а твої одчайдушні розлючені хвилі
навіть бризком до неї дістати не в силі!

Тільки в морі людському — великому морі —
ще безумствують бурі нещадні й суворі,
ще злоба і насильство, тупі й озвірілі,
на безмежному просторі збурюють хвилі

і женуть їх на скелі рядами тісними,
щоб розбити і знов панувати над ними.

Вірю: час той близький і недовго чекати —
хлібом всіх нагодує земля — наша мати;

бачу: жде орача вона, соком налита,
щоб для всіх уродити пшениці і жита;

знаю: вистачить сили і розуму стане —
не розіб'ється хвиля, життя не зав'яне!

Афіни, 1957

Мандрівка до Спарти

Ось все, що залишилося від них:
безлісий горб, і вивітрена скеля,
і в небесах блакитно-вогняних
палюча спека... Тиша і пустеля!

З цієї скелі кидали малят,
якщо вони народжувались кволі,
старих жбурляли з хворими підряд,
і смерть їм затамовувала болі.

На кін виходив вождь або герой
і голосом упевненим і дужим
казав, що жити має тільки той,
кто народився воїном і мужем.

Можливо, в прірві корчився Сократ
або Платон, розпластаний на скелях,
та вождь, як недоумкуватий кат,
за м'язи пив, осушуючи келих.

О, він не знав, жбурляючи на дно
слабого чи безсилового каліку,
що м'язам вічно жити не дано
і тільки розум житиме довіку;

що не бичача шия або лоб,
не окіст і не біцепси дебели,—
переживе їх миршавий Езоп,
вождем так само скинутий зі скелі.

Я вивчив стрій думок отих як слід —
і в наші дні я чув оті промови:
скавчання пса про расу і про рід,
про чистоту і вишуканість крові.

Як він фізичну силу вихваляв —
цей володár без совісті і честі!
Стирчали навіть фінки з-за халяв,
як засіб правоту його довести.

О, він масштаби предків переріс
і посилав на смерть не поодинці —
вагонами з Магари під укіс
на знак його жбурляли піхотинці.

Він вішав і розстрілював того,
хто, як він знав
чи як йому здалося,
міг осквернити націю його
неприпустимим кольором волосся.

Я потім бачив, як йому в сто крат
за кров і сльози людство відплатило,
як в лігві розруйнованому кат
лежав, навіки змовкнувши безсило.

Це гинув — знаю! — зовсім інший світ,
плекав він не спартанські ідеали,
але жорстокість,
кров людська і піт
хімерно їх в уяві поєднали.

І що мені несхожість їхніх мет
або в покрої одягу різниця?
В малому злі
велике зло таїться! —
Це не історик твердить, а поет.

Тріполіс, 1957

Квітка

Пам'яті Нікоса Белоянніса

Судять, судять героя,
сина грецьких долин.
За столом — троє,
проти них — один,
і нема ні захисника, ні свідка,
лиш в руках — квітка.

Де зросла і чому ти красуєшся тут,
звідки виникла перед очима,
чом у парі з героєм з'явилася в суд,
мов супутниця слави незрима?
Чом від тебе лице одвертає суддя,
ніби раптом його узяло каяття,
чом блукає розгубленим зором,
мов поняв його страх або сором?

На південному схилі крутої гори
оксамитно й червоно
розцвілася вона весняної пори,
ніби полум'я гроно.
Рідне небо щодня осявало її,
і співали пісень їй гірські ручаї,
і родюча земля перевалу
корінці її напувала.

І старі пастухи, й молоді орачі
ухвалили ту квітку зірвати,
і один
укинув її
уночі
до тюрми — крізь ґрати,
щоб від них на суді вона свідком була
і героєві їхньому сил додала,
ароматом своїм нагадавши
рідний край, що плеказ його завше.

І тепер вона дивиться в очі судді,
каламутні та дикі,
і сміються її пелюстки молоді
над безсиллям владики.

І здається, що огненний колір її
виклик кидає в очі,
і жбурляє слова вона гнівні свої,
віщі й пророчі:
— Що ви всі заподіяти в силі мені —
утопити в воді, чи спалити в огні,
чи на те, щоб мене убивати,
ви надішлете танки й гармати?
Та для того, щоб зрізати мої корінці,
ваше кодрло несите
мало б косу уміти тримати в руці
і отаву косити.
Щоб навчили вас власні тверді мозолі
шанувати усе, що береться з землі,—
працю чесну цінити,
а тоді вже —
судити!

Київ, 1955

Коста

3

Я сам шофер, і вже не раз
дороги брав круті,
і визнаю — люблю на газ
натиснути в путі.

Але дорога на Епір
уславилась давно:
нехай твоя машина — звір,
завиєш все одно.

До цього пекла не рівняй
карпатських верховин,
бо, з ним порівнюючи, рай,
і кримський серпантин;
бо тут — піднявся до небес,
пірнув у голубе,
а стежка рветься з-під колес,
щоб скинути тебе.

Та Коста бублика в руках,
мов іграшку, затис,—
і що йому той милий жах,
який над нами звис!

Він тут не вперше і тому
так круто заверта,
і лиш йому, і лиш йому
не страшно ні чорта.

Та що це — раптом за селом
на мить мотор завмер.
В люстерко бачу — рукавом
змахнув сльозу шофер...

Ах, Косто, друже мій, чому ж
ти так засумував?
— Отут я вісімдесят душ
в долині поховав...

Ми наступали на Парнас
уже дванадцять днів,
американець бив по нас,
як німець, з літаків.

А ми вперед, а ми вперед,
угору, на прорив...
Але англійський кулемет
згори заговорив.

Ах Косто, Косто, друже мій,
тепер я знаю все.
Машина мчить, як буревій,
і вгору нас несе.

Ліворуч — прірва, як на гріх,
праворуч — теж біда!..
А поруч знову тихий сміх
дзюрчить, немов вода.

Був, може, Коста не герой,
а рядовий в боях,
та швидко їздить тільки той,
хто пішки зміряв шлях;

хто кожен камінь на шляху
запам'ятав тому,
що був від кулі в мить лиху
він захистом йому.

Парнас велично спочива,
закутаний в туман;
вгорі — ялина снігова,
внизу цвіте банан...

Світ причаївся і завмер,
а пильно придививсь —
і ясно все, що є тепер
і що було колись.

Яніна, 1957

Мессолунгі

На Одері і Віслі — в ті часи,
коли гармати гнівні голоси
проти убивць народів піднімали,—
у полум'ї, в окопному багні
не раз у снах являлося мені
заховане за сніжні перевали
маленьке грецьке місто, що стоїть
уже не п'ять, а двадцять п'ять століть
і милозвучно зветься — Мессолунгі...

Що то за дивне місто, і чому
я сни свої присвячував йому,
і чим воно так душу полонило,
коли Європа, спалена дотла,
ще мовчазним концтабором була
і тільки сподівалася безсило,
що незабаром визвольні полки
зі сходу з боєм прийдуть, на вікі
даруючи їм волю і надію?

Я тільки знав — на тій землі помер
великий Байрон... Знав, що і тепер
його ім'я повторює побожно
Еллада, для якої він колись
покинув дім, де швидко пронеслися
любов, пісні — життя його тривожне,
лишив свій край — Британію свою,
щоб кров пролити в іншому краю
за невідоме місто Мессолунгі.

Серед чеснот найвищих є одна —
велить віддати кров свою вона
за брата, за дитя своє єдине.
Та як же називати почуття,
яке віддати змушує життя
за благо незнайомої людини,
за честь чужих жінок і матерів,
за їхній дім, що в полум'ї згорів,
але постати з попелу повинен?
В країни незнайомі та чужі
ми йшли через ворожі рубежі
під жерлами націленої зброї,
не тільки щастям жертвуючи їм,—
палким життям платили ми своїм
за вічне сяйво радості чужої.
Загиблі — мільйони їх в полях.
Та славою укрито їхній шлях,
як шлях того, хто кличе з Мессолунгі.

Ось місто це. Ось той святий граніт,
яким в походах снів я стільки літ.
Ось я стою біля його підніжжя.
Ось квіти — ким покладені вони,
з якої привезли їх сторони —
із Лондона, з Афін чи Запоріжжя?
Вони горять, неначе свіжа кров.
Нехай поет уже не встане знов,—
він з нами був, коли ми йшли на битву.

Від Нарвіка на Відень і на Рим
ідуть могили строем мовчазним,
і промовляють зорі п'ятикутні
про подвиги і пристрасті людські
до поколінь врятованих, які
були на святі Істини присутні.
Європо, пам'ятай рятівників,
щодня принось їм тисячі вінків:
Європо, ти — суцільне Мессолунгі!

Корінф, 1957

Руїни Акрополя

...Світ голосом руїн оцих кричить...

Вони лежать, прекрасні та суворі,
виблискуючи навіть і тепер,
немов кришталь, на сонячному світлі
і сяючи красою крізь віки.
Це рештки ще не баченого чуда:
людська рука, і розум, і душа
за всі віки, за всі тисячоліття
борні, і мук, і роздумів тяжких,
можливо, більш нічого не створили
такого, що в красі своїй могло б
рівнятися з будовою цією.

І раптом все загинуло!

Я чув

переказ (він, я думаю, правдивий)
про те, як лихо сталося... про те,
як цей прекрасний витвір зруйнували.

Був неспокійний час — із краю в край
загрози й попередження лунали,
що турки вже готуються в похід
на землі запальних венеціанців.
І всі жили в напруженні, і всі
кували зброю й воїнів скликали.

В Піреї розвантажували флот —
на сході закупували порох,
і вже багато бочок смоляних
на еллінському березі лежало.
Куди сховати цей безцінний скарб,
щоб ані друг, ні ворог не провідав?
Адже великий виграш має той,
хто непомітно напад підготує.

І хтось сказав: сховати в Парфенон.
Адже ніхто і гадки не припустить,
що в храмі, у святилищі богів,
сховати хтось додумається порох!

злочинець чи блаженський божевільний,
необережно чиркне сірником —
хіба це не однаково?

Хай потім
кричить, якщо у нього сором є,
карається, коли він має совість,
хай потім рве волосся на собі
чи посипає попелом сивини,—
краса уже не встане із руїн,
так само, як і мрамур Парфенона.

...Світ голосом руїн оцих кричить!..

Афіни, 1957

Операція

Мене оглядали студенти —
в майбутньому лікарі,
доречно латинь вживали,
мов ті фахівці старі,

а потім прийшов професор,
на груди перстом вказав
і щось у нутрі моему
суворо критикував.

Він твердив, що лиш негайна
резекція дасть ефект,
бо виявив органічний
в моему нутрі дефект.

Виходить, на стіл — і крапка,
лягай, як вівця, під ніж...
А ти, мій суворий критик,
на пальці поплюй і ріж.

І ось почалися муки —
зійшлись кошеня й удав...
Найперше зв'язали руки,
щоб здачі, бува, не дав;

як слід затулили очі
забралом вагою з пуд,
щоб знати не міг я потім,
на кого подати в суд.

Боліло... ах, як боліло!
Надій не було... Та ось
почув я, немов несміло
до мене говорить хтось.

Руки обережним рухом
він гладив мое лице
і тихо шептав над вухом:
— Терпи... Відболить і це.

...Загоївся шрам на тілі,
нечуваний біль ушух,
забулись халати білі
і ліків солодкий дух.

Давно від тяжкого лиха
і спогад самий побляк.
Лиш та обережна втіха
не змовкне в душі ніяк!..

1957

Квітка дружби

У нашому саду
цвіте чотири квітки:
одна — то наша міць,
якій усі ми свідки,
а друга — запал наш,
а третя — юнь уперта...
Але ясніш за них
цвіте в саду четверта!

Проїшли ми з нею всі
шляхи, що за плечима;
в ній єдність наших душ
тверда і нерушима;
не в'януть пелюстки
ні взимку, ані влітку,
і дружбою зовуть
ту чудодійну квітку.

Її гарячий цвіт
велику силу має —
він зріднює серця

і помисли еднає,
навіки, назавжди
для щастя і свободи
згуртовує краї
і здружує народи.

Я бачив сотні сіл:
в пожежах небувалих
спалив їх не вогонь,
а зненависті спалах;
я бачив сотні міст:
засліплена й стареча
перетворила в прах
їх люта ворожнеча.

Підступність і злоба
жорстока і лукава,—
на них один закон,
на них одна управа:
де б не зросли вони,
куди б не йшли і звідки,
їм стежку перетне
закон моєї квітки.

Я знав піски пустель:
людської дружби сила
їх на очах у всіх
в сади перетворила;
я бачив хутори —
халупи та повітки:
в міста перетворив
їх жар цієї квітки!

Бажаю щастя всім:
щоб завше і повсюди
цю квітку по садах
вирощували люди.
І щоб на всій землі
посіяв мир і згоду
цей наясніший цвіт
радянського народу.

1958

Пісня про Сталінградську перемогу

В далекі дні, п'ятнадцять літ тому,
коли кати замірились в тюрму
народ жбурнути,
з лиця землі змести країну Рад —
на п'ять століть відкинути назад
її у прірву тьми і скрути,—
в ті дні далекі, в незабутній час
усі з надією дивилися на нас:
чи людям бути?

Під марш Європу кат уже пройшов —
повсюди слід залізних підшов
полки лишили;
Москва йому вже снилася в огні...
Та мужні і гартовані в борні,
зібравши сили,
народи піднімалися на бій
і в Сталінграді гнівний вирок свій
проголосили.

П'ятнадцять літ тому — в далекі дні,
немов стіна, стояли ми міцні,
єдині й згодні;
притиснуті до Волги з трьох сторін,
боролись ми за право всіх країн,
як і сьогодні,
за чесний хліб на мирному столі,
який ділили б рівно на землі
усі голодні.

Не тільки сила зло перемогла,—
у справедливості в кожному жила
велика віра;
не тільки люта зненависть і гнів,—
любов до поневолених братів,
гаряча й щира,
підносила снаряди до гармат,
патрони подавала в автомат,
щоб бити звіра.

В далекі дні — тому п'ятнадцять літ —
з polegшенням зітхнув великий світ
на повні груди:

врятовані з кривавої їмли,
ясні надії знову ожили
для всіх, повсюди:
теплом сердець окрилених своїх
під Сталінградом зогрівали їх
радянські люди.

Це місто знов напасникам на зло
з руїн постало, з диму ожило,
як мрія чиста.

Дивись на нього — ти, хто зрозумів,
що мир — не тільки зграйка голубів
і синь іскриста,
що мир — борня, і подвиги, і труд,
краса і друга молодість споруд
героя-міста!

1958

Особисте щастя

Тільки двоє нас ходить у сквері закоханих —
тільки ти і я,
на моєму плечі заколисана тишею
голова твоя.

Тепла ніч огорнула нас ніжно і лагідно,
і злилися уста.
Але думка одна непокоїть, хвилюючи,
нас обох неспроста.

О, я знаю, чому перехожі суворо так
озирнулись на нас:
всі вважають любов особистою справою
в цей напружений час.

Та хіба невідомо їм: так, як закохані,
не бажає ніхто,
щоб усі, щоб усі були в світі щасливими
не на рік, а на сто!

1959

4 січня 1959 року

Я заздрю, я заздрю людині, яка на своєму верстаті
маленький нарізала гвинтик і вставила в корпус ракети —
без нього були б нездійсненні оті розрахунки крилаті,
які у блакитну безмежність легкі уможливили злеті.

Стоїть та людина на розі і дивиться в небо, як всі ми,
картузик на ній грубошерстий, штани і краватка немодні,
а гвинтик, нарізаний нею, і весни, і літа, і зими,
і, може, довічно круг сонця кружлятиме так, як сьогодні.
Я заздрю, я заздрю людині, що гвинтик отой нарізала,
бо чудо вона сотворила своїми шорсткими руками,
бо в тихій душі її велич дозріла така небувала,
яку оспівать я не в силі своїми слабкими рядками...

1959

Епіграф

Будь безоглядно чесним і прямим,
і не хизуйся щирістю своєю:
ти єсть народ — завжди лишайся ним,
ти єсть людина — будь повсюди нею.

1960

1961—1969

Космонавт

Як це дивно:
він летить — натомість
я, кому політ не по плечу,
відчуваю в серці невагомість,
наче сам співаю і лечу!

Вже не дивуватися відвазі
та рукотворимим чудесам
звикли ми,—
чому ж в такому разі
я в душі лечу за ним і сам?

О зорі чудесної водію,
не тому так радісно мені,
що тепер я небом володію:
ти подарував мені надію
на польоти інші —
на земні.

1961

Елегія

Чого ти чекаєш від мене, людино,—
розради у смутку, натхнення в журбі?
Бринить і чекає в мені щохвилинно
та сама журба, що живе і в тобі.

Ти, може, хотіла б спочинку у втомі
чи ніжного слова в тривозі лихій?
Нерідко, нерідко бувають відомі
ті самі бажання душі і моїй.

Отак, як і ти, на дорозі широкій
стою я, натхнення чекаючи теж,
і вірю, що ти мій розвієш неспокій,
і жду, що натхнення і сили пошлеш.

1961

Люстро

О, скільки мужності потрібно,
щоб бути дзеркалом німим —
дивитись холодно і срібно
на світ, що має перед ним!

Коли б дивились тільки гарні
в його прозору глибину,
воно б хіба що в перукарні
годилося — красити стіну.

Але принадністю своєю
не варто тішитись красі:
адже побожно перед нею
і так схиляються усі.

Лиш ті, кого перекосило,
кому обличчя повело, —
ті сподіваються безсило,
що збреше їм чудесне скло;

чекають тупо і зухвало,
щоб їм полестило воно...
Але коли б воно збрехало,
померкла б істина давно.

Ні, амальгамою покриті,
воно існує не на те —
лиш правду в очі говорити —
його призначення святе.

1961

* * *

Не той мудрець, хто в пошуках себе
в холодне люстро дивиться щоднини,
а той, хто, наче в плесо голубе,
у власні задивляється глибини.

У дзеркалі, буває, злізе ртуть
і відбиток твій викривить безбожно:

та спробуй краще в душу зазірнуть,—
її, бува, не вкрила каламуть,
в якій себе й пізнати вже не можна?

1961

*Казочка про
мій блокнот*

Я пригадую хатину
в тихому саду,
а в хатині тій дитину,
матір молоду.
Ніч уже над світом висне,
снить уся земля,
а дитина, як навмисне,
вічок не стуля.

Нахилилась низько мати
до синка свого —
сподівається приспати
казкою його.
Про отой чудесний килим
тихо гомонить,
що з її хлоп'ятком милим —
буде час — злетить.

Завороженого личка
сон не огорта,
розкриває хлопець вічка,
ніби вже зліта;
наче все він розуміє
в цю безсонну мить,
і не в казці, і не в мрії,—
в дійсності летить!

...В космос винесло людину,
в сяйво золоте,
і згадав я ту хатину
і хлоп'я оте.

Може, з материних марень
здійснилося щось,
і хлоп'ятко, як Гагарін,
високо знялось?

Я блокнот перегортаю,
але все дарма:

в давніх записах шукаю,
та ніде нема.
Як було дитину звати?
Що то за село,
де тоді схилила мати
над дитям чоло?

Дивну звичку я засвоїв —
чесно визнаю:
я писав лише героїв
в книжечку свою.
Скільки славних на сторінці
прізвищ, а чогось
ні дитині тій, ні жінці
місця не знайшлось...

Я поїду завтра з дому
рано на зорі —
не відомі ще нікому
кличуть трударі.
Адже з них і виростає
плем'я молоде,
що в незнане та безкрає
кличе і веде.

1961

Зої Гайдай

Знаєш, друже, що скажу я
в день народження тобі:
то брехня, що лиш межує
з віршем пісня в боротьбі.

Однієї пташки крила,
одного начала суть...
З одного вони барила
і гірке й солодке п'ють.

Наче брат, немов посестра
одне одному вони —
в грі єдиного оркестра
дзвін тарелі та струни.

Не живе окремо жодне,
а співати почина
лиш коли однього одне
підпирає, як стіна.

Той, хто думає — розвага,
богохульствує й грішить,
бо серця катує спрага
не єдиним хлібом жить;

бо дарує людям мати
разом з кров'ю та життям
щастя серцем осягати
шал радінь або нестям.

Йдуть супрягою одною
вірш і пісня по землі —
так і ми йдемо з тобою
у супрязі по ріллі.

І буває часом тяжко
йти неораним горбом,
та коли одна запряжка,
легше дихати обом.

1962

Закон тяжіння

Я знаю: все, що вкрило сушу,
вагу втрачає в вишині.
Ну, а тягар, що ліг на душу,
він теж там легшає чи ні?

Ну, а вантаж років похилих,
що нас пригнічує й згина, —
чи і його здійняти в силах
з плечей космічна вишина?

Якщо закон не знає збочень,
то я схиляюсь перед ним.
Хай тільки

проти людства злочин
і там лишається тяжким!

1962

* * *

Оті серця, які до зір злітали,
звільнилися від лихої зайвини,
і через те, закуті у метали,
так легко вгору звихрились вони.

Живі й квітучі паростки Нового,
вони, напевне, думали завжди,
що простір переборюють для того,
щоб всі колись дісталися туди.

Та як же ті,
в чийх серцях потворних,
ще причаїлись пристрасті малі,
хто і тепер на білих і на чорних
ще поділяє людство на землі?

Невже, в ракеті сидячи піднебній,
на землю нашу дивлячись з пільми,
вони в душі плекатимуть ганебній
все те, чого соромимося ми?

Людино, знаю — все тобі під силу,
тож в захваті твоїх величних спроб
забудь внизу дрібну оту бацилу —
не занеси і в космос
той мікроб!

1962

Самота

Не вірю в самотність —
в розмову з самим собою,
не вірю у внутрішній монолог,
не вірю,
як в порожнечу
серед людських тривог і спокбю,

не вірю,
як в те,
що існує бог.

Прислухайся пильно —
що серце тобі говорить,
що владно шепоче своїм язиком німим,
і з'явиться вмить хтось невидимий поряд —
ти з ним розмовляєш,
не з собою самим.

Я знаю:
коли душа співає й радіє,
виходиш на вулицю
до людей і реклам.
Але і в тривозі,
але й в безнадії —
я вірю,
я знаю —
ти теж не сам.

І наодинці,
замкнений з самого рання,
загнаний, як здається, в коло своїх нестям,
думку свою чи спогад,
радість або страждання
не називай своїми:

все те дано життям.

Тиша — не порожнеча.
Туга — не самотність.
З крові твоєї й плоті склались думки твої —
вся їхня суть і форма,
ницість або високість...

Я в самоту не вірю.
Ти вигдав сам її.

1962

Пам'яті Шекспіра

Той хлопець родом з нашої країни,
а дівчина ота з чужих країв.
Зустрілися. І протягом хвилини
у душах вир здійснювся і скипів.

Двадцятилітні та світлоголові,
вони були нездатні зрозуміть,
що вже стоять і ждуть наготові
дві сили проти їхньої любові,
націлені в серця заздалегідь.

Ні, не Монтеккі і не Капулетті —
не свари тугодумів в париках,
не саморобна куля в пістолеті,
не дуелянти з шпагами в руках.

Дві сили, ладні стрітися у битві
й пустити в діло армію і флот,
дві сили — переконані обидві,
що лиш вони любові тій оплот.

Одна жорстока, друга — справедлива,
а клич один — поборем чи помрем!

...Сидять, надії сповнені та дива,
закохані, в саду під ліхтарем.

Розмова їхня лагідна та ніжна —
що їм до суперечок світових?

Та сталь, що спить в пакгаузах недвижно, —
невже вона постане поміж них?! —
переорé серця й перескородить,
і почуття розчавить їхні вмить?

Невже вони нащадків не народять,
які могли б так само полюбити?!
Я жду, як всі закохані й поети,
тієї благодатної пори,
коли затоплять в бухтах крейсери
і балістичні висадять ракети;
коли уми злетяться на двобій
і збудить пристрасть
в душах їхніх тема
змагання благородств, а не стихій.

...Нехай тоді помре і ця поема!

* * *

Що хочеться — не можесться,
що можесться — мале:
старі іржаві ножиці
поєднуються зле.

Ніяк баланс не вивести,
хоч крутиш так і сяк:
бажання та можливості
не сходяться ніяк.

Хотів сяйнути зіркою,
злетіть без вороття,
але з своєю міркою
приходить в дім життя.

Приходить, місце вказує,
встановлює мету
і ділом, а не фразою,
звіряє правоту.

Та навіть слабосилими
без втоми і плачу
махати буду крилами
в надії, що злечу!

1962

Діалектика природи

Коли б нащадки слухались батьків
і йшли по уторованих дорогах,
і досі б люди в темені лісів
стрибали за зразком четвероногих;

ходили б у шкуратті й постолах,
зорили в небо з трепетом побожним,
і що сказав Христос або аллах,
було б для них законові тотожним.

Та якось норовистий парубчак
з обличчям в ластовинні золотому
сказав хоробро батькові: — Не так! —
І світ почав крутитись по-новому.

Старий у пляшку зопалу поліз
і спалахнув, неначе блискавиця:
мовляв, експлуатуеш батьків віз,
то й їдь собі, і нишкни, як годиться.

Але себе згадавши молодим,
пізнав цю задерикуватість в сині
і зрозумів: не був би сам таким,
понині б їздив верхи на лозині.

Похнюпився, жаліючи себе,
та знав, що мало користі з обурень,
і крикнув коням «цоб», замість «цабе»,
бо хоч і впертий був, але не дурень.

1964

Гамлет

Можливо, флейта в тому і не винна,
що стала інструментом для нездар —
тендітна і безвольна деревина,
слабка для самозахисту і свар.

Але коли б душа її та тіло
збудилися в свідомості живій,
хіба б заграти власної посміло
чиєсь лукавство зопалу на ній?

Я знаю давній звичай Гільденстерна —
він щирий друг, але не в боротьбі.
В його душі з'єдналися химерно
служіння владі й відданість тобі.

Він проспівав дружбі панегірик
і водночас покійно, мов теля,
твій судьбі підступний візьме вирок
з державних рук лихого короля.

Чого там більше — жовчі чи отрути?
Та спробуй з ним довірливо піти,
і — запевняю — бути чи не бути
вирішувати матимеш не ти.

Тепер ти — флейта. Він тепер музика.
Він дме з нутра слухняного свого.
І вже між вами відстань невелика —
раб партитури і слуга його!

О, ця безславна чесність із собою,
ця безпорадна біблія вагань,
страх перед ризиком чесного двобою,
де не зігнуться полум'я і твань;

де на ножах не зійдуться сумлінно
в жадобі вмерти або побороть,
і не поставлять владно на коліна
підступність, перевтілену у плоть!

Сто поколінь, а музика та сама,
та сама кров на тлі тисячоліть.
Тонка труба — в ній причаїлась гама,
на будь-чий дотик згодна затремтіть...

Як врятувати хист її від смерті,
як перейнятись певністю того,
що флейта теж учасниця в концерті,
а не слуга властителя свого?

1967

Форма

Шукаєш слово,
образ,
риму,
аби не зовнішність, а суть
у форму нерукотвориму
якнайтепліше одягнуть.

І вже, здається, все, як треба —
як у натурі, як в житті.
Та відчуваєш: колір неба
і запах дійсності — не ті.

Існує істина єдина:
аби прискорювати біг,

створила колесо людина,
а не подобу
власних ніг.

1967

Вічна молодість

Коли минає молодість неперша
і борода сягає до колін,
так хочеться, штани свої задержши,
гайнуть за комсомолом навздогін,—

удатися до звабливих верлібрів,
зламати ритм
і все, до чого звук,
і кинутись в ріку, з якої вибрів,
ледь не втопившись, голий молодик!

Дарма, що в тебе море вже позаду,
а він — щоб стать досвідченим як ти,—
повинен не одну лиху заваду
перебороти
і перемогти.

У намаганні час перехитрити
ти не боїшся видатись смішним
і мчиш назад,
щоб шлях свій повторити
і за безштаньком встигнути отим;

зрікаєшся і досвіду, й спокію,
і забуваєш геть, що, далєбі,
найкраще — залишатися собою
і до кінця
не зрадити собі...

1967

Друзям

Не маю зла до недругів своїх —
хай шал і гнів, що надихають їх,
неправомірні і несправедливі,
та поважати змушений і в них
я послідовність пристрастей отих,
що живлять їхні напади злобиви.

Але ніяк я назви не знайду
тим, котрі ділять хліб зі мною й пиво
і раптом примовкають полохливо,
коли нараз потраплю я в біду.
Та що в біду! Буває, тільки в скруту:
десь гавкне пес, і ні душі навкруг.
Узяти б дрюк, погнати псину люту!
Та чи не скажуть — виручив, бо друг?

О ви, хто упередження свого
не в змозі перед ворогом розкрити,
учітеся у зла добро чинити —
у щирої запеклості його.
Ні, істина не просить бога ради,
бо кволе благородство —
гірше зради!

1967

Усмішка

Здрастуйте, мила. Вас туга зломила?
Чом опустили нейлонові крила?
В усмішці, друже мій, вся ваша сила —
навіть моє вона серце скорила!

Чуєте, навіть мене подолала —
часом привітна, зрідка зухвала,
іноді зверхня або недбала:
блисне — і наче на горло скарала...

О, це поєднання кари і ласки
в людяних рисах єдиної маски —
радість звитяги і горе поразки
в чинній угоді комедії й казки!

1967

От коли б так...

Так споконвіку завжди і виходить:
лагідна усмішка усмішку родить,
сльози породжують сльози пекучі,
лихо — думки непросвітні, як тучі...

От коли б сльози кінчалися сміхом,
сміх — і плачем, та солодким і тихим;
от коли б лихо снагу дарувало,
розпач — упевненість,
шабля — орало!

От коли б так!..

Але так не буває.
Щастя коротке, а горе — безкрає.
Спина міцна, а небес не підперти...
Хочеться жити, а мусиш померти!..

1967

Сповідь

А знаєте ви, як буває гірко,
коли на шлях свій глянеш звіддалік
і ясно, що знайти не можеш мірки,
щоб скласти вчинкам міру або лік;

коли здобує й втрачене поволі
вкриває тьмяна плівка забуття,
і вже вони бринять на видноколі,
не даючись пізнати до пуття?

І ти себе катуєш: чи бувало
колись насправді те, що відбулось?
Чи це уява бавиться зухвало,
чи пам'ять недопетрала чогось?

І хто ти є? І чим ти був? І звідки
з'явився ти й для чого ти настав?
І хто вони — ті безсторонні свідки,
що захистять тебе не без підстав?

Хай ти не був ні славним, ні могутнім —
не велетень, а тїнь його чи тло,—
аби в прямій залежності з майбутнім
твое минуле й нинішнє було.

1967

Вальс

Неначе смерч, кружляє юна пара —
на ньому фрак і фалди до колїн;
звивається, розпушений, мов хмара,
на ній благопристойний кринолін.

Припавши на крутому повороті
всім тілом до стрункого юнака,
мов квітку, сміх вона тримає в роті,
залюблена, тоненька і легка.

Століттям ще заледве дев'ятнадцять.
Вирує вальс: злетить — лише окриль.
Змінився ритм. Підборам вже не клацать.
Вмер полонез, і згинула кадриль.

Вирує вальс на тлі часу нового,
бринить мотив, немов з морського дна.
Душею й тілом поринає в нього
ця юна пара — поки що одна.

А під стіною, вип'явши зіниці,
нєначе перелякані сичі,
шепочуться поважні й повнолиці,
налякані до смерті глядачі.

«Яка ганьба! Обнятися на людях!
Безсоромно вертітися отак!
Ви бачите, як, лежачи на грудях,
до себе горне дівчину юнак?..»

Від страху позаціплювало пельки
і душі геть попадали кудись,
накручені на головах кудельки
і рюшики на сукнях піднялись.

А танцюристи — жодної уваги,
лиш свист повітря щоки холодить,
лише уста пошерхли, як від спраги,
від захвату, що душить і п'янить.

І стільки в тому захваті нового,
не звіданого досі почуття —
їм байдуже, що зиркають убого
із-під стіни, немов із небуття.

Ще будуть румби, танго і фокстроти,
помре і вальс, як привид давнини,
і тільки ті, котрі постійно проти,
стирчатимуть, мов пні, з-попід стіни.

Тупі ханжі, зажерливі блюзніри
пошлються на пристойність і красу,
щоб, як завжди, дотримуватись віри
і мертвих догм минулого часу.

Трястиме твіст паркету і підлоги
і теж помре, як вальс колись помер,
і неслухняно витнуть юні ноги
щось зовсім не відоме дотепер —

щось небувале і несамовите,
незвичне й задержує щось,
швидке, мов час,
якого зупинити
на світі ще нікому не вдалось.

1967

Досвід

Немов отой дідок, що був колись солдатом,
і вже десятки літ сидить на колодках,
і малюкам сільським, невмитим і патлатим
плете про давнину, заплутавшись в роках,—
немов отой дідок, якого дражнять потай,
бо віри вже не ймуть чудним його казкам,
завжди одне і те ж ватазі жовторотій
уже десятки літ торочу я і сам.

Отак іржавий цвях, забитий кимось в дошку,
гризе деревину кристалами іржі,
як досвід мій тяжкий болоче тліє в мозку,
гойдаючи в очах криваві міражі.
І посмішок людських іронію дитячу,
і зверхніх поглядів наївну гостроту —
я відчуваю їх, і я їх добре бачу,
але продовжую і казку ту плету.

Так, друзі й недруги, я знаю — нецікаво
постійно слухати про дні змагань і втрат.
Святе невідання, можливо, й ваше право,
і жить, не знаючи, спокійніше в стократ.
Та що відомо вам про тайну загадкову,
про дивний кругобіг, в якому повсякчас
все те, що відбулось, стає майбутнім знову,
щоб, ставши дійсністю, відбутись ще не раз?

Невже судилося і вам в часи новітні
пройти повз диваків, подібних до сновид,
які повторюють казки одноманітні
з одвічним приспівом, що вже давно набрид,
а згодом і самим, у битвах посивілим
і горем навченим, вернути в свій куток,
щоб теж на колодках той самий ткати килим
з тих самих полум'ям обпалених ниток?

Я вірю: в розквіті могутності своєї,
умом проникнувши в міжзоряний закон,
ви теж перейдете і помилки цієї
правічний, як життя, бездонний Рубікон.
І серцем голуба, і поглядом орляти
світ осягаючи і всотуючи весь,
раніш як до людей навчитись промовляти,
ви слухати самі уважно навчитесь.

1967

* * *

О, не пишайся: всі ми в'янем
і в небуття пірнаєм сторч,
і нечутливо-дерев'яним
стає з нас кожен, ніби корч!

Літак

Шляхи, колись наїжджені возами,
вилися повз лісочки й ручаї
і землю розгортали перед нами
лише в красі та розквіті її.

Піски пустель і гори предковічні
вони завжди минали не дарма:
там снігом занесе тебе у січні,
а в липні — де напитися нема.

Та ось літак злетів понад горою,
і навпростець дорога пролягла,
показуючи землю нам,
якою
вона одвіку в дійсності була.

Літак злетів
і не заходив збоку —
не вибирав привабливого тла:
він правду нам показував жорстоку,
і все ж та правда — правдою була.

Вона не тільки очі нам розкрила
на світ не впорядкований до нас,—
вона вказала:
треба мати крила,
щоб все на світі бачить без прикрас,

таким як є — не гіршим і не кращим,
щоб у високий здійснений політ,
ти був завжди еством своїм трудящим
готовий перетворювати світ.

1968

Перед весною

...І все-таки, коли Явдоха ¹
ущухне, люта й снігова,

¹ 14 березня — день, коли за народним календарем буває остання завірюха, після якої починається весна.

кінчається одна епоха
і починається нова.

Ще, може, іноді калюжі
тоненьким візьмуться льодком,
але уже не бути стужі
і заметілі за вікном.

І як би потай не шаліла
і не пручалася зима,
не оживе хвороба біла —
їй вже повернення нема:

не закує уми та душі
в свої окови крижані —
ні розмороженої суші,
ні рік, що тужать по весні.

Я в цю щасливу пору вірю —
в її незборність і красу,
і лиш її мірилом мірю
все, що в душі своїй несу;

мірилом радісної миті,
коли скресають для життя
серця, морозами прибиті,
неначе мертві з небуття.

1968

Дельфін

О, ти, самозакохана людино!
Розгадуючи тайни вікові,
не бачиш, як з'являються невпинно
і ждуть розв'язань запити нові.

За сотні миль з глибин гірко-солоних
дельфін гукає свистом затяжним,—
і мчить, немов бігун на перегонах,
йому на допомогу побратим.

Доки живеться,
людина може,
а поки може,
вона щаслива.

Бувало всяке —
і сміх і горе,
та пісня вихрилась
жива й нетлінна.
Чи варто заздрити
отим, що море
пройшли,
а море — їм по коліна?
Чи їм судилося,
як людям гоже,
глибин розбурханих
пізнати дива!
Доки живеться,
людина може,
а поки може,
вона щаслива.

Ніщо не марне.
Ніде не темно.
Нікому долі
не обминути.
Ніхто хреста свого
не ніс даремно,
щоб снам розвіятись,
а спів забути.
Життя тривожне,
та не вороже,
а долю пити —
не піну з пива!
Доки живеться,
людина може,
а поки може,—
вона щаслива.

1968

Маленький роман

Наче в житті й не стрічались ніколи:
погляд не той, поведінка не та...
Разом колись ми носили до школи
юність — оту, що була золота.

Разом уранці виходили з хати,
взявшись за руки, мовчали удвох...
Чом же так важко тепер упізнати
те соромливе мовчання в обох?

Сріблом взялось кучеряве волосся,
очі — як світла й півми переплав...
Важко в далеких краях їй жилося —
знав я про те і ганебно мовчав.

Схоже, що ми не стрічались. І схоже,
що не збулись наші сни золоті.

Несповідимі путі твої, боже.
Несповідимі і наші путі...

1968

Гербарій

Пашіли охрою й карміном
троянди в розпалі весни,
та час минув,
і стали тліном
в чийсь колекції вони.

Отак, настромлені на лезо
швидкоминушого часу,
і вірші, створені тверезо,
втрачають пахощі
й красу.

1968

Фауст

Пам'яті Роберта Оппенгеймера

Ходить Фауст по світу
з лантушком на плечі,
сіє світло й освіту,
наче хліб сівачі.

Не шкодує зусилля,
не зважає на біль,
а зростає бадилля —
лобода та кукіль.

— Що ж це коїться, боже,
чом не сходить посів —
чи орало негоже,
чи посіять не вмів?

Всюди ґрунт перерито
не в чеканні весни...
Де ти є, Маргарито?
В чому річ — поясни.

— Втихомирся-бо, отче,
не тужи ні за чим! —
Гомонить і регоче
Мефістофель над ним.

— Глянь у лантушок краще,
коли ще не осліп:
зерно геть негодяще —
сієш зло, а не хліб.

Кинь безглузду надію,
ти не діждешся жнив —
сам, учений тюхтію,
в тій біді завинив;

сам за гроші та житло,
ордени та звання
право сіяти світло
проміняв навмання!

Сміхом повниться пісок,
і трясє він в руках
цілим стосом розписок
про одержання благ,

цілим стосом талонів,
по яких повсякчас
совість син Аполлонів
переводив на квас.

Ходить Фауст, і спалах
гасне в темних очах,
лиш на грудях запалих
дзвонить золото блях.

Темний морок повсюди,
скрізь недоля і шал,
гинуть скривджені люди
за презрений метал.

І лежить Маргарита
нежива серед них,
тільки димом укрита
на путях світових...

1968

Париж

Після Америки дивно в Парижі:
як запевняють лихі знавці,
після її хмаросягів на хижі
схожі звичайні будинки ці.

Площі тісні і машини маленькі,
тьмяно в вітринах виблискує скло —
схоже, що ти повернувся до неньки
з шумного міста в тихе село.

Та коли мусив би я обирати,
вибір мій був би напевне легким:
хоч і стара, але тут твоя мати —
людське минуле і все, що з ним.

Рухові слава, масштабам — осанна!
Та придивися і вивчи сліди:
попростували полотна Сезана
звідси туди, а не звідти сюди.

Зроду б отак не зметнули ніколи
і хмаросяги бетонних голів,
якби з своєї паризької школи
їх Карбюзьє у Нью-Йорк не повів.

Площа Зорі біля Луврського саду,
в морі огнів Єлісейські Поля...
Двісті століть залишились позаду —
кожне сюди зазирає здаля.

Дивиться лагідно і винувато
з тумби на розі Марсель Марсо,
біля будинку колишнього НАТО
зерно клюють голуби Пікассо.

Ходять закохані по алеях,
взявшись за руки, як малюки, —
ходять, туркочуть собі, алé їх
не покарають за це батьки.

Місто, що радує і чарує,
місто, що мир і красу несе,
де поцілунок людей не дивує,
де для людей поцілунок — все.

Я б не хотів у Парижі вмерти,
як знаменитий поет хотів:
непідходяще місце для смерті,
а для думок таких — і поготів.

Париж, 1968

Дятел

Зняла сосна невичесані патли,
стоїть дебели, в боки узялась —
не більше як пігмея бачить в дятлі:
довби, мовляв, пробити — зась!

Серце

Слухайте,
все це, їй-право, дурниці —
серце не з каменю,
серце не з криці,
бо не тому воно в грудях тріпоче,
що тріпотіти примусити хоче.

Інша мета і призначення в нього,
отже,
метал не годиться для цього.
Швидше могла б уложитися в мозку
думка,
що серце
споруджене з воску.

Звісно,
для цього і мозок би мусив
бути чутливим
до рухів і струсів,
тобто й для нього потрібно,
як видно,
матеріал підбирать відповідно.

Звідки ж походить така плутанина,
внаслідок чого людина повинна
бути твердою,
тобто такою,
котра годиться тільки для бою?!

Чим же тоді співчувати слабому,
матір любити,
хотіти додому,
навіть розчулитись,
навіть сплакнути,
а нагрішив — то чекати спокути?

Ну, а коли не схотіла любити,
з іншим пішла у любові та згоді,—
серця ж тоді
й молотком не розбити,
а почуттями —
і думати годі!

О пустомелю з шпаргалкою в теці,
з голосом,
повним нудьги та єлею,
ласка і справді м'яка,
та фортеці
капітулюють
чомусь
перед нею...

1968

В літаку

Далебі, метеор почував себе так,
відірвавшись колись від планети своєї,
як людина, що зважилась сісти в літак —
озирнулась на землю й метнулася з неї.

Хай отой метеор, мов створіння живе,
був на рідній планеті занедбаним клаптем,
він відчув себе кепсько, коли в світове
безгоміння злетів, відокремлений раптом.

Може, спершу й припали йому до смаку
самостійність і волі солодка свідомість,
коли скинуто з себе залежність тяжку
і мандруеш, легкий, як сама невагомість.

Він не знав, що свавільно йому не летить,
що закони тяжіння суворого світу
невмолимо зумовили задалегідь
траєкторію, швидкість його і орбіту.

Я був теж недосвідчений, як метеор,
і злетів я у пошуках простору й волі
від чужих зазіхань і своїх непокор,
від образ, до яких був засуджений долі.

Але швидко минає пора сліпоти,
і смішними здаються наївні химери,
бо згориш все одно неодмінно і ти,
коли ввійдеш в ущільнений шар атмосфери.

І уже проклинаєш дитячий порив,
і готовий обожнити грішну планету,

де любив, де страждав, де сміявся й творив,
хоч життя й не сприяло високому злету:

де з такими, як сам, не вагався і йшов,
викликаючи захват, і осуд, і подив,
де ти падав не раз і підводився знов,
де ти часто втрачав, та, бувало, й знаходив.

1968

Колумб

Є адміральський чин, і шпага, і ботфорти,
кравець приніс мундир і сірий капелюх,
і ось, окрилений, іде Колумб до порту
повз натовп матросні та шлюх.

Тепер позаду все — приниження й образи,
під трон коліньми вичовганий шлях,
хоча й поблажливі, та досить зверхні фрази
державних холоуїв і дами в соболях.

Тепер він цар і бог. З наказу королеви
він шлях відкріє їй до золота й землі.
Команди набрано. Всі до одного — леви.
Чотири шхуни: шкода, замалі.

Вже з Андалузії, з контори Америкіо
припас одержано — вино і провіант.
Без вас, о камбузник та бухгалтерська книго,
війни не виграєш, не висадиш десант!

Та що ви вдієте, коли життя дволике:
брехня і кривда, діло і слова!
Без посереднього не вславиться й велике:
без дармоїдів кухні не бува.

Хай Америкіо той в конторі, наче тумба,
сидить собі і твердить, що, мовляв,
був серед всіх і він помічником Колумба:
давав субсидії та перший прославляв.

Вітрила напнуто — на щастя дме сіроcco.
Секстант хтось винайшов — хвала йому за це.
Колумб не жадібний, він любить на широку:
ром — офіцерові, матросові — винце.

Бува, вряди-годи завіє круговертю,
та це пусте, хоч хвиля — як гора.
Після борні з життям таке боріння з смертю
лише вдоволення, лише дитяча гра.

Там ти нікчемний раб. Там ти рівня пігмею.
Проси й принижуйся — ти тільки блазень там.
Тут не життя своє борониш: за ідею
проти святих богів виходиш сам на сам.

Тут, на Новій Землі, що мріє крізь запону
твоїх тривожних снів і споконвічних мрій,
ти влада, і закон, і сам намісник трону,
і вже перечити тобі ніхто не смій!

Він просто був дивак, яких на світі мало.
Живеш собі? Живи. Іж королівський хліб.
А влада — бережись, не залітай зухвало:
вона — для коронованих осіб!

Ніколи ще ніхто не бачив Ізабелли
в такому гніві — блискавка і жах.
Мерщій слідом за ним! Лаштуйте каравели!
Приволокти сюди нахабу в ланцюгах!

Герой? А що ж герой? Ми творимо героїв.
Де Америкго? Вмить його сюди!
Не геній? Ну то й що? Зате як слід засвоїв,
де що почому, звідки що куди.

Конторщик? І гаразд. Без нього все відкрито.
Підніметься на борт, закутається в плед,
подивиться в трубу, всміхнеться діловито
і винайде чужий велосипед.

Велично й стримано він висяде на берег.
Тут був уже Колумб? Але не в тому суть!
Зірок він не хапав, не відкривав Америк,
зате його ім'ям Америку назвуть.

1968

Ріка

Ріка, що є продовженням ріки,
не хоче усотатися в піски
і про ріку піклується і мріє,
котра її продовжити зуміє.

Щоб згодом, влившись в море голубе
і долучивши струмінь свій до нього,
підняти значно вище не себе,
а рівень океану світового.

Крізь простір пробиваючись і час,
так Ленін жив з надією на нас,
хто з нього розпочав свою літану
в буремний світ людського океану.

1969

Вода

Вода могла б грозою стати,
у хмару збившись в небесах,
могла б у парі з вітром з хати
зірвати вивершений дах;

вода могла б несамовито
на ріках зносити мости
чи затопити в полі жито
і на ніщо перевести;

вода могла б, упившись п'янко
дурманом сили, втратить глузд...

Але вона, налита в склянку,
стоїть — чекає спраглих уст.

1969

Схоласти

Поет сказав: любов на вітер схожа —
така ж мінлива і така ж легка.
А схимник твердив: ні, то кара божа —
безжальна і важка її рука.

Філософ заперечив: сине море —
ось що таке любові глибина.
Мудрець запевнив: гори переборе
і навіть час здолає лиш вона.

Та, з ними не вступаючи в змагання,
шепнув юнак до милої з пільми:
— Ці люди обговорюють питання,
яке, проте, вирішуємо ми.

1969

Місце під сонцем

Колись, поглинутий дерзаннями,
свідомий власної важливості,
узгодить я не міг з бажаннями
свої обмежені можливості.

І через це в життєві гаморі
нерідко кидало в біду мене,
коли не здійснювались наміри
і не збувалося задумане.

Та пересвідчився на практиці,
набравшись розуму у досвіду,
що має хтось ширять в галактиці,
а хтось і сіяти удосвіта;

що все в природі розраховано
і педантично врівноважено,
хоч і не завше нам даровано
те, що омріяно та бажано.

Я буду міряться з долею
і сперечатися з природою,
та тільки те, що сам подолую,
мені послужить нагородою.

Бо, може, й долю заворожимо,
і власній славі не наврочимо,
якщо ми зробимо, як можемо,
коли не можемо, як хочемо.

1969

Порада

П'ять почуттів мовчать, а почуваю шостим —
змінився ти чомусь: не пізнаю!
Як глек, несеш ти голову свою,
немов розхлюпати побоюєшся щось там.

Святе натхнення? Спалах почуттів?
Ти ж так давно їх вилучив з ужитку!
А може, надто високо злетів
і з втіхи світу божого не видно?

Загорнутий в тепло почесних риз,
гнuzдай, немов коня, самонадію хвору:
будь лагідний з людьми, коли прямуєш вгору,
бо стрінеш їх,
коли
спускатимешся вниз.

1969

Місто

Коли ти місто знаєш до дрібниць
і вжився в суєту його і галас,
позбавлене чудес і таємниць,
воно здається меншим, ніж здавалось.

Уже будинки, палаци й церкви
розкрилися, як древні саркофаги,
біля скульптур не здіймеш голови
і повз фонтани пройдеш без уваги.

Усе давно знайоме навкруги,
і важко з нецікавістю змагатись,
і хочеться від туги та нудьги
як-небудь в інше місце перебратись.

Життя — як місто, сповнене чудес,
будинків, площ, завулочків і вулиць,
знайомств і несподіваних адрес,
з яких ще скористається прибулець.

Він вражено розкриє цілий світ,
пізнає щастя в radoщах і скруті
і, кров свою проливши або піт,
кінець кінцем доможеться до суті.

Коли ж пізнає істину саму,
волосся сиве зіб'ється у віхоть,
і в друге місто схочеться йому,
в яке, на жаль, не можна переїхать.

1969

Старовина

Був я в Парижі, блукав по Туреччині,
в Римі колись милувався соборами,
бачив фортеці, віками приречені,
і неживі колізеї, та форуми.

Вічності запах вдихав з насолодою,
в очі мадоннам дивився схвильовано,
п'яно впиваючись мертвою вродою,
наче питаючи звідки і що воно.

Потім виходив на площі та вулиці —
хлопці й дівчата сміялись під нішами —
місто гуло, і оглушливі гули ці
все-таки чимось здавались милішими.

Може, тому, що, ушавлена й вивчена,
мертва мадонна не стане людиною,
а невидюща усміхнена дівчина
стане мадонною в світі єдиною;

може, тому, що, як суджене вивершим,
гамір цей з хмарою куряви чорною
правнукам нашим в сто крат галасливішим
видасться теж тишиною соборною.

Грається час із маленькою кулею,
куля сріблиться зорею невгасною...

Дихати можна красою минулою,
жити найкраще жагою сучасною.

1969

Спочинок

Коли тривожний день переступає грань,
де маревіє ніч, замислена і синя,
вщухає шал турбот і марних хвилювань,
мов кухоль, сповнений легкого шумовиння.

Змовкає в серці шал дрібної метушні,
вчорашнім днем стає перейдене сьогодні,
і, як глевкий намул, лишаються на дні
лиш спогади бліді про радощі й злигодні.

І в спокої нічним без намірів і сну
над кручею стоїш, немов із ночі виник,
і поринаєш геть в бездонну глибину
незвіданих світів, незлічених хвилинок.

Срібляться плеса рік, водоймищ та озер,
і звірів голоси лунають в темних пушах,
і виникає враз, відчутний лиш тепер,
невидимий зв'язок речей і явищ сущих.

Химерно, як нитки, сплітаються в клубок
незбагненість людська з людською простотою,
і мариться уже: ти чуєш хід думок,
мов кроки на шляху, повитому імлюю.

О розуміння це! О віща яснота,
що, наче внаслідок роботи без упину,
з розрізнених частин в умі перероста
в суцільну і струнку картину!

Ти дивишся на схід — на обрій золотий —
і чуєш в тиші цій, як дихає годинник:
авжеж, ніколи ти не був так зайнятий,
як в мить, коли по дню

настав твій відпочинок!

1969

* * *

Аж світиться, аж сяє вся,
коли виходить з хати.
Дивлюся-задивляюся,
не знаю, як назвати.

Скажи мені, скажи мені,
бо вже не знать несила,—
коли не скажеш імені,
звернуся просто: мила.

1969

* * *

Проживши вік, тверезими очима
суворо осягаєш кожен крок,
і власних вчинків низка незлічима
здається рядом прикрих помилок.

І схоже, що коли б далось вдруге
пройти слідами зміряних доріг,
все нерозумне, хибне й недолуге
ти б дуже легко виправити зміг.

Але немає вибору й повтору,
і не спинити руху ні на мить,
і надаремне ногу, наче хвору,
підводиш і боїшся опустить.

Ступай і йди. Хіба не в тому диво,
що той, хто завтра рушить і собі,
в кінці шляху замислиться й, можливо,
як зараз ти, стоятиме в журбі!

1969

На тему з Семена Гудзенка

Не вимагаю від поетів
легких сягань, високих злетів,—
о ні, не в тому їхня суть:
поетом можна і не бути.

Я мірю мірою єдиною —
поет повинен быть людиною,
щоб з отієї висоти
колись
в поезію
зійти.

1969

Над старими віршами

Неначе вимітаючи сміття
з давно уже неметеної хати,
я викидаю геть без вороття
із книг своїх порожне і пихате.

Хапливий поспіх юної руки,
рядки, мов стебла зламані при корні,—
їх, наче лінзи, збільшили роки
і проявили похибки потворні.

Хай твердять мудрі: молодість не гріх,
хто юним був, не жив без перекручень,
і ти не винен в помилках своїх,
як всякий ще не виучений учень.

Святі слова! Але не в тому суть.
І злочини вчиняють безневинно.
Важливо те, що їх могло не бути.
і через це їх бути не повинно.

1969

АНГЛІЙСЬКІ ПОЕЗІЇ

Круки в Тауері

Країна ця поезією славна,
туманом, як загусла каламуть,
і круками священними, що здавна
у лондонському Тауері живуть.

Давно померли їхні однолітки —
не знаю, Байрон, Шеллі чи Шекспір,
а ці птахи, немов сторонні свідки,
лише ледь-ледь постаріли з тих пір.

Їх дев'ять. Фраки, як на твердолобих.
В очах, немов моноклі, сяє скло.
Бракує лиш сигар у чорних дзьобах,
аби повнішим враження було.

І то не жарт, чи дивні непорядки
у плануванні фондів грошових —
є навіть кругла сума на видатки
в державному кошторисі на них.

Ще б пак! Таж поговорі попереджає,
як і свята традиція рече,
що лихо враз Британію спіткає,
якщо котрийсь із Тауера втече!

І дивна річ: уже чортма колоній,
престиж, як свічка, тане рік у рік,
вже й Люксембург не здався б у полон їй,
а жоден крук з-під нагляду не втік.

Я б за таке позбавив їх субсидій,
я б їх прирік на голод і мороз,
і хай би так, як римлянин Овідій,
довідались про смисл метаморфоз.

Але, як твердять скептики й невіри,
давно цим птахам крила підтяли
ті, хто схрестивши з поступом рапіри,
позбавить крил народи не змогли.

...Німують мури древньої катівні,
чатують вежі сторожко вгорі...
Садівники, одягнені як півні,
стрижуть газон, немов перукарі.

І лиш приїжджим, повним недовір'я,
торочить чисто виголений гід,
що круки — ось: сидять і чистять пір'я,
і, значить, все в Британії як слід.

Лондон, 1969

Леді Годива

Надивився на світі я всякого дива
по країнах чужих і в своїй стороні,
та не йде мені з пам'яті леді Годива,
що у Ковентрі охляп сидить на коні.

Сяє статуя в темній облозі газона,
наче хтось її щойно до блиску натер
чи хвилину тому з-під пера Теннісона
вона вийшла і верхи приїхала в сквер.

Тут буває туман, і сльота, і негода,
і жінки своє «міні» ховають в плащі,
а вона — не тому, що така була мода —
зовсім гола стрічає туман і дощі.

Був її чоловік розбишака й п'яниця —
напивався, мов кінь, хоч і з прадіда граф.
Попросила дружина його, як годиться,
щоб останньої крихти з підлеглих не брав.

Але граф засміявся і крикнув щосили:
— Заступаєшся? Кажеш, до нитки обдер?
Скинь сорочку й віддай їм, щоб сором прикрили,
і гуляй собі гола, мов пава без пер!

І в шаленому гніві рвонула Годива
оксамити й шовки, і мерщій на коня,
і по місту поїхала, гола й щаслива,
на очах у людей серед білого дня.

Одному — титул,
другому — гаман,
когось вінком увінчано лавровим,
а ще комусь елей кладуть до ран,
щоб хист буяв і розум був здоровим.

А цей чудій, що звать його Ньютон,
він щось відкрив
і світ обдарував цим.
Він, кажуть, навіть має свій закон,
тож ясно —
мусить стать законодавцем!

Обрать в палату — й справа на мазі!
Хо-хо! За Архімедовим законом
він там ще й стільки втратить у вазі,
як важить лорд, якого ми вигоним!

І в зал засідань входить цей новак,
цей парвеню, що обернувся лордом,
жебрак, що, кості втиснувши у фрак,
ще й вигляда зневажливим і гордим.

І, як в палаті здавна повелось,
обранця першим просять до пюпітру.
Хтось вбік штовхає ліктями когось,
хтось пирскає на репліку нехитру.

Мовляв, а що нам скаже цей чудій?
А гляньмо, чим здивує він палату!
Либонь, не вчена кафедра — на ній,
либонь, похилить голову патлату!
І настає напруження німе,
амфітеатр змовкає, наче в цирку.
І вся промова:

— З вікон трохи дме.
Хоч тут задуха, причиніть кватирку.

Лондон—Київ, 1969

НІМЕЦЬКІ ПІСНІ

За мотивами Дітера Зюверкрюпа¹

Вступ

Сліпий співак припав на дерев'яшку —
заціпенів, неначе в землю вгруз.
Солдатський френч повис на ньому важко,
і збився на потилицю картуз.

Він проспівав, і, мов недужа зроду,
тремтить вперед простягнута рука —
стоїть співак і жде, що в нагороду
йому з вікна хтось кине мідяка.

Ще в пам'яті, неначе кадри з фільму,
недавніх битв видовище зрина,
але не бачать співакові більма,
що, як і він, сліпа оця стіна;

що за німими вікнами — нікого,
ані кімнат, ні сходів, ні життя,
і ждуть вони виправдання від нього,
як він від них чекає співчуття.

Гамбург, 1969

Слухачі радять співакові

Проспівай нам пісеньку — сім химер чудних
з приспівом веселим зразу ж після них,—
занеси на мить нас у захмарний світ,
щоб хоч там звільнитись від турбот земних.

Критикуй — та словом лагідним, не злим,
як туман, прозорим, і ясним, як дим,

¹ Дітер Зюверкрюп — популярний західнонімецький співак, який виконує у великих аудиторіях, а часом і на вулиці перед натовпом пісні на актуальні теми за власним текстом та власною музикою. Тут подано переспіви деяких його пісень з моїм вступом та післясловом. (Прим. авт.)

Іде в просторий кабінет —
тверда його хода,—
і референт
йому в момент
про все доповіда:

цистерни сповнює напалм,
забито віадук —
стоять у ряд
снаряд в снаряд
сто тридцять тисяч штук.

Сигара пахне, наче мед,
блищать товсті персні.

І він гробух,
що теж розпух,
гортає, наче в сні.

Йому властивий сантимент,
чутливість не чужа —
за кожен танк
рікою в банк
тече з-за рубежа.

Про мир охоче мовить він,
лишаючи завод:
хоч круть, хоч верть,
а тільки смерть
гарантія свобод!..

Вишні в сметані

У тісному кафе, де від куряви хмара,
де палає неон,— аж тріщить голова,
наче десь у Парижі, закохана пара
від нічних поцілунків сидить-спочива.

А напроти, тривоги та сумнівів повен,
чоловік, мов розтерзаний, з оком як скло.
Перед тим, як в концтабір колись увійшов він,
заскляніле більмо його оком було.

І єдине — оте, що й тепер збереглося,
бачить пару цю, чимось йому дорогу,

бачить ще якусь даму і пишне волосся,
бачить вишні в сметані, як кров на снігу.

У тісному кафе, де за марку сніданок,
де від гуркоту джазу розмови не чуть,
браконьєр, що стрічає з рушницею ранок,
із барочної рами готовий стрибнуть.

Саме час сороміцьких вистав або опер,
телевізор дивитись і пити винце.

Чоловік,

що чинив окупантові опір,
неохоче сусідові каже про це.

Років п'ять надарма у концтаборі втратив —
марок п'ять на добу — скільки сотень за рік!
Доброзичливим поглядом, наче з-за ґратів,
проводжає закоханих цей чоловік.

Більшість в'язнів — червоні, а решта — євреї.
Пайка кислого хліба і куля — в живіт.
Щоб, буває, черги не діддатись своєї,
може, й варто було рятувати цей світ?

Біль від рани в легенях пронизує раптом.
Він випростує спину: змирився і звик.
Але чує себе він відірваним клаптем —
страх із нутроців вирватись ладен, мов крик.

Час іти. Сподіваєшся, віриш і мрієш,
але пам'ять з тобою, мов кара й прокльон.
Та життя — то життя, і нічого не вдієш:
десять тисяч загиблих — і сяє неон!..

*Спроба створити теоретичну
колискову для нашої
ще не народженої дитини*

Засвоїв дивну звичку я чомусь —
це до лица неробі чи буржую:
на підвіконня тулубом зіпрусь,
дивлюсь на місто — комини рахую.

В залізний дзвін святий ударить Крупп...
Хмарки вгорі підстрижені та гарні...
Проходить пастор — тільки туп і туп:
він теж, як хмари, щойно з перукарні.

Надворі жовтень. У жовтневі дні
зчинилась революція в Росії.
Німує Бонн. Та весело мені
від боннської цієї чудасії.

Невдовзі в хаті з'явиться дитя —
ні, пане пастор, не за гороскопом!
Син чи дочка — не знаю до пуття.
Сповняйте купіль льодом чи окропом!

Дитину треба дечого навчить
ще перед тим, як вперше заволає, —
як відректись, наприклад, в першу мить
від благ земних, яких у нас немає.

Заздалегідь не навчене як слід,
дитя, либонь, не зможе зрозуміти,
як власноручно збурений нарід
в Росії знищив визиски еліти.

Ти, сину мій, застанеш білий світ
розколотим навпіл, як поліняку.
Та не дивуйся: хто набив живіт,
тремтить перед голодним з переляку.

Вже дехто швидко зводиться з колін,
научений стражданнями Гарлема.

(Мета слаборозвинених країн —
ти розумієш, що це за проблема?)

Народжуйся мерщій, не зволікай!
Нема чого в майбутнє зазирати.
Важливі тільки факти. Тож нехай
мерщій тобі готує купіль мати.

Вона голівку митиме тобі
і ноження теплою водою.
А світ — він стане кращим, далєбі.
Живи — і революція з тобою!

*Стислий нарис новітнього
німецького відродження*

Вам знайомий квартал цей? Ще б пак! Уночі велелюдно тут, милі мої слухачі.
Є тут гарний будинок у стилі ампір — він з війни уцілів і покращав з тих пір.

Саме в цьому будинку, неначе на гріх, сталась дивна пригода, що вразила всіх,— навіть значно хоробріші люди, ніж ми, зупинилися з повними жаху штаньми.

«Що за дивом тим криється? — думали всі,— Чи можливе таке, і чи це на часі?»
І, оскільки ніхто пояснити не міг, фантастичні припущення мучили всіх.

Раптом чутка людей оглушила, як грім: винна мати майбутнього фюрера в тім,— він Німеччину знов об'єднає на мить, запаскудить і знов її занастить!

Почались теревені міських цокотух: батько хлопця, мовляв, не людина, а дух.
Але знов-таки уряд пояснень не дав, тож радить не було офіційних підстав.

Заволали щось бургери з ближніх квартир про нову опозицію, масло та сир, і ударило в ніс, наче смажать свиню, з коаліції й пива розкішне меню.

Кажуть, завтра о пів на дванадцяту Бонн оголошує свій надзвичайний закон.
Отже, нація знову в безпеці, і знов можна марширувати під шум корогов.

«Чудо сталося! — рветься із тисячі уст.— Знов Німеччину гарний прикрашує бюст!»
Значить, новонароджений нині малько має цицьку, щоб з неї смоктать молоко.

1970—1978

Плечі велетнів

Я й досі схожий на оте дитя,
що в степ його з собою брали старші
в далекі дні, які без вороття
пройшли, неначе воїни на марші.

Сполоханий, злетить, бувало, птах,
щебече, душу ваблячи дитячу...
Та з головою в росяних житах,
нічого я попереду не бачу.

Я зводився навшпиньки, та дарма!..
І, як завжди, уважний до малечі,
бувало, батько високо здійма
мене, до себе ставлячи на плечі.

І зараз бачу: високо стою,
тріпоче сміх в очах моїх веселих,
а цілий світ красу мені свою
переливає в серце, мов у келих.

Вже відтоді минуло стільки літ,
я скуштував і радощів, і скрути,
але й понині цей великий світ
ні осягнуть не можу, ні збагнути.

Та настає прозріння, і дивлюсь
я в даль, повиту ранішньою млою,
коли на плечі велетня зіпрусь,
як і тоді, піднявшись над собою.

1970

Тост за рідний край

Сьогодні я відвідав рідний край,
блакитний край рожевого дитинства —
отой далекий затишний куток,
де так давно у матері знайшовся

і де не зміг так довго побувать.
Чому? Можливо, є на те причина.
Та хто порадить, як її назвуть —
оту плавбу, те борсання шалене
по мілководдю моря Суєти,
від берегів, яких уже не видко,
до берегів, яких не досягти?

Даваймо стиха повнити чарки
і довгу мить побожно німувати,
і хай в уяві кожен побува
в краю, де він давненько народився,
і хай йому відчути пощастить
те, що мені відчулося сьогодні!..

1970

Синиці

Б'є кулет друкарської машинки,
і глуздові й душі наперекір
безрадісні поетові ужинки
рядочками лягають на папір.

А за вікном — під соснами, на глищі,
мов циганчата, скликавши рідню,
лукаві пересмішниці-синиці
мавпують ту бездушну тріскотню.

Не все як слід боги полаштували —
було б, либонь, приємніше усім,
щоб не птахи машинку мавпували,
а щоб вона наслідувала їм!

1970

Зимовий етюд

І знов стежки в полях позамітало,
і сніжна хмара в присмерк порина,
і степ, як сотні літ тому бувало,
незайманий лежить, мов цілина.

Дроти повисли, памороззю вкриті,
і, по коліна в сніжному піску,
стовпи простують, буцімто на світі,
крім ніг, немає засобів зв'язку.

І так німотно, боязко й сумирно
правічний степ до тебе промовля,
що й сам вщухаєш лагідно й покірно,
довірливий, неначе немовля.

І схоже, що не ступлено ні кроку,
і ще ні в чому каятись не слід,
і ти на ноги зводишся, нівроку,
щоб свій за хвіртку витоптати слід.

1970

Футбол

З розпаленим захисником в двобої,
свій потаємний здійснюючи план,
маленький форвард рветься до штрафної,
вилицюватий, наче Тамерлан.

Зіщулились його монгольські вічка,
струмує, з лоба капаючи, піт.
Коли не ключ, то є якась відмичка
до клятих чемпіонових воріт!

Він бив штрафний, та воротар на місці,
пенальті бив, та схибила нога,
бив кутовий — ніякої користі:
і штурм, як шторм, мети не досяга.

Шумує вир у чаші стадіону,
кінчає рік тяжкий чемпіонат.
Мигтять, як спиці, ноги, і з розгону
захисники зриваються в підкат.

Але й прорив настирливий і вдалий,
який сяйнув надією на мить,
не наближає золота медалей
і переможним дзвоном не дзвенить.

Є, звісно, вихід —
хай не найчесніший:
на крок вперед зарватись крадькома.
Одержуй пас,
легесенько навішуй,
удар в дев'ятку —
і нехай вийма.

Суддя, щоправда, нишпорить повсюди —
сюрчок в зубах для злих пересторог.
Та це пусте. Адже, як твердять люди,
не кожен гріх фіксує навіть бог!

І нечестива бурхає відвага...
О зір судді та вдача глядача!
Глядач — дитя: йому аби розвага.
Суддя — він бачить, та не поміча.

Удар з-за спини, і — хвала герою,
він в золоті від носа до халяв.

...Я не бував ніколи поза грою:
бив по воротах
і не поціляв.

1970

* * *

Хто-хто, а я ширісінько за молодь —
хоча б тому, що в кріслі не сиджу,
з якого встати можуть приневолить
мене, як ретрограда і ханжу.

Хто-хто, а я за юне та зелене —
хоча воно мене й пережене,
та лиш тоді, як, вивчившись у мене,
перескакать спроможеться мене.

І через це без зайвих обговорень
священних прав і мудрості батьків
кажу, що я — отого дерева корінь,
який зелене віття напоїв.

Нехай собі шумить на верхотурі,
хай вірить в цю довічну благодать:
я вже бував колись у їхній шкурі,
вони ж в моїй ще мають побувать.

1970

Лавр

Ну повір — того мені не шкода,
що не мав за вірші нагород:
вірш і сам найвища нагорода
у хвилини щастя чи негод.

І коли за Кримським перевалом
бачу лавр — сподіванку чиюсь,
я на нього з усміхом зухвалим,
а не оком жадібним дивлюсь.

Може, раб лихого безкористя
і вбачає щастя у вінку.
Що ж до мене, то лаврове листя
і в борщі мені не до смаку.

1970

Вишенька

Занадто юною розквітла,
у полі вишенька мала
в жадобі тягнеться до світла,
до живодайного тепла.

Їй небо ласки не жаліє —
дарує ранки золоті.
Вона ж і ніжитья, і мліє,
і мре від щастя в забутті.

А сонце дужче припікає
і не згасає ні на мить,
і хмар на обрії немає,
які могли б отверезить.

І мlostю приспана, і п'яна,
не відчуває вже вона,
як на осонні листя в'яне
і сохне геть деревина;

як все потворніше обвислі
плетуться розчерки гілок,
немов письмо, де менше мислі,
ніж граматичних помилок.

Так непомірний панегірик
від перебільшених похвал
враз обертається на вирок
і убиває наповал.

1971

Балада про мудру розважливість

Я бачив, як на полонині
зійшлися олені гуртом,
і раптом — блиск у тихій сині
і грім ударив за хребтом.
В повітрі глухо зашуміло,
завило відгомоном лун,
і вмить, як буря, ошаліло
зірвався з місця весь табун.

Як з лука випущені стріли,
тіла стелилися в імлі —
вони не мчали, а летіли,
не доторкаючись землі,
через рови, через калюжі,
через узгірки та горби,
вперед націлюючи дужі
і короновані лоби.

Іх, може, блискавка злякала,
а може, грім наполошив,
чи інша сила небувала
в них породила цей порив,—
про те не відав я нічого,

чужий в карпатській стороні.
Та стало страшно від сліпого
сп'яніння їхнього мені.

Здавалось, скеля на дорозі
з туману виникне на мить —
і щент розіб'ються, не в змозі
стрімкого лету зупинить.
А може, прірва або круча
їм потай шлях перетина
і десь чигає неминуча
на них бездонна глибина.

Та шал скаженої гонитви
урвався — ніби й не було,
неначе гостре лезо бритви
йому підрізало крило.
Немов до місця прикипіли...
І я побачив з даліни,
як, наче вичерпавши сили,
стоять над урвищем вони.

Недовго так вони стояли,
немовби снили наяву, —
старі в провалля зазирали,
малі щипали мураву.
І, відпочивши, по хвилинці,
уважно нюхаючи слід,
всі за ватагом поодинці
повільно рушили в обхід.

...Чи й ти, мій світе, звиклий завше
вперед летіти і вперед,
до меж загибелі домчавши,
в задумі свій зупиниш лет?
Чи у сліпій самонадії
себе пришпориш, мов коня,
і лиш на мить склепивши вії,
стрибнеш у прірву навмання?..

1971

Повість про сина

Був немовлям, а потім школярем,
негомінкий, допитливий на диво.
Як печериць, бувало, наберем,
радів і пританцьовував щасливо.

Ходив після уроків на тренаж,
у школі чубив потайки сусіда
і турбував мене, коли на пляж
брав «Алгебру» чомусь,
а не Майн Ріда.

Дорослішав, тонкий, немов свіча,
ходив, як всі, на річку недалечку
і якось задивився на дівча,
що пробігало в углому пальтечку.

А далі — на вокзал і будь здоров!
І завертівся мухою в окропі...

Летіли дні, як поїзд, стрімголов,
мінилися, мов у калейдоскопі.

І з кожним днем, як човник на воді,
все віддалявся маревом у спеку,
і знову ближчав — та лише тоді,
коли рушав у подорож далеку.

Траплялося, вертався в батьків дім
і ми круг нього бігали, як діти,
немов самим поверненням своїм
він час назад примушував летіти.

Видобував привезене з валіз
і подарунки роздавав недбало,
і на канапу вичовгану ліз
з ногами, як давно колись бувало.

Про краєвиди на поверхні зір
оповідав, неначе щойно звідти,
і додавав, пом'якшуючи зір:
— А ти не думай. Ти мені повір.
Сам ти цього не зможеш уявити...

1971

Балада про велику глухоту

Кажуть,

коли Бетховен оглух,—
перетворилось ество його в слух:
світ, що неначебто враз онімів,
серце йому переклало на спів,
мозок у музику втілив йому
бéзгомінь рухів і фарб.

І тому
кожна клітина озвалася враз
дзвоном величних пасажів і фраз.

Світ чудувався на музику ту,
ніжну й сувору,

грішну й святу,
дивний оркестр гримів, як прибій,
землю та небо стрясав голубе —
схоже було, що в країні своїй
тільки Бетховен не чує себе:
тільки єдиний,

чий шал і порив
музику дивну для інших творив.

Мабуть, отак споконвіку й велось —
може, у тому й спричинок увесь:
в змозі людина збагнути когось,
в силі проникнути в серце чиєсь,
стати провісником дій і подій,
голосом совісті, дзвоном століть,
та не дається людині самій
чути себе

і себе розуміть.

1971

Біографія берези

Розкинувши на тлі небес
гілляки зламані,
стара береза, наче хрест,
стоїть на камені.

Уже похилена чолом
і станом змореним,
стоїть, у скелю за селом
уп'явшись коренем.

Вона була тут не одна —
такі ж, побілені,
визбирували краплі з дна
в камінній щілині.

Але забракло їм снаги,
і, хирі змолоду,
одні посохли від жаги,
а інші — з голоду.

А ця стоїть, як і тоді:
з тонкої парості,
немов на хлібі та воді,
дійшла до старості:

зашкарубіла від нестач,
продута стужею,
бувало, навіть вітру плач
лишав байдужою!

По сік приходили та луб
під скелі брилисті,—
ні соковар, ні лісоруб
не вміли вилізти;

немов на сяєво зорі,
зорили з глинища,
вона ж сміялася вгорі:
«А спробуй винищи!»

Стояла й знала: все вмира
під неба кúщами,
своя черга, своя пора
уському сущому.

Усяке змелеться колись
на купку попелу,
та не усі ж бо піддалися
ударам зопалу!

...Розкинувши на тлі небес
гілляки зламані,
стара береза, наче хрест,
стоїть на камені.

Їй літ прожити вже не сто,
та всі спокусливі,
і ще зів'є на ній гніздо
буслиця буслові.

1972

На шляху

В степу, над курною дорогою,
де никне береза похила,
циганка з торбиною вбогою
машину мою зупинила.

На гальма натиснув я зопалу,
і жінка вмостилася скраю.
— За те, що везеш мене, соколе,
я долю твою відгадаю.

І тільки за пальці взяла мене,
зметнувши рукава хвилясті,
як вірш про життя її зламане,
майнуло тавро на зап'ясті.

Було воно родом з Німеччини,
а може, з катівень Тремблінки,
вогнем і залізом пропечене
на тілі нещасної жінки;

було воно мстою ворожою
сліпого від люті громила
за те, що на нього не схожою
циганка її породила.

Не вгадуй, дочка неборачина,
не треба мені ворожити,—
на всій моїй долі позначена
тобою біда пережита!

З душі її вирвати хочеться —
ніяк не забудь ненависну...
Давай-бо я краще, пророчице,
на газ, як годиться, натисну.

Ми їдемо, їдемо, їдемо...
Чому ж ти мовчиш — не говориш?
Чи це замість тебе невидимо
минуле з'явилося поруч?..

1973

Березень

Коли зима, учора ще грізна,
уже тамує страх в душі недобрій,—
перед світанком ніжна жовтизна
тече, мов сік, затоплюючи обрій.

Сніги поволі всотують блакить,
туман, як пара, тоне над полями,
і вже невдовзі схід палахкотить,
криваві вниз набризкуючи плями.

Ще по хатах ні слово, ані крок
неначе й не розбуркали нікого,
а вже валує з коминів димок,
як дух тепла і спокою людського.

Немов живий, над шифером дахів
малює він спіраль свою нехитру
і, схоже,— хмар сягнути б він зумів,
коли б не подих ранішнього вітру.

Та день спросоння дмухає згори,
закляклі розправляючи легені,
і шелестять роздягнені бори,
вимажуючи віттям, як шалені.

Хистка спіраль над комином тремтить,
і дим в клубок збивається, як вовна,
і опадає хвилями, за мить
долини наливаючи доповна.

І так неважко схожість віднайти
в його жадобі вдати непокору
з хистким димком моєї прямоти —
з моїм стремлінням звихритись угору!..

1973

Горацій

Горацій Флак — слуга й коханець муз,
на бій за Рим покликаний війною,
як страхопуд повівся й боягуз
і втік, неначе заець, з поля бою.

Криваві ріки всюди ще лились,
ще не домігся Брут жаданих цілей,
а він в кущі закинув щит і спис,
в глибокий тил майнувши, поки цілий.

Він, мабуть, духом був не богатир,
а може, в гасло вірив знамените,
що громом од і посміхом сатир
мечі й забрала можна замінити.

Либонь, воздав ще й тилові хвалу,
забувши мудрість істини тієї,
що вірш — не меч, який кують в тилу,
і мусить бути створений в траншеї.

Відомо — серце воїна м'яке:
ушухне бій, не вріже правду-неньку.
Я й сам прощав, — хоч, може, й не таке, —
бо пам'ять мав немстиву та слабеньку.

Вже відтоді й рокам згубився лік,
мечі вже перекуто на орала...
І все-таки —
Горацій підло втік,
коли за край свій військо помирало!

1973

Злива

Куди не глянь — безкраї ниви...
І тільки ген спиняють зір
кудлатих верб вершини сиві,
неначе темний обрис гір.

Лежать у сні жовтаві схили,
пірнувши в тишу та блакить,
і лиш ручай обіч могили
в лінійній нехоті дзюрчить.

Але щомиті в небі зміни,
і видається все новим —
поля здіймаються, мов стіни,
хмарки клубочаться, мов дим.

Хвилина... Дві...

І рине злива,
і враз ночі суходіл,
і зрозуміти неможливо,—
що раптом сталося навкіл!

Неначе світ, повитий млою,
поставши в іншому вбранні,
мінється не поза мною,
а відмінється в мені.

1973

Пізня електричка

Повз верби сиві та розхристані,
де по лугах петляє річка,
до полустанку, як до пристані,
повзе остання електричка.

Вона маршрут уже довершує
і йде без гуркоту і дзвону,
за дві хвилини перед першою
їй швартуватись до перону.

Десь там, попереду, на станції,
на зміну вийшовши під вечір,
режим пильнує на дистанції
всепередбачливий диспетчер.

Вагони вив'юнились зелено,
і с'яє колія, мов стрічка:
повзе, як вказано і звелено,
до полустанку електричка.

З вікна освітленого іноді
майне обличчя машиніста —
на верби дивиться розвинуті,
де стежка губиться багніста;

де в'ється, темна та вибоїста,
в ковбаннях тонучи та глеї...
І схоже, що стрибнути з поїзда
старому хочеться на неї.

І на його обличчі нібито
я тугу вгадую похмуру
за хащами, де можна схибити
або шубовснути в баюру;

де ані розкладу, ні колії,
ні розрахованих хвилинок,
де сам на сам з своєю долею
собі ти компас і годинник.

1973

Пісенька про творця казки

З кінця небовиду в кінець
комета проноситься хутко,
і ходить по вулиці чутка,
що то міжпланетний пловець.
Лети, мій земний побратим,
герою космічної ери,
і згадуй того, хто з фанери
літак збудував перед цим!

Вважали його диваком.
— Чудію, — кричали, — чудію,
покинь божевільну надію
злетіти, як птах, над селом! —
А парубок тиснув на газ
і думав про крила Ікара,
що в небо злетів, як примара,
людський зневажаючи сказ.

Він був — той Ікар — молодець
і хлопець міцної закваски,
і родом походив із казки
про чийсь килимок-літунець.
Створив її, мабуть, пастух,
що взимку ходив у шкуратті
і мріяв колись при багатті
про скорений простір і рух.

Хотів би я бачити — як
без мрій казкарів і поетів
у купі заліза розгледів
конструктор майбутній літак!
І як би — коли б не вони, —
в який би немислимий спосіб
нам втілити нині вдалося б
свої сподівання та сни!

О ви, хто не є на часі,
як важко й незатишно першим,
кого ми колись перевершим
і, може, забудемо всі;
о ви, чий за тисячу літ
незнаний нащадок і учень
зорю міжпланетних сполучень
засвітить і здійме в політ!

1974

Скульптор

Сидить навпроти суцільний бог —
земний творець во плоті.
У нього вусики як мох
і сигарета в роті.

Сидить і глину хижо мене,
суворо мружить очі,
неначе поглядом мене
пройняти наскрізь хоче.

Проміння падає навскіс
на глиняну подобу.
Уже пізнати рот і ніс
роблю я вдалу спробу.

І все неначебто мое,
і все на мене схоже,
але чогось, що в серці є,
пізнати зір не може.

Продовжуй, майстре, не барись!
Нема провини в тому,
що ти в мені не бачиш рис,
не видимих нікому.

Колись і я не міг збагнуть
і хибив дуже часто,
сприйнявши видиме за суть,
як усмішку за щастя.

Але життя і гне, і вчить,
і прагне перетворень —
воно й мене у трудну мить
дивитись вчило в корінь,—

за сяйвом бачити грозу
і за водою — спрагу,
за тихим усміхом — сльозу,
за спокоєм — відвагу.

Хай доля сон твій береже,
а вдень дарує крила,—
крізь землю бачити б лише
вона тебе навчила.

Щоб розпізнати
і в тьмі нічній
ти мав щасливу змогу
в сивинах — витриманий бій,
у зморшках — перемогу.

1974

Пісня про тугу та радість

З лихою зимою у мене погані відносини —
лютує довкола і серце гнітить, навісна.
А як було б гарно, якби після тихої осені,
минаючи зиму, нова наставала весна!

Не те що боюся завії чи лютого холоду —
не страшно, що в комині вітер гуде... А проте
веселі пісні, благодушно засвоєні змолоду,
бринять голосніше, коли біля ганку цвіте.

Не склалися з пам'яттю в мене
хороші взаємини —
нагадує, клята, усе, що забути пора.
А добре було б, якби те, що заснуть не дає мені,
розвіялось геть чи туманом взялось, як мара.

Я б згадував тільки щасливі літа молоді мої,
забув би хвилини болючих поразок і втрат,
і в далях дороги, як ціле життя несходимої,
відважнішим був би, напевне,
та дужчим в сто крат.

Пильнуйте в дорозі, пісні мої в розвідку вислані,
ні туги, ні радості з вами я не боюсь.
А як було б легко на серці, якби при обчисленні
давав тільки усміх помножений мінус на плюс!

Та надто суворі закони буття непокладисті,
і чим ти зарадиш, коли передбачено в них,
що в сивих серцях і процеси утворення радості
складніше чомусь відбуваються, ніж в молодих...

1974

Ямби

* * *

Ямб мусить бути точним і суворим —
залізний ритм в гартованих словах.
І тут не місце штучним новотворам
і римах, що не встоять на ногах.

Та в дні сягань до точного й простого
кульгає вірш, неначе на культі.
Але поетам зовсім не до того:
а що ти вдієш — люди зайняті!..

* * *

З горба до меж ясного небокраю
далеко йти — можливо, сотні верст.
Все вище й вище жайворон злітає,
немов от-от на божий сяде перст.

Безмежний степ колишеться і квітне,
і все навкруг прозоре, наче скло.
А там, вгорі, так тихо та блакитно,
як на душі давно вже не було...

* * *

Я біль умію зносити терпляче —
заціплю зуби й впораюся з ним,
і лиш стороннім видиться, неначе
я нечутливим став і кам'яним.

Але якщо сльози в очах немає,
то це лише щасливе нечуття
солдата, котрий ран не помічає
в бою за волю, правду і життя.

* * *

Є щось у самопевності принадне —
здається, в бурі фактів та подій,
як Голіафу, щось тобі підвладне
і часом волі кориться твоїй.

Так і вітрило розумом нехитрим
діходить, мабуть, висновку того,
що це воно керує в морі вітром,
а не підвладне поштовхам його.

* * *

Пам'яті І. Г. Еренбурга

То був союз Великого з Малим,
хоч склався він, либонь, не випадково.
І визнаю: ловив я кожне слово
і кожную думку, висловлену ним.

І через те, збережений побожно,
живе увесь він в пам'яті моїй:
у тім-бо й велич сонця, що спроможне
воно вміститись в крапельці малій!

* * *

Слова, слова... І вишукані, й гарні.
Та все, що ти з них вирізьбити встиг,
неначе щойно вийшло з перукарні
чи тільки вчора вчитане з книг.

Але дарма, розпалюючи ватру,
ти дмухаєш до самозабуття:
життя ти вимагаєш від театру,
а я скажу — театру від життя.

* * *

Чого гріха таїти — все було:
і мавпував чуже не гірше мавпи,
і власне верз нелюбому на зло,
і змовчував, коли сказати мав би.

Та, борсаючись мало не щодня,
я зрозумів між помилок і збочень,
що правда непроказана — брехня
і що неправда висловлена — злочин.

* * *

Серед неправд, обманів та облуд
живучіших нема від наговору —
хай виправдав ушкодженого суд,
хай покарав наклепника суворо;

давно нема для закидів підстав,
а все одно сичатимуть фіскалі:
«Це той, про кого начебто казали,
що він колись у когось щось украв».

* * *

Не всім властивий страх перед життям.
Та на шляху життєвому не кожний
тяжкий дарунок щастя і нестям
на власних плечах втримати спроможний.

Я ніс його, пишався, що не гнусь,
невдачі мав, і помилки, і втрати...
Та ось життя пройшло, а я чомусь
від нього віч не можу відірвати...

* * *

Шляхами йшов поважно й гордовито
у круговерті звершень та подій.
А чи зумів їх вчасно, як на сито,
просіяти у видобуток свій?

Так вітер, залітаючи до хати,
на книгу накидаючись, як тать,
уміє сторінки перегортати,
але не вміє їх перечитати.

* * *

Ліс віддає борги несамохить,
і я з вікна прочиненого стежу,
як, неохоче скинувши одержу,
він голяком принижено стоїть.

І чим зарадиш! Шати золоті —
не божий дар, а висміянка долі:
надійде осінь, скинеш мимоволі
й постанеш у природній наготі...

* * *

Кумедний день: природа стала дибки —
у січні тиша, сонце і тепло.
Синиці, підлітаючи до шибки,
в повітрі висять, дзьобаючи скло.

Довкола все як вигадка чи казка.
А на душі? Не знаю до пуття.
— Сідайте, люба. І скажіть, будь ласка,
чи ви не чули — що таке життя?

↓

* * *

Було і є чимало їх у мене —
і хиб, і вад, і нині, і колись.
А є людиці, що знають достеменно,
як успіхів несхибно домоглись!

Та шлях людський не вистелили квіти,
і на тяжкій дорозі до мети
ганебно мати все і все могли
і водночас нічого не уміти.

* * *

Перекладали вірша слово в слово,
і ритм, і рими точно зберегли,
та, іншомовним ставши, він раптово
побляк, неначе видимий з імлі.

Якусь дрібничку втрачено мистецьку
в старанні й творчих муках ремесла,
і кінць зробився схожим на осла
в перекладі з арабської на грецьку.

* * *

Той океан, що ми над ним повисли,
немов у фюзеляжі літака,
кишить живцями мудрості та мислі,
мов на розплід зариблена ріка.

Але закинь допитливості вудку
і наготуй для вилову сачок,
і, як на лихо, виявиться хутко,
що тільки дріб береться на гачок.

* * *

Хай бог простить поетів і поеток,
які шкодують праці та зусиль
і ладні жанр неправлених чернеток
проголосить за вишуканий стиль.

О хитруни зелені та нестиглі,
хай доля вам подовжує роки,
щоб мали час і виправити встигли
свої орфографічні помилки!

* * *

Він жив, як всі,— не гірше і не краще,
до справ щоденних ставився своїх,
нічим не вирізняючись... Хіба що
мав більше неприємностей за всіх.

Та враз, почувши радість завелику,
сплеснув руками, скрикнув і помер...
О доле, маєш суть багатолику
і примх не менше маєш, ніж химер!

* * *

Щось потаємне, тихе й запальне
вона мені на вухо гомоніла,
і непомітно пестила мене
рука її тендітна і невміла.

Ми в поцілунку ніжному злились.
Чим — думав — їй за щастя відплачу я?
...Все це було давно-давно колись,
я вірив ще тоді в усе, що чую...

* * *

Анахорет, відлюдник і самітник,
панок, але не он яке цабе,
любив свій дім, осла свого і смітник,
а ще, точніше кажучи, себе.

І якось про Ікара-небовидця
довідавшись із ранішніх газет,
він вигукнув, що це така ж дурниця,
як рак, що ходить задом наперед.

* * *

Коли ти хочеш плакати — заплач:
нема гріха у тузі та скорботі.
Життя — не свіжоспечений калач,
що, мов цукерка, танутиме в роті.

Але, про людське дбаючи добро,
пильнуй, щоб раптом крапелька безсила
з очей твоїх не впала на перо
або не домішалась до чорнила!

Синій птах

Здається, я й вві сні наспівую,
і позирає жінка скоса,
коли з погідністю щасливою
я сплю і мимрю щось під носа.

Хтозна, кому я тим завдячую —
пісням, яких забуть несила,
чи долі, що легкою вдачею
мене чомусь нагородила.

Та, прокидаючись удосвіта,
я часом бідкаюся з того,
що від мого нічного досвіду
не залишилося нічого.

Неначе й серця на прогоничі
не замикаю, як фортецю,
а синій птах, злетівши поночі,
завидна в руки не дається!

У небі, хмаркою повитому,
летить він в далеч небокраю...
Я цілий день його ловитиму,
хоч, може, й знову не впіймаю.

Та в полюванні заповзятому
тепер старатимусь не всує,
бо вже віднині твердо знатиму,
що птах той все-таки існує;

що він, як доля в світі білому,
буває, іноді й всміхнеться,
та ні слабкому, ні двожилому
без бою в руки не дається.

1975

Пісня про дитинство

Понад рідним селом
хмара віє крилом,
тане в присмерку поле безкрає.
Знову ніч настає
і дитинство мое
із мандрівки додому вертає.

Через ніч і пільму
я вклоняюсь йому
за повернення в пізні хвилини,
за далекий той світ,
що з-за пагорбів літ
з ним прийшов до моєї хатини.

І в душі ожива,
наче радість нова,
і шумує, як стигле колосся,
тихе щастя в полях,
де почався мій шлях
і життя молоде почалося.

Подаруй хоч у сні
милу юність мені,
давня пісне пори золотої!
У хвилину лиху
захисти на шляху
тихим дзвоном співучої зброї.

1976

* * *

Ідуть в легенду друзі та брати,
пливуть, напнувши славу, як вітрило,
ті, з ким співати, плакати і йти
мені в житті пліч-о-пліч пощастило.

Ідуть у казку, звільнені від пут
мінливих примх рокованої долі,
ті, з ким солодких радощів і скрут
мені зазнати випало доволі.

Ідуть вони, і в гордїй самоті
тьмяніють, розпливаючись чимдалі,
немов не в силі рами золоті
вмістити всі прикмети і деталі.

І вже незручно, згадуючи їх,
про особисті згадувати втрати
чи як старих споборників своїх
Іванами й Петрами називати.

А я не знаю, як їх пережив
і звідки узялись для того сили,—
адже по тирлах витоптаних нив
ми разом в бій, не хилячись, ходили!

Та розсудила кулі сліпота,
і примха нерозсудливої долі,
хоч хтозна — важче йти через літа
чи стати славним пагорбком у полі...

О, я не ставлю кулі тій на карб
її сліпої милості до мене,—
через роки несу малий свій скарб,
як через поле сонячне й зелене.

Несу й несу щодня до темноти,
свого часу виконуючи тести,
і тільки й хочу —
встигнути дійти,
і тільки й мрію
в цілості донести.

1977

* * *

Від стовбурів тополь
в навколишніх степах
відлунює тривожна їхня мова,
і, слово честі, жаль мені невдах,
які не розуміють в ній ні слова.

Така вона виразна і ясна,
мов створена для втіхи в безнадії,
і, мабуть, щастя той
по-справжньому не зна,
хто нею з пелюшок не володіє.

А я опанував її словник
і полюбив тополь
приглушену вимову,
і з ними вже обмінюватись звук
думками про незатишність зимову.

Тепер мені ясна
суворість їхніх доль
і гіркота кінцевої розв'язки:
як і людська краса,
вбрання тополь
не переносить холоду й неласки.

І як їм восени допомогти?
Як вберегти зелені їхні шати?
Зроби, мерщій зроби
свій висновок хоч ти:
спіши мені тепло подарувати!

Ще, може, усміх твій, як молодість сама,
в душі моїй на мить відіб'ється
дарма, що вже впритул в тривозі —
наблизилась зима,
як до отих тополь,
що жовкнуть при дорозі.

1977

*Пісенька
про палітурникового сина*

Недарма в перукаря
і дружина — як зоря,
і хлоп'ята гарні,—
бо коли вже їй пора,
жінка в люстро зазира
часто в перукарні.

Недаремно в коваля
здоровеньке немовля
жінка народила,—
на околиці коваль
день у день гартує сталь,
а від неї — сила.

Лиш одне не до пуття:
в палітурника дитя —
кволе, мов стеблина,
худорляве, як мара,
і голівку підпира
шия журавлина.

В палітурні стоси книг,
і дитина біля них
бавиться частенько,—
осідають все нові
з них у хлопця в голові
дивні побрехеньки.

Та чомусь не вболіва
палітурник, як бува
при такому диві.
Каже: «Ой настане час,
не обійдуться без нас
дужі та вродливі!

Може, створить ще синаш
на віки про них і наш
книгу знамениту,—
в палітурку золоту
я її переплету
і пущу по світу».

1977

Капітан Остапенко

— А пригадуєш ти капітана Остапенка
і світанок отой на Дунаї, коли
у навальному наступі сталася запинка
і раптово замовкли гарматні стволи?

Повилазивши з нір, ми на місто
дивилися,
зачудований простір нам зір полонив,
а за танком стояли удвох біля віліса
молодий капітан і вусатий комдив.

Я того капітана повік пам'ятатиму —
і поставу, і вигин напружених брів.
З прапорцем у руці, в маскхалаті
картатому
я його в Будапешті сьогодні зустрів.

Він давно уже, втілений в бронзі та камені,
у щасливій погорді на площі стоїть,
наче мовить: судилася доля така мені —
бути пам'яттю вашою в далях століть.

А тоді перемога лиш маяла крилами,
хоч і ясно було — хто кого поборов.
І не тільки себе врятувати хотіли ми,—
вже й ворожа здавалася зайвою кров.

Ради того і сів у машину він дня того
і не зброю, а білий підняв прапорець,
і подався — провісник життя невіднятого,
непролитої крові святий посланець.

Ми дивилися вслід —
в тумані, як у повені,
він розтанув і зник біля вражих траншей...
Та даремно ми ждали, що вийдуть врятовані
і від сорому й дяки не здіймуть очей.

Неживого знайшли того дня ми Остапенка,
коли смерть, замість милості, ворог обрав,—
на чолі в капітана кривавилась крапинка,
і волосся сплелось зі стеблами трав.

З прапорцем у руці він лежав край обочини,
а легкий вітерець ворухив полотно,
і здавалося — хоче, і кров'ю омочене,
наче біла голубка, злетіти воно.

Ти сказав ще тоді:

— Мало смертної кари їм —
право зватись людьми ми у них відберем.
А померти б хотів я, коли ми постарієм,
не прибічником миру — парламентарієм,
а поборником миру —
парламентарем.

1977

Од душі до душі

Пам'яті Леоніда Первомайського

* * *

Ані дня без рядка, ані миті без слова,
ані сну, ні спочинку для мозку й душі.
Чуєш дзвін? Це бринить і гартується мова,
і пливе над землею луна загадкова,
наче свист молотка чи коси на межі.

Осипається циндра з ковадла додолу,
перепалений жужіль і чорний нагар.
І робота ця сталь перетворює кволу
за округлим і точним зразком видноколу
в незносимі підкови для дивних примар.

І від ранку допізна, від ранку допізна
молоток не змовкає й ковадло дзвенить —
ні на мить не вщухає робота залізна,
і минула доба — наче взята крутизна,
і спочинку не просить душа ні на мить.

1977

Ночі мовчання

Промислені, прожиті й пережиті,
просиджені в мовчанні напроліт,
громадяться німотні стоси літ —
години ті,

хвилини ті
і миті.

Просотувались темінню шибки,
ступала тиша в присмерку несхибно,
і шаруділи в ній громоподібно
в повільному гортанні сторінки.

Слова? А що втаїлося за ними?
Мовчи, коли в задумі чи журбі
принишклими,

покірними,
німими

ти в силі залишити їх в собі.

Те, що бринить, повиснувши в повітрі,
чутніше за промовисті слова,—
воно у серці чудом ожива,
як фарба на невидимій палітрі.

Про що ти мрієш? Знаю. Не втаїш.
Про що мовчиш? Це теж не таємниця.
І сни твої — я бачу сни такі ж,
коли мені буває щось наснитися.
Я теж мовчу, не криючись. Дарма
я б намагався явне приховати.
Мовчання це — лише прозорі шати,
лише облуда — тиша ця німа.

Немов живих билинок проростання,
в ній видиво,

і спогад,
і мета —

курні шляхи і спалені міста,
пролита кров — не перша, не остання;
ледь уловимі спогади про те,
що, може, згодом збудеться й настане,
тривога та боління безнастанне,
що в серці не вгаває і росте.

А ніч, як ніч.

І скільки їх, таких,
вже зануло в цій темені глибокій,
де висме і похитується спокій
на ниточках прозорих і тонких!
Де книги, пошиковані в ряди,
ледь мріють з-під німотної навали
і в спогадах про щось позавмирили
так, як і ми,

приходячи сюди.

Є в цих томів про що розповіді —
неумируще,

людяне

і сутне.

Вони мовчать і ждуть. Вони — листи,
завбачно адресовані в майбутне.
Папір пожовк, зотлівши завчасу...
Та, може, непідвладний навіть смерті,
виднітиме й на нашому конверті
поштовий штампель

Пам'яті й Часу.

1977

Висхід

Ми в молодості всі до зір охочі,
пнемось, рвучи підметки на ходу,—
шукаємо дороги найкоротші,
щоб вдовольнить жадобу молоду.

Вряди-годи, коли бодай на хвилю
всміхнеться доля й схилиться до ніг,
щастить дійти свого гірського шпилю —
сягнуть вершин можливостей своїх.

Та звідти вже нема дороги вгору,—
тремтиш на тій вершині сніговій,
щоб не зірватись вниз по косогору
і до кінця утриматись на ній.

І хтозна, може, щастя і не в тому,
щоб домогтись,

дістатися,

дійти,

а в нелегкому висході самому,
в сяганні — не в досягненні мети;

не в подоланні скелі, а в доланні,
коли повзеш з вагою на горбі,
не думаючи в захваті й дерзанні,
що дзвін от-от задзвонить по тобі.

Я заздрю тим, хто впав на півдорозі,
але не втратив прагнення й на мить
і не стомився марити в знеможі
про шпиль, що в сяйві сонця височить;

хто все життя сідлав скелясту гору,
яка вп'ялася в небо голубе,
але, зберігши впевненість сувору,
не вичерпав ні скелі, ні себе.

1977

Голос у телефоні

Потьмянів, розпливаючись, номер твого телефону,
закарбоване в пам'яті, зблякло знайоме число,
наче зосліпу,

цифри

крізь тремтливу запону

прозирають у пам'ять,

де все забуттям поросло.

Але часом вночі, коли никне вона від зневіри,
наче стежку до тебе знайти неспроможна в пітьмі,
пальці диск повертають, намацавши потемки діри,
й те, чого я не можу,

догідливо рсблять самі,

І тоді озивається голос чужий нетерпляче,
буцім в трубці хрипка огризається раптом пітьма,

і спалахує мозок,
і кров застигає,
неначе
я довідався вперше:
того, хто потрібен, нема.

Не пішов.
Не поїхав.
Не вилетів з міста раптово.
Не подався в мандрівку невідомо куди.
Не на день.
Не на тиждень.
Не тимчасово.

Розчинився в повітрі.
Розтанув в часі.
Назавжди.

Не у піжмурки гра.
Не розважлива втеча
від настійних турбот і кружлянь суєти,
а мандрівка в світі,
де буяє космічна хуртеча,
щоб у парі з Овеном довіку пливти.

Але де ж її взяти — тієї могутньої сили,
тих вітрил або крил, що слідом підняли б
навздогін і мене
за блакитні оці небосхили,
з головою зануривши в далеч і глиб?

Може, треба не крил, щоб ширяти у зоряній хвижі,
не снаги і не сил,
а часу, що настане й мине,
доки море нам вихлюпне лави ті свіжі
і того,
хто слідом
невстрашимо сягне.

1977

Дикий мед

Я волі не даю своїм очам —
забороняю їм захоплення і подив
принадою, властивою речам,
і всемогуттю золота й клейнодів.

Я дозволяю їм дивитись навсебіч,
та навкруги не бачити нічого,
крім блиску зір, коли надходить ніч,
і світла дня, і сяйва весняного.

Та світ, закутий в мудрість, як в броню,
скасовує мою верховну волю
і не питає — що забороню,
а що я з ласки власної дозволю.

Він твердить, що невідання святе —
то сліпоти невидящої мати,
і віддає мені він через те
наказ дивитись, бачити і знати.

І, наче хвиля мідно-золота,
світ б'є рясними бризками в обличчя,
і на губах солодка гіркота —
отрути й меду вічне протиріччя.

І на душі полегкість — хоч лети,
і дивний спокій, хоч і в неспокбї,
і відчуття й свідомість повноти
життя й непереможеності людської.

1977

Реквієм

Живе не в дигині, повік не вмираючи, мати,
а в ніжній любові, породженій разом з дитям;
не ранами й смертю у пам'яті славні солдати,
а вірою в правду, за котру наклали життям;

живе будівник не в охайно покладеній цеглі,
а в тиші й безпеці за муром збудованих стін;
в тайзі лісоруба не стовбури славлять полегли,
а світло й тепло, що струмить від соснових полін;

не кров'ю братерською рідна людина людині,—
їх віра братає, хоч, може, й одвіку чужі;
не в пісні безсмертя поета,
а в довгій стежині,
яку за життя протоптав від душі до душі.

1977

Поеми

Ніч перед розстрілом

— Підсудний, встати! — Він раптово зблід.
Хто це йому наказує? Виходить,
всьому кінець, коли вже і свого
він голосу німотного злякався...

Поволі гусла в камері п'ятьма,
і, наче краплі, падали хвилини,
і кожна відгукалася в душі
відчутним і приглушеним ударом.
Він підсвідомо всі їх рахував
і долучав до інших, наче з суми
міг скласти певний висновок про щось
ще до кінця й тепер не зрозуміле.
Про що? Про те, як опинився тут?
Як вчора перед білим трибуналом
гвалтівників, грабіжників, п'яниць
стояв і слухав присуд? Що за диво,
коли кати засуджують на смерть!
Таж, далєбі, на те вони й існують,
щоб катувати або убивать!

Ні-ні, не це. Коли його схопили
і вулицею з дому повели,
і привели в судилище ганєбне,
де все було відомо наперед,—
ані кати, ні їхнє беззаконня
нікого здивувати не могли.
Та сам собі він щиро дивувався:
як міг він їм потрапити до рук,
на засідку зненацька наразившись?!
Як смів до хати власної прийти,
хоч знав, що білі нишпорять по місту,
неначе пси, вишюхують сліди
в надії розшукати комуніста!
Щоправда, в хаті цій лишилися всі,
кого він так любив,— його Марія,
його синок, старі його батьки...
Але оте, що у собі самому

він втілив, як борець і комуніст,—
чи мав він право цим ризикувати
заради особистих почуттів —
хай навіть і святих, та особистих!

Він, звісно, ні про що не розповів
і на суді не виказав нікого —
на це не сподівався й трибунал,
хоча його і мучили, й благали.
Але, себе віднявши у борні,
позбавивши її себе самого —
хіба він цим безглуздо не вчинив
чогось так само схожого на зраду?
Звичайно, він розплачується сам,
та це не може зменшити провини:
коли борця втрачає боротьба,
ій байдуже, кого вона втрачає,
бо все одно слабкішою стає.

Але прецінь, це тільки половина,
накоєного покликом душі,
що в рідний дім завів в лиху годину...
І враз в очах постали й ожили,
простягнуті в останньому прощанні
жіночі руки... І почувся плач,
що з кожним кроком далі і тихіше
бринів у вухах і нарешті вщух,
коли він віддалився з вартовими
і зник в пустелі ночі, як мара,
мов сон, якому збутись не судилось...

Так, він відняв себе у боротьби,
але й любов свою себе позбавив!
Позбавив матір сина і дитя
лишив без батька!

Спробуйте-но скласти
всі ці жахливі злочини в одне,—
чи можна їх применшити й простити?
І ось він тут, засуджений на смерть —
не за провину, скоєну душею
перед собою й любими людьми,
а за жагу до правди і до волі,
якої він у серці не таїв
і за яку зі зброєю боровся.

Щось гуркнуло. Камінний коридор
громохким гулом сповнило по вінця,
щось вискнуло і рипнуло. Замок
у дверях клацнув. Зойкнули завіси.
І поки весь той гамір панував,
оглушливо лунав і озивається,
засуджений нарешті зрозумів,
що хтось прийшов у камеру до нього.
На розстріл? Ні. Напевне, перед цим
відбудеться ще дике катування,
яке в блюзнірстві створений закон
останнім правом смертника вважає:
побачення! Раніше ніж помреш,
віддай на мить і відбери навіки
себе у тих, кого ти так любив.
Востаннє, ще раз! Знову доторкнися
до них і зразу ж руку відсахни,
аби відчути ще раз біль розлуки
і глибше ницість власну зрозуміть.

Обурений жорстокістю закону,
що й перед смертю душу катував
облудною чутливістю своєю,
застиглий у німому співчутті
до себе та нещасної Марії,
котра на мить повинна увійти,
щоб вийти й розлучитися навіки,
він притьмом повернувся до дверей,
та не побачив в камері нікого:
той, хто приходив, певне, вже пішов.
Були то не Марія і не батько!
Хіба могли з'явитися вони
і зникнути, його не обійнявши?!
Звичайно ж, ні!

І раптом на устах
майнула тиха усмішка: «Та пробі!
Чи я, буває, часом, не здурів?
Як міг я сподіватись, що убивці,
котрі не чули зроду про закон,
дозволять це побачення останнє?!»
Отож приходив, певне, хтось із них...
І справді, за дверима ще лунали
важкі солдатські кроки, що за мить
ущухли геть в тунелі коридора.

Він пильно озирнувся навкруги,
шукаючи того, що пояснило б
тюремщика чи стражника прихід:
погнуту миску з юшкою бридкою,
іржавий кухоль, скибку житняка,
папір для передсмертного зізнання
чи для свого останнього листа.

І раптом він на столику помітив
годинник... старовинний механізм,
кулястий, як добряча цибулина!
Що за напасть? Бракує лиш цього!
Невже вони годинник надіслали
для того, щоб засуджений на смерть
був змушений хвилини рахувати,
які ще залишаються йому,
й карався від ясного розуміння,
що кожна з них наближує кінець?!

Він ухопив годинник і жбурнув
його з такою силою об стінку,
що тільки шкельце брязнуло й скалки
по кам'яній долівці розлетілись.
Його душила лють, немов ота
неоковирна бляшана споруда
з пружинок та зубчастих коліщат
була залізним втіленням неправди,
проти якої все своє життя
боровся він і все-таки сьогодні,
кінець кінцем, розбив і переміг.

Нарешті гнів ущух, і дивний спокій
опанував ненадовго його.
Авжеж, він смерті зовсім не боїться.
Кого життя злякати не могло,
того і смерть злякати неспроможна.
Він чесно жив. Не торба й гаманець
були його зорею провідною,
не власний сон і спокій він беріг,
не власний кут і дах над головою.
Бій був святим покликанням його,
а вищою метою — справедливість:
він не собі виборював її
і домагався правди не для себе.
Коли він вперше Леніна почув,—

то справжній був життя його початок.
тоді він тільки ясно зрозумів,
для чого варто жити і боротись.

В той день було забуте слово «страх»,
бо смерть, що мовби меч над головою
щодня й щомиті висіла, з часом
свій ореол утратила зловісний.
Та й що могло те слово означать,
коли життя ніколи особисто
йому і не належало! Розпад
живих клітин? Зневоднення і розклад
матерії? Але ж не в тому суть!
Вмирає тільки той, кого забуто,
хто пам'яті не вартий, бо в житті
добра вчинить для інших не спромігся.
Так, забуття — то достеменна смерть.
Та чи воно у даному випадку
можливе — те смертельне забуття?
Адже усе, чим жив і ради чого
боровся — тобто знову ж таки жив —
все це існує в мислях мільйонів,
передається дітям від батьків
і внукам від дітей передається —
яке ж бо тут можливе забуття?!

Ні, це не смерть. Залишиться у дурнях
не вбитий, а убивця. Певен він,
що грам свинцю спроможеться змінити
вселюдський дух, котрого не змінить
так само, як пакетом амоналу
не зміниш руху зір або планет,
бо він — закон всесвітнього тяжіння.

Десь там благословлялося на світ,
десь там — за двометровою стіною,
де вічний рух підспудно вирував
і не корився грамові металу.
Стіна смерділа цвіллю і вапном,
але вікно (якщо діру на стелі
вікном назвати можна), вже було
шматком передсвітанкової сині,
що навівала тугу за життям.
Воно ще ледь прозорилось, і зорі
ще висіли, налиті, як плоди,

і сяяли в задивлене обличчя
і в очі зачудовані йому.
Він бачив їх востаннє: за годину,
чи за хвилину, чи, либонь, за мить,
коли кати прокинуться з похмілля
і на подвір'я виведуть його,
ці зорі вже поблякнуть і розтануть
у голубому розчині, щоб знов
засяяти, коли його не буде.

І він відчув уперше лиш тепер
жаль по собі, у кому незабаром
розірветься невидимий зв'язок
з усім, що залишається на світі
і, може, пам'ятатиме його.
Та був то тільки жаль, але не розпач,
була то тільки туга, а не плач,
а не чужа душі його зневіра:
жаль, що як дзвін тоненької струни,
озвався в стоголосому оркестрі,
яким було людське його єство.

Він мусив дзвін той зразу ж приглушити,
згасити, мов тендітний племінець,
який, проте, причиною пожежі
спроможний стати.

Ранок наступав,
кати могли з'явитися щомиті,
а гідність перед ворогом жалю
виказувати права не давала.
Він звівся рвучко, наче у ногах
розправилися стиснуті пружини,
і мацнула рука несамохіть
вже другий день неголене обличчя.
Шкода! А втім, на зовнішність його
кати, либонь, уваги і не звернуть.
Зневагу — ось що викаже він їм,
безстрашність перед цівками гвинтівок,
презирство до убивць і ворогів.

І саме в мить, коли він так подумав,
і вже цілком готовий був іти,
десь в глибині глухого коридора
почувся грім прикладів і чобіт.

«Ага, ідуть!» І майже злорадіння
майнуло в цих неказаних словах,
немов катів він все-таки примусив
прийти й зневагу витримать його.

Перед дверима кроки зупинились.
Він чув, як дзвінко брязнули ключі,
як в шпарі поверталось залізо
і клацнув, відмикаючись, замок.
Важучі двері гулко зарипіли,
і, хоч конвой ще навіть не ввійшов
і ще не наказав йому збиратись,
він сам ступив рішуче на поріг.
Ніхто на гордий виклик не озвався,
натомість двое стали по боках,
а офіцер залишився позаду
і злегка підштовхнув його вперед.

Надворі вже на світ благословлялось,
та ранок ще у світі не настав —
вгорі легкі куйовдилися хмари,
і вітерець за маківки тополь
чіплявся й шарудів необережно.
Тюрма стояла темна і німа —
уже він гостював у ній не вперше,
але оці відвідини були останніми...
Напевне, під стіною,
що височить, мов скеля, вдалині,
його зупинять... Голову підвівши
і дивлячись напружено вперед,
простує він в зневажливій погорді,
і погляд ігнорує вартових.

Ось вже й стіна, та варта не спиняє,—
немов під прямовисним стрімчаком,
іде він вздовж зловісної споруди.
Кати мовчать і теж ідуть слідом.
Невже їм ця стіна не до вподоби?
Як віспою, подзьобана свинцем,
сліди смертей вона затамувала,
але чомусь він їй не до смаку!

Ось вже й фатальний вхід — оті ворота,
в які він так недавно увійшов,
щоб через них не вийти вже ніколи...

На довгій в'язці брязкають ключі,—
і він уже в завулку... Чи не диво?
Невже вони ще мають вільний час,
щоб не вбивати смертників на місці —
вести кудись в яругу чи в байрак,
аби у місті пострілів не чули?

Тим часом вартові його ведуть,
і місто вже лишається позаду —
біля моста денікінський роз'їзд
на мить їх зупиняє, але бачить
позаду офіцера, і солдат
йому недбало й сонно козиряє.
Попереду уже синіє ліс,
лісніє шлях, торований возами,
і степ, неначе літепло, навкруг
парує й туманіє поступово.
На сході обрій вже зачервонів.

То, отже, в лісі. Отже, до могили
ще кроків двісті. Кинутись убік
і п'яти показати їм? Даремно.
Довкола степ — як бубон. А вмрять,
діставши кулю в спину, недостойно.
Він краще в пики плюне їм, аніж
безглуздо й боягузливо загине.

Нарешті ліс. Волога мурава,
мов кришталями, зблискує росюю.
Між стовбурами дужих ясенів
вже перше пробивається проміння.
В яру стоїть туман, як молоко...

І раптом офіцер, який позаду
весь час слідом поважно простував,
тримаючи наган наготові,
як хлопчик, забігає наперед
і радісно вигукує:— Вітаю!
Ось тут для вас прихована шинель:
мерщій перевдягайтесь! — Нахилившись,
він швидко розгрібає піщуру
і добуває сховану одержу.

І тільки зараз слабкість у ногах
і дроз у серці смертник почуває,—
він точиться, немов от-от впаде...

Його під руки ловлять конвоїри
і, кинувши гвинтівки на траву,
садовлять обережно і дбайливо.
— Та ми ж свої! Ви чуєте, свої!
Хіба ви не одержали годинник?
Ми ж вам самий футляр передали,
була ж у ньому схована записка!

Він чує їхні збуджені слова
і розуміє, що це означає,
але ніяк не може підвестись,
щоб цих людей обняти незнайомих.
У горлі щось клекоче і кипить,
і щоб не розридатися уголос,
сидить він нерухомо і мовчить,
стараючись себе опанувати.

І враз гудок стрясає небеса,
висаджуючи вранішне повітря,
неначе дзвін, що раптом заволав,
округу піднімаючи на сполох.
Ще мить — і кілька дужих голосів
до нього долучаються, над містом
зринає вгору моторошний рев.
Всі четверо побожно завмирають,
немовби слухом впившись у грізну
і невмолимому музику заводів,
які давно так дружно не гули.
Усі уже здогадуються, що це.
І горло, що всього лиш мить тому
стискалося в безвихідній судомі,
нестримано вигукує: — Мерщій!

І він шинель і чоботи хапає.
Вони виходять з лісу вчотирьох,
неначе щойно виконавши вирок.
Гудки, ще не вгаваючи, ревуть,
стрясаючи й шматуючи повітря,
та навіть крізь оглушливий цей рев
із міста чути скрики кулеметів,
а із-за міста — постріли гармат:
останній смертний бій розпочинався.

Місто на Дніпрі

1

Над почорнілою землею
біля змілілого Дніпра
стоїть тополя, а за нею
камінна зводиться гора.
Сидить біля тополі жінка —
вона не бачить, далєбі,
небес, що лагідно і дзвінко
бринять, прозорі й голубі.
Вп'ялась порожніми очима
у незахмарену блакить,
і тільки мука невтолима
в зіницях болісно бринить.

Довкола сєє і квітує
та, перша лагідна весна,
яка вже пострілів не чує
і жити мирно почина.
Уже над тихою рікою
життя відроджується знов —
настали дні труда й спокою,
пора великих відбудов.
У неї ж тільки сине небо
в сумних відбилося очах,
немов пірнула жінка в себе —
в душі тривожної розчах...

2

— Хто ти така? Якого горя
ти напилася доп'яна? —
З глибин розбурканого моря
постала ти — з самого дна,
чи, може, враз прикам'яніла
і в скелю глибоко вросла,
чї втрат злічити не зуміла,
тому, що їм нема числа?

Ти, може, знала і любила,
та все минуло — і нема,
і через це тепер немила
собі сама, собі сама?
А може, ще й не відчувала
людської радості душа,
і те, чого ти ще не знала,
зажуру в серці залиша?

3

Закутий в присмерки недвижні,
лежить Дніпро. А в далині
лиш зрідка стріпуються крижні,
немов сполохані у сні.
Як пароплав біля причалу,
ніч зупиняється німа,
і, розвертаючись помалу,
густа швартується пільма.
Змовкає здалеку говірка,
і ніч над світом постає,
і серед неба перша зірка
проміння пробує своє —
горить, прозора та іскриста,
а всюди — мертва тишина,
і лиш тополя темнолиста
ледь-ледь шуміти почина.

4

— Чому тут поночі сиджу я?
Посидь і ти — я розповім.
З отим будиночком межує
садиба, де стояв мій дім.
Ми прожили тут довгі роки,
у сяйві сонця й шумі злив.
Жили утрюх щасливо, поки
будинок німець не спалив.
Він чоловіка і дитину
про всяк випадок чи на зло
убив тому, що в ту хвилину
мене у хаті не було.
І хтозна — може, безневинна
не пролилася б їхня кров,

коли б тоді не батька й сина —
мене у хаті він знайшов.
І хай неправдою не здасться
те, в чім клянусь собі самій:
смерть— то було б для мене щастя,
в ній порятунок був би мій.
Не обважніла б, наче хмара,
душа болючим каяттям,
і сум не мучив би, мов кара,
за чоловіком і дитям.

5

Як власну пам'ять не неволиш,
згадати важко давні дні.
А це було, коли всього лиш
минув тринадцятий мені.
Росла без батька. У Карпатах
його поглинула війна,
і на достатках небагатих
зросла я в матері одна.
Жили, як всі жили довкола —
нелегко, та не без мети:
з восьми щодня у мене школа,
у мами — праця до п'яти.
В кутку, замість ікони,— тато
в шинелі з сірого сукна,
і завше на травневе свято
на рямцях квітка весняна.

І раптом тиф, і вмерла мати,
а я лежу — і теж в огні...
Чужі посходились ховати —
хоч цим зарадили мені.
А згодом завітав сусіда
і невідомого привів:
мовляв, тобі подітись ніде,
живи у нього — пожалів.
На воза намостив соломи,
коняч запряг: — Прощай, мала! —
І подались удвох в село ми
аж до віддаленого Псла.

Отак я наймичкою й стала.
Старий вдівець і син при нім.
У хаті поралася. Прала.
Навчилась борщ варити їм.
Була проворна та обачна —
старий і той не дорікав,
бо і старалася я, вдячна
за те, що згинути не дав.

6

Хто не бував на Полтавщині,
не уявлятиме собі,
які бувають ночі сині
і дні прозоро-голубі;
як, осідаючи поволі,
в степах лягають тумани
і як в душі тамують болі
і заспокоюють вони.
Не порятують ліки жодні
так, як повітря золоте.
Я Полтавщині й посьогодні
побожно дякую за те, —
за вечори біля сельбуду,
за тихі ночі біля Псла,
за всіх, кого я не забуду,
з ким подружилася й зросла.

Я і незчулася, як літо
минуло і пройшла зима,
як друге літо розмаїто
одшелестіло — й знов нема;
як час минав і як чудово
у місяці складались дні,
як на четвертий рік раптово
сімнадцять сповнилось мені.
Я тільки зрідка відчувала,
як озивалася, мов дзвін,
в мені тривога небувала,
коли з'являвся в хаті в ін —
той парубчак, отой хлопчина,
отой синок полтавських нив,
що теж тривожними очима
мене, бувало, попелив.

7

Все незначне і непомітне
 зникає геть без вороття,
 та як любов уперше квітне,
 проносиш свято крізь життя.
 Все як завжди було довкола —
 щодня робота нелегка,
 та існував уже Микола
 в сім'ї мого рятівника.
 Ще й не отямилась я навіть,
 а вже з'явилося воно —
 те почуття, що світом править,
 як кимось сказано давно!..
 Спочатку ми його таїли,
 ще не свідомі й молоді.
 Та ось уже не стало сили
 його таїти... Отоді
 старий мене і вигнав з хати:
 мовляв, притулок я їй дав,
 а сина наймищці віддати —
 бодай того я не діждав!

8

Три дні ховалася я в полі,
 жила без хліба та води,
 свої оплакуючи болі
 і йти не знаючи куди.
 Та навіть змучена, безсила,
 благословляла я того,
 кого уперше полюбила,
 щоб раптом втратити його.
 Мерщій хотілося померти
 в тяжких лабетах самоті,
 і я шукала в полі смерті,
 та не могла її знайти.
 Коли ж утома поборола
 і вже на рейки лягла,
 поперед поїзда Микола
 прибіг по насипу з села.

Напевне, вперше отоді я
 відчула, що таке життя,

коли зникає безнадія
і відступає небуття.
Він був блідий і, мабуть, схожий
на мене в розпачі своїм.
За руку взяв, святий та божий,
і проказав мені: — Ходім.—
І я, немов мала дитина,
пішла, знесилена, за ним,
неначе в чомусь дуже винна,
хоч і не знала перед ким.

9

Ми не вернулися додому
і залишилися удвох,
і діла не було нікому
до нас, покривджених, обох.
Дійшли до станції по шпалах,
у поїзд сіли без квитків,
і Лаври київської спалах
нас вже удосвіта зустрів.

Я той завулок пам'ятала,
де з мамою жила колись,
і ми з Миколою з вокзала
туди на щастя й подались.
Там і лишилися.

І ось він
уже мій любий чоловік.
А там дитя на другу осінь —
Сашком він хлопчика нарік.
Так ми й жили у мирі й згоді
в щасливі ті літа, коли
уже, здавалось, думать годі
про те, що ми пережили;
про всі образи та злигодні,
про те приниження страшне,
що, як згадаю, ще й сьогодні
у холод кидає мене.

Та якось раптом листоноша
до нас посл укав неспроста.
Від кого звістка? Чи хороша?
Хто міг прислати нам листа?

Микола взяв конверт у нього
і як стіна пополотнів.
І зрозуміла я, від кого
той лист. А через кілька днів
знов стук старого листоноші
і задерикуватий клич:
— Танцюйте! Прибули вам гроші!
З вас, люди добрі, могорич!

Не знаю, як назвати сказ той:
Микола вискочив у сад
і, замість проказати «здраслуй»,
в безтямі вигукнув: — Назад!
Назад! І не приходь ніколи
сюди ні з грішним, ні з святим!

За все життя я більш Миколи
уже не бачила таким.

10

З тих пір минуло небагато —
можливо, рік чи півтора,
і яюсь вдень Миколин тато
з'явився в дверях, як мара.
Ввійшов, зіперся на одвірок,
в дитину вп'явся обома,
немов хотів здійснити вирок
і знав, що дома я сама.
В мені аж серце похололо
не до ладу, не до лиця —
рукою нишпорю навколо,
шукаю помацки стільця.
Сказати б щось — немає змоги,
у горлі каменем слова,
тремтять, підломлюються ноги,
стою й дивлюсь, мов нежива.
Злякалась, схлипнула дитина.
— Заходьте, — мимрю — не кажу.
— Я не до тебе. Я до сина. —
І люто зирк, як на чужу.
І стільки в погляді отому
було зневаги, що на мить

здалось, неначебто у ньому
вона вирує і кипить,
пашить, як полум'я із печі...
А я стою — холоне кров.
Помовчав, клунок взяв на плечі,
не попрощався і пішов.

Мов не своя буда я, поки
лунали болісно в мені
його важкі повільні кроки,
такі зловісні та сумні.
Щось віщував лихе — я знала —
цей несподіваний прихід,
та зрозуміти сил не мала,
чого мені чекати слід:
хвороби, смерті або втрати
когось найближчого свого,
уже приреченій чекати,
сама не знаючи чого.

11

Коли той привид зник за рогом,
я ще була як в тумані,
але покласти край тривогам
вдалося все-таки мені.
Раптова лють, раптова сила,
не знаю звідки і чому,
немов огонь, заповонила
мене, покірну мить тому.
Я враз обурилася: за що
він так ненавидить мене?
Нехай для нього я ледащо
і незначуще, і дрібне.
Так, відняла у нього сина
і привела його сюди!
Але хіба я в тому винна,
що полюбила назавжди?
Чи, може, я приворожила
Миколу зіллям весняним,
або, мов та нечиста сила,
погане скоїла над ним?
Адже і він любив, нікому
зла не вчинивши, як і я,—

то в чому все-таки, у чому
його провина і моя?!
Чи, може, я платити мушу
за хліб бідацький і за сіль,
собі самій зламавши душу,
собі самій завдавши біль?
І що ж то, справді, за людина,
що убачає щастя в тім,
щоб зруйнувати щастя сина
і псом лишитися при нім?!

Ні, не могла я зрозуміти
такого батька... Не могла!
Адже усі чийсь ми діти,
і нам батьки не чинять зла.
І народили батько й мати
в коханні радісному нас,
щоб тим, хто буде нас кохати,
віддять, коли настане час.

12

Так і не мовила ніколи
я про відвідини оті —
ця таємниця від Миколи
була єдиною в житті.
Потребі вірні, а не моді,
пішли учитись. А відтак,
скінчивши працю на заводі,
з книжками йшли на робітфак
Коли верталися додому,
дитина спала вже. Удвох,
солодку зборюючи втому,
гортали зошити до трьох.
А ранком знов одна турбота —
в садок дитину одвести,
і знову — до п'яти робота
і робітфак до десяти.

Та якось сталося: на зборах
хтось виголосив неспроста,
що в світі знов лютує ворог
і знов тривога нароста;
що пильність треба загострити

в ім'я святих своїх ідей,
а є, мовляв, такі, що крити
охочі правду від людей.
Куркуль, а пре до комсомолу —
втаїв про батечка свого...
І раптом він назвав Миколу
і ще, здається, одного.

Тієї ночі не лягали,
а вже не спали й поготів.
Згадала я смолисті шпали,
якими він мене повів
колись до станції, що з неї
ми шлях свій спільний почали
і що удвох з пори тієї
відчули ми й пережили.
Але до болю і до крику
гнітило душу повсякчас
передчуття, що вже довіку
та тінь лежатиме на нас...

13

Тоді по-справжньому я вперше
замислилася мимохить
над тим, що, й крила розпростерши,
людина може не злетіть.
Все сподіваєшся на краще
і, залітаючи в думках,
щомиті ждеш — чи не пора ще
змахнути ними, наче птах.
Та, як велося з давніх-давен,
раптово шлях перетина
непередбачених обставин
свіжозмурована стіна.

Ми вже учились в інституті —
біда з'явилась і спливла —
та й досі я самої суті
ще зрозуміти не могла.
Як це можливо: батько — ворог?
І звідки ті глухі кути?
І чом, як сказано на зборах,
відповідати маєш ти?

Вставали тисячі запитань,
а відповідь була одна:
коли в житті панує квітень,
долать не мусить сивина;
коли життя лиш почалося
і мрії втілюються в плоть,—
щоб не посивіло волосся,
ти мусиш все перебороть;
не відійти, не відступити,
а йти до самозабуття,
бо молоді повинні жити
і, значить, вірити в життя.

Так я сама собі звеліла
і змусила сама себе ж,
і як відчула, як уміла,
Миколі це сказала теж.

14

І справді — час минає хутко:
десята осінь відгула
з тих пір, коли майнула чутка,
що батько виїхав з села.
Казали, буцімто на Сході
знайшов новий притулок свій —
чи на цегельному заводі,
чи десь на шахті вугляній.
І ще казали: всім на подив,
подався він у слухний час —
і коней вигідно попродав,
і гроші вивіз про запас.
Він зник, як голка у полові:
забуто все, не згадуї знов.

В той день маленькому Сашкові
уже тринадцятий пішов.
Чомусь я встала дуже рано
і тихо вийшла до воріт,—
повітря дихало духмяно,
благословлялося на світ.
Вставав, як велетень, із марев
погожий день.

Та, як на зло,
зненацька в небі грім ударив
і землю важко затрясло.
Чомусь я навіть не злякалась —
ну звідки в небі вороги?!
Та раптом крик, і зойк, і галас,
і біганина навкруги.
Машини вирвались пожежні
з передсвітанкової мли,
і в небі простори безмежні
вогнем зеніток розцвіли.
Щось на Солом'янці горіло,
і димом з Дарниці несло,
а землю вибухами било
і, як в пропасниці, трясло.
Напіводягнений, Микола
стояв, неначе не в собі —
того, що коїлось навколо
не чув, не бачив, далєбі.
А потім підійшов і тихо,
немов приглушена луна,
зітхнув і обізвався: — Лихо.
Біда зчинилася. Війна.

15

Не завше віриш в те, що бачиш —
бува, собі не віриш теж:
даремні й сумніви неначе ж,
а, отже, віри, ні, не ймеш.
Не хочеш вірити, не в змозі,
не припускає серце й глузд
того, що чуєш у тривозі
на власні вуха з власних уст.
Не улягається в уяві,
не укладається в умі,
і — ні — не завше вірить вправі
ми в те, що кажемо самі!
— Війна... Для чого це і нащо? —
кажу й повірити боюсь.
Хіба що вчулося... Хіба що
у сні наснилося чомусь?
Це, може, вигадка безглузда
або якийсь поганий жарт?

А може, казка лихоуста,
якої й слухати не варт?

Микола потемки в кімнаті
шукав сорочку та піджак,
а я мовчала у сум'ятті,
не в силі зрушити ніяк.
Немов безнога та безрука,
неначе риба без води...

І зрозуміла я: розлука,
страшна розлука назавжди!
Ота негадана хвилинка,
мить злого фатуму того,
коли втрачає мати сина,
а жінка — любого свого.

Я ще долала та боролася
раптову бурю почуттів,
коли наблизився Микола,
узяв за руку і повів.
Обняв на щастя у воротах,
і сльози бризнули з очей,
і я, не в силі побороть їх,
припала до його грудей.

16

Я до обіду виглядала,
чекала — з'явиться от-от,
та далі ждати сил не мала
і почвалала на завод.
За ворітьми, хоч і неділя,—
немов у вулику гуло,
та ні в цеху, ані побіля
воріт Миколи не було.
Один казав — пішов додому,
а другий — щойно бачив тут,
хтось — що подався до райкому,
а ще хтось —

мабуть, в інститут.

Жінок посходило зовсюди —
стоять в завулку мовчазні...
Я залишилася: як люди,
так, певне, треба і мені.

Довіку, мабуть, не забуду
сумних облич отих жінок:
ні усміху, ні пересуду,
ні просто тихих балачок.
Так, наче радощі вчорашні —
то все давно було колись,
а зараз вдови бідолашні
на спільний похорон зійшлись.
Я відчувала їхні муки
і серць приглушене биття,
неначе жду й сама розлуки
і самоти на все життя.
Та душу повнило натомість
щось неосяжне і значне —
нещастя спільного свідомість,
що сколихнула і мене.

Та ось крізь натовп, що довкола
знайому вулицю обліг,
пробився поспіхом Микола
і поманив мене за ріг.
Плеча легким торкнувся рухом,
в під'їзд завів — у темний кут,
і я ледь-ледь вловила вухом:
— Я залишаюсь. Буду тут...

17

Згадаю — і душа холодне,
як, начебто за валом вал,
один за одним ешелони
лишали київський вокзал.
Слізьми вантажені та горем,
вони котились, як прибій,
і справді дуже схожі з морем
в гіркій неспинності своїй.
Жінки лишались на пероні,
дивились болісно услід,
мов кам'яні та безсторонні,
закуті в горе, наче в лід.
Ні сліз, ні скриків, ні зітхання —
лиш зір, спрямований туди,
де з кимось віддалі зростання
їх розлучало назавжди.

В п'ятьмґ припишклого вокзалу.
як всі, похмура і сумна,
я на війну не проводжала
свого коханого одна.
В сум'ятті тулячись до нього,
не вірила я, що мене
у мить прокляття світового
гірка та чаша омине.
Я міркувала: всі — герої,
а він лишається... Чому?
Чи, може, хтось не хоче зброї
в цей час довірити йому?
Комусь він видався нещирим,
не здатним зброю ту нести,
чи, може, ставши дезертиром,
лишився — господи прости?
Я позирала на Миколу,
немов на тїнь його німу:
стояв, уп'явши очі долу,
неначе соромно йому.
Жіночі погляди лукаві
його пекли з усіх сторін,
а він мовчав, сказати не вправі
того, що знає тільки він.

18

В ті дні ви, мабуть, уявляли,
на Київ дивлячись з імлі,
що вороги і втрат не мали,
коли до міста увійшли;
що під оркестр і барабани
ішли, а не навстріч боям,—
вони ж зализували рани
і трупи зносили до ям.
Їм обійшлася перемога
дорожче пошесті в сто крат,
хоч сподівались не на бога,—
на сотні танків і гармат.
І, може, гнів, що зір їм виїв,
був теж причиною тому,
що обернули згодом Київ
вони на плаху та тюрму.
Коли Солом'янка займалась
у ніч зловісну і лиху,

разом з дитиною ховались
і ми в сусідському льоху.
Один квартал до переправи,
в завулок вийти —

і за ріг...

Але не мав Микола права
на Схід податись, хоч і міг.
Чия сувора заборона
його затримувала тут?
Пішла ж бо Армія Червона,
лишили люди рідний кут!
Що має він робити в місті?
Якої треба тут снаги,
коли, жорстокі й гонористі,
панують всюди вороги!
Я не питала у Миколи,
хоч поривалася й не раз,
а він мовчав,

мовчав, відколи
дістав суворий той наказ.
І хоч не знала що до чого —
хто так звелів йому й чому —
в душі раділа я від того,
що все ж довірили йому.

19

Настав ворожої навали
кривавий сон, смертельний час.
Вже місяць німці лютували,
коритись змушуючи нас.
Тіла розстріляних на бруку,
жах несподіваних облав...
Жорстокий кат нещадну руку
на горло Києва наклав.
Учасник, свідок і нащадок
бучної слави поколінь,
лежав повержений Хрещатик,
як воїн, в поросі руїн;
поліг, розпався під ударом
в огні, у попелі, в диму,
щоб стати знов Хрещатим Яром,
глухим, як сотні літ тому.

Микола з хати не виходив —
сидів поблідлий на виду.
Та якось вдень, мені на подив,
підвівся і сказав: — Піду.
— Куди? — стривожена, спитала.
І він промимрив ледве чуть:
— Я на годинку. До вокзалу.
Так треба. Там на мене ждуть.—
У люстро глянув — все чудово,
надів не шапку, а берет,
немов картуз, напнув раптово
на себе задом наперед.

До ночі не жила на світі —
розповісти не стане слів,
як я тоді чекала миті,
коли він вернеться домів.
За вікнами лунали кроки
і п'яна лайка солдатні —
розправа дика і жорстока
уже ввижалася мені.
І вже коли цілком безсила,
не роздягнувшись, прилягла,
я в забутті відчула: мила
рука торкнулася чола.
Я щось промимрила з нестями,
та він, либонь, і не почув,
і знов змертвілими устами
прошепотіла: — Де ти був?
— Де був, — всміхнувся він, — питаєш?
Не витрачай даремно слів:
тебе уб'ють за те, що знаєш,
мене — за те, що розповів.

20

Усе надовше і частіше
зникав Микола... Та куди?
Мене нема — записку пише:
лягай, мовляв, дарма не жди.
І я лягала. Перевтома
в жах перетворювала ніч.
Та не було Миколи дома —
я не могла склепити віч.

Уста всміхалися Сашкові
у нерозбурканому сні,
а я не спала, і раптові
вчувались постріли мені.

І недарма.

Казали люди,
що по навколишніх лісах
з'явилися месники і всюди
на ворогів наводять жах.
Їх, може, сто, а може, двісті —
ніхто не знав того як слід.
Але вони з'являлись в місті
і по собі лишали слід.
З ночами темними у згоді,
карали й нищили катів...

І ось на нашому заводі
враз вибух теж прогуркотів.
Нас позганяли нагаями,
пошикували біля стін,
десятим — викопали ями,
а п'ятих — клали на ослін.

Не зичу мук отих нікому
ані вві сні, ні наяву...
Не знаю, хто мене додому
тоді привіз напівживу.
Я не катів кляла безсило,
бо знала: грім їх не мине.
Не біль гнітив мене — гнітило
тяжке приниження мене.
Опанувала не зневіра,
а гнів в душі полум'яній,
і я кляла в людині звіра,
що знищив людяність у ній.

Ніщо, здавалося, віднині
не варте нашої снаги —
лиш боротьба за ті святині,
що їх топтали вороги;
лише борня з ганьбою в людях,
що не були уже й людьми,
за наші душі, що не будь їх —
і світ не вирине з п'їтьми.

Не в силі спати ані встати,
від болю й гніву тремтячи,
я чула, як ввійшов до хати
Микола пізно уночі.
Він зняв пальто, роззувся нишком,
щоб не рипіти чобітьми,
постояв мовчки перед ліжком,
з очима, повними пітьми,
схилився наді мною стиха,
неначе згорбився й поблід,
і проказав: — Хоч це й не втіха,
та відомстив я їм як слід!

21

Вже відтоді часу чимало
сплигло — не місяць і не два,
я вже оклигала помалу
і почувала, що жива.
З фронтів ішли хороші вісті —
вже Сталінград був не один,
і оживали люди в місті
від приголомшливих новин.
Удень, бувало, вийдеш з хати,
людину стрінеш — і в очах
читаєш: вже не вік чекати,
вже і до нас недовгий шлях!
І я раділа, що чимало
й моїх у тім хороших справ:
комусь носила ж хліб і сало,
коли Микола доручав!
А окупанти лютували,
ще не вгамовувались пси,
ще їхні руки катували,
хрипкі лунали голоси.
Та вже хвилина по хвилиниці
пиха зникала і у них —
вже не ходили поодиночі
по рестораціях нічних;
чекали нападу з-за рогу,
лякались гомону вночі
і пакували, слава богу,
валізи, відступу ждучи.

Якраз тоді й з'явився в хаті
Миколин батько на біду:
ще літо, а піджак на ваті
і валянки не до ладу.
Посивів геть. Запали груди.
Авжеж, минуло стільки літ!
Змінилися не тільки люди —
змінився навіть цілий світ.

Зайшов. Мовчить. І зразу видно:
прибув у гості не з добра.
Стоїть, всміхнувшись, напідпитку,
хоч ще радіти й не пора.

— А де Микола мій? — питає.
І я у відповідь: — Нема.
— Ну й пощастило, що немає!
Гаразд, — сміється, — що сама!
Поїхав, кажеш? Це до речі.
Три дні не буде? Повезло! —
А очі дивляться старечі,
наліті холодом, як скло.
— Я не вбиватиму. Для чого?
Сам десять літ тому помер.
А що в житті не вбив нікого,
то не вбиватиму й тепер.
Але помститись — обіцяю:
я ще з'явлюся, ти пожди.
Я все давно про тебе знаю —
для чого ходиш і куди,
як хліб носила партизанам,
де зброя схована лежить.
Прийду не сам — тоді поглянем.
Одне скажу: тобі не жить.

22

Микола швидко повернувся —
старий ще вулицею брів:
чи на нещастя розминувся,
а чи на щастя не зустрів.
Можливо, вирішили б миром
і все скінчилося б на тім —
улестив батька словом щирим
і запросив до себе в дім;
а може б, стрілись в інший спосіб

і посварилися за щось,
і все інакше відбулося б...
Аби не так, як відбулось!

Я все розповіла Миколі
і попередила. Та він,
либонь, забув колишні болі
і не метнувся навздогін.
«Спинись»,— не вигукнув старому,
«Що ти намислив?» — не спитав.
Постояв мовчки, а потому
посидів та поміркував
і мовив:

— Ти іди тим часом,
а я тут з ним погомоню:
не буду заливати гасом
припопелілого вогню.
І що не є, а батько з сином
таки на світі не чужі.
Коли і так щомиті гинем,
навіщо родичам ножі? —
Я підвелася. Небувала
тривога душу пройняла.
Сашка свого поцілувала,
і чоловіка обняла,
і вийшла. Саме до заводу
мені й пора була іти —
до казана підносить воду,
тягти мішки до десяти.

Я йшла і вірила: Миколу
любив же батько не дарма!
Прийду — застану біля столу,
посиджу з ними і сама.
Старий, і син, і внук — родина.
Він з ними вип'є та поїсть.
А я?.. Либонь, заради сина
забуде застарілу злість.

23

З п'ятьми, немов із прірви, виник
позаду мене робітник,
і враз: — Палає ваш будинок,—

шепнув сполохано і зник.
Я не відразу зрозуміла,
що дома сталося страшне —
на мить спинилася, зомліла,
неначе грім прибив мене.
Як обійти сувору варту?
Чи не стрілятимуть кати?
І я поставила на карту
своє життя — аби втекти.
Жбурнула відра і прожогом
повз вартового — до воріт.
Він чергу випустив, та з богом
гнули кулі в білий світ.
Я чула постріли позаду,
але не влучити — пільма.
Майнула до чийогось саду,
через подвір'я — і нема.

Було здаля пожежу видко
ген, під горою, унизу.
Я бігла, бігла дуже швидко,
але здавалося — повзу.
Мов невагома і незрима,
летіла в темну оболонь,
уп'явшись мертвими очима
у мерехтливий той вогонь.
Лише молилася: надіє,
не зрадь сподіванок моїх.
Нехай в будинку все зітліє,
та порятуй мені хоч їх —
тих двох, без кого жити годі
на світі білому й мені,
тих, що в кривавій цій негоді
ще якомсь скрашували дні!

Біжу — попереду заграва,
аж хмари жевріють вгорі,
вода, від полум'я кривава,
блищить і міниться в Дніпрі.
Вже видко, як, безжально хиже,
прорвавшись з вікон напролом,
немилосердно стіни лиже
воно гарячим язиком.
Та не бряжчать довкола відра —

ані душі в дворі нема,
і лиш холодний подув вітру
все вище полум'я здійма.
Ані душі. Пустельний берег.
Палає дім — життя мое!
І тільки шурхіт, тільки шерех
вогню, що даху дістає.
Хоч би з'явилася німота —
в горлянки вп'ястися б хоч їм!..
Ось вже завулок, ось ворота:
згорю, але прорвуся в дім...
Кричу, як божевільна: — Синку!
Миколо! — Але все в огні.
І не пробратись до будинку:
горить одежа й на мені.
З вогнем змагаюсь у двобої
і застигаю враз на мить:
лежать посеред двору двое,
а третій осторонь лежить...

24

Нехай би краще з поза кручі
був не з'явився рятівник —
на муки совісті болючі
рятунком він мене прирік.
Нехай би в полум'ї лихому
тоді скінчила я життя,
зате не мучили б потому
мене ні жаль, ні каяття.
Та він з'явився біля хати
і відшукав мене в огні.
І довелось пізніш узнати,
як все те сталося, мені...

Вже на нічну хилилось пору
і зорі вирнули з небес,
коли, під'їхавши до двору,
спинився чорний «мерседес».
Солдати — в двір. Старий чекати
лишився десь біля рїжка.
Та незабаром німці з хати
Миколу вивели й Сашка.

Коли стріляти їх зібрались
і підігнали до стіни,
старий у крик, старий у галас:
«Це не вони! Це не вони!»
Але його штовхнули в груди,
і поточився він назад,
і за парканом чули люди,
як двічі гримнув автомат.
Тоді, немов шуліка в леті,
старий накинувся на них,
але ударив постріл втретє —
він похилився і затих.

Шофер приніс пальне в каністрі,
хлюпнув на стіни з рундука,
і спалахнув огонь на вістрі
його сухого сірника.
Кати повільно вийшли з двору,
байдуже сіли в «мерседес»,
і, від Дніпра майнувши вгору,
на темній вулиці він щез.

25

Що то було — тупе й шалене
боріння зрадника й раба
чи тільки зненависть до мене,
така ж незряча і тупа?
А може, то часу прикмета
чи тінь минулого була,
яка не в спогаді поета,
а в полі крові ожила,
і, наче зілля ядовите,
на нерозораній ріллі
зійшла, щоб мертво оживити
і давні болі та жалі?

26

Життя прожить — не чисте поле
з піснями й сміхом перейти:
не дійде хире або кволе
до заповітної мети.
І вік людський — не день погожий,

і день тяжкий — не тиха мить,
і світ ніхто, на вітер схожий,
без перепон не облетить.
Падіння в урвища і втрати,
убиті друзі та брати...
І важко напрямом обрати,
щоб перепони обійти.
Але невидимо іскриться
в душі невизначена суть,
і ні вогонь її, ні криця,
ні динаміти не беруть.

Шумить у полі стигле жито —
та сама суть, та сама суть —
і замість тих, кого забито,
радіють інші і живуть.
Живуть, бо хтось повинен жити
і світ виводити з імлі,
щоб половіло в полі жито,
в якому інші полягли.

1945

ОПОВІДАННЯ ПРО ЛЕНІНА

Вступ

*Є в кожному місті чимало площ —
гріє їх сонце,*

*їх миє дощ,
і вулиць немало у кожному місті,
та є серед них найлюбіша одна —
вона в ліхтарях, як у намисті,
у квітах, мов писанка весняна,
вітрами оспівана,
людьми озеленена:
це
вулиця
Леніна.*

*Є тисячі міст на людній землі —
великі міста*

*і міста малі,
але найгарніше — у Невському блиску,
в північному сяйві, в серпанку димів —
там революції колиска,
там цитадель пролетарів —
міцніє щорік воно,
зростає щодень воно:
це
місто
Леніна.*

*На білому світі багато країн
і прапор —*

*у кожної здійснений він,
та тільки один з прапориного виру
шумить як провісник нової доби,—
прапор волі та миру,
стяг справедливої боротьби —
ним людство овіяне,
земля ознаменена:
це
прапор
Леніна.*

*У тисячах серць — одне почуття:
любов до людей,
любов до життя,
та ця — незвичайною щирістю дише,
багато їй літ, а вона молода,
за ласку ніжніша,
як сталь, тверда —
достойна хвалі вона,
і варта пісень вона:
це
любов
до Леніна.*

1. Брати

Надвечір все туман заволокає
і Волга сонно плине біля круч,
а в небі побілілому немає
ні зір,
ані блакиті,
ані туч.

Довкола тиша...

І на всьому світі
ані людей, здається, ні подій,
лиш сонна далеч звуки розмаїті
таїть в мовчанці лагідній своїй.

Симбірськ повис над волзькою водою.
сади і квіти — в кожному дворі.
Буває, в тиші довгою луною
озвуться хрипло дзвони на горі,
і тихий стогін сонного металу
раптово сповнить вулиці й сади,
і мовкне,

осідаючи помалу
на темне тло принишкої води.
І знов німотна тиша, як на диво,
і тільки чути стогін щоразу —
це бурлаки пригнічено й тужливо
співають, лямку тягнучи вниз.
І пісня їхня смуток навіває,
в душі людській породжуючи біль,

неначе горе темне та безкрає
озвалося в тій пісні звідусіль.
Так день у день у відповідь їй квилить
пригноблена і виснажена Русь,
неначе тугу хочеться їй вилить
в своїх піснях безрадісних комусь.

Згасає обрій в мороку нічному...
На кручі хлопець з книгою в руці.
Косоворотка ситцева на ньому
і підперізка з бантом на кінці.

Лице слабенький усміх осяває —
він, може, друзів згадує своїх?
Шкода, що у Симбірську їх немає
і пошта ходить пішки, як на гріх!
А є про віщо друзям написати —
ну, хоч про те, як тут на самоті
за тиждень встиг цей том перечитати...
Але про це не скажеш у листі —
що не пиши, прочитує поштмейстер,
це Олександр давно вже встановив:
конверти завше вимащено в клейстер
і в мед,
з яким чайок блюстителю пив.

Вмістився світ в оцій великій книзі —
те, що було, і є, і мусить бути...
Заглибившись в рядочки темно-сизі,
поволі усвідомлює він суть.
В них мисль ясна,

разюча
і твереза,
вона промінням наскрізним своїм
січе пільму російську, ніби лезо,
мов блискавка, яка віщує грім.
Та раптом чути кроки — хтось позаду...
Він пильно озирається навкруг:
сам пристав, тихо вийшовши із саду,
незграбно чимчикує через луг
і наближається до нього швидко.

І хлопець книгу кидає в пісок:
так буде краще — здалеку не видно;
обсмикує сорочку і пасок

за звичкою охайно поправляє...

Чому він так хвилюється?

А втім,
він з серцем враз упорався своїм:
іонак уже спокійний — він чекає.

І ось жандарм підходить і в п'їтьмі
до юнака всміхається лукаво:

— Що ви тут, пане, робите самі?

— Гуляю...

— Дивно, друже мій, їй-право!

А я поглянув — чом ви сидите?!

— Скажіть точніше, пане: я підглянув.

— Ну що ж, коли вам хочеться... Проте
як, любий, ваше прїзвище?

— Ульянов.

— Ви — Олександр?

— До крику я не звик.

— О любий мій, то невеликий клопїт.—

І раптом він запалює сїрник:

— А що ви тут читаете?

— Це допит?

— Ах, он що... Карла Маркса...

«Капітал»...

Великий том — і підходящий змістом!

Тут про презренний пишеться метал

а чи про те, як стать капїталїстом?

Цїкаво...—

І, залившись в три ротї,
він ладен вже, здавалося б, їти,—
пора, вже ї місяць виглянув на сходї.

Аж раптом виринає з темноти
маленька тїнь Ульянова Володї.

Блищить волосся бронзове, і тьму
перебивають мїдні переливи...

Сїмнадцять тїльки сповнилось йому,
ще в ньому юні думи і пориви.

Та пристав знає навіть і його

(для влади несподїванки не створиш!)

Він мовить:

— Брата меншого свого
виховувати раджу вам суворїш,
їнакше з нього вийде бунтївник.—

Але Володя скрикує:

— І добре!

— Ви,— каже пристав,— прикусіть язик!
Буває так, що слово і хоробре,
але, на жаль, хоробрість та дурна.
Залізна проти вас стоїть держава!
— Ну що ж,— сміється хлопець,— а вона,
хоч і залізна, та зате іржава!

І, пильним оком міряючи їх,
пан пристав віддаляється у гніві.
Услід йому лунає тихий сміх
і ледве чути жарти пустотливі...
А знизу все ще пісня долина,
гойдається над тихою водою:
то змовкне, віддаляючись, вона,
то знов затужить довгою луною.
І їй нема ні краю ні кінця,
як мукам і сподіванкам народним...

Брати сидять над Волгою.

Серця

розкрито навстіж одне перед одним.

Вгорі нічний туман, як молоко,
внизу хлюпочуть хвилі темноводі.
Про Марксів том замислений Сашко
розповідає юному Володі.
Не зрозуміє хлопець, далєбі,—
рости й рости йому до цього то́му...
Ну що ж, корисно книгу цю й собі
переказати вголос по-новому!
Та дивно — гомінливий і швидкий,
здавалося, завжди непосидячий,
в цю мить Володя зовсім не такий —
він слухає його не по-хлоп'ячи.
Він дивиться на брата звіддалік,
і навіть дивно бачить юнакові,
як слово в слово хоче він навік
запам'ятати вирази Сашкові.

І Олександр міркує:

«Буде так,

як пише Маркс. Але чи скоро буде?
Росія не готова до атак,
зате в Росії є хоробрі люди.
Одинаки? Нехай одинаки.
Ще не врожай, та вже зелена прорість.
Хай цар впаде від їхньої руки —
це буде теж народові на користь».

Він думає, і думи ті страшні —
вони, мов іскри, жевріють у ньому.
В душі —

на недосяжній глибині
лежать вони, не сказані нікому.
Даремно в очі зазирає брат,
сестра тривожно дивиться і мати:
ці погляди примушують в сто крат
пильніше таємницю зберігати...

О, краще б Олександрові було
її в той вечір звірити Володі,
і, може б, слово дружне при нагоді
перепинило і застерегло...
Та він не знав, що в братові таїться,
не знав, що в серці юному в цю мить
сяйнула з горя витоплена криця,
якої вже нікому не зломить;
їй в боротьбі лиш вигостритись варто,
набратися пружистості і гарту,
і з неї люди викують меча,
якого їм давно не вистача.

Узимку дім затих —

неначе вимер...

Над книгами схилившись при свічі
у гімназичній формі Володимир
сидів, бувало, пізно уночі.

Вітри, немов оплакуючи долю,
гули і гнули віття, мов лозу...

А мати від настирливого болю
у сні стогнала глухо щоразу.

Недавно батька винесли з світлиці —
раптово занедужав і помер...

А там Сашко поїхав:

до столиці

подався у науку...

І тепер
нечасто вість приходила від нього...
І мати зрозуміти не могла —
чом він не озоветься ні до кого,
поїхав... зник... Поглинула імла...

І лиш Володя, повен неспокою,
чекав невідвортної біди:
він пам'ятав ті ночі над рікою...
розмови їхні...

Як біля води
сидів, бувало, пізно він на схилі
і кидав камінцями з бережка,
в легкій задумі дивлячись на хвилі
і слухаючи розповідь Сашка...
Було завжди щось в братові пророче
і навіть загадкове... І тому
здавалося — відкритися він хоче
і таємницю звірити йому.
Та брат мовчав...

Невимовлене слово
у подвиг мало ще перерости,
щоб вибухнути бомбою раптово
і до петлі героя привести.

В ті дні Росію тьма оповивала,
народ в крові розтоптаний лежав.
Мов біснுவатий, люто і зухвало
Победоносцев кликав до розправ.
Він диким жаром ката і кликуші
причарував царя;

як бузувір,
стріляв і вішав, страчуючи душі
і розум виселяючи в Сибір.
І, на уста нещадні та одверті
поставивши народові печать,
він все живе примушував завмерти,
на всіх язиках

скніти і мовчать.
Мовчати? Ні! Не змусять затремтіти
того, хто має серце молоде!

Сміливих мрій ідуть на подвиг діти,
їх найтвердіший стежкою веде.

Це — Олександр Ульянов.

Під полою
у нього бомба — у проводиря.
Прийняти не судилося їм бою
і вбити ненависного царя...
Та прийде час розплати неодмінно,
і менший брат народи захистить,
і не в царя він кидатиме міни,
він кине в царство —
і воно злетить.

І над Симбірськом звістка прогриміла...
Ішов урок в гімназії в той час,
коли сусідка, наче очманіла,
прибігла і постукала у клас.

І, схаменувшись тільки на порозі,
неначе думки плутаючи нить,
вона ледь-ледь промимрила в тривозі:
— Ульянова... Ульянова на мить...—
Він перебіг листа не раз, не двічі,
і тінь в очах з'явилася важка,
і він промовив, глянувши їй в вічі:
— Погано це скінчиться для Сашка!

А кат гострив сокиру на героїв,
неначе звір, від гніву скаженів —
приречений, болючу рану гоїв,
країну позбавляючи синів.
Дарма, дарма вночі не спала мати,
дарма вона надією жила,—
їх не могло ніщо вже врятувати,
їм люта помста карою була.

А Володимир, гнів затамувавши,
був повен планів,
намірів,
думок:
тепер він вибрав шлях собі назавше —
він братових не вчинить помилок!

В ту ніч він був на Волзі аж до ранку,
лунали тихі сплески на воді...
Молочно-білу звисивши фіранку,

туман лежав над лугом, як тоді.
Злилася даль з низькими небесами,
у воду хмара звісила крило,
весна була,

і все було так само,
лиш Олександра поруч не було.
А той сидів, засуджений до страти,
свідомий вчинку славного свого,
в цю ніч так само згадуючи брата,
як брат на Волзі згадував його.
Вже гуркав поїзд каїна Фролова ¹,
ні з чим пішов

з тюрми святий отець,
а між братів точилася розмова —
нечутний говір збурених сердець.
Ім простір був зашкодити не в силі,
думки лунали в ньому, як слова,
і Олександра чули волзькі хвилі,
як чула Володимира Нева.
«Ні, не цією стежкою іти нам,
нас інший шлях вестиме до мети!»
І, ставши поруч з вибором єдиним,
Володя змовк,
готуючись іти.

Світало...

Звук нескazanого слова
поплив,

поплив на північ, як ріка,
туди, де стрілись віра юнакова
і неблаганна катова рука.
А Волга хвилі вранішні котила,
злягав туман з невикoшених трав,
і перше сяйво дужого світила
в задумі юний Ленін зустрівач.
Немов орел,

ясні розкривши очі,
він їх не мружив,
і відбилися в них
моря знамен
і відблиски пророчі
великих перетворень світових.

¹ Фролов — кат, який стратив Олександра Ульянова.

ще нетривкою ковдрою своєю.
А по вагонах дим і напівтьма,
і по кутках розмови ледве чутні...
— У власті, значить, виходу нема...
Заметушились зрадники і трутні! —
Все це про імператорський указ,
про Думу для купця і дворянина,
яка народ, мов жебрака, нараз
одним шматком задобрити повинна.
Пусте! Гриміли страйки недарма
по всій Росії в пам'ятному січні.
І року навіть з дня того нема.
А забувати на Русі незвичні.
З указом тим не прийде воля й мир —
він гнів підніме дужий і свідомий...
Так думає в куточку пасажир,
якого звать товариш Невідомий¹.

Він в Таммерфорсі Леніна зустріне,
всі твердять — геній, рівного — нема.
Всі кажуть — око має соколине
і недарма стоїть біля керма.
Це вождь новий —

не з тих словоохочих,
яким з-під книг не вирватись ніяк,—
він цілий світ

ввібрав у пильні очі,
мету йому вказавши, мов маяк.
Для нього правди вічної немає —
він не пророк, щоб істини ректи,—
він клас на клас

у битву піднімає,
він вивчив шлях
раніше, ніж іти.

Та зустріч навіть ледь розчарувала
прибулого...

Він Леніна зустрів
у колі молодих робітників.

¹ Досі встановлено тільки частину імен учасників більшовицької конференції в Таммерфорсі. Невідомі, зокрема, імена більшовиків, які представляли робітничі райони тогочасної України.

Лунала ще порожнім гулом зала —
лиш де-не-де сиділи по кутках,—
і серед них, далеко під стіною,
не так, як слід, здавалося б, герою,
сидів товариш Ленін.

У словах
приємна дроз гаркавості звучала.
І тислись делегати навкруги,
немов човни, що вкрили береги,
пришвартувавшись міцно до причалу.

Тут Невідомий був серед своїх.
Він придивлявся жадібно і пильно...
Слова? Нічого виключного в них.
Та як вони влучають неухильно!
Поводження? Та він такий, як всі.
Лиш зрідка думку стверджує він рухом,
найбільший ворог робленій красі,
нещирості й зітханням слабодухим.
Коли ламає, значить, до кінця,
і поціляє словом неминуче,
і жар пашить від гнівного лица,
і очі свердлять гостро і жагуче.
Зате коли в очах просяє сміх,
коли він бризне іскрами ясними,
зникає заклопотаність у всіх,
мов сніг, покірно танучи під ними.
Такого сміху він не чув ніде —
сміятись так уміє лиш людина,
в якій скипає серце молоде,
яка в думках і поривах єдина,
яка сміється тільки над смішним,
але коли смішним буває ворог,
і, від душі знущаючись над ним,
засуджує,
як і в словах суворих.

Цей сміх почувши, він затріпотів.
Таж Ленін іншим бути і не може:
коли ти плоть від плоті трударів,—
в тобі на них все має бути схоже.

Він підійшов сміливо.

Біля лав

стояли люди — дехто був знайомий.
Та Ленін руку сам йому подав
і запитав:

— Товариш Невідомий? —
Вони пройшли в кімнатку, що була
і затишна, й натоплена на славу.
— Розповідайте швидше, як діла.
Здається, ви

із Катеринослава? —
Він просто звідти. Правда, звіддалік,
зате яка це радісна дорога!
Він всю Росію навпіл пересік,
уважно придивляючись до всього.
В ній раптом все прокинулось; кипить
це море безбережне та безкрає,
в тривозі жде, коли настане мить,
готується в надії і чекає.

І вже, неначе друзі з давнини,
немов знайомі вже десятиріччя,
сиділи, розмовляючи, вони,
дивились один одному в обличчя.
Спалахували радісним вогнем
серця гарячі, погляди яскраві,
коли з майбутнім — ще далеким днем
вони на мить стрічалися в уяві;
коли в очах він ясно поставав,
як образ вже реального здобутку,
і на хвилину радісно і хутко
їх завтрашнім промінням осявав.

Як швидко все змінилося на світі!
Ще на землі горить січнева кров,
а вже, диханням ленінським зігріті,
народи в бій іти готові знов;
уже селянським бунтом піднялися
проти царя і поліцейських банд
Чернігів,

і Тамбов,

і Кутаїсі,

Саратов,

і Ташкент,

і Самарканд;

вже, прочитавши Ленінові книги,
повстать готові, як за брата брат,
солдати Курська,

Києва

та Риги,

Одеса,

Севастополь

і Кронштадт.

Ні, не сліпе благання їхня сила,
не схилять більше воїни чола!
Січнева кров їх битись научила,
їм царська «милість» школою була.
Хай багатьох нема з тієї школи,
хай кров і жертви —

то ціна важка,

та вже перед повсталими ніколи
з хрестом в руках не буде ватажка.

Ніколи вже

одуреним Гапоном

до палацу з поклоном не іти,—
вони віднині

не з церковним дзвоном,

а з дзвоном сталі підуть до мети.

Не корогви — знамена візьмуть в руки,

а на знаменах — ленінські слова,

і, лицар більшовицької науки,

він поведе народ до торжества.

Уже він кличе воїнів до гарту

і одягає партію в броню —

він не поставить успіху на карту,

пішовши передчасно на борню;

він, як барометр,

визначить несхибно,

коли повстати

і куди іти,

він вкаже, що народові потрібно,

щоб в першому ж бою перемогти.

І Ленін придивляється і слуха.

В кімнаті тиша. Дихає тепло.

А за вікном лютує завірюха,

гримить у вкрите памороззю скло.

Замовкне в шпарах
і завіє знову,
мов загасити пробує свічу...

Отут почати б лагідну розмову,
в теплі поговорити б досхочу,
помріяти,
минуле пригадати
(не перешкодять — близько ні душі).
Але вони і в затишку солдати,
і в тиші — фронтові товариші.
Ім смисл простої зустрічі цієї
ясний і зрозумілий до кінця:
обидва стануть дужчі після неї,
обом була потрібна зустріч ця.
Обом вона розширить виднокруги,
і стануть після вечора цього —
один багатший досвідом,
а другий
окрилений ідеями його.

Минуть роки, і втіляться надії,
в той вечір вперше висловлені тут,
і над всіма тиранами Росії
свій правий вирок виконає труд.
І вперше зійде світові на подив
на цій безмежній змученій землі
священне братство здружених народів
з червоною зорею на чолі.
І, щастя наливаючи по вінця
в серця

й п'ючи те питво досхочу,
нащадок пригадає українця,
що розповів про біль наш Іллічу,
отого невідомого й понині,
хто з матір'ю і з батьком нашим ріс,
хто ленінські думки по Україні,
мов те незгасне полум'я, поніс;
хто, зброю взявши в руки працьовиті,
окрилив нею душі та уми,
щоб край наш
вічно славився на світі,
а в ньому
вічно славилися ми.

...Вони замовкли.

Рипнувши дверима,
хтось увійшов, і руку їм простяг,
і зустріч обірвав неповториму.
— Товариш Ленін, всі вже на місцях.—
І Ленін встав.

— Ну, значить, ми знайомі.
— Нарешті!..—

Невідомий встав такж.
Тремтіла тиша в сповненому домі,
легкого шуму відгомін і дроз
ледь досягали дальньої кімнати.

Вони мовчазно в залу увійшли —
неначе учні, сівши за столи,
на Леніна чекали делегати.
Усі замовкли.

Невідомий сів.
Він бачив, як Ілліч пішов до столу,
як він очима жвагими обвів
кімнату, ніби гребінь видноколу;
як він на мить замислився і враз
без попередження і передмови
почав з коротких стріловидих фраз,
в яких було щось грозяне й громове,
Так тільки він умів в одну мету
націлити своє разуче слово,
немов стрілець, що б'є безпомилков^о
і поціляє навіть на льоту.

І, кожне слово глибоко ввібравши
і до живих примірюючи справ,
принишкнув Невідомий

і, як завше,
порівнював і образів шукав.
Та не було достойного мірила,—
ні з ким не міг рівняти він його.
Тут всі були окрилені, та крила
зняли до цих висот лиш одного.
І він згадав південну Україну,
і Таврію, і дикі кураї,
степів її незайманість первинну,
цілини недоторкані її.
У вічну тишу зроду їх закуто —

життя людське сюди не досягло.
І тільки сокіл, вгору звившись круто,
в стальну блакить занурює крило.
Лиш перед ним ці простори відкрито,
ця даль безкрая — тільки перед ним,
хто пильним оком глибоко й несито
ввібрав цей світ з мовчанням віковим.
Так само, знявшись високо на крилах
не на версту над світом, а на сто
і Ленін бачив те, чого не в силах,
крім нього, більш побачити ніхто.

І, наче в тон ясній його уяві,
Ілліч гукнув до всіх:

— Товариші,
ми більше тут лишатися не вправі:
в Москві — бої! Вітаю від душі! —
І, як один, звелися делегати,
новсго бою слухаючи клич,
і кожного схвильовано, як брата,
благословляв на подвиги Ілліч.
Він знав: Москва лише розпочинає,
а пройде буря всюди по Русі,
обійме море темне та безкрає,
бо добрий шторм
давно вже на часі.

Стояли всі й дивилися на нього
захоплені...

Неначе саме тут
віки неправди й гноблення людського
людина знов приводила на суд;
минулому підписуючи вирок,
вона не озиралася дарма
і не шукала прикладів і мірок,
яких в усій історії нема.
Вона сама ті приклади творила
в безстрашних планах завтрашніх боїв,
і за польотом Ленінових слів,
здавалось, дужі вихрилися крила.

То урочиста мить була.

Повік
вже не забув знаменної хвилини

і невідомий воїн з України,
який рокам та битвам втратив лік,—
той, хто, лишившись воїном свідомим,
проголосив, коли прийшла пора,
слова вождя над водами Дніпра,
хоч назавжди й лишився — Невідомим.

* * *

*Що б не сказав я, дорогою битою
з боєм йдучи до вершин,
завше себе я самого запитую:
як би
сказав
він?*

*Що б не робив, осяйну й молодіу мою
зводячи землю з руїн,
скрізь і завжди неминуче я думаю:
як би
зробив
він?*

*Поглядом пильним життя осягаючи
в братстві племен і країн,
сяю й радію, завжди уявляючи,
як би
радів
він.*

3. Гроза

В будинку біганина і неспокій —
шпики снують,
лютує юнкерня...
Вчетверте вже шукають на Широкий¹,
наскакуючи, наче навманя.
Валізи наскрізь пробують багнетом,
клинком навиліт шафи дістають...
Вони шукають Леніна.
Та де там!

¹. Вулиця в Петрограді, на якій переховувався Ленін у 1917 році.

Мовляв, на мить би тільки захопити,—
не вирветься на волю звідціля.
Керенський хоче партію убити,
і він їй просто в серце поціля.
Він поділяє в Леніна, бо знає,
що, небезпечі дивлячись в лице,
Ілліч одвертих битв не уникає,—
Керенський розраховує на це.
Він скрізь паплюжить Леніна одверто:
«Ховається,— виходить, не з руки!»
і з ним водно настирливо й уперто
на Леніна сичать меншовики.

В той день Ілліч міняв адреси часто,
і от — смеркати врешті почало.
Останній промінь визолотив скло,
на небі дим стелився попелясто...
Десь вдалині гуділи поїзди —
їм путь на північ слалася далеко,
неначе мовчки ваблячи туди,
де б і для нього зникла небезпека.
Та він про себе думати не міг,
не міг для себе вирвати ні миті,
один в усьому збуреному світі
привідця

і указувач доріг.

Він сів до столу.

Книги і листи.

Відозву ще потрібно дописати.

От-от за нею мають вже прийти...

Година... Дві...

І входять до кімнати
товариші.

Їх двоє.

Це вони.

Але чомусь у того, що позаду,
в руках сорочка, ватяні штани...

— Це що, для чергового маскараду?

Уважно друзів слухає Ілліч.

ЦК від'їзд призначив на сьогодні.

Пора збиратись — наступає ніч.

Це необхідно: всі на тому згодні.

План міста...

Знову звірено маршрут...

Іти, звичайно, краще поодинці...

Рождественка...

Фінляндський десь отут...

Книжки та їжа — ось вони у скриньці.

Хазяїн вносить латане пальто,

пом'яту кепку, чоботи юхтові.

Ну, не впізнає Леніна ніхто!

Пора рушати. Всі уже готові.

Хазяйка пригощає Ілліча:

— Яечню з'їжте... Чуєте ви, свіжу! —

Вечеряти? Цього не вистача!

Товариші подбали вже про їжу.

Околиця...

Нікого... Ні душі...

За ним порожня вулиця лунає...

Слідом — позаду — йдуть товариші:

це Петроград вождя випроводжає.

З людьми вони виходять на перон

і стежать, щоб як слід запам'ятати

цей дачний поїзд, цей тісний вагон,

і Леніна, якого не впізнати.

А на пероні нишпорять шпики,

товчуться серед натовпу густого...

Ну що ж! Вам Ленін дасться ще взнаки —
ви скоро знов почувете про нього.

* * *

Він в курені на злежалому сіні.

Довкола тиша... Близько — ні душі...

Вода в озерах лагідна і синя...

Привіт вам, сестрорецькі комиші!

Привіт тобі, невикощена ниво,

пустельний спокій луків та озер!

Місткий курінь збудовано дбайливо —

хай Леніна розшукують тепер.

Купе зозуля лунко і пророче —

ген-ген вона присіла на траву,

неначе потай визирнути хоче

на цю людину, дивну і нову.

а він
листя,
неначе блискавиці,
шле до ЦК,
до партії —

туди.
Тут, в тишині, в сто крат йому чутніше,
як б'ється пульс історії в цю мить,
як хвора, кров'ю харкаючи, дише,
як цілі ночі, стогнучи, не спить.
Раніш, як запропонувати ліки,
він добре вивчить плин своїх думок,
бо Ленін
виліковує навіки,
бо Ленін
не припустить помилок.

І мчать,
і мчать події — неминучі,
як дня по ночі сонячний прихід,
як блискавки, коли зійшлися тучі,
як шум ріки, коли зірвало лід.
Уже близький, близький той вибух нині,
який стрясе й переверстає світ.
Слова вождя —
як іскра по гнотині,
що підпалити має динаміт.

...Над обрієм важка нависла туча,
зловісна тінь обсіла небеса...
Недавно ще рожева і квітуча,
померкла раптом озера краса.
Підняв піджак з прим'ятої травиці,
картуз надів,
старенькі шкарбани...
Солодкий запах в'яленої глиці
обдав його з лісної сторони.
Вітрець подув поривчасто, як протяг, —
він прохолоду з півночі приніс...

І раптом, версти міряючи, потяг
у рейки гримнув рокотом коліс.
Він віз листи, напевне, з Петрограда,
десь на ходу зіскочив посланець,

аби мерщій прибігти в цю леваду
таємною тропою, навпростець...
І з-за ялин з'являється людина,
ще не впізнати здалеку...

А втім,
хто б то не був,—
тісна його хатина
зустріне друга, як гостинний дім.

А небо чорно хмарою повито,
рокоче й насувається гроза,
і грім довкола б'є несамовито,
і перша крапля, чиста, як сльоза,
уже здаля іскриться на стеблині,
і все принишкло,

слухає,
мовчить,
і над водою чайка не ячить,
деркач не озивається в долині,
лиш кожен крок луна наздоганя —
це гість у лузі Леніна шукає...
Спинився.

Озирається...
Немає
навколо ні людей, ні куреня...

А дощ по спині гупає шалено,
мов з ніг звалити силячись його.
І Ленін пізнає:

— Мерщій до мене!
Мерщій до куреня мого, Серго!

І гість біжить повз вільхи та ялини,
йому в обійми падає, мов син...
— Які новини, друже мій?

— Новини?
У нас багато радісних новин!

І от Серго йому розповідає
про Петроград,
про мітинги,
про те,
як всюди революція скипає,
як партія міцніє і росте,
як втілюється Ленінове слово

щодня в тяжкій, напруженій борні,
про те, наскільки все уже готово
і як повзуть, повзуть для нього дні
в чеканні тої радісної миті...
І, в даль стемнілу дивлячись, вони
одним плащем по-дружньому укриті,
стоять удвох під крилами сосни.

А дощ січе, стікаючи по глици,
звисають краплі, ніби крижані,
і в небі вибухають блискавиці,
і полум'я гасає в вишині.
І Ленін прислухається до грому;
не в силі відірватись ні на мить,
він слухає, угадуючи в ньому
той грім, що в світі волю провістить.
— Коли ж?

Коли? У жовтні, не пізніше.
— Нарешті! — радо скрикує Серго. —
У Петрограді все грозою дише
в чеканні дня великого того.
Ви знаєте, про що говорять люди?
Про нашу владу. Це хороший знак.
Про Ілліча, який главою буде
в державі нашій...

— Так, це буде так!

Серго дивився в очі Іллічеві —
були вони примружені в цю мить,
лиш промінці в них сяяли сталеві,
тверді — їх не зламати й не згасить.

Як він спокійно дивиться в майбутнє
напередодні завтрашніх атак!
Як ці слова звучали ледве чутні
спокійно й твердо:

«Так, це буде так!»

Вони стояли, дихаючи вільно,
неначе зачаровані...

Навкруг

скінчилась хмар гонитва божевільна,
і сонце стало на вечірній пруг.
Воно було рожеве і прозоре,

відбите в сині повноводих плес,
і розпливлося озеро, як море,
в єдине злите з повіддю небес.

Як тепло й тихо дихала долина!
Яка цвіла безкрая далина!
Лиш глянь — і зір, здавалося, долине
до мрії, що збуватись почина.
Земля була такою ж молодого,
як, певне, в день народження свого.
І, світ обвівши вільною рукою:
— Яка краса! — не витримав Серго.—
Яка в грозі цій молодість і сила!
Погляньте —

луки,
озеро,
село...

Як все вона довкола оновила,
як після неї всюди розцвіло!
Чи ж не отак розбурхає ударом,
і омолодить, і омие все
і та гроза, що гряне незабаром
і кам'яницю світу потрясе? —

Іллїч мовчав.

Розвиднілось на сході.

Гроза... Гроза клекоче навмання.
Вона — стихія в збуреній природі.
В житті ж гроза — свідомість та борня.
В житті — це ясність погляду твереза,
це розрахунок точний до дрібниць.
Все, що ти робиш, кидай на тереза,
не сліпни від яскравих блискавиць!
Вивчай того, хто битиметься проти:
чим сильний він і чим сильніший ти.
Так,

тільки так ти зможеш побороти.

Так,

тільки так ти дійдеш до мети.

Все вивчено: пора до зброї братись.
Все зважено і визначено все.
— Ні, цій грозі ні в чому не зрівнятись
з тією, що Росію потрясе!

...Яскріла синь над озером липнева,
розтанула, розсіялася мла.
Червона,
 синя
 жовта
 і рожева
над озером веселка розцвіла.

Вони удвох стояли перед нею
замислені,
 суворі,
 мовчазні,
а райдуга звелася над землею,
як міст в майбутнє в рідній стороні.

* * *

*Друг мій посивів... Зробився білим...
Скільки ж це літ прогуло над ним?
Голову вкрило, мов срібним пилом,
снігом холодних і довгих зим.*

*Як же це сталось? Коли почалося?
Що ж це за горе далось взнаки,
так сипонувши на чорне волосся
перших сніжинок малі зірочки?!*

*В двадцять четвертому році, у січні,
в день, коли Ленін у Горках помер,
раптом сяйнули сивини незвичні —
їх під снігами й не видко тепер.*

*Скільки років з того дня пронеслося!
Скільки подій через серце пройшло!..
Сипала кожна йому на волосся
паморозь білу і сніжне скло.*

*Та не по лютих північних зимах
лічить з тих пір він короткий вік:
ленінських крил непокірний вимах,
труд і звитяга — єдиний лік.*

одна розпалась ланка в ланцюгові,
а рветься весь
скривавлений ланцюг.

Але в Берліні,
Лондоні,
Парижі
Вільгельм, і Черчілль, і Пуанкаре,
з брехнею жала випустивши хижі,
добро своє врятовують старе.
Між ними чвари швидко позабуто
перед лицем народної війни,
і в мислях вже націлюються люто
на юну революцію вони.
Не підуть, ні, народи на поталу!
Не кинути в недолю вікову
рабів,
що раптом волі скуштували
і радості — не в сні, а наяву!

Клекоче Смольний...
Все натхнення — звідси.
Два дні лунає голос Ілліча.
Велике серце першого привідці
вже третю ніч безсонно зустріча.
Два дні — наради,
мітинги,
дебати...

Стару російську знищено тюрму.
З усіх фронтів
гінці та депутати
спішать привіт засвідчити йому.
З усіх кінців, згуртований в єдине,
тече народ до нього, як ріка...
«Пора перепочити хоч годину», —
кінець кінцем настоює ЦК.
Та Ленін, перевтомлений до краю,
не зраджує невтомності своїй:
мовляв, пора спочити — це я знаю,
але спочить не зможете подій!
І знов життя скипає гарячково,
і знову справам
Ленін губить лік,

і знов залізне Ленінове слово
боїв і справ скеровує потік.
Та від утоми більше не схватись,
і от — не в силі розтулити віч —
напевне, вперше змушений скорятись,
виходить врешті з Смольного Ілліч.

З ним друзі — проводжають аж до ганку.
Гуде, як дзвін, утома в голові...
Ще п'ять годин лишилося до ранку, —
йому ж відпочивати тільки дві.
Багато справ його чекають нині,
на сто частин розділено добу,
і кожна з них —

хвилина по хвилині —
землі й людей вирішує судьбу.

Хазяйка в коридорі зустрічає.
Вона знаходить в запічку свічу.
— Ми другий день ждемо, а вас немає... —
І, посміхнувшись мовчки Іллічу,
неначе враз скасовуючи вирок,
із рук бере газети і листи.
А він стоїть, зіпершись на одвірок,
нездатний навіть їй відповісти.

І Ленін входить.

Нікелеве ліжко;
на килимку, скрутившись у клубок,
лежить, немов побита мілля, кішка;
триногий стіл затиснувся в куток —
папір на ньому, ручка і чорнило;
Шевченко й Герцен мріють по кутках...
Він сам до себе каже: «Дуже мило», —
піджак знімає,

вішає на цвях,
довкола озирається тихенько:
хтось уві сні за стінкою сопє...

Хрипить годинник стомлено

і дзенька,

немов самого будячи себе.

Ілліч іде до другої кімнати

(там світло — каганець замиготів).

Мов мертві, сплять неголені солдати —

це делегати західних фронтів.
Які вони потомлені та чорні
від голоду,
від спраги,
від безсонь...

Немов дуби, підрізані при корні
і безсердечно кинуті в огонь.
Він все спалив —

зоставив лиш надію
і віру в добре втілення надій.
Царем та богом кинута їх в бій —
ні, не за їхню змучену Росію.
А їм би вийти в поле навесні,
не шаблю взяти в руки, а чепігу
і прочитати поле, ніби книгу,
в яку про труд записано пісні...

У вухах шум — це хворість чи негода?
Утома все ж змагати почина.
Куди ж хазяйка зникла? Дуже шкода.
А втім, в кімнаті тепло, тишина...
Він в крісло опускається поволі,
сосною нахне, цвіллю і теплом...
І тавуть мислі в райдужному колі,
утомою поглинуті і сном...

І раптом — що це?
Хтось немовби кличе...
І сон тріщить, ламкий, немов комиш...
І Ленін чує:
— Здрастуй, чоловіче! —

І вигук:
— Гей, та ти, здається, спиш? —
І сон зникає. Де вже нині спати!
Коротку мить він дивиться в пітьму:
скуйовджений солдат серед кімнати
по-дружньому всміхається йому.
І Ленін теж підводиться...

У плечах
ще нне сон,
отерпла геть рука...
Але в очах живих і молодечих
теж виникає усмішка легка.

— Здрімнув,— сміється Ленін винувато,
і сміх його, сипучий, як горох,
батьоро скаче, б'ється і крилато
злітає, враз полонячи обох.

За мить вони вже приятелі давні.

— А ви тутешній?

— Родом я здаля.

Чи запорізькі знаєте ви плавні?

Ми з України — є така земля.

Земля, земля! —

Він глибоко зітхає,

в зітханні тому біль і гіркота.

— Земля на Україні золота,

але, на жаль, у нас її немає!

А без землі — ні кроку уперед,

без неї ми однаково охлянем...

— Ми панську землю роздамо селянам:
сьогодні з'їзд затверджує декрет.

Солдат, завмерши, ловить кожне слово.

Хто ця людина? Звідки ці слова?

Яка їх сила дивно й загадково

з його думками власними злива?

Хто б міг отак про мрію говорити?

Спитати? Він не в силі, як на зло.

А Ленін:

— Вирушайте на село,

зберіть людей і можете ділити.

— А не питають там у мене прав?

— В ЦК вам завтра видадуть мандата.

Ви скажете, що Ленін надіслав.—

Він простягає руку до солдата,

і той її стискає, і трясє,

і з пошкарублх рук не випускає.

Ні, це не жарт!.. Обману тут немає.

Він вірить в це.

Він розуміє все.

Він стільки літ про цю хвилину мріяв

і от — його бажання ожило.

Так, завтра вранці виїде він в Київ,

за кілька днів дістанеться в село;

він перед кожним дворіщем багатим

зупиниться загрозливо на мить,

він цим
великим
ленінським
мандатом
всіх гнаних і голодних захистить!
Устами ледь ворущачи сухими,
він дякує побожно Ілліча.

Та раптом кроки чути за дверима,
у шпарах швидко блимає свіча...
Стук-стук — хазяйка входить до кімнати.
— Ви не спите? Адже кінчилась ніч!!
— Не гнівайтесь, я вже лягаю спати.
Пробачте... — усміхається Ілліч.
І він у ковдру горнеться покірно.
Хазяйка зникла швидко, як у сні,
лиш чути, як стихають рівномірно
її поспішні кроки вдалині.

І знов хрипить годинник за стіною,
а сну нема,
і спокою нема.

Одним вогнем, пожежею одною,
одним видінням сповнена пільма.
Лише її він бачить в цю хвилину —
Росію в передранішній імлі,
велику і схвильовану країну,
що вимагає миру і землі.
Вона лежить від Мурману до Криму
і від Варшави на Владивосток,
невимірну,

грізну

і несходиму,
ую її він вносить в цей куток.
До бою небувалого готова,
мов океан,
лежить вона без меж.

«Земля і мир» —

ці два коротких слова
заснути не дають їй зараз теж.
Він обережно зводиться з постелі
(не розбудити б лиш товаришів!),
знімає з шафи — з-під самої стелі —
огарок, що ледь-ледь не догорів,

і, як хлоп'я, затамувавши подих,
навшпиньки рівно міряючи крок,
ступає обережно, як по сходах,
до столу, що затиснувся в куток.
Солдати сплять собі, як і раніше, —
їм сни спокійні видяться в теплі...

А він сидить,

і думає,

і пише

декрет про долю їхньої землі.

Він поспішає —

підганяють думки.

Вони чекали в ньому з давніх пір.

І речення схвильовані і стислі

лягають безупинно на папір.

Він пише,

він пера не одриває.

Він знає ціну літерам своїм.

Він швидко їх виводить,

і немає

перлин, які б дорівнювали їм.

Я знаю: був Ілліч тієї ночі

у думках з нами — внуками його,

і ті слова, величні та пророчі,

лиш в нас шукали втілення свого.

В ту ніч ходив він вільними полями,

неначе простір звівши нанівець.

Я знаю — так! —

він був щасливий нами,

труда і щастя нашого творець.

Він мандрував тієї ночі всюди —

він схід і захід

в думці облітав,

і скрізь, де труд,

сподіванка

і люди,

бодай на мить в уяві побував.

В ту ніч він був і в нашому колгоспі,

пройшов повз жовті сонячні скирти:

до тебе він тоді з'явився в гості,

коли на світ

ще не з'явився ти.

І от Ілліч ввіходить в світлу залу,
тривога серце сповнює на мить...
Неначе вибух огненного шквалу,
над ним людське захоплення гримить.
Гуде воно,

шумить воно довкола,
мов сплеск гірко-солоні води,
і під очима тануть темні кола —
безсоння й праці довгої сліди.
Він ряд за рядом поглядом обводить,
мов за рядком читаючи рядок,
в очах людських

він ствердження знаходить
необхідності

ясних своїх думок.
Він так і знав. О, він чекав приходу
цієї миті — він проклав їй шлях.
І він готовність радісну та згоду
читає в цих просвітлених очах,
і він знаходить поглядом солдата,
в якому всю Росію пізнає,
і той йому показує мандата:
мовляв, додому! Дома все моє!

Так!

Цей солдат землі володар нині,—
він зрушить на вікі її вперед,
він рознесе по всій своїй країні
про мир

і землю

ленінський

декрет.

В життя своє він власною рукою
навіки втілить ленінські слова,
в яких сьогодні

казкою живою
комуністичне завтра ожива.

Колгоспні ідилії

1. Ганнуся

Дружно кинулись поля
під плуги та борони —
сходить парою земля
зрошена, заорана.
В небі пташка весняна —
аж заходитьсь вона
срібною,
 бринючою
піснею
 над кручею.

Ніжні сходи,
 мов у сні,
злегка поколихує,
а за лісом — вдалині
поїзд тяжко дихає,
він волочить довгий хвіст
через поле,
 через міст,
над німими плесами
гримнувши колесами.

Шлях від станції веде
вибалком і нивою,
полем дівчина іде —
пісеньку наспівує;
чемоданчик у руці,
папірець у гаманці,
і з косою русою,
а зовуть —
 Ганнусею.

Біла хусточка на ній,
кофточка неношена,
по спідниці голубій
котиться горошина.

А в очах у неї сміх
жвавим зайчиком заліг,
щоки
аж по брови їй
радість
офарбовує!

Повертається здаля,
а спочити ніколи:
і вві сні оці поля
вабили
і кликали.
А скінчила інститут,
повернула в мамин кут:
з полезнавчим ухилом
лекції прослухала.

Недалечко до села —
ген стоїть над річкою.
Рік, як дома не була,
а тягло за звичкою...
Не пізнати вже свою
хату в рідному краю,
ще ж не так давно вона
геть була зруйнована.

Підбігає до воріт
край своєї вулиці —
біля хвіртки сірий кіт
до Ганнусі тулиться,
ніжно лащиться до ніг,
ніби кличе на поріг,
мов говорить дівчині
привітання
вивчені.

З клямки витягла кілок,
кинула під хатою...
В сінях пахне холодок
чебрецем і м'ятою.

У світлиці в тишині
давня картка на стіні:
батько з дідом Яковом
з виглядом
ніяковим.

А довкола ярина
в синь і сонце порина,
зеленіш від килима
стелеться
над схилами.

Йде Ганнуся, поспіша,
в прохолоду горнеться,
і тремтить у ній душа
з радості, як горлиця,—
наче хочеться злетіть
в невідомість довголіть —
в долею призначене
миле
та небачене.

2. Ніч на 1 Травня

Після роботи, в ніч на Перше травня,
в колбуді стіл накрито душ на сто —
така в країні нашої звичка давня,
її ще не порушував ніхто.

Доповідав інструктор райпарткому
(думки святкові, а слова — нудні!).
Скінчив. Зім'яв шпаргалку. А потому
знялися танці, музика, пісні.

Все зашуміло в радісному русі,
всі розбирати кинулись стільці...

Гайдар сидів праворуч від Ганнусі,
жакет її тримаючи в руці.

І ледь столи й стільці порозсували
і баяніст ударив по ладах,
кружляти серед звільненої зали
за Гайдарем знялась вона, як птах.

Пройшлись вони навкруг і раз, і двічі,
розчервонілись, наче маків цвіт...
Стомилися... І, глянувши їй в вічі,
Гайдар повів Ганнусю до воріт.

Надворі пахло квітами й травою,
сади свіtilись місячно навкруг.
Чумацький Шлях повис над головою,
за летом зір лишався білий пруг...

В зеніті — скибка місяця дворога,
з колбуду чути відгомін пісень...
Лисніє і виблискує дорога,
вторована машинами за день.

Вони сьогодні вперше розмовляли
не в справах — безтурботно, без мети.
Посиділи у сквері, погуляли,
порадись — куди б його піти.

Спустилися до річки: крок — і в воду!
А потім, наче справжні голуби,
рядочком посідали на колоду
під стовбуром трухлявої верби.

Десь піснею озвалися дівчата —
метнулася луна в усі кінці...
А їм було приємніше мовчати
і кидати у воду камінці.

Та враз обое вголос засміялись,
веселі, невгамовні, молоді,
коли їм давня зустріч пригадалась
і свара, котра сталася тоді,

як виривали, мов оскаженілі,
собі комбайн, призначений обом,
він — голова сусідньої артїлі,
вона — новий сусідський агроном.

...Гайдар довів її до перелазу,
вони стояли довго край села.
Та тільки попрощалися — відразу
його тривожна думка пойняла.

Чом він не бачив Мазура на святі?
Зібралось в колбуді все село —
всі танцювали радісні, завзяті,
а Мазура між ними не було!

Не раз Гайдар звертав уже до нього,
та в хаті, як на зло, не заставав.
Він міркував про голову старого
частенько, відриваючись від справ.

Зняли? Зняли. Полаяли? Та звісно!
А де він є? — питав у багатьох.
В колгоспі з комуністами не тісно,
у кожного роботи на п'ятьох.

А тут людина добре воювала,
і більшовик давно, а, як на гріх,
усунувся — йому і горя мало —
ще й з підозрінням ставиться до всіх!

Аж ось на розі — Мазурова хата,
а навкруги, немовби той вінок,
стрімкі тополі, яблуня крислата,
патлата яворина і кленок.

Побіля хвіртки рублена криниця,
у вікнах світло — значить, ще не спить.
У пізній час неначе й не годиться,
а завернути хочеться на мить.

Замукала в дворі корова стиха,
озвалось цуценя біля дверей...
— А хто це там? — спитала Мазуриха,
у шпару визираючи з сіней.

— Свої, свої... Пробачте — пізнавато.
Я на хвилину. Дома чоловік? —
А жінка вийшла, стала біля хати
і дивиться на гостя звіддалік.

Не думала побачити Миколу!
Стоїть і підозріло позира...
Аж ось сидить і Мазур біля столу —
теж не чекав, як видно, Гайдара.

— Дозволиш? — Не стояти ж на порозі!
Заходь.
— Я на хвилину — по путі.

Як поживаєш у своїм барлозі?
Потроху, мабуть, п'єш на самоті?
Чи грієш на печі старечі кості?
— Ти з критикою? Діло нестрашне!
— Та ні, я по-сусідському, у гості.
Можливо, почастуєш і мене?
--- Коли не жарт, сідай і ти до столу...

Гайдар сідає з правої руки.
Тривожно озираючи Миколу,
на стіл становить жінка тарілки.
Вона чарчину гостю наливає,
до половини сповнює своєю...

— А чом же у хазяїна немає?
— Мені не треба. Я тепер не п'ю.
— Не п'єш?! — Гайдар аж скрикнув

мимоволі

і засміявся раптом. — Та невже ж?
Гляди, ще помаленьку та поволі
і на роботу бігати почнеш!

Мов чорна хмара, Мазур серед хати
стоїть, і зір у нього потемнів.
Примружився, ледь стримуючи гнів:
— Невже зібрався лекцію читати?!
Ти, бачу, хоч і ранній, а швидкий.
Спіши в учителі, але не дуже:
я десять років в партії, мій друже,
і ти мене учити — молодий.
— Що молодий — то правда, не перечу.
Але, до речі, може, поясниш,
чому це ти в ярмо запряг малечу,
а сам на воза виліз і сидиш?
«Везіть, — мовляв, — а я собі полежу.
Я в майбуття доїду і на вас...»
Чого заліз в нору свою ведмежу?
Вичікуєш — мовляв, настане час?
— Не лізь, Гайдар...

— А, отже, я полізу.

Що ж це виходить — нам не по путі?
Тут теслярі потрібні до зарізу,
людина має руки золоті,
та замість стати з пилкою до справи

так, щоб робота зрушилася вмиль,
людина строчить скарги та заяви
і тільки власну голову ганьбить!
Ось і виходить — комуніст зі стажем,
а ми, хоч і занадто молоді,
то вивезем, то на недолік вкажем,
і хоч-не-хоч рятуємо в біді.

В колбуді вже давно скінчилися танці.
Гайдар підвівся.

— Ну, мені пора.

— Чекай, Миколо, вип'ємо по склянці,—
і Мазур взяв за руку Гайдара.

Але Гайдар звільнив її поволі
і, чарку одсуюючи свою,
сказав суворо:

— Час уже. Доволі.

Ти ж знаєш сам — горілки я не п'ю.

А в понеділок, лиш зайнявся ранок
і над селом розвіялась пільма,
взяв Мазур пилку,

долото,

рубанок

і вийшов на роботу з усіма.

3. Дочка і мати

У полі вже з самого рання
говорять всі про це змагання:
колгосп, що плентався в хвості
і тільки перший успіх має,
передового викликає
у товариському листі!

Що перемог у нього мало,—
і те б людей не дивувало,
коли б же голови обох
колгоспів стрілись для розмови,
і пункти вивчили й умови,
і підписали їх удвох.

Але, ждучи переговорів,
сусід завбачливо захворів:
мовляв, Ганнуся з Гайдарем
за нас упорається легше!
Тож і Гайдар лежить і крекче:
мовляв, і ми на час помрем!

І ось, неначе дипломати,
сидять в садку дочка і мати:
замість відсталих договір
Ганнуся ствердити повинна,
а за сусідів Катерина
поставить підпис на папір.

З обох сторін численні свідки.
Сидить оркестр біля повітки.
При Катерині — Чередник,
а при Ганнусі — дід Гаврило
тримає під пахвою «діло»,
мов спеціальний представник.

Уже все нібито готово —
як повелося з давніх пір,
сказати урочисте слово
і підписати договір.
І дуже ввічливо Гаврило
старій підсовує чорнило —
мовляв, розписуйся, прошу...
Але вона:

— Не підпишу!

— Чому?

— Бо це несправедливо.

— Та що ви, мамо! От так диво...—

Але стара завжди була
тверда й уперта не для форми:

— Не маєш права брати норми
такі, як я собі взяла!

— Не маю?! Нащо ж ображати?

— Уже й образа... Батьків рід...

Коли дочці говорить мати,
то ображатися не слід.

Земля не та — не та й наснага:

у нас внизу, у вас — вгорі.
— Та є і в мене перевага:
я молода, а ви старі...

— Ой, листопад не гірше квітня!
Врожайна осінь не біда.
Людина я, щоправда, літня,
та комуністка молода.
Не у роках, виходить, діло.
Не в того серце молоде,
хто, хоч і має юне тіло,
старою стежною іде.

Ганнуса згодитись повинна,
але у неї розсуд свій:
земля, либонь, як і людина,
хоч і не кров, а соки в ній.
А що, як я піддам їй сили,
переорю та підживлю,
піддам наснаги їй у жили,—
чи ж ту я матиму ріллю!

Але інакшими словами
вона старій відповіда:
— Земля, як ми, матусю, з вами
стара буває й молода.
Але, як мовиться, герої
беруть пшеницю і з старої!

— Ну що ж, коли це не слова,
то значить ми — хороша пара.
Кажі.
— По двадцять три з гектара.
— Та я ж взялась по двадцять два!

— Ой, діло ваше препогане...—
А мати гордо:

— Так і знай,
що Катерина не відстане,
такий у Чалолі звичай!

Гаврило руки потирає
і на присутніх погляда —
мовляв, стара терпцю не має,

але не має й молода!
Мовляв, ану погляньмо, друзі,
як піде торг по кукурудзі,
який тут вийде поворот,
чи врешті дійдуть до трьохсот?

А мати мовить до Ганнусі:
— Для нас і триста не казки.
А що дадуть у вас піски? —
І далі все в такому ж дусі...
Але Ганнусю на старе
не зіб'єш — годі й вимагати,
і норми нижчої, ніж мати,
вона нізащо не бере.

Стара вдоволена сповна,
і всі їй плескають в долоні,
але тривожиться вона
за честь улюбленої доні:
а чи від успіхів, бува,
не в паморочі голова
і чи вона свої надії
достойно справдити зуміє?

З-за столу звівся Чередник,
скрипаль підняв угору смик,
і враз ударили музики
під привітальний шум і крики.
Зложивши вчетверо папір,
сховав Гаврило договір,
і вже неофіційно Чала
дочку при всіх поцілувала,
і соромливо, як мала,
Ганнуся

матір
обняла.

4. Дід Гаврило

Як у діда у Гаврила
у костях велика сила —
отакий в колгоспі дід.
Не учився він по школах,
а, мов той метеоролог,
все угадає як слід:

чи прояснить, чи захмарить,
чи зненацька град ударить,
чи веселка золота,
чи негода, чи година,—
все вгадає ця людина,
мов по книзі прочита!

Як заломить взимку крижі,
так і жди сліпої хвижі,
так і знай — почнуть сніги,
жди хурделиці з неділі,
чи лихої заметілі,
чи завії, чи юги.

А як влітку ломить кості,
виглядай дощів у гості —
то ще добре, як до жнив.
Ну, а що, коли на диво
дідів поперек зрадливо
в косовицю заломив?

Сонце палить в полі жито,
а хмарок, як нарочито,
наче й зроду не було.
— Чи живі-здорові, діду? —
знати хочеться сусіду.
— Та здоровий, як на зло...

«Хоч би,— думає Гаврило,—
швидше кості заломило,
чи в коліні, чи в боку...
Хоч візьми й прикинься хворим,
бо дивитись в очі сором
за бадьорість отаку!»

А сусід підходить збоку:
— Ну, нівроку... Ну, нівроку...—
мов жаліючи його.—
Ми вам лиха не бажаєм,
та погано з урожаєм,
так що ви вже не того...

Третій день як щез Гаврило...
Може, він лежить безсило
і чекає перемін?

І колгоспники питати
йдуть до дідової хати —
чи живий-здоровий він.

Так і є! У темній скрусі
на печі лежить в кожусі,
стогне й лається без слів.
Всі давай його жаліти,
а старий сміється звідти:
— Таки врешті захворів!

Спроквола він злазить з печі.
Ниють крижі, ломить плечі,
хоч волай на все село...
— Ой, погане, люди, діло,—
стиха крекче дід Гаврило,—
тільки б зливи не було!

На баромётра в правлінні
члени вказують сумлінні —
буде суша, так і ждять!
Подають стільця, щоб сісти,
а старий: — Мене повісьте,
а барометра зніміть!

Одягає дід кожуха,
затуляє щільно вуха,
тільки в хату — і на піч.
— То дарма, що хмар немає,—
всім Гаврило провіщає,—
будуть — ось у чому річ!

А на ранок над полями
тучі линуць, наче плями,
тьмаряць синяву небес,
омивається пшениця
гостровуса, тонколиця,
жито, просо та овес.

Під дощем іде Гаврило —
де й взялася знову сила:
помолодшав та ожив.
Він не ходить, а літає,
хоч, неначе й крил не має:
дід готується до жнив.

А лиш розвіється і стихне,
ще припече не на часок,—
либонь, в полях волога встигне,
мов сік, всмоктатися в пісок.

А злива падає додолу,
зозла катує землю голу,
дівки померзли, але їм
цей дощ подобається всім.
Нехай би цілий день лилося,
за комір капало з волосся,
і грім котився з вишини,
аби вродили качани!

Та раптом, вигулькнувши з жита,
чиясь легка майнула тінь,
і зразу ж, лантухом укрита,
Ганнуса кинулась в курінь.
— Та що з тобою? — всі питати.—
Мов перелякана, бліда!..
— Мерщій, дівчата, за лопати —
в сусіди сталася біда.
Перетовкло за перелогом,
звело пшеницю нанівець...

Усі схопились і прожогом,
мов на пожежу, навпростець —
всі молоді та смаглолиці,
всі повні сили і снаги,
біжать,— лопати, як рушниці,
тримають
напереваги.

Лопати загнано в чорнозем,
з голів поскидано хустки —
стають дівчата — навіть грозам
вони дадуться ще знаки.
Немов вузьку блакитну стрічку,
вони одводять воду в річку,
і ось, промоклі до кісток,
перекидають через неї,
мов знак незламності своєї,
святої єдності місток.

6. Неділя

В раннім-ранній холодок
крученою стежкою
йдуть дівчата на куток,
де Ганнуся мешкає, —
і по двоє, і по три,
і нагору, і згори,
стежкою,

дорогою,

рівною

й погою.

Іде Ганя по диплом —
будуть пишні проводи,
хочуть люди всім селом
Ганю поздоровити,
побажати, щоб мершій
у колгосп вертала свій
повністю

научена —

тільки

не заручена.

З-за дубочків та осик,
що перед сільрадою,
йдуть Гайдар і Чередник —
людям очі радують:
і доладні, й кремезні
в ленінградському сукні,
в сорочках

невдіваних,

хрестиком

вишиваних.

Йде Гаврило в картузі
з червоною зіркою —
розлучився в цім разі
із шапкою-биркою.
Був Гаврило на віку
в Таращанському полку:
Недарма

Денікіну

Нахвалявся:

«Викину!»

Середульші у дворі,
молоді на вулиці,
а которі вже старі,
до Гаврила туляться:
знає всіх він у селі
зокрема і взагалі,
з усіма

новинами
ділиться
невинними.

Вже на станцію пора,
а не видно Чалої.
— Щось, — вигукують, — стара
зранку нас не жалує! —
Це Гаврило між людьми
гомонить за ворітьми.
Каже:

— Як покликали,
то чекати ніколи!

Та у відповідь на те
і стара з'являється.
— Чом до хати не йдете?
Чом Гаврило лається? —
А у хаті, як на гріх,
наготовлено для всіх
випити

і їжею
закусити
свіжою.

Від горілки в тілі жар,
сміх язик розв'язує.
Хтось кричить:
— Чи не Гайдар
тісто хроном змазує?
Де ви бачили таке —
наче з медом, а гірке!
І горілка

з патоки,
а чомусь
гірка-таки!

— Гірко! — скрикують усі,
випивши не першої.

витре радісну сльозу
білою хустиною.
Все знайоме і своє,
а села не пізнає:
ще живі
 ті спомини —
згарища
 та комини...

Скільки пішки не пройти
чи конем не вимчати,—
скрізь стодоли та скирти
вкрили поле димчате.
Недаремно слава йшла
від села і до села,
з області
 до області
по дорозі
 доблесті!

Хай же людство трудове
радується в спокої,
хай веде усе живе
до мети високої —
до великої мети,
до якої нам іти
вільною,
 єдиною,
дружною
 родиною!

1948—1949

Учений

Він все життя шукав і винаходив
в тісній лабораторії своїй;
повз нього йшла історія народів
і людство йшло на працю і на бій.
Він не хотів

і вірив, що не звикне
ніколи до парламентських новин,
і, щоб не чути радіо, на вікна
спускав сукно малинових гардин.

З балконом в бік бурхливої Біскаїї
його кімната раєм не була:
не помічав він, як на виднокраї
сідало сонце і вставала мла.

Весь день в труді,
а уночі в безсонні
підводився і книгу брав до рук,
в глибини поринаючи бездонні —
мов неук в тьму незбагнених наук.

А до крамниці не ставало грошей,
не подавали на обід вина
і чай бував частенько нехороший,
і кава несолодка й несмачна.
У слухну мить дружина на панчохи,
бувало, просить грошей — та дарма.
Він радив жінці почекати трохи:
пу, що ти вдієш, коли їх нема!
Йому усе, усе було байдуже —
мерщій в лабораторію, мерщій!
Він знав єдине: він науці служить,
і він служив на світі тільки їй.

Біскайські води хвилями шуміли,
минали дні і танули, як дим,
але господар затишної вілли
був, як завжди, захоплений одним.
Те, що його тривожило щомиті

і позбавляло спокою і сну,
те, що його цікавило,— на світі
цікавило людину не одну.
У Харкові вже атом розщепили,
закінчують і ще десь, далєбі;
людьми вже точно вимірено сили,
які цей атом вмщує в собі...
І він вбирав, і всмоктував побожно
досліджене і вивчене людьми,
хапаючись за все, що лиш спроможне
його догадку вивести з птьми.
Він будував, як дїм, свою доктрину
з піщинок і камінчиків... І ось —
покласти треба ще одну цеглину,
щоб через вінця щастя полилось!

І якось вдень, приїхавши з Парижу,
де пенсії не виклопотав знов,
він сїв до столу, та покинув їжу
і враз побіг з їдальні стрімголов.
Він осідлав нарешті ту ідею,
що зрушить світ на сотню літ вперед:
дай лиш зіпертись, і у парі з нею
він землю похитне, як Архімед.
Та не завдасть він їй лихої шкоди
і застосує розум до пуття.
Величними й щасливими народи
таке зробити може відкриття.
Могутня і невичерпана сила,
здобута з надрів атомів дрібних,—
вона розгорне людям дужі крила
і щиро працюватиме на них.

Він уявляв, як, висадивши скелі
і ріки завертаючи назад,
зволожить він невдоби та пустелі,
щоб і вони розквітнули, як сад;
як теплоту гольфстрімів спрямувавши
у неживі краї льодовиків,
і їх він зробить теплими назавше,
хоч бог того зробити й не зумів!

Про нього преса враз оголосила,
та не сказала тільки — що і як.

На березі зросла велика вілла,
до гаража вкотився «кадилак».
Все розгорнулось раптом, як пружина:
за працю — чек, на винахід — патент,
в правління з ним поїхала дружина,
і їх зустрів на сходах президент;
букети надсилали їм чудесні...
Він не помітив навіть і коли,
йому звання присвоїли почесні
і Нобелівську премію дали.

Тепер його цікавили новини,
та він завжди чекав лише того,
щоб швидше людям рідної країни
розповіли про винахід його.
Держава, звісно, піде на витрати,
бо не зробити їх — це все одно,
що довгождане щастя відібрати
у тих, кому призначене воно.
Та він в статтях лиш прізвище знаходив,
але не міг дізнатись до пуття —
яка ж практична користь для народів,
кінець кінцем, з такого відкриття?
І чи існують плани урядові?
Пощо ж ховати наміри свої?!
Ідея... А в якій новобудові
побачать люди втілення її?

І він почув по радіо, що вчора
на спільному засіданні палат
критикував Америку суворо
один комуністичний депутат.
Він говорив: «У неї хижі руки
до грошей, територій та ідей.
Вона усі досягнення науки
спрямовує на знищення людей.
Вона міліардерам на догоду
зганьбила вже країну не одну
і навіть геній нашого народу
підступно спрямувала на війну!»
Дослухати уже забракло сили,
бо депутат, ледь стримуючи гнів,
якраз назвав його, хто в тиші вілли
поблідлий біля радіо сидів...

І він відчув, як в серці похололо
і в скроні молоточком стугонить;
в очах усе розтануло навколо,
туманом застелилося на мить...
Та він опанував себе відразу.
Підвівся. Скроні пальцями потер,
і повторив почуту щойно фразу,
і скрикнув: «Що ж ти вирішиш тепер?»
Він думав знов над фразою тією,
і сумнівів ніяких не було:
в Нью-Йорку хтось купив його ідею
не на добро народам, а на зло.

І в серці вже кривавилась не рана,
а закипали зненависть і гнів:
«Не буду я невільниким у пана,
що збожеволів і оскаженів!!
Мій ум, і честь, і вся істота — проти.
Я — автор, а за автором закон.
Які вони у біса патріоти,
якщо проект потрапив за кордон?!
Як сміли ці низькі і підлі люди
продати плід моїх безсонних літ,
щоб смерть у світі сіяти повсюди,
а може, й зовсім висадити світ?!»

Тепер йому уява малювала
вже не руїни вивернутих скель
і не Гольфстрім у вигляді каналу,
і не сади орошених пустель...
Він бачив прах цілого континенту,
який укрила курява густа,
сади і ниви, спалені дощенту,
в пустелі перетворені міста.
Він бачив світу зраненого муку,
малих дітей розтерзані тіла,
жінок, які кленуть його науку,
що стільки горя людям завдала.

В ту ніч він не заснув уже до ранку,
а вранці сів у поїзд — і в Париж!
Тепер його не стріли біля ганку —
це знизило б, напевне, чийсь престиж.
Його стомили ніч і мандрі даліні,

але, як вимагає етикет,
він п'ять годин просидів у приймальні
раніше, ніж пустили в кабінет.

Прийом пройшов уже не так ласкаво,
як перед цим траплялося завжди —
без сигареток «Марльборо», без кави
і навіть без лимонної води.

І президент сказав:

— Хоч мир — священний,

але війну він в зародку несе.

На жаль, ви не політик, а учений,
і, може, розумієте не все.

Не мовив гість у відповідь ні слова —
залізний спокій сковував його.

Він стис кулак — рука була готова
вчепитись в горло нелюда цього.

Аж ось від кого світові біда вся!

Вони співають на один мотив —
паризький кат, який за гріш продався,
і кат з Нью-Йорка, що його купив.

Криваві,

зажерущі,

двоєдині,

кишені набиваючи й роти,

людські права,

свободи

і святині

обидва ладні в жменю загребти.

Дитяча кров нічого їм не варта,
жіночі сльози — скільки їх на пуд? —

огонь і меч — козирна їхня карта,
брехня й насильство — істина і суд.

Спинити їх! В ім'я людського щастя
смердючий факел висмикнути з рук,
розкрити їх — це краща з запорок,
що світ спалити нелюдам не вдасться.

Він вийшов.

Площі...

вулиці...

мости...

синіє Сена, тишею поійнята...
Він пригадав промову депутата...
Як звать його і де його знайти?
Мерщій, не відкладаючи, сьогодні
він мусить все це викласти йому.
І не страшні тепер загрози жодні —
нехай цькують, хай кидають в тюрму.
За кривду він воздасть їм повну міру,
і порятує людство від біди.

...У Вроцлаві — конгрес солдатів миру.
Котра година? Він летить туди!

1950

Поема юності

Не через те, що жар в душі загас
і не до слів піднесених тепер їй,
зрікаюсь я — принаймні хоч на час —
краси пишнот і складності матерій.
Хто вже минув калинові мости,
переболівши вивихами зросту,
той вірить тільки в правду простоти
і в точне слово, вимовлене просто.

І не тому звертаюсь я до днів,
коли ще цвів, зелений, наче парость,
що розумом здитинів і змалів,
як іноді трапляється під старість.
Людина — плід минулого. А плід,
немов життя увінчання і вираз,
несе в собі свого коріння слід
і соків зерна, з котрого він виріс.

Тож почнемо у вистраждане лет,
у звідане, у миле та безкрає,
хоч траса йде назад, а не вперед,—
у час, в який повернення немає.
Настала здавна вимріяна мить,
п'янять солодкі спогади, мов трунок,
і вже на пульті пам'яті бринить
прожитих літ зворотний відрахунок.

В ті дні я ще тужити не умів,
жив при млині з батьками та сестрою,
мав кілька пар чубатих голубів
і голубник за хатою старою.
Бувало, вдень, коли нема дощу,
напну свою сорочку на жердину,
вимахаю, горлаю, і свищу,
і підганяю зграю голубину.

Шугають в небі темні цяточки,
немов армаду стримуючи вражу,
і демонструють «бочки» та «свічки»

і ще якісь фігури пілотажу.
А я, хоч і тупцююся вниз,
свищу, й кричу, й жердиною махаю,
а й сам в уяві з ними щоразу
літаю, щастя сповнений до краю.

І так приємно бачити мені,
що, в купу збившись тиху та сувору,
біля млина стоять бородані
і теж зор'яють в захопленні угору.
Не дивно, що милуються й вони
і тануть геть від заздрісної млости:
мої ж бо то проворні вертуни,
а не чиїсь незграбні, трубохвості!

Чи не з невинних гордошів таких
і чи не з гри дитячої уяви
походить зріст претензій світових
і хіть людська до почесей і слави?
Набудував з пихи своєї веж
і пнешся вгору, й меж тобі немає,
і тільки дня, коли згори впадеш,
п'янка, як мед, уява не сягає.

Та я не всюди гордість виявляв.
Погано вчусь? А нащо бути першим?
П'ятірка — то для вискочнів. Мовляв,
навчальний рік і трійками завершим.
І, на стежу звернувши отаку,
з навчанням тим уникнувши мороки,
я досить часто у голубнику
ховався й пересиджував уроки.

Була то найчудовіша пора —
підпреш лобом дах, неначе велет,
і стежиш, як до школи дівтора
згори по сніжній вулиці кушпелить.
Давно подався батько до млина,
а мати, мабуть, порається в хаті...
І тільки легіт вітру долина
і шурхотять сніжинки волохаті.

А голуби розвітрюють хвости,
туркочуть на поличках та жердинах,
тупцюються, неначе підмести
їм будь-що треба в гніздах голубиних.

Статечно їхні подруги мовчать
в полоні таємничої замрії,
і пристрасть затамована, і стать
у них в очах зволожених яскріє.

Але про що туркочуть турмані
або мовчать голубки білокрилі,
те зрозуміть спроможні лиш вони,
а я — дитячим розумом — не в силі.
Я підкладаю в гнізда їм сінця,
даю пшона, аби не знали скрути,
і вмощуюсь в кутку, щоб до кінця
шкільних уроків якимось перебути.

Я певен був, що лихо омине,
і не чекав раптового удару.
Та потягли сердешного мене
з голубника за вухо на покару.
З'явився батько й вигукнув: «Вилазь!» —
і, мабуть, я ніколи не забуду,
як мовчазна розправа почалась
без слідства попереднього та суду.

Не бачив зроду батька я таким —
він раптом наче згорбився й постарів.
А я стояв принишклий перед ним,
терпів, не ухилявся від ударів.
Батіг злітав, звивався і свистів,
а я благав, приречений мовчати:
«Коли б хоч не дійшло до вчителів
і не прочули хлопці та дівчата!»

Я день той часто згадував пізніш,
коли в святому й праведному шалі,
немов теля, тягли мене під ніж
за вірші нерозумні чи невдалі.
Відлупцювавши боляче при всіх,
не мав критичний лицар за провину,
що після всього до грудей своїх
не пригорнув покарану дитину.

Та чи не ласка в тому, головне,
щоб віру йняв учителеві учень?
Так батько пригорнув тоді мене
після своїх принизливих напучень.

Із рук ослаблих виронив батіг,
дбайливо обтрусив мою одежу
і тільки вголос вимовити й зміг:
— Я за тобою сам тепер постежу.

Та в школі враз провідали про все.
І ось — один посміюється нишком,
а другий, щоб розважити, несе
рожевошоке яблуко чи книжку.
А голова учкому Степанчук
проголосив вердикт категоричний:
— Вдаватись не дозволимо до рук!
Батіг — то засіб капіталістичний.

Чим він хотів мені допомогти?
З очей зірвати батькових полуду?
До влади вдатись і приволокти
його, неначе злодія, до суду?
Пашіла лють, виказувало гнів
обличчя правдолюбця молодого,
а я побожно нітився й тремтів,
як дівчина, закохуючись в нього.

Був Степанчук найстарший серед нас,
умів прилюдно виголосить слово,
і на уроках задніх він не пас,
і виступав на диспутах чудово.
Хоч і начальник серед школярів,
він полюбляв і витівки хлопчачі,
а попадеться хтось — не злорадів
і дати міг за скривдженого здачі.

За те він був володар наш та бог —
його ми теж не видали б нікому.
Так сталося, коли прибув з райкому
інструктор і підняв переполох.
Він розгорнув перед собою теку
і стиха запитав Степанчука:
— Хто вивіску учора на аптеку
перепровадив з ятки м'ясника?

Ми, звісно, всі про те чудово знали,
як знали, хто вчинив це і коли, —
самі ж не тільки вивіску зняли,
а й вхід в аптеку цеглою заклали.

Вночі на цвинтар скликавши своїх,
ми подалися нишком до базару,
аби завдати непманам удару,
перед людьми піднявши їх на сміх.

Аптекаря ненавиділи всі —
ходив завжди він гордий, наче пава,
носив краватку з бантом на версі
і «фармацевтом» звався величаво.
А м'ясника, гладкого, наче кнур,
що на очах розжерся небувало,
дражнили у селі «добродій Сало»,
хоча насправді звався — Тонкошкур.

Уранці ті, хто жив неподалеку,
від сміху ледь не втнули гопака:
та де ж таки —

по м'ясо йдуть в аптеку,
а по англійську сіль до м'ясника!
Горлав, мов півень, Сало біля ятки,
мовляв, своїх доможеться він прав,
а фармацевт в сорочці без краватки
похмуро в дверях цеглу розбирав.

Інструктор нас усміхнено оглянув,
примружився і мовив ледве чуть:
— То серед вас немає хуліганів,
котрі буржую вивісками б'ють? —
Я скулився і раптом похолонув.
Душа застигла, наче не моя.
Та, острах пересиливши, з ослона
підвівся й тихо вимовив: — Це я.

Два слова ті були не випадкові.
Бодай брехнею — господи прости! —
віддячить я хотів Степанчукові,
який би мав за всіх відповісти.
Зчепивши руки сині й похололі,
з останніх сил тримався я, хоча
ще не доріс до членства в комсомолі
і ще не міг схопити строгача.

Інструктор глянув з усміхом на мене,
та ще й, либонь, подумав мимохіть:

таке мале, тоненьке та зелене,
а, бач, з геройським викликом стоїть!
Ну що ти вдієш — горда непокора...
А може, в люди й виб'ється колись?
Та проказав повчально і суворо:
— Май, Степанчук, на оці: придивись.

І зразу той накинув пильним оком:
і старший він, а мало вже не друг.
Та як приємно з гарним та високим
гуляти — всі милуються навкруг.
І сам собі здаюся я від того
чистішим і принаднішим, ніж є,
неначе сяйво, що струмить від нього,
усе єство освітлює моє.

Що ним керує — жалість до хлопчини
чи вдячність за хоробру прямоту?
А може, й інші ще якісь причини
зумовлюють турботливість оту...
То забіжить, прямуючи до школи,
то, до читальні йдучи, зазирне,
то в зошит мій загляне... Та ніколи
не забуває меншого — мене.

Нерідко ми з книжками під пахвою
після занять звертали до млина,
наповненого мороком і млою,
мов клуня, що у присмерк порина.
Там височінь невимірна і чорна
дзвеніла співом вітру і пташок,
і пахло степом борошно, з-під жорна
тонким струмком спливаючи в мішок.

Удвох ми видиралися на мливу
і починали спірки запальні
про те, що наче і не справедливо,
та справедливим видиться мені.
Узяти б хоч аптекаря чи Сала —
закон, звичайно, дбає й про таких, —
та чи була та витівка зухвала
не справедлива чимось щодо них?

Аптекарь — пан, виходить, просто ворог,
а Сало — непман, отже, мироїд.
І хай за те товчуть мене на зборах,

я все одно за класовий підхід;
за справедливість вищу і простішу,
і хоч кілок теши на голові,
однаково я так їх не полишу
і пакості робитиму нові!

Така рішучість буйна, але мила —
я певен був — подобалась йому.
Вона його і тішила, й смішила,
та він мовчав і хмурився... Чому?!
Виходить, він погоджувався потай,
а виглядав суворим і німим,
коли, хоч і хлопчисько жовторотий,
я був такий одвертий перед ним!..

Мене гнітило це і ображало...
Та вболівав я тільки за одне:
за правоту — її, виходить, мало,
щоб справедливим визнати мене!
Гадає, мабуть: юне й хвалькувате.
Мовляв, з таким завзятим хлопчаком
хоч і не сором в парі погуляти,
а в принципових справах я — учком!

Вже почалась відлига березнева,
скресав за деревами Інгулець,
легкі хмарки пливли, неначе мева,
з кінця ясного обрію в кінець.
В степу могили горбилися голі,
струмки сплітались, падаючи з гір,
і ми ледь-ледь висиджували в школі
в надії швидше вирватись у двір.

Бринів дзвінок, і, ніби навіжені,
по коридорах мчали малюки,
а ми поважно йшли собі, у жмені
затиснувши злочинні цигарки.
Спускались в яр, за віттям тамариску
смалили ми ядучий самосад,
і по дзвінку, без будь-якого ризику,
йдучи в обхід, верталися назад.

І ось у школі радість небувала:
оголосили нам учителі,
що є сільради нашої ухвала
озеленити вулиці в селі.

Садити всі повинні — без розбору,
без винятків та будь-яких умов:
хазяїни у себе біля двору,
а школярі — побіля установ.

Мовляв, село — хай серце відпочине,
хай око наше радує завжди,
щоб і назвать, скажімо, «Тополине»
його могли ми згодом, чи «Сади».
Краса, мовляв, турбота всенародна.
А що на світі краще за гаї?
Тож і не сміє ухиляться жодна
людина від звеличення її.

Та нас цілком даремно умовляли —
як тільки ми почули, зайнялись,
хоч мало нас цікавили ухвали
і та краса, що виникне колись.
Весна, а ми не в класі, а надворі,
захоплені, веселі, молоді,
без пальт і картузів на косогорі
в повітрі пливемо, як у воді!..

Під шнур гуртом вирівнюємо ями,
а Степанчук приносить оберем
тонесеньких лозинок з корінцями,
і з рук його по одній ми берем.
Він стримано покрикує — керує,
та робить все нарівні з усіма,
і все-таки ніяк не доберу я —
серйозно він бурчить чи жартома.

І звідки знати нам, що ми щасливі
і, може, то найкращі наші дні?
Дізнаємось пізніш на довгій ниві,
що щастя саме в тому незнанні,
у ширості, про котру ти не дбаєш,
у прикрошах зі сміхом пополам,
у radoшах, яких не помічаєш,
бо радощі усі твої — ти сам.

Надвечір, переборюючи втому,
солодку млюсть долаючи в собі,
ішов я разом з хлопцями додому —
до хати, що видніла на горбі.

Перемовлялись лагідно і кволо...
Та враз мене як струмом пройняло:
аптека геть обсаджена навколо,
а вранці ж навіть ямок не було!

Коли він встиг, недолюдок пихатий?!
Поворожив — здійснилося умить...
Зумів за день не тільки біля хати,
а й у дворі алею насадить!..
Найняв людей, звичайно, за полтиник —
за ліки ж лупить гроші чималі —
і, наче в казці, гай у нього виник,
либонь, що у єдиного в селі!

В цю мить по той бік вулиці, з-за тину,
що бовванів неначе в тумані,
майнуло темне щось... І за хвилину
важке сопіння вчулося мені.
Що там робила тінь ота горбата,
не розбереш достоту звіддала...
Та раптом чую — дзенькнула лопата,
зашаруділа скопана земля.

Я знав, що жив отам на белебені
Варфоломій Гаращенко — кравець.
Шив за відро картоплі чи ячменю,
за оберемок хмизу чи дровець.
Його халупа вкрита околотом,
як сам він, похилилася набік,
і ні душі, крім нього, не жило там —
він був старий, самотній чоловік.

Неговіркий і тихий, як на подив,
немов мара з сінешньої пільми,
він і до нас, траплялося, заходив
посидіти, помовчати з людьми.
А подадуть картоплі та олії —
до хати ж увійшов, хоч і не гість,—
зіщулиться в кутку, зніяковіє:
соромиться, а все-таки поїсть.

І я подумав: поночі копає,
із сили вибивається... бо вдень
у нього й миті вільної немає —
сидіти ж мусить з голкою мов пень!

Заради нас же тягнеться з останніх...
І я від люті враз осатанів:
ходив же сам у перешитих штанях
з давно потертих батькових штанів.

Ми відійшли, схвильовано завмерши,
тісним в завулку збилися гуртком,
і посварився я тоді уперше
з товаришем своїм — Степанчуком.
Я говорив: не підемо додому.
Байдужість молодим не до лица.
Коли не ми, то хто ж тоді старому
садити допоможе деревця?

Я бачив — хоч і стомлені, й голодні,
і ніг уже не чують, ані рук,
та всі назад піти зі мною згодні
і тільки ждуть, що скаже Степанчук.
А він, на кого я плекав надію
і перед ким завжди благоговів,
промурмотів зневажливо «чудію!»
і різонув, як бритвою, з-під брів.

Щось аж в очах мені заряботіло...
А він докинув голосно і в лоб:
— Допомогати треба теж уміло.
Не чув ти, мабуть, слова — філантроп! —
Ні, я не чув. В словесних теоремах
я був слабкий. А Степанчук у сміх:
— Це той, хто дбає тільки про окремих.
А ми подбати мусимо про всіх!

Слова звучали владно, і значимо,
і навіть переконливо... Але ж
старий кравець стояв перед очима
і деревця аптекареві теж.
І чув я дзвін нужденної лопати,
і тінь стареча видилась крізь тьму...
— Це свинство, — тільки й зміг я проказати
собі самому швидше, ніж йому.

Ми розбрелися хто куди за рогом,
збентежені, розгублені, сумні,
і, може, першим болісним тривогам
в ту ніч ожить судилося в мені.

Пірнув я з головою під ряднину,
але очей заплющити не міг,
і тільки чув: «Чи не захворів, сину?» —
і тихий шурхіт ковдри біля ніг.

Підводилась і знов лягала мати...
А мозок думка свердлила німа:
та як же так —

про всіх одразу дбати,
але не дбать про кожне зокремá?!
Нехай би кожен допоміг одному,
то спини зразу б випростали всі.
А хлопці порозходились додому,
хоч допомога саме на часі...

Я нишком звівся і майнув із хати,
у сінях мокрі чоботи узув,
і в сні міцному брязкоту лопати
не чула мати й батько не почув.
Згори швидкі відлунювали кроки,
і ні душі навколо не було.
Мерщій, мерщій!

Управитись би, поки
розвидниться й прокинеться село...

І тільки потривожені лелеки
спостерігали з гнізд, як деревця
я виривав із ям біля аптеки
і переносив швидко до кравця;
як зникли втома й острах у малого
і вже він робить повагом, як слід,
і навіть, щоб трималася волога,
потроху трусить глиною під спід.

* * *

До комсомолу я вступав у травні,
уже рядок тополь моїх буяв,
але ніхто про витівки недавні
не вимагав ні звіту, ні заяв.
Знялись вітальні викрики і галас,
товариші посхоплювались з лав,
і я не знаю — чи не здогадались,
чи сам аптекар скарги не подав.

Вже відтоді, як мовиться, чимало
води у нашій річечці сплигло.
Не ті пісні, які співав, бувало,
тепер співаю, їдучи в село.
І хто розсудить — кращі або гірші?
Можливо, те, що інші — головне
і що мотив написано на вірші,
за котрі лають іноді мене.

Та я нерідко заздрю юнакові
отому заповзятому — собі,
чия душа була наготові,
щоб все віддати людям і добі;
хто вдачу мав тверду, але одверту
і в пориваннях радісних своїх
завжди був ладен будь-кого підперти
в надії стать підпорою для всіх.

Уже нема Гаращенко на світі,
аптекарь теж на цвинтарі давно,
а дерева у зелені та цвіті
комусь шумлять і досі у вікно.
Немов списи, вони сягнули неба
і гомонять в блакитній вишині,
і тільки сонця теплого їм треба,
як треба ласки людської мені.

1972

*Переклади,
переспіви*

З МОВ НАРОДІВ СРСР

З російської

ВОЛОДИМИР МАЯКОВСЬКИЙ

Володимир Ілліч Ленін

Поема

*Російській
Комуністичній
партії
присвячую*

Час
про Леніна
вже розповідь
почать.
Та не через те,
що горя більш
немає,—
час
тому,
що вже
різка печаль
стала болем,
усвідомленим
до краю.
Часе,
гасла ленінські —
розвихри знову їх.
І чи ж нам текти
сльозливою калюжею?
Ленін
і сьогодні
найживіший із живих —
розум наш,
і сила
зброї дужої.

1

Люди — човники.
Хоч і на суші.

Поки
сплунуть
рокі,
скільки бруду
налипне
на душі,
мовби
човнам
на боки.

А потім,
пробивши
бурю шалену,
сядеш —
щоб сонце впритул,
і зчищаєш
водоростей
бороду зелену
і медуз рожеву слизоту.

Я
себе
під Леніним чищу,
щоб плисти
в революцію далі...

Я боюся
рядків цих тисячі,
як брехні —
хлопчаком, бувало.
Розпромінять німб над головою! —
Я боюсь,
не затулили щоб
людський,
мудрий,
повний неспокою

Ленінів
великий лоб.
Я боюся,
щоб паради
й мавзолеї,

поклонінь
встановлений статут
не втопили
у нудотному елеї
Ленінову простоту.
Я тремчу за нього,
як за зір
людинин,
щоб не обцукерити
медком
солодкуватим.
Голосує серце —
я писать повинен
за його мандатом.
Вся Москва.
Промерзлий ґрунт
тремтить, гудіння повен.
Біля вогнищ
обморожені
ще з ночі.
Що зробив він?
Звідки він
і хто він?
За що отака
людині
почесть?
Слово
тягнуци
із пам'яті
за словом,
не скажу я
жодному —
на місце сядь!
Бідну має
світ
майстерню мови!
Підходяще слово
де узять?
Сім днів
у нас,
дванадцять годин —
і досить.

Прожив —
і вмирати час.
Смерть
пробачень не просить.
Коли ж тих годин
трохи,
календарна мірка
скупа,
ми говоримо —
«епоха»,
ми говоримо —
«доба».

Ми
спимо
вночі,
діємо
після ночі.
Воду, як товкачі,
в ступі товкти
охочі.

Коли ж
передбачив на крок
події
в борні шаленій,
ми говорим —
«пророк»,
ми говоримо —
«геній».

Претензій
у нас на грам,
не лізем,
коли не просять,—
до серця
своїм жінкам,
то нам
і того досить.

Коли ж
і тілом, і духом — бескид
суне,
з нами несхожий,
шкваримо —
«царствений вид»,
ліпимо —
«дар божий».

Скажуть так,—
і вийшло
ані гостро, ані тупо.
Мов дими,
повисять
і спливуть слова.
Нічого
не виколюпаеш
із таких шкаралупок,
не відчує
ні рука,
ні голова.
Як же
Леніна
до цих прикласти мірок!
Адже кожен
бачив, пам'ята —
навіть не черкнувши
головою
об одвірок,
в двері
входила
«доба»
ота.
І невже
на Леніна
схоже:
«Вождь
ласкою божою»!
Був би
царственным він
а чи богоданим,
я б себе
у гніві
не беріг.
Я пішов би
всупереч пошанам,
юрбам
став би
впоперек доріг.
Громоустих слів
знайшов би
скільки
треба,

і аж доки
 крок мій
 не зім'яла б
 смерть,
богохульства
 кидав би
 у небо
і в святенників
 гранатами
 гатив би:
 геть!
Та карбує крок
 Дзержинський
 біля гроба.
Нині
 з чат зійти
 могла б
 Чека.
Крізь мільйон очей
 і крізь мої
 в жалобі
лиш бурульки сліз
 примерзлих
 на щоках.
Не нова
 казенна шана
 богу.
Ні!
 Кривався справжнім болем,
 серце,
 в день оцей!
Ми ховаємо
 найбільш земного
з-між усіх,
 що по землі пройшли,
 людей.
Він земний,
 але не з тих,
 хто зором
у своє впинається
 корито.
Осягнувши світ,
 що раптом
 став прозорим,

З прапорами йдуть
 і так,
 неначе
 кочовою знов
 Росія стала.
 Чом тремтить,
 чому від горя плаче
 наскрізь сходжена
 Колонна зала?
 Телеграф
 захрип.
 Під скорбним небозводом
 прапорині очі
 сповнено
 слізьми.
 Що зробив він?
 Хто він?
 Звідки родом —
 цей найлюдяніший
 між людьми?
 Коротке
 і по останній день нам
 все відоме
 життя Ульянова.
 Але довге життя
 товариша Леніна
 треба писати
 й описувать заново.
 З далечі,
 давно,
 років за двісті,
 вже про Леніна
 надходять
 перші вісті.
 Чуєте,
 як відстань
 розкололась —
 як
 з тієї відстані
 гука
 прадіда Гужонового
 голос —
 першого паровика?

Капітал
його величність,
некоронований,
невінчаний,
оголошує
перемогу
над селянською
мугирівщиною.

Город громадив,
гріб
у торбу,
гарбав
у пуза кас,
а при верстатах
худий,
крутогорбий
став
робітничий клас.
Він загрожував уже,
підвівши труби
в небо:
— З нас до золота
кладіте
путь єдину.

Ми народимо,
надішлем
коли-небудь
месника,
карателя,
людину! —
І змішалися
уже
дими та хмари,
мов солдати
у полку
однім.

Небо
вкрилося
подвійним шаром —
хмару
закриває дим.
Крам
росте,
а злидарі — з-під низу.

Директор,
лисий чорт,
клацнув
рахівницею,
буркнув:
«Криза!»

І вивісив слово:
«Рощот».
Ласощі
вкрило
крапками
мушиними,
хліб зогниває
по зерносховищах,
а в Єлисеєвих
попід вітринами
йшли безробіття
голодні
страховища.

У халуп
у тельбухах бурчало
і глушило
дітвориний схлипик:
— Під роботу
чи гвинтівку —
вільних рук немало!

Де ти, меснику,
що зло й наругу б
випік? —

Гей,
верблюде,
тубільцю колоній!

Гей,
стальних кораблів неозір!

Марш
в пустелю,
що в млості сонній!

Піньте вал,
щоб білів,
як папір!

Починають
лататися чорним
оази
серед пісків.

вже частівками
розбуркує
щосили:
«Гей, заводе, мій заводе,
в жовте мазаний,
час новітнього виводить
Стеньку Разіна».
Онуки
запитають:
— Що таке капіталіст? —
Як діти
тепер:
— Що таке
г-о-р-о-д-о-в-и-й?.. —
Пишу
для онуків
на повний зріст
капіталізму
портрет
родовий.
Капіталізм
у літа молоді
був хлопчина
нічого собі,
діловитий:
працював,
як годиться,—
і не боявся тоді
у роботі
манжети свої забруднити.
Костюм феодальний
йому тісний!
Пер —
теперішніх
міг би обставить.
Капіталізм
революціями
своєї весни
розцвів,
підспівуючи
«Марсельезу» навіть.
Машину
він
замислив і видумав.

Для нього
і пісня,
і фарба — ніщо,
мов цвіт
для вола
серед луку,
етика,
естетика
та інше казна-що —
його жіноча
обслуга.
І пекло
і рай —
то власність проста:
розпродує
бабам-цокотухам
дірки
від цвяхів
господня хреста
і пера
з хвоста
святого духа.
Нарешті
погас
войовничий дух —
за нього
працює раб.
І капіталізм
розбух,
як гроббух,
себе переріс
і одряб.
Одряб
і вмовстився
у історії на путі,
як в ліжку двоспальне,
в світ.
Його
не об'їхати,
не обійти.
І вихід один —
динаміт!

Знаю,
лірик скривиться
гірко,
критик
за лозину —
охопить злість така:
— А де ж душа?
А де ж тут
лірика?

Риторика це!
Сама публіцистика!! —
«Капіталізм» —
нетендітне слово,
це про «соловейка»
ахів
томи,
та я ще
до нього
звертатимусь знову.

Рядок
агітаторським гаслом
здійми!

Про це
і про те
ще повім без прикраси,—
та лясам любовним
не місце в бою.

Усю я
тобі,
атакуючий класе,
дзвінку свою
силу співця
віддаю.

Пролетаріат —
для тих
незграбно і вузько,
хто крах
в комунізмі
вбачає свій.

Для нас же
це слово —
могутня музика,

спроможна
і мертвих
підводити в бій.

Поверхи
уже
зіщулились — і в дрож,
клич підвалів
їх трясе також:
— Прорвемось
в розкриту
неба синь,
пройдемо
крізь кам'яний колодязь.

Буде:
з нар оцих
робочий син —
пролетаріатоводець.

Ім
земної кулі
вже замало.

За перснями
вже не видно
рук.

Хоче жирна туша
капіталу
карк чужий
схопити,
ніби крук.

Ідуть,
залізом
брязкають щосили.

— Убивайте!
Двом буржуям
затісно
грубезним! —

Села —
братерські могили,
міста —
заводи протезні.

Скінчилося —
столи
приготували чайні.

Мов пиріг,
звитяга на столі.

Слухайте
могил черевовіщання,
кастаньети костурів!
Ще надивитесь
на нас
в грозі военній досить.

Не пробачить
час
провину цю страшну.
Він сквитається,
він прийде,
оголосить
вам
і вашинській війні
війну!

На землі
зростають
сліз озера,
мокне світ
в кривавому потоці...
І хилилися
самітні фантазери
над розв'язанням
немислимих утопій.

Об життя
лоби
розбили філантропи.
Чи шляхи мільйонам —
філантропів тропи?

І уже
безсилий
сам капіталіст,
так
його
машина розмахалась,—
лад його
несе,
немов пожовклий лист,
криз
і страйків хаос.
— В чий гаман
течемо
золотою лавою?

Винен хто
і з ким верстати путь? —
Клас мільйонноглавий
зір напружує,
аби себе збагнуть.

Часи
капіталу
години
крали —
прожекторів
тьмарили
жаркість.

Час
народив
брата Карла,
старшого
Ленінового брата — Маркса.
Маркс!
В очах обличчя
сивим облямоване.

Як далеко
весь він
від подібних малювань!

Людам
видиться
у мармур замуrowаний,
в гіпсі
захолюлий
бородань.

Та коли
революційною тропкою
замірялися
пролетарі
на перший
крок,

о, якою
він жаркою топкою
розпалив
огонь
своїх думок!

Ніби сам,
в заводі кожнім
стоячи на варті,

Я бачив гори —
 на них
 і кущ не ріс.
 Тільки хмари
 упали
 на скелясте
 тло.
 І на сотню верст
 у єдиного горця
 лахміття
 ленінським значком
 цвіло.
 Скажуть,
 про шпильки
 турбота
 все це.
 Кокетуючи,
 в одержу їх
 заколює дівча.
 Та не шпильку вколото —
 сорочку палить
 серце,
 сповнене любові
 до Ілліча.
 Цього
 не з'ясуєш
 церковними
 слов'янськими
 гаками,
 і не бог
 звелів
 йому —
 обранцем будь!
 Кроком людським,
 робітничими руками,
 головою власною
 пройшов він
 всю цю путь.
 Зверху кинь
 на Росію
 зір —
 розсинілась річками,
 неначе

батогами
 побив її
 звір —
канчуками
 спину позначив.
Та синіш
 від річок навесні
синяки на Русі
 кріпосній.
На Росію
 очима
 кинь,
і повсюди —
 куди не глянь,
у небесну
 впинаються синь
рудні,
 каторги —
 море страждань.
Та від каторг
 гіркіша була
по цехах заводських
 кабала.
Інші землі є
 за видноколом,
більш багаті,
 більш визначні,
та землі
 з болючішим болем
не доводилось
 бачить
 мені.
Так, не кожен
 удар
 зітреш
 зі щоки.
Крик міцнішав:
 — За землю
 і волю —
 повстали! —
І беруться
 бунтівники
за бомби
 та самопали.

Добре
у царя
поцілить іменно!
А коли зметнеш
лиш куряву з-під пса?
Підготовником
цареубивства
спійманий
брат Ульянова,
народоволець
Олександр.
Одного уб'єш,
а другий
вже як вовк.
Випинається —
за попередників
щоб катувати дужче.
І Ульянов
Олександр
на шибениці змовк
тисячним із шліссельбуржців.
І в сімнадцять літ,
мов клятву
братній крові,
слово дав йому
Ілліч
тверде:
— Брате,
ми тобі
на зміну йти готові.
Переможемо,
та шлях
нас
інший поведе!
Глянь на пам'ятники —
чи героїв
пізнає народ в них?
Стане гоголем,
а ти
вінком його велич.
Не такий —
щоденний,
чорноробний
подвиг

на плече
звалив собі Ілліч.
Учить він
усіх в кузнечній пельці,
як вестись,
аби
зростав за труд п'ятак.
Що робити,
коли майстер б'ється.
І за чай
в обід
змагатись як.
Але, перемігши,
не стій
на межі
в акурат,
мета,
що чекає на тебе
в кінці,—
не дрібниця.

Соціалізм — ціль.
Капіталізм — кат.
Не віник
зброя —
рушниця.

Він сотню разів
те саме веде,
забиває,
мов цвях молотком,
а завтра
руку в руку
вкладе —
тим, що зрозуміли,
двом.
Учора — чотири,
сьогодні — чотириста.

Ховаємось,
а завтра
ударимо відкрито,
і ці
чотириста
в тисячі виростуть

Піднімем повстання
трудящих світу.
Ми уже
не нижчі
за травицю,
гнів трудящих
гусне,
ніби туча.
Ріже
книг вождевих
блискавиця,
прокламацій
град кипучий.
Бився
об Леніна
темний клас,
плинув
від нього,
просвітлений,
і пойнята
палом
і мислями мас,
міць Іллічева
квітла.
І вже бувальщиною
стає
в ті дні
все,
в чому Ленін
ще юним
клявся:
— Ми
не одинаки,
ми —
союз борні
за визволення
робітничого класу.—
Ленінізм
все далі
множить зусилля
ширився
учнями
Іллічевої вивірки.

Кров'ю
вписано
героїзм підпілля
в пил,
в болото
нескінченної Володимирки.
Нині
куля земна
вихриться нами.
Навіть
ми,
якщо й в кремлівських кріслах,—
для скількох
із-за декретів
кайданами
Нерчинськ враз
роздзвонюється
в мислях!
Путь пташину
хочу нагадати.
За мурами
трамваїв
електрична рись.
Хто із вас
тюремні
ржаві ґрати
не розхитував
і не гриз?!
Лоб
розбий об стіни
непокірний,—
за тобою
змили камеру
і замели.
«Служив ти недовго, та вірно
на благо своєї землі».
Леніна
цієї пісні сила
у яким засланні
захопила?
Говорили —
в мужичка своя дорога,

немудрящий
заведе соціалізм собі
в село.

Ні,
і Русь
від димарів
стає сторога!

Місто
бородою диму обросло.
Не попросять в рай —
заходь спочити,—
через труп буржуазії
комунізму крок.
Ста селянським мільонам
пролетаріат — учитель.

Ленін —
пролетаріату ватажок.
Понаобіцяє ліберал
або есерик швидко,
до робочих ший
охочий
майстер фраз,—

Ленін
фразочки
пообриває геть
до нитки,
щоб із книг
дворянським голячком
з'явився враз.

І нам
уже
недоладно
скроєні
балачки про свободу
і що люди браття,—
ми
в Марксовому всеозброєнні
одна
на світ
більшовицька партія.

Америку
перетнеш
в експресному купе,

їдеш Чухломою —
тебе
наскрізь
просяває тепер
РКП,
і в дужках
малесеньке «б».
Тепер на Марсів
полюють
хитро,
перебираючи в небесній скрині.
Та світові
ця
невеличка літера
в сто крат грандіозніша,
яскравіша
нині.

Звичайним
стає
найважливіше слово —
не краще ганчірки,
нічого не вартої.
Я хочу
засяяти змусити знову
найвеличніше слово —
ПАРТІЯ.

Одиниця!
Кому вона і нащо?!
Голос одиниці
тонший від писку.
Хто його почує? —
Дружина хіба що!
Та й то —
коли не на базарі,
а близько.

Партія —
це урагану
єдиний гнів,
з голосів спресований
тонких і непомітних.
Від нього
лопаються
фортеці ворогів,

як перетинки у вухах
від громів
динамітних.

Людина — одиниця
слабка й сліпа,
біда одинакові,
один не воїн,—
кожен дужий
уже йому пан,
і навіть кволі,
якщо їх двоє.

А скупчаться
в партію
маленьких верстви,—
здавайся, враже,
тамуй
свій ляк!

Партія —
рука мільйонноперста,
стиснута
в один
нищівний кулак.

Одинак — дурниця,
нуль без гачка,
одне —
якщо воно
і дуже бідове —
не підніме звичайного
п'ятивершкового дрючка,
тим більше
п'ятиповерхової будови.

Партія —
мільйонів
могутні плечі,
шиковані
в шерegu
одну.

Партією
будови
зметнем молодечі,
один одного
підносячи
у вишину.

Партія —
хребет робітничого класу.
Партія —
безсмертя нашої справи.
Партія — єдине,
що мене не зрадить.
Сьогодні прикажчик,
а завтра
царства стираю на карті я.

Мозок класу,
справа класу,
сила класу,
слава класу —
ось що таке партія

Партія і Ленін
близнята-браття, —
чи є для історії
цінніше наймення?
Ми говоримо — Ленін,
а розуміємо —
ми говоримо — партія,
партія,
а розуміємо —
Ленін.

Ще
горою короновані глави,
ще буржуї
чорніють,
мов граки на ріллі,
та вже
горіння
робітничої лави
по кратеру партії
рветься з землі.
Дев'яте січня.
З Гапоном покінчено.
Падаємо, скошені в свинцевій грозі ми.
Брехні
про милість про царську
розвінчано
різаниною мукденською,
тріском Цусіми.

Досить!
Не віримо
розмовам стороннім!
Стяг
над повсталюю Преснею
виситься.
Здавалося,
зараз
покінчимо з тронем,
а там розлетиться
й буржуєве крісельце.
Ілліч уже тут.
П'ятий рік він проводить
весь час із робочими —
день у день.
Він з ними
на кожній стоїть барикаді —
він рух
усього повстання
веде.
Та звісточка раптом
лукава на подив —
«свобода».
У лацканах
бантики ніжні.
Цар
з маніфестиком
на ганок
виходив.
А після
«свободи»
медового тижня
промови,
банти
і співи недавні
гарматний рев
покриває басом —
по крові трудящих
рушив у плавання
царів адмірал,
каратель Дубасов.
Плюньмо у пики
білякам,
що завше

скиглять
 про звірства Чека!
Дивіться, як тут,
 за лікті зв'язавши,
робітників до смерті
 січуть по щоках.
Звірила реакція.
 Шаліли карателі.
Інтелігентики
 втекли й напаскудили.
Замкнулися
 в норах
 богошукателі,
ладаном курять
 на боже опудало.
Сам заскиглив
 товариш Плеханов:
— Скільки-бо крові
 пролито, братці!
Ваша провина!
 Повстали зарано!
Нічого
 марно
 за зброю братися.—
Ленін
 у скиглення це хлипкувате
врізав голос
 бадьорий, могучий:
— Ні,
 нам до зброї
 треба ставати,
але енергійніше
 і рішучіш.
Я бачу нові повстання та війни.
Підніметься знов
 робітничий клас,
не захист —
 а напад постійний
стати повинен
 гаслом мас.—
І року цього
 кривава згубня,
і рани оці в робітничому стані

Круг нього
 всі його лизоблюди —
 патріоти —
 пристосувалися Вови —
 пишуть,
 вимивши руки,
 їуди:
 — Воюй,
 робітництво,
 до останньої крові! —
 Земля —
 залізного брухту
 содоми,
 а в ньому
 людське
 дрантя і дертя.
 Посеред усього
 божевільного дому
 тверезий
 устав Ціммервальд
 для життя.
 Звідси з друзями
 Ленін,
 як з вежі,
 звівся над світом і звихрив над —
 мислі
 яскравіші
 від усякої пожежі,
 голос гучніший
 від усіх канонад.
 Звідти —
 мільйони
 канонадою нині,
 стотисячощабельної
 кінноти крик,
 звідси
 проти
 і шабель, і стрілянини —
 вилицюватий
 і лисий
 один чоловік:
 — Солдати!
 Буржуй вас
 і зрадив, і спродав,

він шле вас до турків
за Верден,
на Двіну.

Годі!
Перетворимо
війну народів
на громадянську війну!

Годі
розгромів,
смертей
і руїн,

нації —
не винні
ні в чому вони.

Проти
буржуазії всіх країн
підніmemo стяг
громадянської війни! —

Думалося:
зразу
гармата-пічка
чмихне вогнем
і гниллю висвище,—
спробуй шукай
тоді чоловічка,
спробуй згадай
тоді його прізвище.
Горлянками гармат,
що сичать і завивають,
кричать:

— На коліна! —
країни
шалені.

Доскублися,
і жодного переможця
немає,—

один переміг
товариш Ленін!

Імперіалізму сило,
у нас
терпець увірвався
ангельський.

Тебе
 повстала
 Росія зломила
від Тавріза
 і до Архангельська.
Імперія —
 це тобі не курка.
Дзьобастий орел,
 двоголові власті.
А ми,
 як досмоктаного недокурка,
просто
 сплюнули
 їхню династію.
Величезний,
 вкритий кривавою ржею,
народ,
 голодний та голоштанний,
за Радами
 підє
 чи буде
 буржую
тягати,
 як досі,
 з вогню каштани?
«Росія у бурі,
 у грозах
 вонá вся,
народ
 ярмо
 уже скинув із пліч»,—
читав у газетах,
 тремтів,
 хвилювався
в далекій Швейцарії
 Володимир Іллїч.
Чи з клаптів газетних
 прознаєш багато?
На аероплані
 рвонуті б у вись,
туди,
 повсталим робітникам
 допомагати,—

Це
 тобі
 не брутальний нарком.
Просто дівчина —
 бери і гладь її!
Істерики влаштовує,
 співає тенорком.
Ще не
 перепало
 нам
 і росинки
від тих самісіньких
 «лютневих свобод»,
а в оборонців
 уже лозинки:
«Марш, марш на фронт,
 робочий народ».
І на закінчення
 пейзажу вправненького —
звиклі
 і перед, і після
 до зрад,
навкруг
 сторожами
 есери та Савінкови,
і вченим котом —
 меншовик в акурат.
І в місто,
 що вже
 запливало салом,
раптом звідти,
 аж з-за Неви,
з Фінляндського вокзалу
по Выборзькій
 загуркотів броньовик.
І знову
 вітер
 у свіжій напрузі
революції
 шквали
 звихрив валами.
Литейний
 залили
 картузи та блузи:

«Хай живе Ленін!
Ленін з нами!»
— Товариші! —
і над головами
тієї ж миті

Ленін
ведушу руку
виставив.
— Скиньмо есдецтва
старезне лахміття!
Геть
владу угодовців
та капіталістів!

Ми — голос
волі низу,
робітничого низу
усіх країн.

Хай живе
партія,
що буде комунізм,
за владу Радянську
вперед,
як один! —

Вперше
перед натовпом очманілим,
поруч,
перед тобою,
скрізь,
встало
звичайним творимим ділом
недосяжне слово —
«соціалізм».

Тут же,
поряд,
у фабричних хашах,
сяючи обрієм,
що для всіх заяснів,
встала
завтрашня
комуна трудящих —
без пролетаря,
без буржуя,
без рабів і панів.

Ілліч на Розливі,
Ілліч у Фінляндії.
Та ні на горищі,
ні в полі —
ніде
не взяти
вождя
озвірілій банді їх.
Леніна не видно,
але придивись:
по тому,
робота іде яка,
відчувається
керівна
Ленінова мисль,
почувається
Ленінова
провідна рука.
Слова Іллічеві
ділом величним
зростають,
упавши
на родючий лан,
і поруч
уже
з плечем робітничим
плечі
мільйонів селян.
І коли залишилось
на барикади вийти,
тиждень визначити
і день рішити,
Ленін
сам
з'явився в Пітер:
— Досить воловодити,
товариші! —
Гніт капіталу,
лють
між народами,
інтервенція хижа,
війна і розор її,—
досить! —
здадуться
не більші від родимки

двадцять п'ятого,
перший день.
Багнетами
блискає
простір навкольний,
матроси
бомбами
бавляться в кутках.
Від гуду
тремтить
розбурканий
Смольний.
Внизу кулеметники
в патронних стрічках.
— Вас
викликає
товариш Сталін.
Праворуч
третя,
він
там.
— Товариші,
не зупиняйтесь!
Чому стали?
В броньовики
і на поштамті
— Єсть! —
крутнувся
і зник з коридора,
і тільки
на стрічці
у флотського
під лампою
сяйнуло —
«Аврора».
Хто мчав з наказом,
хто клацав затвором ще,
хто спірне вирішував
у гурті
численнім.
Сюди
з того кінця
коридорища

бочком підійшов
непомітний
Ленін.
З портретів
він був не відомий
нікому,
та ним
уже
поведені в битви,
солдати
штовхалися
й крили при цьому
один одного
гостріш від бритви.
І в цю довгождану,
сталъну хуртовину
Ілліч,
неначебто
заспаний трошки,
ступав,
заклавши руки за спину,
спинявся,
очі шулячи
в зморшки.
В якогось
кошлатого хлопця
в обмотках
зір несхибний
націлив ураз,
так,
ніби серце
з-під слів вимотував,
так,
ніби душу
тягнув
з-під фраз.
І знав я:
нема
таємниці для нього,
і оком
оцим
напевно виловиться
і зойк селянський,
і фронту стогін,

і воля нобельця,
і воля путіловця.
Він в мозку
утримував губерній сотні,
вміщав
мільярди
майбутніх повстанців,
він
світ
за ніч
осягав у турботі,
а вранці:
— Всім!
Всім!
Всім! —
Це солдатам
фронтів,
від крові п'яним,
рабам
усякого роду,
у рабство
панові проданим.—
Влада Радам!
Земля селянам!
Мир народам!
Хліб голодним! —
Буржуї
прочитали —
заждіте,
виловимо, —
рачкують на пузиках,
домовляючись
де з ким, —
покажуть, гляди, їм
Духонін з Корніловим,
гляди, надають їм
Гучков з Керенським.
Та фронт
полонило
декретом без бою,
ним села
й міста
залило, мов рікою,

і навіть
в серцях
неписьменних
сліді.

І їм показали —
не нам з тобою,
які бувають на світі
«гляди».

Проймала усіх,
єднала
докупи,
в серцях вибухала
думка одна:
«Мир халупам,
палацам війна,
війна,
війна!»

Билися
в кожному заводі й цеху,
горохом
витушували з міст,
а вглиб
похід Жовтневий,
як віхи на шляху,
залишив
пожарища
дворянських садіб.

Земля —
підстилка під їх батожичами,
і раптом
у торбу її,
як хлібину,—
з річками й полями,
з горбами найвищими
підняв
селянин зашкарублий
на спину.

Манжетник
в пенсне
злоб'ю похаркав,
поповз туди,
де царства іржаві.
Скатертю доріжка!
Ми й куховарку

кожну
 навчимо
 керувати
 державою!
Жили ми
 покі що
 виробом
 ротацій.
В німецьких окопах
 вслухалися люди:
— Кінчати пора!
 Виходьте брататися! —
І фронт
 розповзався
 в теплушках
 повсюди.
Цю течу
 яким
 загородите побитом?
Здавалося —
 човник наш хилиться,
 тоне —
Вільгельм,
 за Миколу
 острогіший чоботом,
Країни Радянської
 зітре кордони.
Пішли есери
 в плащах незастібаних
ловити лякливих
 в своє словохіття,
безглуздою шпагою
 кожен
 хотів із них
красиво протнути
 залізне
 страхіття!
— Ні з місця! —
 Ілліч їм —
 півникуватим.—
Хай партія
 звалить
 вантаж
 на нас.

і в кожному — Ленін,
він дбає про кожного
на фронті
в тисячі верст довжини.
Одинадцять тисяч
верстов
дугою,
а скільки
уздовж
та впоперек їх!
І жоден будинок
не здавався без бою —
за кожним
парканом
ворог заліг.
Есер з монархістом
чатують безсонно,—
де жалять гадюче,
де рубають з плеча.
Ти знаєш
дорогу
на завод Міхельсона?
Знайдеш
по крові
із ран Ілліча.
Есер
поціляє
невправно всюди —
другим кінцем
та собі ж таки в лоб.
Страшніша від бомб
і куль у груди
облога голоду,
облога хвороб.
Погляньте —
кружляють
над крихтами мушки,
з нас кожен
за них
голодніший був,—
простоювали
в чеканні восьмушки

в мороз
 надворі
 цілу добу.
Садовіть
 чи труїть,—
 ви це робите марно —
завод — на картоплю
 чи просто — на гичку.
І десятикорпусний
 чавуноливарний
пихкав
 і верещав,
 виробляючи запальнички.
А в куркулів
 і пампушки, й сало.
Іх розрахунок
 влучній і простенький:
закопали пшеницю
 та в землю сховали
миколаївки і керенки.
Ми знаємо —
 голод
 воює дошкулисто,
лещата потрібні —
 не ласка з принадкою,
і Ленін
 встає
 воювати з куркульством
і продзагонами,
 і продрозкладкою.
Хіба у час такий
 слово
 «демократ»
набреле
 голівці
 дурній чи понурій?!
Як бити,—
 то так,
 щоб заюшив стократ:
Ключ перемоги —
 в залізній диктатурі.
Ми перемогли,
 хоч зяє борт
 дірою,

машина
спинилась,
обшивка —
лахміття.

Клапті шпалер!
Уламки горою!
Залийте, підіть-но!
Змити зумійте!

Де порт?
Маяки
забрухтіли в порту,
хилимось —
щогла січе океан!

Нас перекине —
на правому борту
в сто мільйонів
вантаж селян.

Ворог радіє,
захлинається в слині,
та так
тільки Ленін
зумів і звук —
він враз
повернув
кермове управління
раптово
на двадцять румбів убік.

І тиша настала —
аж вуха тисне! —
хліб
на пристань вивозить
степ.

— Купівля —
продаж —
на вивісках написано:
«НЕП».

Примружився Ленін:
— В ремонт, поки тихо,
аршинові вчись,
не навчишся —
біда.—

Ми звикли
до бурі,
а тут, як на лихо,

Комуна — століття,
озирнутись не встигнеш —
і непчик —
чи видко його
вдалині ще?
— Ми рушимо
в сто раз повільніш,
але
в мільйон
твердіш і міцніше.—
Під цією
дрібнобуржуазною стихією
ще коливається
мертвий зиб,
але тихі хмари
дере
веремією
уже
наростання
світової грози.
Ворог змінює ворога,
що сили
виснажив,
та буде —
ще змінимо
світу лице.
Але це
уже
проробляти корисніше,
ніж
писати про це.
Тепер,
коли п'єте
і коли їсте
чи на спільний завод
поспішаєте
в ногу:
пролетаріат —
переможець,
ми знаємо те,—
і Ленін —
організатор перемоги.

Від Комінтерну
 до копійки
 дзвінкої —
 серпом і молотом
 карбовано
 кожну —
 неписана
 епопея,
 герої якої —
 кроки Іллічеві
 переможні.
 Революції —
 речі вагучі,
 сам не піднімеш —
 не пробуй,
 дарма!

Та Ленін
 між рівними
 був могучий
 силою волі,
 важелем ума.
 Країни підводяться
 у згоді незборній —

рука Іллічева
 направляла стерна:
 народи —
 білий,
 кольоровий,
 чорний —

стають
 під стяг Комінтерна.
 Стовпів імперіалізму
 непохитні колони —

буржуї
 п'яти частин світу,
 ввічливо
 знімаючи
 циліндри й корони,
 посиляють
 Іллічевій республіці
 привіти.

Нам не страшне
 зусилля
 нічне,

мчимо
вперед
паровозом труда,—
і раптом
стопудова звістка —
з Іллічем
удар.

з
Якби
виставити в музеї
постать заплаканого більшовика,
стовбичили б
в музеї
роззяви біля неї.

Ще б пак —
дивовижа
яка!

П'ятикутні зірки
випікали на наших спинах
панські воеводи.

Живцем
у землю по голову
закопували нас банди
Мамонтова.

В паровозних топках
спалювали нас японці,
роти заливали свинцем та оловом.
— Зречіться! — ревли,
та із

горящих горлянок
лише три слова:
— Хай живе комунізм!

Крісло за кріслом,
ряд у ряд,
сталь ця
гартована,
гнутись незвична,
в п'ятиповерховий Будинок
з'їзду Рад
умощувалася
двадцять другого січня.

Рік цей
 бачив
 більш за сто в віках.
 В сум легенд
 увійде
 мить
 остання.

Стогони
 з заліза
 витис
 жах.

По більшовиках
 пройшло
 ридання.

Цей тягар!
 Самих себе ж
 виволікали
 волоком.

Розпитать —
 коли і як?
 Чому таять?

З вулиць
 у завулки
 катафалком

плив
 Великий театр.

Радість повзе —
 ні з місця.

У горя ж —
 скажений біг.

Ні сонцю,
 ні сяйву не литися —

все
 крізь газетне ситце
 чорний засіяв сніг.

На робітника,
 що немало зніс,
 вість накинута
 вибухом дум.

І неначе
 склянку сліз
 на струмент перекинув
 сум.

І селяк,
що бачив різне,
смерті в очі дивитись умів,
тре рукою
обличчя
слізне,
одвертаючись
від бабів.
Люди — кремінь були,
та й годі,
прикусилися —
уст не жаліти.
Ніби діти,
плачуть сивобороді,
розсуворились,
мов дідугани, діти.
Вітер
всій землі
безсонням вив,
і ніяк
повсталій
не додумать до кінця,
що труна
в морозяній
кімнаточці Москви —
революції
і сина, і отця!
Кінець, кінець,
кінець. Кого
запевняти!
Скло —
і під склом оцим...
Це
його
несуть
з Павелецького
містом,
взятим од панства
ним.
Як наскрізна рана,
вулиця безкрая —
так болить
і стогне так.

Тут
кожен камінь
Леніна знає
по тупоту
перших
жовтневих атак.

Тут
все,
що на наших знаменах
гаптовано,
замислено ним
і наказано ним.

Тут
кожна вежа камінна —
і то вона
за ним
пішла б
і в огонь,
і в дим.

Тут
Леніна
знає
з трудящих
кожен —
серця йому
вистели віттям ялин.
Він вів нас на бій,
перемогу множив,
і ось пролетар —
володар один.

Тут
кожен орач
ім'я Іллічеве
у серце вписав
любіш, як у святці.
Він землі
віддав їм
в повстання Жовтневе,
що в трунах
дідам закатованим
сняться.

І комунари
з-під площі Красної
шепочуть,

здавалось: — Коханий і милий!
Живи —
і не треба
долі кращої —
сто раз ми зітнемось
і ляжем в могили! —
Якби
пролунали
слова чудотворця,
що нам
замість нього
вмирати сьогодні,—
і вулиці гребля
навпіл розпореться —
з піснями
вмирати
піднімуться —
згодні.

Та чуда нема
і не вимріять чуда нам,
Є Ленін,
труна
і плечі зігнуті.

Неси
і карайся
смуток цим людяним —
людиною був він
в усій своїй суті.

Одвіку
безцінної
ноші такої
на хвилях
моря
не проносили наші,
як гроб,
що в Будинок Спілок
у спокої
пливе
на спинах
риданих і маршів.

У варту
 ставали
 суворо черговані
гвардійці тверді
 Іллічевої витримки,
а люди
 уже
 проживають, вкарбовані
в усю довжину
 і Тверської,
 і Дмитрівки.

Дочки, було,
 в чергу
 не вишлеш в сімнадцятім,
по хліб не поставиш —
 завтра з'їм!
Та в чергу страшну цю
 й холодну
 збирається їм
не страшно з дітьми було,
 з хворими —
 всім.

Село шикувалося
 з містом
 поряд,
то мужністю туга,
 то стогоном видзвонить.

Парадом труда
 проходила в горі
земля,
 як життя Іллічевого
 підсумок.

Сонце пожовкле,
 косе
 і лакове,
зійде,
 промінням підніжжя торкається.
Ніби
 затуркані,
 надію оплакувать,
схиляючись в горі,
 проходять китайці.

Ночі
спливали
на спинах днів,
години змішуючи,
плутаючи дати.
Так, ніби,
не ніч
і не зорі на ній,
а плачуть
над Леніним
негри із Штатів.
Шкварить мороз,
аж тіло холоне,
а люди
днюють
у тлумі тривожнім.
Навіть
від холоду
бити в долоні
ніхто
не зважається —
незручно,
не можна.
Мороз хапає,
і тягне,
і тисне,
Мов допит влаштовує
нашій любові.
Вдирається в натовп
і, ніби навмисне,
з людьми
за колони заходить раптово.
Східці ростуть,
як по рифах повзу.
Та ось
і дихання, й спів
замовкає
і страшно ступити —
прірва внизу —
чотири східці,
а кінця їм немає.
Прірва —
від рабства віків незчисленних,

де знають
лиш владного золота гру.
Прірва
і край —
це труна і Ленін,
а далі —
комуна
на весь виднокруг.
Що за натовпом побачиш?
Зір туманить біль ще...
Лиш Надія Костянтинівна
в тумані
за...
Певне, в очі,
що без сліз,
побачить можна більше,
та мої
туманила сльоза.
Знамен
пурпурних
схиляється шовк,
складаючи
шану народну:
«Прощай же, товаришу,
чесно пройшов
ти доблесну путь благородну».
Страшно.
Очі заплющ,
не дивись —
ніби
ідеш
по дротині з дитиною...
Наче
на мить
наодинці лишивсь
з правдою —
величезною
і єдиною.
Щасливий я.
Марші,
дзвінкіші від води,
підхоплюють
тіло моє,
мов пір'їну.

Я знаю —
 віднині
 і назавжди
в собі
 збережу я
 оцю хвилину.

Це щастя,
 що я в оцій силі частина,
що спільні
 навіть сльози у нас.
Не можна з'єднатись
 чистіше
 в єдине
з великим чуттям,
 що зоветься —
 клас!

І знову знамен
 нахиляються крила,
щоб завтра
 піднятися
 знову в бої:
«Самі ми, наш рідний, закрили
орлині очі твої».
Тільки б не упасти —
 до плеча плече,
стяги зчорнені
 стоять, немов алея:
на останне
 прощання з Іллічем
ішли,
 затримуючись біля Мавзолею.
Церемоніал іде — за кроком крок.
Промовляли.
 Хай собі говорять...

Горе,
 що малий хвилини строк,—
не охопиш оком,
 хоч і поряд!

Пройдуть
 і вгору
 глянуть тільки
на чорний круг,
 що з-під снігу блищить.

Як швидко стрибають
на Спаській стрілки!
Останній стрибок до четвірки —
за мить.
Замріть
на хвилину
від такої вісті!
Спинися,
життя, до пори!
Хто молот підняв,
хай застигне на місці.
Земле, лягай,
лежи і замри!
Величну дорогу закінчено.
Тиша.
Стріляли з гармати
чи з тисячі нині?
І ця стрілянина,
здавалось,
тихіша
за брязк
мідяків
в жебраковій торбині.
Зір свій убогий
розплющив
до болю,
ледь не скрижанілий,
стою й не дихну.
І куля земна
в прапориному колі
в уяві встає
на хвилину одну.
Іде повз труну цю
похилений світ,
і ми
біля неї,
людей делегати,
щоб в бурі повстань,
і поем, і робіт
розмножить
побачене і оспівати.
Та раптом іздалеку,
звідти,
з червоного,

до варті,
в мороз, у глибінь наших душ
чийсь голос:
«Кроком руш!»
Певне, й не треба
такого наказу —
рідше,
твердіше
дихання в рядах,
тіло-тягар
відриваючи
зразу,
крок забиваємо
в площу,
мов цвях.
Кожен наш прапор
твердими руками
знов над юрбою
звився увись.
Тупоту повідь,
сила над нами,
ширячись,
вихриться
світові в мисль.
Спільна мисль,
зланцюжена,
з'єднана,
робітництва,
селянства
і солдатів-рубак:
— Важко
буде країні
без Леніна!
Треба замінить його. —
Ким?
І як?
Годі валятись
на перині клоповій!
Товаришу секретарю!
На тобі —
от —
просимо:
припиши до осередку еркапового

Нам фашистів не лякайтесь,
на багнет бери!»
Даремно
задерто
кулаки Європи.
Криємо їх гуркотом.
Не сміти!
Геть!

Стала
величним
комуністом-агітпропом
навіть
сама
Іллічева смерть.

Уже
над труб
дивовижним гаєм,
здійняте
мільонів рук
держаконм,
Красної площі
знамено палає,
звите
угору
могутнім ривком.

І кожною зморшкою стяга
малою
Ленін живий
викликає неспинно:
— Пролетарі,
шикуйтеся
до останнього бою!

Раби,
розгинайте
коліна і спини!
Арміє пролетарів,
зведися, міцна!
Хай живе радість
революції скорої!

Це —
єдина
велика війна
з усіх,
які знала історія.

ОЛЕКСАНДР ПУШКІН

Полтавський бій

(Уривок з поеми «Полтава»)

В заграві Схід палає знову.
На оболонях та горбах
ревуть гармати. Дим багровий
довкіл звивається в степах
навстріч світанню в небесах.
Полки ряди свої зімкнули,
стрільці припали до землі.
Злітають ядра, свищуть кулі,
блищать багнети і шаблі.
Звитяг улюблені обранці,
вже рвуться шведи через шанці;
кіннота в розпалі летить;
піхота йде слідом за нею,
щоб наміри її своєю
тяжкою твердістю зміцнить.
Навкіл палає бойовіще
гримить, фатальне, і реве,
та все відчутніше та ближче
вже наше щастя бойове.
Полки під тиском стрілянини
зімшались, падаючи в прах.
Відходять Розена дружини,
складає зброю Шліпенбах.
Тікають шведи заповзяті,
знамен повержених сини.
За кожним кроком благодаті
нам посилає бог війни.

Тоді, натхненний гласом неба,
розлігся дужий клич Петра:
«До діла, з богом!» І з шатра,
звучи улюбленців до себе,
іде він з почетом своїм.
Яскріє погляд непогасний.
Він блискавичний і прекрасний,
меткий, неначе божий грім.
Іде. Йому коня підводять.
Під ним басує вірний кінь,

зачувши полум'я борінь,
тремтить. Очима косо водить
і мчить крізь полум'я та грім
в погорді вершником своїм.

Вже полудень. Довкіл палає.
Мов ратай, битва спочиває.
Деінде скачуть козаки,
В ряди шикуються полки.
Громохка музика змовкає.
На пагорбах, біля дерев
уже гармат урвався рев.
І ось — іздалеку лунає,
навколо грянувши, у р а:
полки побачили Петра.

І він промчався перед ними,
могутньо-радісний, як бій.
Він поле поглинав очима.
А вслід — юрмою, наче рій,
з гнізда Петрового орлята, —
як не мінялась доля клята, —
в трудах державства та війни
лишались друзями вони.
І перед синіми рядами
у колі власних ватажків,
блідий, зі спраглими устами
з'явився Карл. До вояків
його несли у ношах слуги.
Від рани боляче було
і тіль великої напруги
йому поморщила чоло,
і дума гризла небувала.
І навіть здатися могло —
його ця битва дивувала...
Та кволим помахом руки
він скерував у бій полки.

І вояки цареві з ними
зійшлися лавами своїми:
і грянув бій, Полтавський бій!
Вслід за полеглою стіною
нова стіна стає до бою —
за впалим строем свіжий стрій.

Багнети зімкнуто. Мов тучі,
навкіл кіннотники летючі
під брязк і дзвін шабель своїх
січуть, рубають навідліг.
Накидавши забитих купи,
сягають ядра через трупи,
сичать в крові, і поміж них
вражають, ранячи живих.
Швед, росіянин — ріже, коле,
бій барабанів повнить поле,
іржання, стогони і смерть —
земного пекла круговерть.

Серед тривоги й хвилювання
очима повними палання
спостерігають ватажки,
як в битві сходяться полки,
і про звитягу мовлять тихо
або передбачають лихо.
Та хто це там біля царя
геть посивілий від розпуки?
Його підтримують під руки
два козаки, і як зоря
палає зір, коли порою
він озирає поле бою.
Далось вигнання взнаки,
не скочить на коня він, кволий,
вже на Паліїв клич ніколи
не відгукнуться козаки!
Та чом сяйнули раптом очі
і гнівом, наче млою ночі,
старече зморщилось чоло?
Що враз обурити могло?
Чи він за бранними димами
Мазепу раптом розпізнав
і, обеззброєний роками,
Безсилля старості прокляв?

Мазепа з думою тяжкою
дивився теж на поле бою
в юрбі старшин і сердюків
та заколотних козаків.
Враз постріл. Гетьман спохопився.
У Войнаровського набік

мушкет похилений димівся.
Увесь в крові, неподалік,
ще молодий козак валявся,
а кінь у піні й порохні,
відчувши волю, дико мчався
і зник у димній далині.
Постав на гетьмана старого
козак той з шаблею в руці
та лютим гнівом на лиці.
Старий наблизився до нього
з запитанням. Та розімкнуть
не міг він уст. І тільки лють
в очах до ворога Росії
бриніла голосно, мов крик.
І з ніжністю ім'я Марії
ледь жебонів його язик.

Та близько перемога, близько.
Ми гоним шведів з бойовиська,
О славна мить! О славний час!
Ура! Тікає швед від нас:
і вслід кіннотники рушають,
мечі вищерблюють вони,
і поле трупами вкривають,
мов чорним роєм сарани.

З грузинської

ОЛЕКСАНДР ЧАВЧАВАДЗЕ

Гокча

Гокча — озеро блакитне і широке, наче море, —
часом хвиль воно здіймає буруни несамовиті,
а буває, кришталеве і спокійне, і прозоре,
відбиває сніжні гори й тло небесної блакиті.

Та руїни прибережні, що відбилися у ньому,
чорну тугу навивають, наче воїни полегли...
Тут міста колись буяли у радінні весняному,
а тепер сичі обсіли гори каменю та цегли.

Це видовище похмуре і хвилює, і вражає:
стіни вивітрені... мури геть поточені та голі...
Линуть спогади, і серце горе сповнює безкрає,
почуття гірке й болюче виникає мимоволі.

Ось він — палаців колишніх ледь угадуваний обрис.
Доля пишних міст, якої не змогли вони минути!
Отаке й майбутнє наше — і звитяги, і хоробрість,
що розвіються за вітром у лиху годину скрути.

Стіни ці, в яких колишній храм нелегко упізнати,
де царі земні поклони в каятті нещиро били,
де, хвалу воздавши богу, царедворці та прелати
знов спиналися на ноги, віри сповнені та сили,—

нині хмурі ці руїни похилилися убого
і до них лиш подорожній завертає на хвилину,
чи пастух, буває, часом зупиняється для того,
щоб у спеку напоїти переморену скотину.

Ось майдан чотирикутний, повний ржавого каміння —
це базар, де торгували шахраї презнамениті —
гендлярі, що заробляти добре вивчили уміння
і значними баришами скрізь уславилися в світі.

Серед них траплялись люди з величезними грошима,
що і славу добру мали, а не тільки добрі гроші.
Нині в міф перетворилась та могутність нерушима,
ті багатства неувяні, ті нечувані розкоші.

Подивись на дике поле, де завзято гарцювали
юні вершники, у котрих очі полум'ям горіли,—
під старі пісні джигіти коней дибки піднімали,
а в руках щити дзвеніли і виблискували стріли.

Почорнілі ці руїни, вкриті мохом і травою,
височіли недосяжно, міцно спаяні в єдине,
і жили тут будівничі задоволені собою,
не гадаючи, що все це поруйнується й загине.

На золоченому троні дужа зводилася сила,
верховодила й карала, гнів і милість дарувала,
тут людей злоба несита, заздрість мучила й точила,
та любов між ними також виникала небувала.

Скільки тут красунь розквітло на оцих зелених схилах,
над якими нерухомі назавжди зімкнулись води!
Скільки тут троянд пахучих і лілей рожево-білих
мовчки озеро відбило, повне тиші й прохолоди!

Скільки тут разів ночами, в небесах пропливши мимо,
місяць в Гокчі відбивався — у воді його глибокій...
Та, краси не пожалівши, все ж поглинув невмолимо
час, дбайливо загорнувши і її в довічний спокій...

Кавказ

Голову непокірну звівши в понтійській піні,
в Каспії омочивши ноги свої камінні,
як Голіаф, лежить він поміж двома морями,
море чудес прикривши скелями та борами.
Велич навкруг панує повна грізної сили...
З гуркотом вниз жбурляють ці кам'яністі схили
у водоспадах буйних пекло річок несите,
щоб мовчазні й родючі простори оросити.

Він, хто на грудях дужих гори тяжкі тримає,
збратані між собою снігом, що вічно сяє,
скине колись мерзлоту, струсить сніги в долину,
глушачи світ обвалом, сліплячи в ту хвилину.
Знаю — страшна картина вразити світ повинна:
крига, земля, каміння падають, як лавина,
високо пил іскристий в небо летить, як туча,
сповнюють темні прірви гул і луна гримуча...

Поки тремтить повітря, дишучи ураганом,
темрява день вкриває, наче нічним туманом.
Схоче — потоп всесвітній все зруйнував довкола:
там, де гора стояла, нині долина гола,
тут віковічні пущі в пустки перетворило,
там, де кипіли ріки, плине ручай безсило...
І лиш Кавказ незмінний: наче велінням божим,
нищить він світ і творить інший на себе схожим!

Але в ясну годину — в пору весни і літа —
сяє і тут природа любим тецлом зігріта,
льодовики на схилах, бризкаючи водою,
сяють, як діаманти, фарбою золотою.

Все виграє навколо, все оживає знову —
навіть малі рослини множать красу чудову:
трави та дикі маки, наче спішать щосили
один поперед одним килимом вкрити схили.

Гордо виходить олень з лісу на скелі голі —
що йому ті мисливці, котрі бредуть поволі!
Роги здійняв крислаті, став на горбі крутому,
дивиться в темні хмари, повні дощу та грому...
Землю гребуть у гніві тура сталльні копита,
сам він — неначе брила, з бронзи й вогню відлита.
в річці, немов у люстрі, бачить себе, й до бою
кинутись вже готовий навіть з самим собою.

Так виглядає скеля, що і тепер під нею
ворони довблять серце скутому Прометею,—
скеля, яку навмисне неборимі сили,
наче межу в безмежжя, саме отут створили.
Тільки тепер з Росії, в повній красі та силі,
в гори оці вломився з прапором Ціцішвілі —
Терек принишк в долині, мов опустивши крила,
ввічливо скеля в край свій двері гостям відкрила.

З півночі йшли на південь люди за ним могутчі —
переступали гори та оминали кручі,
іскри вночі об камінь їхня кресала криця —
сяйво від неї й досі в нашій душі іскриться.
Скелі вона крушила, камінь вона ламала,
але була то сила дивна і небувала,
і відтоді відчули й знають усі кавказці,
що живодайна сила з Півночі йде, як в казці.

Орач

Прощай, моя люба мамо — родюча земле моя,
прощай, бо тебе орати вже більше не в силі я.
Знеслилися кінь мій вірний, старий і надійний друг,
схилив гордовиту шню, не в змозі тягнути плуг.
Він теж свою вірну пару колись у супрязі мав,
що мусив за день зорати, годину чи дві орав.
Тепер він перевернути і частки того б не зміг,
коли б ти на ньому навіть від злості зламав батіг.

Щасливий то час був, друже, улюблений коню мій,
коли, вигинаючи шию, ти рвався вперед, як змії!
Та скільки б не намагався, тепер би не розірвав
ти навіть тонкої шворки, якби я тебе прип'яв.

Колись і не помічав я — тверда чи м'яка земля,
бо рівні були для мене толока й м'яка рілля.
Співаючи, запрягав я тебе, коли настроїй був,
толоку орав цілинну — та так, що аж вітер гув.
Трапляються перелоги тверді, як граніт гори,
а часом — вода й купина: по пояс в багні ори!
Та все, далєбі, дурниця, коли не заслаб орач...
Якщо не позбувся віри, перейдеш і гори вскач!
Узяту корінням наскрізь, порослу чагарником,
орав я, бувало, землю і жав урожай серпом,
та старість обсіла нишком, знесилів я від недуг —
тепер у тверду толоку не вріжеться гострий плуг...
Коли на таке натраплю, хвилююся і серджусь,
легке полюблюю поле тепер над усе чомусь,—
отава легка й шовкова, що вибилась в борозні,
пахіллям своїм приємним тепер до смаку мені.

Та нащо перебирати — рівнина, підйом чи схил,
коли вже ані орати, ні сіять не маєш сил?
О ви, побратими юні, був юним і я колись,—
майнули ті дні щасливі і хмаркою пронеслись...

О тихі луги, що пашу зростили тепер нову,
хай кінь мій старий пасеться, хай їсть молоду траву,
і, може, хоч цим нагадає, що в світі і я живу!..

З ІНОЗЕМНИХ МОВ

З польської

АДАМ МІЦКЕВИЧ

Будрисові сини

Трьох синів нежонатих,
трьох литвинів завзятих
має Будрис на радість і втіху.
— Коней,— каже,— сідлайте,
і шоломи вдягайте,
і шаблі добувайте із піхов.

Проголошено в Вільні,
що литвини ми вільні,
тож пора погуляти добряче.
Ольгерд рушить на ляха,
німця Паз побиваха,
а на Новгород Скіргель поскаче.

Як служити готові
не жаліючи крові,
то господь вам пошле перемогу.
А мені вже немила
доля ждати судила —
виглядати й молитися богу.

Знайде Скіргель хороші
в касі князевій гроші,
соболі й горностаї на жінці,
злото в царських палатах,
срібло в замках багатих
і в купецьких кишнях червінці.

А як Пазові дасться
у Німеччині щастя,
буде нам і данина, і мито.
Там бурштин, як пісочок,
сукна добрі для дочок,
брагу в ріки по вінця налито.

Лиш поляки,— багаті,
ані шеляга в хаті:

не фортунило Ольгерду зроду!
Як не золото й славу,
то полячку біляву
привезе він додому з походу.

Жінку рівну по вроді
і розшукувать годі:
і весела, й струнка, і грайлива,
наче яблука, щічки,
замість брівок — дві стрічки,
а під ними — зірок переливи!

Я в щасливу годину
й сам здобув там дружину,
і хоч вмерла вона вже давненько,
як покійну згадаю,
мрії в бік той звертаю,
і країні кажу я тій «ненько!».

Хлопці моляться богу
й вирушають в дорогу —
крешуть іскрами куті копита.
Довго Будрис чекає,
а синів все немає...
«Певне, — думає, — хлопців побито».

Він чекає терпляче, —
раптом первісток скаче
і ховає під буркою ношу.
— Ти привіз горностая? —
Будрис хлопця питає.
— Ні, мій батьку, полячку хорошу!

Ніч встає над борами,
другий скаче до брами
і ховає під буркою ношу.
— Чи сукна, чи бурштину
ти привіз мені, сину?
— Ні, мій батьку, полячку хорошу.

День минає потому,
третій скаче додому,
пишну здобич від батька ховає.
Йде старий у ворота,
не питаючи злота,
лиш сиnam три весілля скликає.

Козак і воевода

Відчуваючи зраду,
воевода із саду
в хвилюванні до замку вбігає.
Він до ліжка дружини —
незім'яті перини:
отже, справді дружини немає!

І від люті та гніву
мне він бороду сиву,
і про помсту гнітить його дума.
Злість не в силі здолати,
залишає палати
і гукає він хлопа Наума.

«Слухай,— каже він,— хаме,
чом нема біля брами
серед ночі на варті нікого?
А подай-но рушницю
й повну порохівницю
і мушкета бери бойового!»

Взявши порох та зброю,
поспішають тропою
до алеї, де в дальній альтані,
у густому сутінні
на дерновім сидінні,
у сум'ятті схилилася пані.

Одвертаючи очі,
вона груди дівочі
затуляє косою своєю,
і, припавши уклінно
в забутті на коліно,
пан чорнявий стоїть перед нею.

Він шепоче коханій,
обіймаючи стан їй:
«Ось мені за любов нагорода!
Славу маючи й гроші,
твої очі хороші,
твое серце купив воевода.

Я в розлуці кохаю,
хоч надії й не маю,
хоч і знаю: любов — моя згуба.
Він же, брязнувши сріблом,
наді мною, загиблим,
насміявся й купив тебе, люба.

Він на шлюбному ложі
до грудей твоїх може
сиву голову завше схилити;
з твоїх уст малинових,
з твоїх персів шовкових
заборонено мед мені пити.

На коні вороному
не зважав я на втому
і стежки обирав найкоротші,
щоб тебе привітати
і лише побажати
на прощання спокійної ночі».

І хоч пані не слуха,
він шепоче у вуха,
умовляє лишити старого.
Він клянеться в коханні,
і зворушена пані
у сльозах припадає до нього.

Піднімаючи зброю,
воєвода з слугою
один одному дивляться в вічі,
шомполами із криці
набивають рушниці,
підсипаючи пороху вдвічі.

«Пане, пане мій, годі,—
каже хлоп воєводі
і схиляється на огорожу,—
чи то ляк, чи несила
так мене підкосила,
а стріляти я в жінку не можу».

«Замовчи мені, враже,—
пан Наумові каже,—
доберусь я до спини твоєї!

Глянь, чи всипав не мало,
та бери-но кресало
і стріляй — а чи в себе, чи в неї!

Вище... Трохи правіше...
Та поцілуй влучніше...
Спершу пан той загинути має!..»

Постріл гуркає гучно —
в лоба кулею влучно
воеводі козак поціляє.

ЮЛІУШ СЛОВАЦЬКИЙ

Останній спогад

(До Лаури)

Колись без серця, тепер без тями...
Коли б же, Лауро, в смутку
з вінком Офелії сплести чуттями
спогадів незабудку!
Торкнула б його ти, у страх закута,
наче змію в гордині...
Оце — волошка, це — м'ята-рута,
це спогадів квіти сині...

Вихори люті просвищуть вороже, —
зігнешся тільки під ними —
сміх не розрадить, біль не знеможе,
розум хіба що відніме.
Подувам тління в душах не віє,
мозок не тішить хвилиanne,
місяць не студить, сонце не гріє,
смерть — і вона не поглине.

Серце залякло, биття безнастанне
стискує камінь знемоги —
може, тому, що в країні Омани
стрілися наші дороги?
Може, тому, що нечутно будила
пісня тебе моя тиха,

ти не до мене линула, мила,—
інший звабив на лихо.

Вище та вище злітала ти вгору,
танучи в мрії помалу,
і на прощання в безрадісну пору
кинула квітку зів'ялу.
Так і не знаю — чия вона й звідки,
вмита якою сльозою,—
може, прощальну послав мені квітку
ангел твоєю рукою?

Біль, наче слід від хвороби тяжкої
в серці носити мушу.
Бачиш сльозу? Це отрута, якої
ти налила мені в душу.
Бачиш — втратив здоров'я та вроду
той, повз кого пройшла ти.
Ти не лаврові вінки в нагороду,—
звикла терни дарувати.

Буря мое розметала волосся,
пломінь обпik ошаліло.
Але пишаюсь: неспалений, ось я!
Серце в огні не звугліло.
Тільки, буває, простую тропою,
щастя в очах упізнаю,
завше клену тебе сліз гіркою,
блідістю уст проклинаю.

Хай мене буря, в небо здійнявши,
наче хмарину, розвіє,—
в тузі молитимусь гаряче завше
ангелу снів і тоді я.
Там, де людей без числа та без ліку
юрми шумлять розмаїті,
ні з ким мені попрощатись навіки,
нікого кидати в світі.

І коли хмари, звірившись крилам,
сповнюють пруг виднокраю,
в спогадах зором своїм потьмянілим
я тебе й нині шукаю.

Діви земні пересвідчилися в тому,
як тебе мрію зустріти —
я, кого, серце віддавши чужому,
вразила тяжко тоді ти.

Нині колишнього щастя луною
дибаю з вами я, люди,
сміх божевіллям повис наді мною
і супроводжує всюди.
Але набриднуть і втомлять примари,
спогади зникнуть похмурі,—
душу підхопить і кине за хмари
вихор — улюбленець бурі.

З словацької

АНДРІЙ СЛАДКОВИЧ

Детван

(Уривок з поеми)

...Хто бачив з вас, улюблені брати,
вершину, що Розбійницькою зветься —
той шпиль, що зір спромігся досягти
і височить в погорді, як фортеця?
Навкіл яскріють маки, наче жар,
стежки зміїні та сліди отар,
а нижче розлягаються чарівно
сто сіл в лісах та луках весняних,
неначе завше дивиться на них
високих Татр всевладна королівна.

Схилилися на свіжу сіножать
порослі мохом дві старенькі хижі,
на схилах сонні череди лежать
і ремигають сито після їжі.
Вартують пильно невсипущі пси:
вовків тут здавна сповнені ліси —
і спочивай, та будь напоготові!
А на вершині сови та сичі
на кажанів полюють уночі,
вухасті, мовчазні, сивоголові.

У небі місяць — послугач землі —
свій каганець засвічує уроче,
неначе світ, прихований в імлі,
гірській владарці показати хоче.
Згори йому, напевне, завиднів
спокійний гурт детванів-чабанів,
які зійшлись зівсюди, як на віче;
він до земних всміхається створінь,
і тільки часом хмарки чорна тінь
йому ясне потьмарює обличчя.

Трищить багаття — дерево й бур'ян
на присок перетворюються швидко,
і на рожен настромлений баран
шкварчить — від диму полум'я не видко.
У кисляку і другий вже кипить —
чабан мішає юшку кожну мить,
а молоді надули вже волинку,
і сопілки чабанські узяли,
а декотрі стрибають, як козли,
не знаючи у танці відпочинку.

Ось руки підняли — і знов, і знов,
немов м'ячі, підстрибують угору,
ось крутяться, хоч дехто відійшов
і сів уже спочити під обору;
ось підкидають вгору топірці,
ще мить — він знов у кожного в руці —
лунає свист гучний і переможний;
і знову топірцями у ногах
перебирає, скачучи, мов птах
у запалі нестриманому кожний.

Волинщик нетерпляче дограє
«Чотири кізки і цапок між ними»,
та враз дуду сусідові дає:
— Ану заграй для мене, побратиме! —
А сам стрибнув у коло і — пішов...
Палають очі, закипає кров,
двигтять земля у нього під ногами,
луна довкола котиться й гуде —
гуляє товариство молоде,
країну рідну славлячи піснями.

А тут уже, задихавшись, Мартин
стрибає все проворніше та вище,
підніме руку, ходить сам-один,
тримаючи за кінчик топорище.
— Дай боже щастя! — весело гукне.—
Співайте-бо, підтримуйте мене! —
І враз, кожуха скинувши додолу,
бриля пересуває набакир,
підсмикує паска,— і наче вир
підхоплює, несе його по колу.

Спочатку не танцює він — пливе,
а потім, рухи роблячи прехитрі,
щомиті щось вигадує нове —
то скочить, то закрутиться в повітрі,
то, аж на ніс насунувши бриля,
назад повільно стан перехиля,
випростується й знову пропливає,
ногами кола креслячи малі,
і знову, нахилившись до землі,
проворно топірцем перебирає.

І ось сяйнула цятка золота
у молодця-гравця над головою —
це топірець угору підліта,
та дістає Мартин його рукою.
Підстрибує завзятий танцюрист,
на повен свій випростується зріст,
і обушка правицею хапає,
до уст підносить, щоки надима:
мовляв, сопілки доброї нема,
то й топірець в руках його заграє!

І вже оркестр невтомних вівчарів
на виклик цей озватися готовий —
ось по струні скрипаль уже провів,
ось дме в дуду дудар сивоголовий.
Що спочивати час уже — дарма:
тут поєднались Музика сама
і радість невгамовна та іскриста.
Танцюй, злидарю! Золото зорі
тут поєдналось пряжею вгорі
з волоссям молодого танцюриста!

Та враз ватаг гукає молодих:
— Ану мерщій до вогнища поближче! —
Баклагу взяв, налив собі й застиг. —
— Ану мерщій! Чи ви не налили ще? —
І танці припиняються. За мить
вже товариство при вогні сидить,
харчі знесли й нарівно поділили.
Примовкли молодечі голоси...
І тільки чути — дихають ліси,
що облягли гори цієї схили.

Поважно, першим випивши, старий
перехрестив вечерю, як годиться,
і вже шматок баранини смачний
на роженці у кожного димиться.
Із рук до рук старий передає
сусідові баклагу — хлопець п'є.
Тепер черга Мартинова по праву —
хай досхочу і вип'є, і поїсть,
адже у них іздалеку він гість,
і танцював сьогодні він на славу!

А за Мартином Янкова черга, —
ніхто не зробить кращої сопілки;
за ними Стах — людина дорога, —
змайструє все — від люльки до тарілки;
слідом і Кубо, дужий, мов дубок,
Матей і Федір — кожному ковток,
а там і Дюрко жде уже гіркої:
йому б лиш борюкатись на току —
на те ж і руку має він таку,
що переможе кожного в двобої.

Скажіть же, побратими мрій моїх,
чи ще мала підстава для надії
те, що народ під співанки і сміх
так танцювати весело уміє?
Чи оживає слава не тоді,
коли народ радіє і в біді,
співає в час грози на виднокрузі?
А що, як розів'ється буйноцвіт
із пуп'янка малого? Цілий світ
тоді нам щиро заздритиме, друзі!

Черпак різьблений цього вівчара
про Фідія вам здатний нагадати;
прислухайтесь до Стаха: тиха гра
в віках життя віщує нам крилате,
оцей танок, кружляння та стрибки
прийдешні нам нагадують роки —
стремління й жар відродження нового;
ці дужі плечі, сила кулаків —
я думаю, навряд чи хто б схотів,
щоб вороги такі були у нього.

Відчуй же цю відвагу в машкарі
пісень, розваг та забавок, мій враже!
А що, коли не в танцях і не в грі
у слухну мить народ себе покаже?
Дивись на нього й висновок роби:
людський талант — провісник боротьби,
думки, в піснях закладені, — порука
вже недалеких та рішучих дій.
Тож не втрачай, товаришу, надій,
що нашим буйно квітнути онукам!

Не тішся квіточками в боротьбі,
коли дуби стоять перед тобою:
словацьку долю вирішить тобі
не пощастить, товаришу, без бою.
Будь і в малому вірним тільки їй!
Якщо не хочеш на путі своїй
лишитися нікчемою слабкою,
ори, коли жадаєш врожаю.
Хто серед зір шукає лиш свою,
той обширу не бачить над собою.

Не задивляйся в дзеркало чуже,
бо кожен образ власні риси має.
Вчорашній день минуле береже,
але на тебе завтрашній чекає.
І знай: народ наш, що овець пасе,
готовий для майбутнього на все:
людей гуртує час, борня і скрути.
Де ліс росте, там загориться вміть,
де вівці є, там людям легше жить,
де люди є, там і державі бути!

З англійської

ДЖОРДЖ-ГОРДОН БАЙРОН

Пророцтво Данте

...На жаль, відчай і геній тісно злиті!
Та віряться — як в дні Еллади, знов
мистецтво діждеться колись своєї миті,—

тоді руїнники будинків та церков
навчаться форми греків воскрешати
і Апеллес новий для відбудов

народиться, щоб у новітні шати
перевдягти новітній римський дух —
у власні палаци, собори та палати.

І підведеться храм після розрух,
величний, незрівнянний з Пантеоном,
мистецтва поступ стверджуючи й рух,

і людство, як перед святим амвоном,
під мур його, забувши про відчай,
складе усі гріхи свої з поклоном.

Я ж, хто чистилище пройшов, і пекло, й рай,—
три кола вічності, я — джерело ідеї,
що геній зодчого снагою сповнить вкрай

при побудові храмини тієї.
І владаря тоді побачать в ньому всі,
коли у втіленому в мармур Моїсеї

саяне його різець в усій красі,
або коли престол Страшного суду,
якому грішників карати на часі,

змалює пензель, чи коли в споруду
вкладе цей велет брили кам'яні,
в моїй уяві рівні тільки чуду.

Таким він нині бачиться мені,
таким він і перебуде повним сили.
І хоч мені дзвенітимуть сталльні

в майбутньому так само, як дзвеніли,
вік, що його я бачу вдалині,
то буде час краси...

РОБЕРТ БЕРНС

Джон Ячмінний Колосок

Три королі, посівши трон,
дали для страти строк:
помре сьогодні вранці Джон
Ячмінний Колосок.

Могилу викопали втрюх,
кладуть його наспід,
і, щоб у ямі швидше здох,
притоптують як слід.

Але весна з-за гір прийшла,
повіяла теплом,
і Джон з могили спроквола
прокльонувся стеблом.

Далось сонечко взнаки,
пішов рости мерщій:
аж ранять вуса-остюки —
торкатися не смій!

А там — оглянутись не встиг,
і осінь вже близька,
і зерна в лусочках цупких
тяжіють з колоска!

Пожовк, схилився до землі,
сто літ йому даси.
Радіють з того королі:
«Тепер ти наш еси!»

Прийшли, здорові як воли,
косою збили з ніг,

зв'язали й вузол затягли,
щоб дихати не міг.

А потім били, мов кати,
ціпами на току
і, щоб вкінець перемогти,
обрали смерть таку:

у яму вкинули нову
і налили води:
мовляв, як думаєш «спливу»,
то спробуй доведи!

Та не настав йому загин
і в ямі тій, на дні.
І ось волочать Джона в млин
під жорна кам'яні.

Жбурнув його спочатку в жар
мірошник-шкуродер,
а потім капосний млинар
на борошно розтер.

І кров, п'яніша від вина,
запінилась в діжі,
і з кухлів радістю вона
озвалася в душі.

Ти молодець, хоробрий Джон,
ти хлопець хоч куди —
і мертвий ти розвієш сон
і виручиш з біди!

З тобою туга щоразу
спливає, наче дим,—
бідак розмазує сльозу,
і я слідом за ним.

Тож хай бере нас у полон
від самих колисок,—
хай нам дарує радість Джон
Ячмінний Колосок!

БАРРІ КОРНУОЛЛ

Всесвітній ринок

Я чув про лондонські багатства
давно — коли ще був малий.
Казали — стіни там із срібла,
а брук на площах — золотий;
казали — паства там побожна,
жінки — суцільна благодать,
і в місті все людина кожна
купити може і продать.

І ось у Лондон я потрапив,
здійснивши подорож тяжку.
До ночі нишпорив по місту
і пішака, і на візку.
Візник возив мене повсюди
і зауважив, зокрема:
— Милуйтеся. Такого міста
на світі другого нема.

Та сам я стиха дивувався:
не видно розкошів отих —
ні стін мурованих із срібла,
ані бруківок золотих.
Жінки — занадто вже сміливі,
на все погоджуються вмиль,
немов доводячи, що можна
тут все продати і купить.

А продаються різні блага
на всяку ціну й всяку масть:
сестра сестру продасть, а мати
дочку з охотою продасть.
Купцям тут сором невластивий,
таких не стрінете ніде:
свого товариша за гроші
тут кожен в пекло приведе.

Поет розпродує натхнення,
суддя — достоїнство своє,
і дужчий слабшого по пенсу
за фунт з походом продає.

Мораль — за шилінги й гінеї,
як черевики чи штани,
жінки — до скопу чи до ранку —
залежно тільки від ціни.

Митець і пензлі, і палітри
за гріш зречеться на роки,
троянда пахнуть перестане
й почне смердіти залюбки.
Цькують за гроші і паплюжать
лихі наклепники, немов
уже на світі не існує
ані сумління, ні любов.

Прощай же, лондонський базаре,
сердечні склепи й рундуки,
де бенкетують товстопузі
і голодують бідаки;
де продає старе та юне,
купує юне та старе,
аж поки кожного по черзі
господь до рук не прибере!

ГЕНРІ ЛОНГФЕЛЛО

Самсон

Згадайте цю легенду старовинну
про велетня, що острах наганя:
і вдачу він, і силу мав левину,
і лева розтерзав, мов те ягня.
Його спіймали й мучили кати,
а він терпів і не благав «не мучте».
І здумали ще й в палац привести
його на глум під час бучної учти.

У розпачі від сміху та хули
він сперся на колону серед зали,
і стеля завалилась на столи,
біля яких кати бенкетували.
Все застелила курява, як дим,
в приміщенні розкішної їдальні.
Так, він загинув. Але разом з ним
загинули й кати його безжальні.

Є велетень Самсон і серед нас.
Закутого, не жаль його нікому.
Та горе нам, якщо у слухний час
він руки здійме в розпачі німому.
Хитнуться стіни давньої тюрми,
де свій полон принизливий кляне він,
впаде на наші голови — я певен —
той світ, в якому тішимося ми.

АЛЬФРЕД ТЕННІСОН

Бідакова сорочка

Король захворів. Час вмирати.
Одне лишилося: молисьь...
І раптом він згадав, що мати
заповіла йому колись:

в останню мить свою, синочку,
як радить звичай давнини,
знайди щасливця і сорочку
його на себе одягни.

Король, подумавши з хвилину,
послав намісникам листи:
життям вдоволену людину
знайти й негайно привести!

І ось прислужники сумлісні
шукають всюди — та дарма.
В усій знедоленій країні
щасливця жодного нема.

Та раптом все-таки одного
вони знайшли,
і, як на зло,
сорочки власної у нього
в житті ніколи не було...

З німецької

ЙОГАНН ВОЛЬФГАНГ ГЕТЕ

Корінфська наречена

До Корінфа хлопець вирушає
із Афін — в дорогу нележку.
Сам юнак знайомих там не має,—
батько мав там друга на віку,
і вони колись
вірні поклялись
одружити сина та дочку.

Чи дозволять звичаї священні
людям тим його пустити в дім?
Всі вони давно уже хрещені —
чи язичник личитиме їм?
Адже там, де бог
стане поміж двох,
навіть з братом сварисься своїм!

Спить хазяїн, і дочка єдина
теж заснула в тиші і теплі.
Юнака стрічає господиня —
подушки збиває чималі,
і густе вино,
ховане давно,
і найкраща їжа — на столі.

І, добраніч гостю побажавши,
йде вона, і тиша настає,
і, з дороги стомлений, як завше,
гість у ліжку падає своє,
він не п'є й не їсть,
бачить — інший гість
перед ним раптово постає.

В білих шатах входить у покої
дівчина — красуня молода,
круг коси білявої й тяжкої
в'ється стрічка ясно-золота.
Що за дивина!
Юнака вона
бачить і обличчя одверта.

«Певне, я чужа уже в родині,—
сумовито думає вона,—
бо й не знала, що зустріну нині
гостя в домі, де живу здавна.
Хай він спочива,—
я ж, мов тінь жива,
зникну в сон, де мучуся одна».

— Зупинись! Облиш свої химери! —
враз юнак вигукує вві сні.—
Ось дарунки Бахуса й Цицери,—
подаруй Амурові мені.
У щасливу ніч
не зімкнемо віч
в любовошах, неначе у вогні.

І красуня скрикує: — Та пробі!
Не дозволить бог такого нам:
поклялась я матері в жалобі,
що себе нікому не віддам
і свою красу
звідси понесу,
щоб подарувати небесам.

Вже поганських ідолів не знає
ні моя родина, ані дім,—
хрест святий його благословляє
і господь розіп'ятий на нім:
це моя рідня
в жертву не ягня,
а любов мою приносить їм.

Та душа не кориться юнацька,
а людська свідомість — поготів.
— Чи не чудо, що отак зненацька
любу наречену я зустрів!
Я прошу — лишись,
адже це збулись
мрії наших здружених батьків!

— Може, це побачення й знаменне,
та даремні заклики твої.
Інша прийде,— тож любов до мене
вияви, кохаючи її.

Над коханням смерть
насміється вщертъ —
прийде й згасить пориви мої.

— Не гріши! Нас клятва поєднала,—
пристрасно вигукує юнак.—
Ще ти шлюбних радощів не знала
і не смієш зникнути отак.
Вирвись, любя, з пут —
і всевишній суд
нам подасть свого прощення знак.

І вона, нарешті, юнакові
все коштовне, що у неї є,
на довічне свідчення любові,
знявши з себе, щиро віддає.
— Ти ж мені за те
пасмо золоте
подаруй, коханий мій, своє.

Північ б'є на вежі біля брами,
пізній місяць сяє у вікно.
Жадібно поблідлими устами
випиває дівчина вино.
Хліб насущний свій
подає він їй,
та не їсть вона його давно.

Келих вже йому вона підносить —
той, з якого випила сама.
П'є юнак і знов любові просить,
хоч і розуміє, що дарма.
Припадає він
до її колін
в розпачі, бо сил уже нема.

І шепоче дівчина несміло:
— Я була б твоєю назавжди,
але холод вже дівоче тіло
закував навіки у льоди.
Ти б цю кригу й сніг
розтопить не зміг,
тож від мене ласки і не жди.

Та юнак цілує очі милі,
умовляє — не знаходить слів:
— Я б тебе, кохана, і в могилі,
навіть мертву, серцем відігрів,
і в душі твоїй
поцілунок мій
пробудити б любові зумів.

Але раптом вигулькнула мати
в передпокій в хатньому вбранні —
чує дивні гомони з кімнати
і слова чийсь неголосні,
ледве чутний звук
радощів чи мук,
таємничий шеліт вдалині.

Наче тінь, стоїть вона, незрима,
чує — гомін пристрасних розмов,
докори, і клятви за дверима,
і палкі благання про любов.
Голос чийсь. За мить
знову все мовчить.
Тихий зойк. І поцілунки знов.

Де вона? Чи це її домівка?!
І до свічки тягнеться рука.
«Звідки тут у нас взялася дівка,
що в обійми йде до чужака?!»
Вбігла, і мерщій
в очі світить їй,
бачить — боже! — то її дочка...

Захистити силиться невміло
дівчину наляканий юнак,
кидає фіранку їй на тіло,
та вона, йому подавши знак,
з ліжка устає,
і така, як є,
матері в погорді каже так:

— Мамо, мамо, нащо так вороже
ти обох нас з ліжка підняла?
І невже дочку на смертнім ложі
хочеш ти побачити зозла?

Мало, далєбі,
ще й того тобі,
що живу дочку ти погребла?

Та мене із холоду могили
гонить до живих життя страшне,—
марно піп волатиме щосили
і хрестом лякатиме мене,—
ані зойк попів,
ані божий гнів
серце не уб'є полум'яне.

Цей юнак з дитинства золотого
жде моєї вірної руки,
і дарма — в ім'я Христа святого
ти клялась і ставила свічки,—
в небесах нема
бога, що прийма
клятви проти рідної дочки!

Навіть смерть порушити не зможе
це єднання вірне і міцне,
і якщо знайшла я шлюбне ложе,
твій проклин мене не прожене.
Роз'єднавши нас
в цей щасливий час,
не змертвиш однаково мене.

Та коли б це сталося раптово,
любий, ти посивів би в журбі,
і, здійснивши материне слово
і своїй скоряючись судьбі,
зберігав би ти
в тузі самоти
пасмо це, як пам'ять по собі.

Вас, як милість, я благаю, мамо,
нам завдати ще один удар:
ватру розпалить — любов так само,
як і нас, перетворить у жар,—
хай вона, як ми,
в світі зла і тьми
іскрами розвіється до хмар!

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ

Поле бою під Гастінгсом

Із бодем зітхнув вальтгамський абат
і руки здійняв у молитві,
коли почув, що король Гарольд
загинув під Гастінгсом в битві.

Ченцям Асгоду та Альріку він
звелів під Гастінгс рушати,
щоб тіло Гарольда між мертвих тіл
на полі битви шукати.

Засмучені, рушили зразу ченці,
і в горі вернули додому.
«Не милий нам, отче, віднині світ,
немає нам щастя в ньому!

Загинув наш велетень, наш богатир
від рук байстриюка та вбивці,
і ділять злодюги наш край, щоб ми
покірні були, як вівці.

Мерзотник з Нормандії нині у нас
британським зовється лордом,
і в золоті скаче кравець із Байе
з обличчям пихатим і гордим.

О горе нам, саксам, і нашим святим
всевишнім провісникам щастя!
І в царстві небесному нині ганьби
уникнути їм не вдасться.

Нам ясно тепер, що могла означать
комета ота небувала —
по небу нічному вона на мітлі
летіла й на землю впала.

Збулося зловісне пророцтво її —
лихе віщування долі.
Були ми під Гастінгсом і короля
між трупів шукали в полі.

Шукали удень, шукали вночі,
благаючи діву Марію,
та тіла Гарольда ніде не знайшли
і втратили врешті надію».

Так мовили Асгод і Альрік сумні,
із мандрів далеких вернувши.
В глибоку задуму поринув абат
і згодом сказав зітхнувши:

«На скелі Бардів, у хащах густих,
під Гренефільдом і нині
Едіт Лебедина Шия живе
в убогій своїй хатині.

Таким ім'ям її нарекли
за шию, немов лебедину.
Король Гарольд її покохав
і клявся любить єдину.

Він пестив її, цілував, миловав,
але розлюбив і покинув,—
шістнадцять років пройшло відтоді,
і ось він тепер загинув.

До жінки тієї, братове, йдіть,
під Гастінгс ведіть — і знайте:
чого не може людина знайти,
те вірне кохання знайде.

Принести вам треба в абатство його —
тут бути могила повинна,
щоб ми, як годиться, молитись могли
за воїна й християнина».

Опівночі в ліс прибули посланці,
хатину знайшли убогу.
«Едіт Лебедина Шие, зведись,
збирайся мерщій в дорогу.

Нормандський герцог нас переміг —
і всі ми тепер в неволі.
Король Гарольд, убитий в бою,
лежить під Гастінгсом в полі.

Мерщій ходімо з нами туди —
його серед трупів шукати.
Ми мусимо, як наказав нам абат,
в абатстві його поховати.

Не мовила й слова, звелась і пішла
у холод нічної зливи,
і вітер розвіяв лахміття на ній
і кудлив їй патли сиві.

Ішла босоніж по глухих болотах
крізь темінь нічної пустелі,
і перед світанком уже крейдяні
побачила Гастінгса скелі.

Поволі розвіявся сивий туман,
сумну відкриваючи далеч,
і з криком жахливим знялась в небеса,
наситившись трупами, галич.

Там тисячі, тисячі, тисячі тіл —
весь простір від крові червоний —
лежали впереміш у вічному сні
з розпухлими трупами коней.

По крові ступає, іде босоніж
Едіт Лебедина Шия.
І пильно дивиться навкруги,
мов поглядом землю рие.

Іде, не спиняючись, а вороння
злітає й кричить, зловісне.
Ледь-ледь устигають слідом ченці
крізь морок, що в полі висне.

У пошуках марних минає день,
над полем не дощ — сніжинки,
і враз виривається дикий крик
з грудей нещасної жінки.

Едіт Лебедина Шия знайшла
Гарольдове мертве тіло,
не плаче вона, а цілує його
обличчя, що сяє біло.

Цілує в лоб, цілує в уста,
колись молоді й яскраві,
цілує груди його неживі
і рани його криваві.

Знаходить вона на плечі короля
давно загоєні шрами —
сліди молодої своєї жаги,
сліди своєї нестями.

Тим часом ноші лаштують ченці,
ряднину стелять убогу,
на них Гарольда нестимуть вони
в останню його дорогу.

В абатство Вальтгамське удвох несуть,
щоб в сні спочивав останнім.
Едіт Лебедина Шия іде
за мертвим своїм коханням.

Співає вона похоронних пісень,
позаду йдучи, як почет,
і моторошно від них ченцям,
що теж молитви шепочуть.

З французької

ВІКТОР ГЮГО

Монолог Рюї-Блаза

— О чесні радники! Я знаю ваш звичай —
дім оббираючи й знедолюючи вкрай,
служити в тому ж домі непідкупно.
О безсоромники! В таку хвилину згубну,
коли Іспанія заходиться в плачі,
ви, сну не знаючи ні вдень ані вночі
і запускаючи в казну неситі жмені,
добром грабованим сповняєте кишені!
Я зневажаю вас, як блазнів та нікчем,
в ім'я Іспанії, розтятої мечем,
гидкі могильники, що зичать їй загину,
щоб обікрасти ще й зганьбити домовину!

Звертаюся до тих, у кого совість є:
країна втратила усе добро своє —
відтято внаслідок воєнного розбою
всю Португалію; ми віддали без бою
Альзас Брізахові; відняв у нас Штейнфорт
весь Люксембург — велике графство й форт.
А Русільйон! Гоа! А Ормуз — навіть далі
на сотні льє — скрізь вороги зухвалі.
На Сході й Півночі Європа хижа з нас
знущається ганебно, водночас
шматуючи країну нашу кволу,
немов король уже — то тільки тїнь престолу.
Голландці кривдять нас і зневажає Рим,
в П'ємонт вломитися і покінчити з ним, —
нічого легшого; савойців очі хижі
хвилини влучної очікують в Парижі;
інфант в Баварії, захворівши лежить,
та не вгаває він і в ліжку і на мить,
і, ним призначений, Медіна божевільний
вломився з бандою уже в Неаполь вільний;
втрачає Фландрію хоробрий Лагонез,
з рук Ведемонтових Мілан, як привид, щез...
Що можна вдіяти! В нечуваній покорі
ми все це зносимо...

До того ж і на морі,
либонь, накликавши на себе божий гнів,
ми днями втратили три сотні кораблів —
всього, що мали ми, не менш як половину.
А ви торгуєте в рішучу цю хвилину!
Народ, знесилений в кривавій боротьбі,
тягар, як велетень, волочить на горбі, —
народ не скаржиться і все покірно зносить,
а вам ще золота і розкошів не досить!
Ганьба нечувана! Мов хижі ті вовки,
в країні зlodії обсіли всі кутки,
міста руйнуючи і палячи посіви,
заброди й рейтари нещадно топчуть ниви
і чинять напади з-за рогу повсякчас;
немов замало ще і так біди у нас,
церкви й монастирі воюють між собою;
зчепились області, хапаючись за зброю;
ледь-ледь загавився, і вмить тебе зжеруть —
чи то на суші ти, чи в морі держиш путь.
Мадрид зруйновано — навкіл бур'ян та змії,

а грандам байдуже, і кожен з них воліє
пишати предками, вважаючи, що честь
до чвар принизливих додатком зайвим єсть.
В ці дні Іспанія — то рів, куди стікає
бруд нації; то ліс, де кожен гранд тримає
на власний кошт, мов дворових собак,
ватагу генуезьких розбишак.

Мадрид вже став стомовним Вавилоном,
де кривдять бідного, багатого ж з поклоном
вітає лагідно і чемно альгвазил.

Вночі «рятуйте!» лиш кричить Мадрид щосил.

Мене роздягнуто на розі, мов дитину.

Півміста збурено на другу половину.

Суди — продажницькі; солдати — без платні.

Недавні лицарі, ніщо ми в наші дні.

Ми мали армію — грозу на суходолах,
шість тисяч ледарів лише тепер в ній голих:
у них озброєння — дубини та ножі.

Чим захистити нам державні рубежі?

Почне смеркатися, і час уже тривожний —
стає убивцею солдат в Мадриді кожний.

Бандит Металобо — всесильний, як барон:
король Іспанії від страху втратив сон!

А що в провінції? Нещасні хлібороби
кленуть безжалісність священної особи
його величності... А він в той самий час
у бездіяльності ганебний серед вас,
на прах імперії зіпершись в тронній залі,
нудьгує й ніжитья, мов кіт, в Ескуріалі.

Минулій величі на зло і королю

Європа чавить нас п'ятою без жалю.

Державу знищено, звестись вона не в силі, —
ви ж сперечаєтесь за рештки спопелілі.

В лабетах бідності, у пазурях незгод
лежить знедолений і скривджений народ,
як лев, що кров йому хвороба точить з тіла,
а душу — сумнівів лиха черва поїла...

А ти, наш Карлосе, що нагло так помер,
чим з домовини ти зарадиш нам тепер!

Поглянь, як царствують лихі, замість хоробрих,
як похилились ми під гнітом душ недобрих, —
твоя потрібна тут, наш Карлосе, рука —
рука керманича, десниця ватажка!

Поглянь — імперія, що сяяла над світом,
переливаючись промінням розмаїтим,
і Захід вірити примусила, і Схід,
що світу є столицею Мадрид, —
тепер вона уже померкла й похолола:
це — скибка місяця безрадїсна та квола,
це — здобич нелюдів і зрадників кубло,
що домом величі давно колись було.
Блюзнїри велич ту змїняли на пїастри,
трон осквернили твїй, безжалїсні та заздрї.
О Карле-велетню, вкажи нам вїрну путь!
Твїй скипетр царствений уроздрїб продають;
з едвабу мантиї твоєї ш'ють камзоли
тї, що цїлуючи її колись, як смерть хололи,
орел, що змолоду страхав і вабив свїт,
лежить обпатраний і високо в полїт
не в силї знятися з брудної куховарнї...

Ви продали його і всі надїї — марнї.

Алфавітний покажчик

- 262 «Аж світиться, аж сяє вся...»
297 «Анахорет, відлюдник і самітник...»
264 Англійські поезії
304 «Ані дня без рядка, ні хвилини без слова...»
192 «Артек»
- 152 Балада про баяніста
185 Балада про вартового
283 Балада про велику глухоту
25 Балада про вістового
26 Балада про дзвіницю
174 Балада про Катерину
21 Балада про комбата
280 Балада про мудру розважливість
189 Балада про серце матері
182 Балада про смерть Ратманського
158 Балада про спалений танк
177 Безсмертя
286 Березень
514 Бідакова сорочка. *З А. Теннісона*
122 Бій Пархоменка з білопольськими уланами
283 Біографія берези
103 Блакитноока Леся
347 Брати
25 Будівниче
296 «Було і є чимало їх у мене...»
498 Будрисові сини. *З А. Міцкевича*
- 240 Вальс
161 В Берліні
90 «В бору сп'янілий тьохкав соловей...»
89 «В душі твоїй знайти я не зумів...»
40 Везувій
139 Весна
42 Випадок, яких багато
306 Висхід
279 Вишенька
270 Вишні в сметані

- 301 «Від стовбурів тополь...»
 366 «Він в курені на злежалому сні»
 297 «Він жив, як всі,— не гірше і не краще...»
 97 Вінок на трипільській могилі
 237 Вічна молодість
 254 В літаку
 257 Вода
 419 Володимир Ілліч Ленін. *Поема*
 512 Всесвітній ринок. *З Б. Корнуолла*
 51 «В степу біля забутої криниці...»
- 210 Вступ
 268 Вступ
 346 Вступ
 235 Гамлет
 381 Ганнуся
 173 Гаркуша
 248 Гербарій
 493 Гокча. *З О. Чавчавадзе*
 45 Голодний похід
 69 Голуб
 74 Голубине дитинство
 210 Голос Еллади
 307 Голос у телефоні
 287 Горацій
 363 Гроза
 73 Гроза над Невою
- 93 «Давно пера я в руки не беру...»
 245 Дельфін
 84 День народження
 504 Детван. *Уривок з поеми. З А. Сладковича*
 87 Джамбулові
 510 Джон Ячмінний Колосок. *З Р. Бернса*
 309 Дикий мед
 140 «Дитя, убите катом на порозі...»
 234 Діалектика природи
 151 Дівчина на шляху
 391 Дід Гаврило
 158 «Дійшов живий до рідного села...»
 241 Досвід
 388 Дочка і мати
 355 «Дощі зливаються в потік...»
 372 «Друг мій посивів...»

- 141 Другові
 394 Дружна родина
 238 Друзям
 251 Дятел
- 226 Елегія
 225 Епіграф
- 293 «Є щось у самопевності принадне...»
- 98 Жартівливі пісеньки
- 230 Закон тяжіння
 199 Записка із зали
 56 З біографії
 293 «З горба до меж ясного небокраю...»
 373 Земля
 276 Зимовий етюд
 288 Злива
 229 Зої Гайдай
 355 Зустріч
 57 Зустріч Марії
 204 Зустріч в Одесі
 101 Зустріч сонця на Чернечій горі
- 167 «І все мені сняться привали на сніжних дорогах...»
 300 «Ідуть в легенду друзі та брати...»
 79 Іспанська пісня
 38 Італія
 38 Італійські поезії
- 166 «Йому плече намуляла рушниця...»
- 495 Кавказ. З *О. Чавчавадзе*
 76 Казахська пісенька
 168 Казка
 228 Казочка про мій блокнот
 303 Капітан Остапенко
 221 Квітка дружби
 213 Квітка
 70 Київ, 1919 рік
 59 Клени
 105 Кобзар Вересай
 500 Козак і воевода. З *А. Міцкевича*

- 381 Колгоспні ідилії. *Поема*
 298 «Коли ти хочеш плакати — заплач...»
 35 Колоніальна балада
 255 Колумб
 35 Комсомольський квіток
 187 Корейська балада
 515 Корінфська наречена. *З Й. В. Гете*
 226 Космонавт
 214 Коста
 82 Крила
 23 Крим
 178 Кримські поезії
 264 Круки в Тауері
 295 «Кумедний день: природа стала дибки...»

 279 Лавр
 265 Леді Годива
 53 Ленін у Смольному
 246 Леонідові Первомайському
 95 Листя дубів
 198 «Лікар каже мені...»
 295 «Ліс віддає борги несамохіть...»
 244 Літак
 171 «Ложка цокає дзвінко...»
 20 «Люблю веселе свято...»
 227 Люстро

 248 Маленький роман
 211 Мандрівка до Спарти
 62 Марія
 64 Материні сини
 142 Мати
 118 Матрос Матюшенко
 165 Мелітополь
 133 Мертвий чужинець
 39 Мессінська протока
 216 Мессолунгі
 259 Місто
 321 Місто на Дніпрі. *Поема*
 258 Місце під сонцем
 523 Монолог Рюї-Блаза. *З В. Гюґо*

 20 «Над пругом гір, за вигуками станцій...»
 263 Над старими віршами

- 135 Надія
 149 «Нам на короткий вік поскаржитись не можна...»
 32 На смерть Маяковського
 132 Наталі Ужвій
 262 На тему з Семена Гудзенка
 285 На шляху
 162 Нащадкові
 134 Небо
 295 «Не всім властивий страх перед життям»
 396 Неділя
 132 «Немов сполоханий лелека...»
 131 «Неначе дим, злітає вгору...»
 197 «Не пам'ятаю — батько або мати...»
 130 «Не поспішай, душа моя, черствіти...»
 160 «Не сумуйте, дівчата, ми тут не забудемо вас...»
 227 «Не той мудрець, хто в пошуках себе...»
 197 «Ні, серцю не потрібна валер'янка...»
 268 Німецькі пісні
 384 Ніч на 1 Травня
 55 Ніч над Берліном
 312 Ніч перед розстрілом. *Поема*
 137 Ностальгія
 305 Ночі мовчання
 266 Ньютон

 304 Од душі до душі
 242 «О, не пишайся: всі ми в'янем...»
 220 Операція
 201 Оповідання про Карлів міст
 346 Оповідання про Леніна. *Поема*
 496 Орач
 71 Орел
 94 Осаул Мордобоев
 22 Осінь
 126 Осінь 1941 року
 224 Особисте щастя
 502 Останній спогад. З Ю. Словацького
 144 «Остання бомба виверне каміння...»
 239 От коли б так...
 231 «Оті серця, які до зір злітали...»

 155 Пам'яті Галі
 67 Пам'яті Едуарда
 83 Пам'яті Мате Залки

232	Пам'яті Шекспіра
250	Париж
148	Перед боем
244	Перед весною
47	Перед штормом
296	«Перекладали вірша слово в слово...»
90	Переможці Півночі
178	Південний берег
131	«Підеш полем безкраїм, ще й досі живий...»
288	Пізня електричка
72	Пісенька
76	Пісенька про Вітер
302	Пісенька про палітурникового сина
289	Пісенька про творця казки
164	Після грози
274	Післяслово
60	Пісня
145	Пісня з Дону
129	Пісня про мою Україну
128	Пісня про трьох і одну
299	Пісня про дитинство
223	Пісня про Сталінградську перемогу
291	Пісня про тугу та радість
269	Пісня смерті
275	Плечі велетнів
49	Площа Дзержинського у Харкові
282	Повість про сина
150	Подвиг
60	Поезія
406	Поема юності. <i>Поема</i>
520	Поле бою під Гастінгсом. <i>З Г. Гейне</i>
490	Полтавський бій. <i>Уривок з поеми «Полтава».</i> <i>З О. Пушкіна</i>
259	Порада
180	Порт
147	Поштар
262	«Проживши вік, тверезими очима...»
509	Пророцтво Данте. <i>З Дж. Байрона</i>
29	Пушкін
98	Ранок
309	Реквієм
257	Ріка
140	«Роздерті навпіл танки»

- 78 Розлука
30 Романтика
218 Руїни Акрополя
50 Рука твоя, тату...
208 Рух життя
231 Самота
513 Самсон. *З Г. Лонгфелло*
108 Свара Семена Неживого з розбишакою Гайдашем
197 Сердечні хвороби
294 «Серед неправд, обманів та облуд...»
46 Середземна лірика
253 Серце
100 Симону Чіковані
276 Синиці
298 Синій птах
170 Склярі
290 Скульптор
294 «Слова, слова... І вишукані, й гарні»
268 Слухачі радять співакові
153 Солдатська мрія
138 Солдатська пісня
146 Сон
195 Сонячне затемнення
141 Соєни
239 Сповідь
155 Спогад
261 Спочинок
271 Спроба створити теоретичну колискову...
169 «Слускається вечір на сині простори Дніпра...»
260 Старовина
163 Степова пісня
273 Стислий нарис новітнього німецького відродження
89 Східні мелодії
258 Схоласти
293 «То був союз Великого з Малим...»
296 «Той океан, що ми над ним повисли...»
275 Тост за рідний край
238 Усмішка
400 Учений. *Поєма*
249 Фауст
236 Форма
277 Футбол

- 297 «Хай бог простить поетів і поеток...»
51 Хлопцям шістнадцятий рік
112 Хмельницький в Чигирині
278 «Хто-хто, а я щирісінько за молодь...»
225 4 січня 1959 року
243 «Чимдалі дужче крутішає схил...»
294 «Чого гріха таїти — все було...»
295 «Шляхами йшов поважно й гордовито...»
363 «Що б не сказав я...»
297 «Щось потаємне, тихе й запальне...»
198 «Що тільки в білім світі є...»
234 «Що хочеться — не можесться...»
98 «Що я лишу тобі на спомин?»
- 293 «Я біль умію зносити терпляче...»
81 «Я в юності не раз тобою снів...»
89 «Я думав, що колись заволодію...»
172 «Якщо ти одшуміла,— прощай, моя юність, навіки...»
157 «Якщо ти стомився, забудь про печаль і утому...»
143 «Якщо я з війни додому...»
179 Ялта
292 «Ямб мусить бути точним і суворим...»
292 Ямби

Зміст

- 5 Про творчість Сави Голованівського. *Е. Соловей*

Поезії

1926—1930

- 20 «Люблю веселе свято...»
20 «Над пругом гір, за вигуками станцій...»
21 Балада про комбата
22 Осінь
23 Крим
25 Будівниче
25 Балада про вістового
26 Балада про дзвіницю
29 Пушкін
30 Романтика
32 На смерть Маяковського
35 Комсомольський квиток
35 Колоніальна балада

Італійські поезії

- 38 Італія
39 Мессінська протока
40 Везувій
42 Випадок, яких багато
45 Голодний похід
46 Середземна лірика
47 Перед штормом

1931—1940

- 49 Площа Дзержинського у Харкові
50 Рука твоя, тату...
51 «В степу біля забутої криниці...»
51 Хлопцям шістнадцятий рік
53 Ленін у Смольному
55 Ніч над Берліном
56 З біографії
57 Зустріч Марії
59 Клени

- 60 Пісня
60 Поезія
62 Марія
64 Материні сини
67 Пам'яті Едуарда
69 Голуб
70 Київ, 1919 рік
71 Орел
72 Пісенька
73 Гроза над Невою
74 Голубине дитинство
76 Казахська пісенька
76 Пісенька про Вітер
78 Розлука
79 Іспанська пісня
81 «Я в юності не раз тобою снів...»
82 Крила
83 Пам'яті Мате Залки
84 День народження
87 Джамбулові

Східні мелодії

- 89 «В душі твоїй знайти я не зумів...»
89 «Я думав, що колись заволодію...»
90 «В бору сп'янілий тьохкав соловей...»
90 Переможці Півночі
93 «Давно пера я в руки не беру...»
94 Осаул Мордобоев
95 Листя дубів
97 Вінок на трипільській могилі
98 «Що я лишу тобі на спомин?»
98 Ранок
99 Жартівливі пісеньки
100 Симону Чіковані
101 Зустріч сонця на Чернечій горі

1941—1945

- 103 Блакитноока Леся
105 Кобзар Вересай
108 Свара Семена Неживого з розбишакою Гайдашем
112 Хмельницький в Чигирині
118 Матрос Матюшенко

- 122 Бій Пархоменка з білопольськими уланами
126 Осінь 1941 року
128 Пісня про трьох і одну
129 Пісня про мою Україну
130 «Не поспішай, душа моя, черствіти...»
131 «Неначе дим, злітає вгору...»
131 «Підеш полем безкраїм, ще й досі живий...»
132 Наталі Ужвій
133 «Немов сполоханий лелека...»
133 Мертвий чужинець
134 Небо
135 Надія
137 Ностальгія
138 Солдатська пісня
139 Весна
140 «Роздерті навпіл танки»
140 «Дитя, убите катом на порозі...»
141 Другові
141 Сосни
142 Мати
143 «Якщо я з війни додому...»
144 «Остання бомба виверне каміння...»
145 Пісня з Дону
146 Сон
147 Поштар
148 Перед боєм
149 «Нам на короткий вік поскаржитись не можна...»
150 Подвиг
151 Дівчина на шляху
152 Балада про баяніста
153 Солдатська мрія
155 Пам'яті Галі
155 Спогад
157 «Якщо ти стомився, забудь про печаль і утому...»
158 «Дійшов живий до рідного села...»

158 Балада про спалений танк
160 «Не сумуйте, дівчата, ми тут не забудемо вас...»
161 В Берліні

1946—1960

- 162 Нашадкові
163 Степова пісня
164 Після грози

- 165 Мелітополь
166 «Йому плече намуляла рушниця...»
167 «І все мені сняться привали на сніжних дорогах...»
168 Казка
169 «Спускається вечір на сині простори Дніпра...»
170 Склярі
171 «Ложка цокає дзвінко...»
172 «Якщо ти одшуміла,— прощай, моя юність, навіки!»
173 Гаркуша
174 Балада про Катерину
177 Безсмертя

Кримські поезії

- 178 Південний берег
179 Ялта
180 Порт

182 Балада про смерть Ратманського
185 Балада про вартового
187 Корейська балада
189 Балада про серце матері
192 «Артек»
195 Сонячне затемнення

Сердечні хвороби

- 197 «Ні, серцю не потрібна валер'янка...»
197 «Не пам'ятаю — батько або мати...»
198 «Лікар каже мені...»

198 «Що тільки в білім світі є...»
199 Записка із зали
201 Оповідання про Карлів міст
204 Зустріч в Одесі
208 Рух життя

Голос Еллади

- 210 Вступ
211 Мандрівка до Спарты
213 Квітка
214 Коста
216 Мессолунгі
218 Руїни Акрополя

220 Операція
221 Квітка дружби

- 223 Пісня про Сталінградську перемогу
224 Особисте щастя
225 4 січня 1959 року
225 Епіграф

1961—1969

- 226 Космонавт
226 Елегія
227 Люстро
227 «Не той мудрець, хто в пошуках себе...»
228 Казочка про мій блокнот
229 Зої Гайдай
230 Закон тяжіння
231 «Оті серця, які до зір злітали...»
231 Самота
232 Пам'яті Шекспіра
234 «Що хочеться — не можесться...»
234 Діалектика природи
235 Гамлет
236 Форма
237 Вічна молодість
238 Друзям
238 Усмішка
239 От коли б так...
239 Сповідь
240 Вальс
241 Досвід
242 «О, не пишайся: всі ми в'янем...»
243 «Чимдалі дужче крутішає схил...»
244 Літак
244 Перед весною
245 Дельфін
246 Леонідові Первомайському
248 Маленький роман
248 Гербарій
249 Фауст
250 Париж
251 Дятел
253 Серце
254 В літаку
255 Колумб
257 Ріка
257 Вода
258 Схоласти

- 259 Місце під сонцем
259 Порада
259 Місто
260 Старовина
261 Спочинок
262 «Аж світиться, аж сяє вся...»
262 «Проживши вік, тверезими очима...»
262 На тему з Семена Гудзенка
263 Над старими віршами

Англійські поезії

- 264 Круки в Тауері
265 Леді Годива
266 Ньютон

Німецькі пісні

- 268 Вступ
268 Слухачі радять співакові
269 Пісня смерті
270 Вишні в сметані
271 Спроба створити теоретичну колискову...
273 Стислий нарис новітнього німецького відродження
274 Післяслово

1970—1978

- 275 Плечі велетнів
275 Тост за рідний край
276 Синиці
276 Зимовий етюд
277 Футбол
278 «Хто-хто, а я щирісінько за молодь...»
279 Лавр
279 Вишенька
280 Балада про мудру розважливість
282 Повість про сина
283 Балада про велику глухоту
283 Біографія берези
285 На шляху
286 Березень
287 Горацій
288 Злива
288 Пізня електричка
289 Пісенька про творця казки
290 Скульптор
291 Пісня про тугу та радість

Ямби

- 292 «Ямб мусить бути точним і суворим...»
293 «З горба до меж ясного небокраю...»
293 «Я біль умію зносити терпляче...»
293 «Є щось у самопевності принадне...»
293 «То був союз Великого з Малим...»
294 «Слова, слова... І вишукані, й гарні»
294 «Чого гріха таїти — все було...»
294 «Серед неправд, обманів та облуд...»
295 «Не всім властивий страх перед життям»
295 «Шляхами йшов поважно й гордовито...»
295 «Ліс віддає борги несамохіть...»
295 «Кумедний день: природа стала дибки...»
296 «Було і є чимало їх у мене...»
296 «Перекладали вірша слово в слово...»
296 «Той океан, що ми над ним повисли...»
297 «Хай бог простить поетів і поеток...»
297 «Він жив, як всі,— не гірше і не краще...»
297 «Щось потаємне, тихе й запальне...»
297 «Анахорет, відлюдник і самітник...»
298 «Коли ти хочеш плакати — заплач...»

- 298 Синій птах
299 Пісня про дитинство
300 «Ідуть в легенду друзі та брати...»
301 «Від стовбурів тополь...»
302 Пісенька про палітурникового сина
303 Капітан Остапенко
304 Од душі до душі
304 «Ані дня без рядка, ні хвилини без слова...»
305 Ночі мовчання
306 Висхід
307 Голос у телефоні
309 Дикий мед
309 Реквієм

Поєми

312 Ніч перед розстрілом

321 Місто на Дніпрі

Оповідання про Леніна

346 Вступ

347 1. Брати

- 355 «Дощі зливаються в потік...»
 355 2. Зустріч
 363 «Що б не сказав я...»
 363 3. Гроза
 366 «Він в курені...»
 372 «Друг мій посивів...»
 373 4. Земля

Колгоспні ідилії

- 381 1. Ганнуса
 384 2. Ніч на 1 Травня
 388 3. Дочка і мати
 391 4. Дід Гаврило
 394 5. Дружна родина
 396 6. Неділя

400 Учений

406 Поема юності

Переклади, переспіви

З мов народів СРСР

З російської

- 419 Володимир Маяковський. Володимир Ілліч Ленін. *Поема*
 490 Олександр Пушкін. Полтавський бій (*Уривок з поеми*
 «Полтава»)

З грузинської

Олександр Чавчавадзе

- 493 Гокча
 495 Кавказ
 496 Орач

З іноземних мов

З польської

Адам Міцкевич

- 498 Будрисові сини
 500 Козак і воевода

Юліуш Словацький

- 502 Останній спогад (*До Лаури*)

З словацької

- Андрій Сладкович
504 Детван (*Уривок з поеми*)

З англійської

- Джордж - Гордон Байрон
509 Пророцтво Данте

Роберт Бернс

- 510 Джон Ячмінний Колосок

Баррі Корнуолл

- 512 Всесвітній ринок

Генрі Лонгфелло

- 513 Самсон

Альфред Теннісон

- 514 Бідакова сорочка

З німецької

Йоганн Вольфганг Гете

- 515 Корінфська наречена

Генріх Гейне

- 520 Поле бою під Гастінгсом

З французької

Віктор Гюго

- 523 Монолог Рюї-Блаза

- 527 Алфавітний покажчик

САВВА ЕВСЕВИЧ ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

*Сочинения
в трех
томах*

Том 1

*Стихотворения
Поэмы
Переводы, переложения
Издательство «Дніпро»
(На украинском языке)*

*Редактор О. З. КАГАРЛИЦЬКА
Художник В. В. МАШКОВ
Художній редактор В. С. МІТЧЕНКО
Технічний редактор Г. Г. ПОДГУРСЬКИЙ
Коректор Л. Г. ЛЯЩЕНКО*

Інформ. бланк № 1049.

Здано до складання 29.12.79.

Підписано до друку 03.10.80.

БФ 30432.

Формат 84×108¹/₃₂.

Папір друкарський № 1.

Гарнітура літературна.

Друк високий.

Умовн. друк. арк. 28,56+1 вкл.

Обл.-вид. арк. 27,656.

Тираж 40000.

Зам. 11.

Ціна 3 крб.

Видавництво «Дніпро».

252601, Київ-МСП,

вул. Володимирська, 42.

*Харківська книжкова фабрика
ім. М. В. Фрунзе
республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига». 310057,
Харків, вул. Донець-Захаржевська, 6/8.*

Голованівський С. О.

Г61 Твори в 3-х томах: Т. 1. Поезії. Поєми. Переклади, переспіви. Передм. Е. Соловей.— К.: Дніпро, 1981.—543 с. (Передплатне).

У творах, що ввійшли до першого тому, йдеться про героїв громадянської війни та перших п'ятирічок, про подвиги нашого народу в роки Великої Вітчизняної війни, про мирну творчу працю повоєнного покоління.

70403—226

Г М205(04)—81 — передплатне. 4702590200

У2

САБА
РОМОН
БАХИ
БОБ
КО
КВИ

